

**RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ANJUMAN:
"O'ZBEKISTONNING YANGI TARAQQIYOT
DAVRIDA TA'LIM-TARBIYA VA ILM-FAN
SOHALARINI O'QITISH TEXNOLOGIYALARI"**

**РЕСПУБЛИКАНСКАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ
КОНФЕРЕНЦИЯ:
«ОБУЧАЮЩИЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБЛАСТИ
ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ В НОВЫЙ ПЕРИОД
РАЗВИТИЯ УЗБЕКИСТАНА»**

**REPUBLIC SCIENTIFIC-PRACTICAL CONFERENCE:
"TEACHING IN THE FIELDS OF EDUCATION
AND SCIENCE IN UZBEKISTAN'S NEW
DEVELOPMENT PERIOD TECHNOLOGIES"**

NAMANGAN – 2023

**RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ANJUMAN:
"O‘ZBEKISTONNING YANGI TARAQQIYOT DAVRIDA TA’LIM-
TARBIYA VA ILM-FAN SOHALARINI O‘QITISH
TEKNOLOGIYALARI"**

**РЕСПУБЛИКАНСКАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ:
«ОБУЧАЮЩИЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБЛАСТИ ОБРАЗОВАНИЯ И
НАУКИ В НОВЫЙ ПЕРИОД РАЗВИТИЯ УЗБЕКИСТАНА»**

**REPUBLIC SCIENTIFIC-PRACTICAL CONFERENCE:
“TEACHING IN THE FIELDS OF EDUCATION AND SCIENCE IN
UZBEKISTAN'S NEW DEVELOPMENT PERIOD TECHNOLOGIES”**

NAMANGAN – 2023

ОБУЧАЮЩИЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБЛАСТИ ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ В НОВЫЙ ПЕРИОД РАЗВИТИЯ УЗБЕКИСТАНА

В данный сборник включены материалы научно республиканской конференции: «Обучающие технологии в области образования и науки в новый период развития Узбекистана», освещающие вопросы проблем и перспектив в обучении и воспитании; внедрения новых педагогических технологий в сфере образования; формирования нового содержания образования.

This collection includes materials of the republic scientific-practical conference on " Teaching in the fields of education and science in Uzbekistan's new development period technologies ", organized by Namangan State Pedagogical Institute. It includes articles about the issues of innovation in training and education; introducing new pedagogical technologies in the field of education; the formation of a new educational content.

Mazkur to'plamga "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini o'qitish texnologiyalari " mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari kiritilgan. Bunda o'qitish va ta'lim sohasidagi innovatsiyalar; ta'lim sohasida yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etish; ta'lim mazmunini shakllantirishga qaratilgan maqolalar jamlangan.

БОШЛАНҒИЧ СИНФЛАРДА ТАСВИРИЙ САНЪАТ ДАРСЛАРИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Наманган давлат педагогика институти доценти

Ўктамжон Абдуллаев Эргашевич

Аннотация: Ушбу мақолада тасвирий санъат дарсларининг бугунги кундаги таълим жараёнидаги таълимий ва тарбиявий соҳалари учун беқиёс аҳамияти юзасидан фикр-мулоҳазалар юритилади.

Калит сўзлар: бошланғич синф, тасвирий санъат, расм чизиш, тематик композициялар устида ишлаш, бадий-амалий санъат, ҳайкалтарошлик, санъат асарларини идрок этиш.

Таълим-тарбия назарияси тажрибасидан шу нарса маълумки, умумий таълимнинг асосий босқичи бошланғич синфлар (I-IV синфларда) даври бўлиб, бу даврда бола асосан шаклланади. Чунки, бу даврда бола ҳам жисмоний, ҳам ақлий, ҳам маънавий жиҳатдан ғоят тез ривожланади.

Бу даврда болалар барча билимлар заминини ўзида мужассам қилади ва барча фанлардан бошланғич маълумот олади. Болалар бу даврда моддий оламни кўришни, кузатишни, улардан олган таасуротларни текширишни ўрганади. Бу малакалар бошланғич синфларда ўрганадиган ўқув фанлари дарслари асосида амалга оширилади. Шу боисдан бошланғич синфларда ўқитиладиган ўқув фанлари зиммасига жуда катта масъулиятлар юкланади. Бошланғич синфларда ўрганиладиган тасвирий санъат ўқув фани ҳам бугунги болаларимизни таълимий ва тарбиявий соҳаларида беқиёс аҳамият касб этади. Мактаб тасвирий санъати болаларга табиат ва жамият қонунларини, уларни шакли, тузилиши, ранги, ўзаро боғлиқлиги ҳақида дастлабки тушунчаларни беради. Бу уларни жуда ёшлигидан материалистик дунёқарашларини шакллантириб, уни ривож топтиради.

Маълумки, мактабдаги бирор фан табиат ва унинг элементларини ўқувчига шакли, тузилиши, ранги ва мазмун жиҳатдан ўргатмайди. Буни фақат тасвирий санъат ўқув предмети амалга оширади. Шу боисдан болаларни ёшлигиданоқ 7-6 ёшдан бошлаб тасвирий санъат ўзининг таълимий ва тарбиявий соҳаларини сиру-асрорларини болаларга очади.

1-синф ўқувчисига тасвирий санъат оддий чизик нимадан иборат, уни қандай чизиш керак, шакл нима, уни қандай тасвирланади, шаклни натурадан олиб, дафтар юзасига қандай туширилади, барг, ўсимлик, дарахтлар, қуш ва ҳайвонлар, уларни тузилиши ва ранглари ҳақида дастлабки илмий маълумотларни беради. Предметларни кўришни нарсалар шаклидаги ўхшашликлар, фарқлар, уларни шаклланиши ва ривожланиши, ранглари, ранглардаги ўхшашликлар каби хали бола билмайдиган нарса ва воқеалар ҳақида, уларни пайдо бўлиши ва ривожланиши бўйича маълумот оладилар. Бу жараён II-III ва ниҳоят IV синфларда ўсиб, такомиллашиб, ривожланиб боради. Бошланғич синфлардаги тасвирий санъат дастури нарсани ўзига қараб расм чизиш, тематик композициялар устида ишлаш, бадий-амалий санъат, ҳайкалтарошлик, санъат асарларини идрок этиш каби турларини ўз ичига олади. Аммо дастурда I-II синфлар учун санъат асарларини ўрганиш учун алоҳида дарс соати берилмаган. Бу жуда тўғри, сабаб бошланғич синфдаги асосий вазифа нарсалар расмини қаламда ва бўёқда ишлаш малакасини оширишдан иборат бўлади.

Янги дастурда:

1. Сухбат.
2. Рангтасвир.
3. Графика (қаламтасвир)
4. Ҳайкалтарошлик.
5. Меъморчилик.

6. Амалий ва дизайндан иборат бўлган 6 та йўналишда билим малакалар бериш кўзда тутилади. Бу йўналишларнинг ўқув-тарбия вазифаси:

1. Санъатшунослик асослар (фаолиятидан)
2. Тасвирий фаолият (натурага қараб расм чизиш ва тасаввурлар асосида расм ишлашдан).
3. Композиция фаолияти (мавзули ва безакли композиция) дан иборат бўлади.

Бу вазифаларни бажарилиши рангтасвир, қаламтасвир, (график), ҳайкалтарошлик машғулоти мазмунида ўз ифодасини топади.

Бошланғич синфни I-II синфларида санъат асарларини ўрганиш бўйича алоҳида дарс соати берилмаган бўлсада, расм чизиш машғулотида бир неча санъат асарлари ўзига хос талабда таҳлил қилинади. III синфда 2 соат суҳбат берилади. Бунда «Санъатда ранг, ранг турлари, совуқ ва иссиқ ранглар», «Санъатда турмуш воқеаларини тасвирланиши» темалари ўрганилади. Бу машғулотларда ўқитувчи болалар билимига, ёшига кўра санъат асарлари танланади. Унда атоқли рассомларни манзара, портрет, турмуш жанрида яратилган асарлари таҳлил қилинади.

Суҳбатда табиатда ранг, уларни турланиши, иссиқ ва совуқ ранглар, уларни санъат асарини яратилишида тутган ўрни, шунингдек санъат асарларини жанрларга, турларга бўлиниши ва турмуш жанрида яратилган асарларни тузилиши, ундаги рангларни ишлатилиши ҳақида маълумотлар берилади.

2. I-IV синфларда тасвирий санъат ва бадиий меҳнат дарслари, уларни ўқитиш методикаси.

Таълим-тарбия ва кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан ислоҳ қилиш муносабати билан халқ таълимининг барча жабҳаларида, шу жумладан

тасвирий санъат таълимининг жаҳон педагогикаси тажрибалари асосида қайта қуришни бугунги кун талаб қилмоқда.

Шуларга кўра мазкур дастур ва режалаштириш I-IV синф ўқувчиларига қуйидагича билим ва малакалар беришни амалга оширади:

1. Борлиқни чиройли, гўзал шаклини, тузилишини ва ранг ҳолатларини кўра билишни ва уларни ифода эта олиш малакаларини бериши;
2. Натура ва объектларни қаламтасвир ва рангтасвирини ярата олиш малакаларини етказиш;
3. Унчалик мураккаб бўлмаган нарсаларни, предметларни ва механик буюмларни қоғозда, картонда, ёғочда, лой ва пластинда ишлаш кўникмаларини бериш;
4. Тасвирий санъат асарларини, бошланғич тахлилини ўтказа олиш, тасвирий санъат бўйича бошланғич сўз ва атамаларни ўргатиш каби асосий таълимий вазифаларни бажара олади. Узлуксиз таълим амалга ошириш ва кадрлар тайёрлашни миллий дастурини фаолиятга киритилиши муносабати билан бошқа ўқув фанлари қатори тасвирий санъат дастурлари ҳам анча мураккаблашиб бораётганлиги сабабли ҳам, уни ўқитилишида бир қатор талабалар қўйилади. Уларда энг биринчи ва асосий талаб мактабда тасвирий санъат кабинетини ташкил этиш ва уни зарурий ўқув дидактик материаллари билан таъминлаш. Хонада фанга бўлган ўқувчилар қизиқишини ошириш учун зарурий барча дидактик шарт-шароитни яратилиши лозим.

Шунингдек, мактаб мутахассис тасвирий санъат ўқитувчиси билан таъминлаш зарур.

Мактаб тасвирий санъат ўқитувчиси тасвирий санъат ўқув предметиға, ҳар бир дарсга бўлган ўқувчилар қизиқишини ошириб бориш тадбирларини ишлаб чиқади. Синфдан ва мактабдан ташқари ишларни мунтазам ҳолда амалга оширади.

I-IV синфларда тасвирий санъат дарсларини ўтказиш методикаси ва дидактикасининг педагогик асосларига таянади. Шунга кўра ўқитувчи I-IV синфни ҳар бир синфида ўқувчиларни билим-малакаси, қизиқиши ва ёш хусусиятига кўра дарс материални танлайди.

Маълумки, I-III синфларда ҳажмсиз предметлар расми чизилади. Бу машғулотларни самарали бўлиши учун ўқитувчи кўпроқ амалий ишларга эътибор бериб, расм чизишни илмий асослари билан ўқувчиларни таништириб боради. Дарсда тасвирлаш машқлари узлуксиз - дидактиканинг «системалилик» принципи асосида амалга оширилади.

I-III синфларда «нарсани ўзига қараб», «тема асосида» расм чизиш, «бадий-амалий санъат» ва «ҳайкалтарошлик» каби амалий ишлар мазмунида машғулотлар ўтказилади. Бу синфларда санъат асарларини ўрганиш учун алоҳида вақт ажратилмаган бўлсада, ҳар бир машғулотда дарс мавзуси бўйича 1-2 дона асарлар ўрганиб борилади. Бу машғулотлар янги дастурда қаламтасвир, рангтасвир, амалий ва дизайн санъати, меъморчилик, ҳайкалтарошлик ва суҳбат мазмунида берилади. Бу машғулотлар асосида ўқувчиларга бошланғич синфданок тасвирий санъат ҳақида маълумотлар берилади. Шунингдек бошланғич синфларда чизиқ, композиция, шакл, ҳажм, фазо, натура ҳақида бошланғич маълумотлар бериш кўзда тутилади.

I- IV синфларда тасвирий санъатни ўқитиш методикаси.

Педагогика назарияси ва тарихида маълумки ҳар бир дарс методикаси жаҳон педагогикаси тажрибаларига суянади. Дарс методикасининг тўғри танлаш энг аввало педагогика назариясига таянган ҳолда амалга оширилади. Ҳар бир ўқитувчи ўзи дарс методикасини белгилашда ўқитишнинг дидактик принципларидан келиб чиққан ҳолда дарс материални осон, қисқа, илмий асосда ўқувчига етказадиган энг самарали методини танлайди.

Тасвирий санъатни ўқитишда оғзаки баён этиш, савол-жавоб ва амалий ишларни ташкил этиш ва кўргазмалилик методларидан фойдаланилади.

Мактаб тасвирий санъати курсини ўзига хос хусусиятлари бўлиб, дарс жараёнида ўқитувчи расм чизиладиган нарса, объект воқеа-ҳодисалар ёки ўргатилаётган асар ҳақида ўқувчиларга оғзаки маълумотлар беради. Бу оғзаки баён этиш методида талқин этилиб, ўқитувчи дарснинг мақсади ва вазифасидан келиб чиққан ҳолда дарс мазмунини оғзаки баён этиш услубида амалга оширади.

Тасвирий санъат дарси ўз характерига кўра ҳар бир дарс материалини кўргазмалар воситасида, кўргазмали ўқитиш услубиётида амалга оширади. Ўқитувчининг кўргазмалилик услубида амалга оширган дарси ўқувчиларга пухта билим бериш имконини беради. Тасвирий санъат дарсларининг барчасида амалий ишлар бажарилади. Шу боисдан ўқитувчилар амалий ишлар методидан ҳам фойдаланади.

Тасвирий санъат дарсларини ташкил этишда турли услубларни қўлланишидан қатъий назар ўқитиш дидактикасини тарбиявийлик, илмийлик, изчиллик, кетма-кетлик, кўргазмалилик, назариёт билан амалиётни бирлиги каби принципларга доимо асосланади. Чунки, дарс услубларини барчаси ўқитиш дидактикаси асосида амалга оширади. Дидактика синф - дарс системасини илмий асоси бўлиб, дидактика талабига жавоб бермайдиган дарс ўз мақсадига эриша олмай ва олдиға қўйган вазифани бажармайди. Шунингдек, тасвирий санъатнинг ҳар бир дарс машғулоти предметлараро боғланиши принципи асосида ишлайди.

Предметлараро боғланиш дарсни илмийлигини, изчиллигини, амалиёт билан боғлиқлигини таъминлайди. Предметлараро боғланиш дарсини ва унинг ўқув материалларини бошқа ўқув фанлари билан боғлайди. Ўқувчиларни бошқа фанлардан олган билим ва малакаларидан тасвирий санъат дарсларида фойдаланишга ўргатади. Улар бу боғланиш асосида дарс материалини осонроқ ўзлаштириб оладилар.

Ўқитувчининг дарс услубини тўғри танлаши ва ундан унумли фойдаланиши ўзига осонроқ шароит яратади, ўқув материални осон, киска, илмий ва тушунарли килиб ўқувчига етказади.

Янги дастур бўйича I- IV синфларда тасвирий санъат ўқув фани машғулоти: суҳбат, рангтасвир, графика (қаламтасвир), ҳайкалтарошлик, меъморчилик, амалий ва дизайн санъати йўналишларида олиб борилади. Бу синфларда ҳам ўқувчилар тасвирий санъат, амалий санъат, бадиий лойиҳалар, дизайн санъати, ҳайкалтарошлик (ҳажмли тасвирлаш) ни ва санъат асарлари таҳлилини ўрганадилар. Шунингдек, улар қаламтасвир, рангтасвир, графика, жанрлар, мавзу, композиция, ҳажм, фазо (перспектива), чизик, ёруғ соялар, ранг, ранг уйғунлиги, доғ, мазмун, шакл, ғоя кабилар ҳақида маълумот оладилар.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Абдирасилов С.Ф., Нуртоев Ў.Н. Умумий ўрта таълим мактабларида тасвирий санъат фанини ўқитиш технологияси. – Т.: ТДПУ, 2015. -11-б.
2. Бойметов Б. Қалам тасвир. Педагогика институтлари ва университетлари учун ўқув қўлланма. – Т.: ТДПУ, 1997. -55-56-б.
3. Вишнякова Н.Ф. Креативная психопедагогика. Психология творческого обучения. – Минск: Изд. НИОРБ «Поли Биг», 1995. –С. 129.
4. Ражабов Р.К., Султонов Ҳ.Э. Тасвирий санъат фанини ўқитиш методикаси. – Т., 2008. -123-б.
5. Сластенин А.А. Профессионализм учителя как явление педагогической культуры. // «Педагогическое образование и наука», 2004, № 5.

GERONTOPEDAGOGIK YONDASHUV ASOSIDA OLIY TA'LIM PEDAGOGLARINING ADAPTIV STRATEGIYALARINI RIVOJLANTIRISH

**Asranbayeva Munajatxon Xalimjanovna
Namangan davlat pedagogika instituti dotsenti, PhD**

Anotatsiya: Ushbu tezis zamonaviy oliy ta'lim muassasalarida pedagoglarning adaptiv strategiyalarini shakllantirish va rivojlantirish masalalarini gerontopedagogik yondashuv kontekstida tahlil qiladi. Tadqiqotda pedagoglarning psixologik, metodik va ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirish orqali ular o'quv jarayoniga moslashuvchan va samarali yondashuvlarni ishlab chiqish imkoniyatlari o'rganilgan. Gerontopedagogik yondashuv ta'lim jarayonida pedagoglarning shaxsiy salohiyatini, uzoq muddatli faoliyatga moslashuvini va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni samarali qo'llashini ta'minlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Gerontopedagogika, adaptiv strategiyalar, oliy ta'lim, pedagoglarning professional rivojlanishi, pedagogik kompetensiyalar, innovatsion metodlar, shaxsiy salohiyat, uzoq muddatli pedagogik faoliyat.

Kirish: Zamonaviy globallashuv jarayonlari va raqamli transformatsiya sharoitida oliy ta'lim tizimida faoliyat yuritayotgan professor-o'qituvchilarning kasbiy faoliyati tobora murakkablashib bormoqda. Bugungi kunda pedagoglardan nafaqat chuqur nazariy bilim va amaliy ko'nikmalar, balki tez o'zgaruvchan ta'lim muhitiga moslasha olish, innovatsion yondashuvlarni qo'llash hamda ta'lim jarayonini samarali tashkil etish talab etilmoqda. Shu sababli pedagoglarning professional faoliyatida adaptiv strategiyalarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish dolzarb pedagogik muammolardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

Adaptiv strategiyalar professor-o'qituvchilarga ta'lim jarayonidagi murakkab vaziyatlarni samarali boshqarish, talabalarning individual ehtiyojlari, qobiliyatlari va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda o'quv faoliyatini tashkil etish imkoniyatini yaratadi. Bunday yondashuv pedagogning kommunikativ kompetentligini rivojlantirish, o'quvchilar bilan samarali hamkorlikni yo'lga

qo'yish, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan unumli foydalanish hamda innovatsion pedagogik metodlarni o'zlashtirishga xizmat qiladi. Natijada ta'lim sifati oshib, pedagogik faoliyatning samaradorligi ta'minlanadi.

Shuningdek, oliy ta'lim tizimidagi pedagogik faoliyat uzluksiz rivojlanish va muntazam yangilanishni talab qiladigan murakkab jarayon hisoblanadi. Mazkur jarayonda gerontopedagogik yondashuv alohida ahamiyat kasb etadi. Gerontopedagogika pedagoglarning yoshga oid fiziologik, psixologik va ijtimoiy xususiyatlarini hisobga olgan holda ularning kasbiy salohiyatini qo'llab-quvvatlash, ijodiy va intellektual imkoniyatlarini rivojlantirish hamda kasbiy moslashuvchanligini kuchaytirishga yo'naltiriladi. Ayniqsa, uzoq yillik tajribaga ega professor-o'qituvchilarning bilim va tajribasidan samarali foydalanish, ularning kasbiy motivatsiyasini mustahkamlash hamda emotsional barqarorligini ta'minlash gerontopedagogikaning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Pedagoglarning professional va shaxsiy rivojlanishida adaptivlik muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Adaptiv salohiyatning yuqori darajada shakllanganligi pedagogning turli pedagogik vaziyatlarga moslasha olishi, stressli holatlarni samarali boshqarishi, kasbiy faoliyatda yuzaga keladigan muammolarga innovatsion yechim topa bilishi hamda o'z-o'zini rivojlantirishga intilishida muhim ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan qaraganda, professor-o'qituvchilarning shaxsiy va kasbiy barqarorligini ta'minlashda psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash, adaptiv strategiyalarni rivojlantirish hamda gerontopedagogik yondashuvlarni keng tatbiq etish zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri sanaladi.

. Bugungi kunda oliy ta'lim tizimida pedagoglarning pedagogik kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirish, innovatsion texnologiyalarni tatbiq etish, shuningdek, psixologik moslashuvchanlikni oshirish dolzarb vazifa hisoblanadi[1]. Pedagogning adaptiv strategiyalari, bir tomondan, o'quv jarayonining samaradorligini oshirsa, boshqa tomondan, uning shaxsiy salohiyatini rivojlantirish va uzoq muddatli faoliyatini qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Shu jihatdan gerontopedagogik yondashuv pedagoglarning uzoq muddatli faoliyatini rejalashtirish va amalga oshirishning nazariy va amaliy asoslarini yaratadi. Adaptiv

strategiyalarni rivojlantirish masalalari oliy ta'limda bir nechta yo'nalishlar bo'yicha tahlil qilinadi. Birinchidan, bu pedagoglarning individual xususiyatlarini, ya'ni yosh, tajriba, kasbiy va psixologik holatlarini hisobga olgan holda ularning o'quv jarayoniga moslashuvchanlik darajasini oshirishdir. Ikkinchidan, pedagogning pedagogik jarayonga innovatsion yondashuvlarni integratsiya qilish qobiliyatini rivojlantirish, ya'ni yangi metod va texnologiyalarni o'zlashtirish va amaliyotga tatbiq etish imkoniyatlarini kengaytirishdir. Uchinchi jihat esa pedagogning o'z-o'zini rivojlantirish va shaxsiy salohiyatini doimiy yangilash orqali professional adaptivlikni ta'minlashdir. Gerontopedagogik yondashuv, shuningdek, pedagogning faoliyatiga ijtimoiy va madaniy kontekstni qo'shib, ularning kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu yondashuv nafaqat pedagogning o'quvchilarga ta'lim berish uslubini optimallashtirishga, balki pedagogning o'zini motivatsiyalash, stress va professional charchash holatlarida moslashuvchanlikni oshirishga ham xizmat qiladi. Shu sababli, gerontopedagogik yondashuv pedagogning individual va guruh kontekstidagi adaptiv strategiyalarini shakllantirishda muhim vosita sifatida qaraladi. Oliy ta'limda pedagoglarning adaptiv strategiyalarini rivojlantirishni o'rganishda zamonaviy ilmiy tadqiqotlar muhim rol o'ynaydi. Masalan, zamonaviy pedagogika va gerontopedagogika bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar pedagoglarning psixologik, metodik va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish yo'llarini tahlil qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, pedagogning adaptiv strategiyalari uning professional va shaxsiy muvaffaqiyatini belgilashda asosiy omillardan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, pedagoglarning yoshga bog'liq xususiyatlarini inobatga olmagan holda amalga oshiriladigan strategiyalar samarali natija bermasligi mumkin. Pedagoglarning adaptiv strategiyalari va gerontopedagogik yondashuvning o'zaro bog'liqligi oliy ta'lim tizimining barqarorligini ta'minlashda ham muhim ahamiyatga ega. Barqaror pedagogik jamoa pedagoglarning doimiy o'zaro hamkorligi, tajriba almashinuvi va yangi bilimlarni qabul qilish qobiliyatiga bog'liq. Shu nuqtai nazardan, adaptiv strategiyalar pedagoglarning o'zaro munosabatlarini optimallashtirish, pedagogik

jamoaning birligi va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Oliy ta'limda pedagoglarning adaptiv strategiyalarini rivojlantirish jarayoni bir qator metodik va psixologik vositalarni talab qiladi[2]. Ularning samarali tatbiqi pedagogning kasbiy malakasini oshirish, o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashish va ta'lim sifatini yaxshilash imkonini beradi. Shu bilan birga, adaptiv strategiyalar pedagoglarning uzoq muddatli faoliyatida sog'lom psixologik muvozanatni saqlashga, stress va professional charchashga qarshi kurashishga yordam beradi. Pedagoglarning adaptiv strategiyalarini rivojlantirish nafaqat pedagogning shaxsiy salohiyatini oshirishga, balki oliy ta'lim muassasalarining umumiy sifatini, innovatsion salohiyatini va raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi. Gerontopedagogik yondashuv pedagogning faoliyatiga ijtimoiy, psixologik va metodik jihatlarni integratsiya qilgan holda, uning adaptivlik va moslashuvchanlik ko'rsatkichlarini maksimal darajada oshirish imkonini yaratadi. Shu sababli, mazkur tadqiqot oliy ta'lim pedagogikasida adaptiv strategiyalarni shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilishga qaratilgan.

Bugungi kunda oliy ta'lim tizimi global ta'lim muhitidagi keskin o'zgarishlar va tezkor texnologik taraqqiyot fonida innovatsion rivojlanishning markaziy komponenti sifatida qaraladi. Rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlar ta'lim sohasida yuqori malakali kadrlarni tayyorlash orqali ijtimoiy va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga intilmoqda. Shu nuqtai nazardan, pedagoglarning professional salohiyatini oshirish va ularning adaptiv strategiyalarini rivojlantirish oliy ta'lim muassasalari uchun nafaqat dolzarb, balki strategik vazifa hisoblanadi. Adaptiv strategiyalar pedagogning o'quv jarayonida o'quvchilarning individual xususiyatlariga moslashishi, o'z faoliyatini doimiy yangilash va innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash qobiliyatini anglatadi. Shu bilan birga, pedagoglarning uzoq muddatli faoliyatini samarali va sog'lom muhitda davom ettirishni ta'minlashda gerontopedagogik yondashuv asosiy vosita sifatida namoyon bo'ladi. Dolzarb pedagogik muammolardan biri pedagoglarning yoshga bog'liq psixologik, kognitiv va fiziologik xususiyatlarini hisobga olgan holda ularning faoliyatini moslashtirish masalasidir. Gerontopedagogik yondashuv bu

vazifani ilmiy asoslangan metodik qoidalar orqali amalga oshirish imkoniyatini beradi. Shu nuqtai nazardan, oliy ta'lim pedagogik jamoasining samaradorligini oshirish uchun pedagoglarning adaptiv strategiyalarini shakllantirish va ularni faol tatbiq etish zarurati dolzarb masala sifatida ko'rinadi. Masalan, zamonaviy ta'lim jarayonida talabalar ehtiyojlari, texnologik yangiliklar va pedagoglarning kasbiy xususiyatlari doimo o'zgarib turadi[3]. Pedagogning ushbu sharoitlarga moslashuvchanligi uning ta'lim sifati va o'quv jarayonining muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omilga aylanadi. Adaptiv strategiyalar pedagogning bir nechta funksiyalarini birlashtiradi: birinchidan, u o'quv jarayonini individual talablarga moslashtiradi; ikkinchidan, pedagogning shaxsiy va kasbiy salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi; uchinchidan, pedagogik jarayonda innovatsion yondashuvlarni joriy etish imkoniyatini yaratadi. Shu jihatdan, oliy ta'limdagi pedagoglarning adaptiv strategiyalarini rivojlantirish pedagogikaning dolzarb vazifasi sifatida qaraladi, chunki bu strategiyalar ta'lim sifatini oshirish va pedagogik barqarorlikni ta'minlash bilan bevosita bog'liq. Gerontopedagogik yondashuv dolzarligini yanada mustahkamlovchi omillardan biri pedagoglarning uzoq muddatli faoliyatida yuzaga keladigan psixologik va fiziologik o'zgarishlardir[4]. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yosh o'tishi bilan pedagoglarda energiya, diqqat, xotira va kreativlik kabi kognitiv resurslar sekin-asta o'zgaradi, bu esa o'quv jarayoniga ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, pedagoglarning adaptiv strategiyalarini shakllantirish jarayoni gerontopedagogik tamoyillar asosida amalga oshirilsa, pedagoglar o'z faoliyatini yanada samarali boshqarish va professional barqarorlikni ta'minlash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bundan tashqari, global ta'lim standartlari va milliy ta'lim strategiyalari pedagoglarning adaptivlik salohiyatini oshirishni talab qiladi. Rivojlangan mamlakatlarning tajribasi shuni ko'rsatadiki, pedagoglarning adaptiv strategiyalarini rivojlantirish ularga yangi pedagogik metodlarni tez o'zlashtirish, raqamli texnologiyalarni integratsiya qilish va o'quvchilarning individual rivojlanishiga moslashishda yordam beradi. Shu bilan birga, gerontopedagogik yondashuv pedagoglarning kasbiy burn-out, stress va charchash kabi salbiy omillarga qarshi turish qobiliyatini oshiradi, bu esa

pedagogik barqarorlikni saqlash va uzluksiz professional rivojlanish uchun shartdir. Adaptiv strategiyalarning yana bir dolzarb jihatida pedagoglarning ijtimoiy va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish bilan bog'liqdir[5]. Hozirgi kunda oliy ta'lim muassasalari talabalarning turli madaniy, ijtimoiy va psixologik fonlaridan kelib chiqqan holda individual yondashuvni talab qiladi. Pedagoglarning adaptiv strategiyalari ularni ushbu sharoitlarga moslashuvchan va samarali faoliyat yuritadigan mutaxassisga aylantiradi. Shu nuqtai nazardan, gerontopedagogik yondashuv pedagoglarning kommunikativ va ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirish orqali ta'lim jarayonining sifatini oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, pedagoglarning adaptiv strategiyalarini rivojlantirish milliy ta'lim tizimining barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Barqaror pedagogik jamoa pedagoglarning doimiy hamkorligi, tajriba almashinuvi va o'zaro integratsiyani ta'minlash orqali ta'lim sifatini oshiradi. Shu bilan birga, adaptiv strategiyalar pedagoglarga o'z kasbiy yo'nalishlarida samarali o'sish, o'z-o'zini rivojlantirish va innovatsion yondashuvlarni joriy etish imkonini beradi[6]. Dolzarb masala sifatida pedagoglarning adaptiv strategiyalarini rivojlantirishni shakllantirishning ilmiy asoslari quyidagilar bilan izohlanadi: birinchidan, pedagogikaning rivojlanish tendensiyalari va gerontopedagogik yondashuvlar pedagoglarning professional faoliyatini uzluksiz yangilashga xizmat qiladi; ikkinchidan, pedagoglarning adaptiv salohiyati o'quv jarayonining samaradorligini belgilovchi muhim omil sifatida e'tirof etiladi; uchinchidan, zamonaviy oliy ta'lim sharoitida pedagoglarning innovatsion yondashuvlarni o'zlashtirish va qo'llash qobiliyati raqobatbardoshlikni ta'minlaydi. Shuningdek, pedagoglarning adaptiv strategiyalarini rivojlantirish ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan ham dolzarbdir. Malakali va adaptiv pedagog kadrlar tayyorlash milliy ta'lim tizimining sifatini oshirish, yosh avlodning intellektual va madaniy salohiyatini rivojlantirish va zamonaviy iqtisodiy talablarni qondirishga xizmat qiladi[7]. Shu nuqtai nazardan, pedagoglarning adaptiv strategiyalari nafaqat shaxsiy va professional rivojlanish, balki ta'lim tizimining barqarorligi va milliy raqobatbardoshlikni oshirish bilan bevosita bog'liq. Oliy ta'limda pedagoglarning adaptiv strategiyalarini

rivojlantirish mavzusi ilmiy, amaliy va strategik jihatdan dolzarbdir. Gerontopedagogik yondashuv pedagoglarning uzoq muddatli faoliyati, innovatsion salohiyati, adaptivlik va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish orqali oliy ta'lim muassasalarining barqaror va sifatli faoliyatini ta'minlash imkonini beradi. Shu sababli, mazkur tadqiqot pedagoglarning adaptiv strategiyalarini shakllantirish va gerontopedagogik yondashuvni amaliyotga tatbiq etishning nazariy va metodik asoslarini kengaytirishga qaratilgan.

Oliy ta'lim tizimida pedagoglarning adaptiv strategiyalarini rivojlantirish va gerontopedagogik yondashuvni tatbiq etish masalasi bilan bog'liq sohadagi islohotlar so'nggi o'n yilliklarda jadal sur'atlar bilan amalga oshirilmoqda. Bu islohotlarning asosiy maqsadi pedagoglarning professional va shaxsiy salohiyatini oshirish, ta'lim jarayonining sifatini yaxshilash va zamonaviy talablar darajasida pedagogik barqarorlikni ta'minlashdir. Shu nuqtai nazardan, islohotlar bir nechta asosiy yo'nalishlar bo'yicha amalga oshirilmoqda: pedagoglarning kasbiy malakasini oshirish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish, gerontopedagogik yondashuvni integratsiya qilish va adaptiv strategiyalarni shakllantirish. Birinchi yo'nalish pedagoglarning kasbiy malakasini doimiy ravishda oshirishdir. Oliy ta'lim muassasalari pedagoglari uchun professional rivojlanish dasturlari ishlab chiqilmoqda va ularni amalga oshirish tizimi soddalashtirilmay, ilmiy va amaliy jihatdan mukammal tarzda tashkil etilmoqda. Masalan, pedagoglarni malaka oshirish kurslari, sertifikatlash tizimlari, onlayn va oflayn treninglar orqali ularning yangi pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirish, o'quv jarayoniga innovatsion yondashuvlarni tatbiq etish, shuningdek, individual pedagogik strategiyalarni ishlab chiqish imkoniyati yaratildi[8]. Shu bilan birga, malaka oshirish jarayonida gerontopedagogik tamoyillar ham hisobga olinadi, ya'ni pedagoglarning yoshga bog'liq psixologik, kognitiv va fiziologik xususiyatlari, uzoq muddatli faoliyatga moslashuvchanlik darajasi va adaptivlik ko'rsatkichlari asosiy mezon sifatida belgilanadi. Ikkinchi yo'nalish innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etishdir. Hozirgi kunda raqamli ta'lim resurslari, virtual laboratoriyalar, interaktiv platformalar, sun'iy intellektga asoslangan o'quv

tizimlari va simulyatsion metodlar pedagogik jarayonning ajralmas qismiga aylangan. Shu bilan birga, pedagoglarning ushbu texnologiyalarni o'zlashtirish va o'quv jarayonida samarali qo'llash imkoniyatini oshirishga qaratilgan tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda. Pedagoglarning adaptiv strategiyalari mazkur texnologiyalar bilan uyg'unlashgan holda rivojlantiriladi, bu esa ta'lim jarayonining shaxsiylashtirilgan va interaktiv shakllarini yaratishga xizmat qiladi. Uchinchi yo'nalish gerontopedagogik yondashuvni tizimli ravishda integratsiya qilishdir. Bu yondashuv pedagoglarning uzoq muddatli faoliyatini rejalashtirish, ularning adaptiv salohiyatini oshirish va professional barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan. Oliy ta'limda pedagoglarning yoshiga bog'liq xususiyatlarini hisobga olgan holda, individual ish rejalarini ishlab chiqish, stress va charchashga qarshi profilaktik choralarini joriy etish, shuningdek, kasbiy va shaxsiy rivojlanish strategiyalarini shakllantirish tizimi joriy etildi. Shu yo'nalishdagi islohotlar pedagoglarning uzoq muddatli samarali faoliyatini ta'minlaydi va ta'lim sifatini sezilarli darajada oshiradi. To'rtinchi yo'nalish adaptiv strategiyalarni shakllantirish va amaliyotga tatbiq etishdir. Bu yo'nalish pedagoglarning individual va guruh darajasidagi o'quv jarayonlariga moslashuvchanlik ko'rsatkichlarini oshirishga qaratilgan. Islohotlar doirasida pedagoglarga o'quvchilarning individual xususiyatlariga moslashish, interaktiv va innovatsion metodlarni qo'llash, o'z faoliyatini doimiy ravishda baholash va takomillashtirish imkoniyatlari yaratildi. Shu bilan birga, adaptiv strategiyalar pedagogning kommunikativ, psixologik va metodik kompetensiyalarini uyg'unlashtiradi va ularning professional muvaffaqiyatini oshirishga xizmat qiladi. Oliy ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar nafaqat pedagoglarning individual salohiyatini rivojlantirishga, balki ta'lim muassasalarining barqarorligi, sifatini va milliy ta'lim standartlariga mosligini oshirishga qaratilgan. Masalan, so'nggi yillarda amalga oshirilgan strategik islohotlar doirasida pedagoglarning doimiy malaka oshirish tizimi yaratildi, innovatsion ta'lim texnologiyalari joriy etildi va gerontopedagogik yondashuv asosida pedagoglarning uzoq muddatli faoliyatini qo'llab-quvvatlash tizimi shakllantirildi. Bularning barchasi pedagoglarning

adaptiv strategiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi va oliy ta'lim muassasalarida barqaror pedagogik jamoa yaratishga yordam beradi. Shuningdek, pedagoglarning adaptiv strategiyalarini rivojlantirishga qaratilgan islohotlar xalqaro tajriba bilan uyg'unlashtirilmoqda. Rivojlangan mamlakatlarda pedagoglarning adaptivlik salohiyati, gerontopedagogik tamoyillar asosida rivojlantirilgan individual strategiyalari va innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish tizimi oliy ta'lim sifatini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Shu nuqtai nazardan, milliy islohotlar xalqaro tajribaga mos ravishda amalga oshirilmoqda, bu esa pedagoglarning professional va shaxsiy rivojlanish darajasini sezilarli darajada oshiradi. Shu bilan birga, islohotlar doirasida pedagoglarning motivatsiya tizimi ham takomillashtirilmoqda[9]. Malaka oshirish va adaptiv strategiyalarni rivojlantirish pedagogning kasbiy motivatsiyasini oshiradi, ularning faoliyatiga qoniqish hissini kuchaytiradi va pedagogik burn-out holatlarining oldini oladi. Motivatsiya va adaptiv strategiyalar bir-birini to'ldiruvchi omillar sifatida pedagogning samarali faoliyatini ta'minlaydi. Bundan tashqari, sohada amalga oshirilayotgan islohotlar pedagoglarning ijtimoiy va psixologik farovonligini ta'minlashga ham qaratilgan. Uzoq muddatli pedagogik faoliyatda stress va charchashni kamaytirish, sog'lom ish muhitini yaratish va kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini kengaytirish gerontopedagogik yondashuv asosida amalga oshiriladi. Shu nuqtai nazardan, pedagoglarning adaptiv strategiyalarini rivojlantirishga qaratilgan islohotlar nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki pedagoglarning uzoq muddatli sog'lom faoliyatini ta'minlaydi. Sohadagi islohotlar pedagoglarning adaptiv strategiyalarini rivojlantirish, gerontopedagogik yondashuvni tatbiq etish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish va pedagoglarning kasbiy va shaxsiy salohiyatini oshirishga qaratilgan[10]. Bu islohotlar nafaqat oliy ta'lim muassasalarining barqarorligini va ta'lim sifatini ta'minlaydi, balki milliy ta'lim tizimining xalqaro standartlarga mosligini, pedagoglarning professional va shaxsiy rivojlanishini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu sababli, pedagoglarning adaptiv strategiyalarini rivojlantirish va

gerontopedagogik yondashuvni amaliyotga tatbiq etish oliy ta'lim tizimining asosiy ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaraladi.

Xulosa: Ushbu tadqiqot oliy ta'lim muassasalarida pedagoglarning adaptiv strategiyalarini rivojlantirish masalalarini gerontopedagogik yondashuv kontekstida tahlil qildi va mazkur yo'nalishdagi nazariy, metodik hamda amaliy jihatlarni keng qamrovli tarzda yoritdi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, pedagoglarning adaptiv strategiyalari nafaqat o'quv jarayonining sifatini oshirish, balki pedagogning shaxsiy va professional salohiyatini doimiy rivojlantirish, stress va charchashga qarshi kurash, shuningdek, uzoq muddatli pedagogik faoliyatni samarali davom ettirishda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, gerontopedagogik yondashuv pedagoglarning yoshga bog'liq psixologik, kognitiv va fiziologik xususiyatlarini hisobga olgan holda ularning professional va shaxsiy rivojlanishini ta'minlaydigan tizimli mexanizm sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Bong M., Scofield N. (2003). Learning styles and motivation in higher education. *Journal of Educational Psychology*.
2. Desi E., Райан, Р. М. (2000). The «what» and «why» of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*.
3. Розенберг, М., Мартин, Л. (2017). *Career motivation and learning in young adults*. *Journal of Career Development*.
4. Бельцова И.А. Концепция «успешное старение» как нормативный конструкт в формировании позитивного образа старости в демократическом обществе // *Вестник экономики, права и социологии*. 2012. № 1. С. 283-287.
5. Грин О. Старость во благо. URL: <https://rusplt.ru/health/starost-vo-bлаго-15762.html> (дата обращения 30.12. 2019).
6. Мелехин А.И. Психологические модели успешного старения // *Психол. журн. Международного университета природы, общества и человека «Дубна»*. 2014. № 2. С. 44–61.
7. Преснякова, Л.Б. Социальный, материальный и эмоциональный климат в старости /Л. Б. Преснякова // *Социологические исследования*. – 2006.-№3.-С. 34-46.
8. Бранский В.П., Пожарский С.Д. Социальная синергетика и акмеология. – СПб.: Политехника, 2002 – 476 с.

9. Максимова В.Н. Акмеологический подход в педагогике: моногр. – СПб.: ЛГУ им. А.С. Пушкина, 2007. – 196 с.
10. Khalimjanovna, A. M. (2022). Problems of moral education in non-habel families. *NeuroQuantology*, 20(21), 489.
11. Асранбоева, М. Х. (2016). Формирование стрессоустойчивости у учащейся молодёжи вузов. *NovaInfo. Ru*, 2(42), 257-260.
12. Асранбоева, М. Х. ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ВЛИЯНИЕ РОДИТЕЛЬСКИХ ОТНОШЕНИЙ В СЕМЬЕ НА ОБРАЗОВАНИЕ ДЕТЕЙ. *ВЕСТНИК ИНТЕГРАТИВНОЙ ПСИХОЛОГИИ*, 14.
13. Asranbayeva, M. (2024). Kasbiy refleksiya o'qituvchi mehnatini ilmiy tashkil etishning muhim omili sifatida. *Nordik ilmiy-amaliy elektron jurnali*.
14. Asranbaeva, M. H. (2020). CHARACTERISTICS OF FORMING MOTIVES OF LABOUR ACTIVITIES IN AN INCOMPLETE FAMILY. *Theoretical & Applied Science*(1), 121-123.

MEHRIBONLIK UYLARI TARBIYALANUVCHILARINI KASB-HUNAR TANLASHGA TAYYORLASH IMKONIYATLARI

NamDU professori O'.M. Asqarova
NamDU tayanch doktornti D. Raximova

“Ota-ona mehridan mahrum va nogironligi bor bolalarni qo'llab-quvvatlash, ularni jamiyatning faol a'zolari sifatida tarbiyalash barchamizdan jiddiy e'tibor va amaliy harakatlarni talab qiladi. Birorta bola “men yetim yoki nogironman” deb o'ksinmasligi, davlatimiz va jamiyatimizning mehridan chetda qolmasligi kerak. Ularni zamonaviy kasb-hunarlariga o'qitish, barcha sharoitlarni yaratib berish nafaqat vazifa, balki muqaddas burchdir. Masalaga shu jihatdan yondashsak, ishimizda albatta natija bo'ladi. Farzandlarimizga qilgan har bir yaxshiligimiz o'n yaxshilik bo'lib qaytadi”-deya ta'kidlagan edi Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev. So'nggi yillarda mamlakatimizda ijtimoiy yetimlikning oldini olish, aholi va yoshlar orasida sog'lom oila qurishga mas'uliyat bilan yondashishni targ'ib qilish, oilaviy qadriyatlarga ma'naviy-axloqiy munosabatni shakllantirish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirildi. Ko'rilgan chora-tadbirlar tarbiya muassasalari va

ularda tarbiyalanayotgan yetim bolalar va ota-onasining qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalar sonini sezilarli ravishda kamaytirishga yordam berdi. Shu bilan birga, bolalarni joylashtirishning oilaviy hamda boshqa muqobil shakllarini keng joriy etish, ayniqsa ularni tarbiyalash uchun oilaga qabul qilish (patronat), shuningdek bolalarni mustaqil hayotga tayyorlash uchun qulay shart-sharoitlar yaratish bo‘yicha qo‘shimcha choralar ko‘rish talab etilmoqda.

Ijtimoiy yetimlikni yanada kamaytirish, yetim bolalar va ota-onasining qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish, ularning jadal ijtimoiy moslashuvi uchun keng imkoniyatlar yaratish, tarbiya muassasalarining ish faoliyatini yaxshilash, shuningdek jismonan sog‘lom va ma‘naviy yetuk avlodni tarbiyalashda oilaning rolini mustahkamlash maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi, manfaatdor vazirliklar, idoralar, Respublika bolalar ijtimoiy moslashuvi markazi va boshqa jamoat tashkilotlari bilan birgalikda oila institutini mustahkamlash, ijtimoiy yetimlikning oldini olish, shuningdek “Mehribonlik” uylarini bosqichma-bosqich kam komplektli bolalar shaharchalariga hamda ijtimoiy muassasalarning boshqa muqobil shakllariga o‘tkazish maqsadida 2019 yil 1 iyunga qadar muddatda 2019-2023 yillarda “Mehribonlik” uylarini noinstitutsonallashtirish dasturini ishlab chiqish muhim vazifa sifatida belgilangan.

Ota-ona qaramog‘isiz qolgan yoki ular bilan aloqani yo‘qotgan yoshlar jamiyat va davlat tomonidan alohida ijtimoiy muhofazalanishga muhtoj sub’ektlari sanaladi. Mavjud sharoitda davlat tomonidan ularni ijtimoiy jihatdan muhofazalash yo‘lida keng ko‘lamli amaliy harakatlar tashkil etilmoqda. Biroq mehribonlik uylari tarbiyalanuvchilariga ta‘lim-tarbiya berish, ularning hayotiy ehtiyojlarini qondirishga davlat tomonidagina g‘amxo‘rlik qilinishi yetarli emas. Ularning taqdiri uchun jamiyatning har bir a‘zosi mas‘ul bo‘la olishi zarur. Shunday ekan, mehribonlik uylarining tarbiyalanuvchilarini ijtimoiy hayotga tayyorlashda davlat bilan birga keng jamoatchilik ishtirokini ta‘minlashga erishish zarur.

Har qanday davlatda, har qanday jamiyatda ham ota-ona qaramog‘isiz qolgan bolalar bo‘lgan, hozir ham mavjud va keyin ham bo‘ladi. Bunday hollarda davlat

bu bolalarning rivojlanishi va tarbiyalanishi mas'uliyatini o'z zimmasiga oladi. Ota-onasini yo'qotgan bola bu, haqiqatan ham, fojia. Ota-onaga ega bo'lish ehtiyoji bolaning eng kuchli ehtiyojlaridan biridir.

Yuqorida fikrlarga qo'shimcha tarzda ijtimoiy yetimlikni keltirib chiqaruvchi yana ko'plab omillar mavjuddir. Mavjud manbalarni o'rganish, mehribonlik uylari tarbiyalanuvchilarining ijtimoiy kelib chiqishi, ular mansub bo'lgan oilalarda qaror topgan muhit, oila a'zolarining o'zaro munosabatlari, hayotiy intilish va maqsadlarini tahlil qilish natijasida jamiyatda ijtimoiy yetimlikni keltirib chiqaruvchi omillar quyidagilardan iborat ekanligiga ishonch hosil qilindi: eng ezgu umuminsoniy va milliy ma'naviy-axloqiy qarashlarga bo'lgan munosabatning tubdan o'zgarganligi; G'arb va Sharq madaniyati sintezi bo'lgan "oralik madaniyat" ning shakllanishi; ijtimoiy sub'ektlarning ma'naviy-axloqiy e'tiqodga ega emasliklari; ta'lim muassasalarida milliy ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni targ'ib etishda rasmiyatchilikka yo'l qo'yilayotganligi, ta'lim oluvchilarni ularning mohiyati, mazmuni bilan tanishtirish o'rniga shaklga asosiy e'tibor qaratilayotganligi; pedagog xodimlarning milliy ma'naviy-axloqiy qadriyatlar (urf-odatlar, an'ana, marosimlar)ning tub asosi, ular negizida muayyan xatti-harakatlarning aks etish sabablarini chuqur bilmasliklari; oilada er va xotinning, ayol va erkaklar vazifalarining o'zgarayotganligi, ular tutgan o'rinlarning almashayotganligi, o'g'il bolalarda oilaviy hayotni yo'lga qo'yishda yetakchilik qilish, asosiy mas'uliyatni o'z zimmasiga olish, qizlarda esa hayo, ibo, andishalilik va farosatlilik sifatlarining tarbiyalanishiga jiddiy e'tibor berilmayotganligi; ota-onalarning sog'lom turmush kechirishlari (spirtli mahsulotlar va narkotik moddalarni iste'mol qilishlari, tartibsiz jinsiy hayot kechirishlari); yoshlarda oilaviy munosabatlar, oilaviy hayotga mas'uliyatsiz yondashuvning qaror topayotganligi; ommaviy axborot vositalari tomonidan "erkin muhabbat", "mas'uliyatsiz erkinlik", "qisqa muddatlarda boyib ketish", "juda oddiy vaziyatlarda ham do'stga, oila a'zolariga, yaqinlarga hiyonat qilish" g'oyalarini o'zida aks ettiruvchi g'oyaviy jihatdan sayoz, yuksak badiiylikka ega bo'lmagan, mahoratli ijro orqali yetkazib berilmagan "asarlar" sonining tobora ko'payib

borayotganligi; yoshlarni fikrlashga, ijodkorlikka, yaratuvchilik va bunyodkorlikka rag‘batlantiruvchi ijtimoiy da‘vatlar, targ‘ibot ishlarining kutilgan natijalarni bera olmayotganliklari; o‘smir va o‘spirinlarning ongsiz ravishda Internet, mobil aloqa vositalarining salbiy ta‘siri doirasiga tushib qolayotganliklari, yoshlar o‘rtasida tarbiyaga zid keluvchi g‘oyalarni targ‘ib etuvchi tasvir, musiqa, qo‘shik va kliplarning keng tarqalayotganligi.

Yetimlikning ijtimoiy, ma‘naviy, ruhiy va iqtisodiy oqibatlarini, jamiyatning yetimlarga bo‘lgan munosabatini tahlil qilish natijasida unga xos bo‘lgan xususiyatlarni sanab o‘tish imkoniyati yuzaga keladi.

“Bolalar uylari” (hozirda “Mehribonlik” uylari) tarbiyalanuvchilarini ularning ma‘naviy-axloqiy sifatlarga egaliklariga ko‘ra ikki guruhga ajratiladi:

1. Axloqiy-ma‘naviy xususiyatlarida ijobiylik yetakchilik qiladigan bolalar (ijodkor, ijrochi, mulohazakor, mehnatkash, oliyjanob, xushmuomala va boshqalar).
2. Ruhiyatida salbiy holatlar yuqori darajada bo‘lgan bolalar (qaysar, indamas, qo‘rs, jamoaga qo‘shilmaydigan va boshqa bolalar).

Taxliliy o‘rganishlar natijalarining ko‘rsatishicha, respublikada 5,1 foiz oilalarda vasiylik ko‘magiga muhtoj yetim-bolalar tarbiyalanmoqda. Ayni vaqtda “Mehribonlik” uylari tarbiyalanuvchilarining 83,6 foizi umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida ta‘lim olayotgan, 11,3 foizi maktabgacha ta‘lim muassasalarida tarbiyalanayotgan bo‘lsalar, 14,2 foiz tarbiyalanuvchilar esa oila sharoitida kamol topmoqda. 59,1 foiz “qarovsiz bolalar” qarindoshlari va yaqinlari tomonidan zaruriy yordamni olishmoqda. Qarovsiz bolalarning “ko‘cha bolalari” deb nomlanuvchi alohida toifasi ota-onalarning g‘amxo‘rliklari va ko‘maklaridan mutlaqo mahrum sanaladilar. Chunki, ularning ota-onalari u yoki bu sababga k‘ra ota-onalik xuquqidan mahrum etilganlar. Ota-onasiz qolgan bolalarni jamiyatning yetuk a‘zolari sifatida ijtimoiy hayotga tayyorlash muhim ijtimoiy maqsadlardan biri bo‘lib, mazkur jarayonda quyidagi yo‘nalishlar ustuvor o‘rin tutadi: ta‘lim berish (tarbiyalanuvchilar ongida ilmiy bilimlarni hosil qilish); milliy va umuminsoniy qadriyatlar, milliy istiqlol g‘oyasi asosida ijtimoiy-g‘oyaviy e‘tiqod

va immunitetni shakllantirish, dunyoqarashni boyitish; ma'naviy-axloqiy sifatlar (mehnatsevarlik, odamiylik, tirishqoqlik, kamtarlik, atrofdagilarga mehr-muhabbatli, rahm-shafqatli, shuningdek, iymon-e'tiqod, qat'i iroda va mustahkam xarakter)ni tarbiyalash; kasbga yo'naltirish (muayyan kasb-hunarlar sirlari, kasbiy faoliyatlarning asoslarini o'rgatish); ijtimoiy munosabatlarni tashkil etish (sub'ektlar o'rtasidagi o'zaro aloqa almashuv, jamoa a'zolari bilan hamkorlikda faoliyat yuritish, o'zi mansub bo'lgan guruhlar (makro, mezo va mikro guruhlar)ning a'zolari bilan ruhiy birlikka erishish)ga tayyorlash; shaxsiy hamda atrofdagilarning salomatligini muhofazalash malakalari (jismoniy tarbiya va sport bilan doimiy ravishda, izchil, uzluksiz shug'ullanishlariga erishish, sog'lom turmush tarzi (spirtli ichimlik va narkotik moddalarni iste'mol qilmaslik, tamaki mahsulotlarini chekmaslik, noto'g'ri va tartibsiz jinsiy hayot kechirmaslik) ko'nikmalarini hosil qilish; huquqiy madaniyat unsurlari (ijtimoiy axloq me'yorlariga amal qilish, huquqbuzarliklarni sodir etmaslik, qonunbuzarlik, jinoyatchilik va ijtimoiy adolatsizlikka nisbatan murosasiz bo'lish)ni shakllantirish; atrof-muhit va tabiatga mas'uliyatli munosabatni qaror toptirish; psixologik xizmatni tashkil etish (psixologik toliqish va zo'riqishni bartaraf etish, ruhiy tetiklik, kelajakka ishonch hissiga ega bo'lish; jamoada sog'lom muhitni qaror toptirish, rahbarlari, pedagoglari va tarbiyalanuvchilarning bir-birlarini tushunishlari, bir-birlarini qo'llab-quvvatlashlari, doimo o'zaro yordamga tayyor turishlariga erishish; oilaviy hayotga tayyorlash.

Muammoga oid manbalarni nazariy o'rganish, ota-ona qaramog'isiz qolgan bolalarni kasbiy faoliyatga yo'naltirish mazmunini tahlil qilish, shuningdek, amaliyotni bevosita kuzatish natijasida yetim bolalarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda quyidagi yo'nalishlar bo'yicha amalga oshirilishi lozimligi ma'lum bo'ldi:

1. Tarbiyalanuvchilarni milliy ma'naviy-axloqiy qadriyatlar ruhida tarbiyalash.
2. Tarbiyalanuvchilarda ma'naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirish.
3. Tarbiyalanuvchilarni jamoaning to'laqonli a'zosi sifatida tarbiyalash.
4. Tarbiyalanuvchilarda tabiat (moddiy borliq)ga oqilona munosabatni shakllantirish.
5. Tarbiyalanuvchilarni ijtimoiy munosabatni tashkil etishga tayyorlash.
- 6.

Tarbiyalanuvchilarning ruhiy barqarorlikka erishishlarini ta'minlash. 7. Tarbiyalanuvchilarda sog'lom turmush tarzi ko'nikmalarini shakllantirish. 8. Tarbiyalanuvchilarni mehnat va kasbiy faoliyatni tashkil etishga tayyorlash. 9. Tarbiyalanuvchilarni oilaviy hayotga tayyorlash.

Mazkur yo'nalishlarning har biri ota-ona qaramog'isiz qolgan bolalarni kasbiy faoliyatga samarali tayyorlashda beqiyos ahamiyatga ega. Biz o'rgangan manbalar asosida quyidagicha xulosalar keltirdik: 1. Tarbiyalanuvchilarda kasb-hunarga bo'lgan munosabatiga alohida maxsus e'tibor qaratish lozim. 2. Kasb-hunarga yo'naltirish ishlarini tashkil etishda jamiyatda mavjud bo'lgan kasb-hunarlar va ularga bo'lgan ehtiyoj darajasini hisobga olish kerak. 3. Tarbiyalanuvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishda kasb-hunarni egallashga qo'yiladigan talablarni e'tiborga olish zarur. 4. Kasb-hunarga yo'naltirish ishlarini tashkil etishda tarbiyalanuvchilarni turli kasblarga bo'lgan ijobiy munosabatlarni xam tanishtirib borish maqsadga muvofiq. 5. Mashhur kishilarning kasb-hunarga munosabatlari hamda kasbli, hunarli bo'lish haqidagi fikrlarini alohida e'tibor bilan o'rganish tarbiyalanuvchilar ruhiyatida ijobiy ichki turtki hosil etadi. 6. Kasb-hunarga yo'naltirish ishlarini tizimli va izchil tarzda tashkil etish o'quvchilarning tanlagan kasb-hunarlarida barqaror turishlarini ta'minlovchi omil sifatida namoyon bo'ladi. 7. Kasb-hunarga yo'naltirish ishlarini tashkil etishda ilg'or mamlakatlar tajribasidan foydalanish uni to'laqonli amalga oshirilishini ta'minlaydi. 8. Kasb-hunarga yo'naltirishni amalga oshirishda ishonchli hadislar to'plamidan oqilona foydalanish o'quvchilarda mehnat qilishga ishtiyoqni kuchaytiradi. 9. Kasb-hunarga yo'naltirishda tarbiyalanuvchilarning intellektual qobiliyatlariga alohida e'tibor qaratilishi lozim.

Yuqoridagi ko'rsatilgan ishlarning amalga oshirilishi o'quvchilarga beriladigan kasb-hunar haqidagi ma'lumotlarni har tomonlama mukammal bo'lishini ta'minlovchi omil hisoblanadi va har birimizni e'tiborli bo'lishga chorlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 11 fevraldagi "Etim bolalar va ota-onasining qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni ijtimoiy

himoya qilishni kuchaytirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4185-son Qarori. – O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda.

2. Sh.M.Mirziyoev. "Nogironligi bo'lgan, ota-ona qaramog'idan mahrum va yetim bolalarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashni kengaytirish hamda ijtimoiy nafaqalarni takomillashtirish masalalari bo'yicha videoselektor yig'ilishi" 28.07.2021 yil.: - Toshkent.
3. Asqarova O'.M.Mehribonlik uylari tarbiyalanuvchilarini ta'lim jarayoni hamda ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarda ijtimoiy hayotga tayyorlash imkoniyatlari / Uslubiy qo'llanma.- Namangan 2010y. – 45 b.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILAR BILIMINI BAHOLASHNING ZAMONAVIY USULLARI

A.R.Hamroyev

BuxDU professori,

pedagogika fanlari doktori (DSc)

Ушбу мақолада бошлангич синф ўқувчиларининг маънавий-интеллектуал даражасини ривожлантиришда халқаро баҳолаш талабларидан келиб чиқиб ўқувчиларда китобхонлик маданиятини шакллантиришнинг интенсив шакл ва методларини амалиётга тадбиқ этиш ҳақида фикр юритилган.

Таянч сўзлар: халқаро баҳолаш дартури, PIRLS тадқиқотлари, маънавий-интеллектуал даража, китобхонлик маданияти, халқаро талаблар, стандартлар.

В данной статье рассматривается внедрение интенсивных форм и методов формирования культуры чтения у учащихся, исходя из требований международного оценивания в развитии духовно-интеллектуального уровня учащихся начальных классов.

Ключевые слова: международная программа оценки, исследование PIRLS, духовно-интеллектуальный уровень, культура чтения, международные требования, стандарты.

This article discusses the implementation of intensive forms and methods of forming a culture of reading in students, based on the requirements of international assessment in the development of the spiritual and intellectual level of primary school students.

Keywords: *international evaluation program, PIRLS research, spiritual-intellectual level, reading culture, international requirements, standards.*

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712-son Farmonida ta’lim sifatiga mas’ul idora, tashkilotlar oldiga “...uzluksiz ta’lim tizimini mazmunini sifat jihatidan, shuningdek, professional kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish; o‘qitish metodikasini takomillashtirish, ta’lim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etish” kabi qator muhim vazifalar qo‘yilgan. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasida «jismonan sog‘lom, ruhan va aqlan rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, Vatanga sodiq, qat’iy hayotiy nuqtai nazarga ega yoshlarni tarbiyalash» masalalari ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan. Bu vazifalarni amalga oshirishda ona tili ta’limining o‘rni alohida ahamiyatga ega. Jumladan, boshlang‘ich sinf ona tili darslarida o‘quvchilarning bilimni baholash jahon standartlari asosida amalga oshirish bugungi kunda o‘qitish jarayonini samarali tashkil etish, nazorat qilish va boshqarish mexanizmlarini takomillashtirishni taqozo qiladi.

PIRLS xalqaro boshlang‘ich sinf bitiruvchi o‘quvchilarining matnni o‘qish va tushish savodxonligini baholash dasturi o‘tkazish davrlarida zamonga moslashtirib, topshiriqlar mazmuni va mohiyatini takomillashtirib boradi. Masalan, 4-o‘tish davri (PIRLS-2016 yil)da o‘quvchilar topshiriqlarni kompyuterda onlayn tarzida o‘tkazilib, natijalari elektron hisoblashga o‘tkaziladi.

2021-yilda o‘tkaziladigan PIRLS tadqiqotlarida raqamli format, internet orqali muloqot qilishning ko‘p sonli turlari (forum, chat, blog), ko‘p hollarda

matn o‘zaro bog‘langan veb- saytlar kabi raqamli shakllarga o‘tish rejalashtirildi. Lekin shu bilan birga an‘anaviy format ya‘ni kitoblar, jurnallar, xujjatlar va gazetalardagi kabi an‘anaviy yozuv shakllarida ham beriladi. O‘quvchilarga beriladigan materiallar rag‘batlantiradigan va bir butun samaradoralikni oishiradigan va qiziqarli va tasavvur qilish jihatdan yoqadigan sifatida taqdim etiladi.

PIRLS-2021 dasturida moslanuvchan dizayn qo‘llanildi. Xalqaro dasturda qatnashayotgan mamlakatlar o‘quvchilari o‘qish va qismlarni boshqarishadi, har bir mamlakatda alohida turli xil darajadagi test shakllari moslashtirib beriladi. Mazkur yangi g‘oya boshlang‘ich sinf bitiruvchilarining turli xil o‘qish qobiliyatiga ega bo‘lgan mamlakatlar uchun o‘qish darajalarining PIRLS o‘lchovini takomillashtirib, o‘quvchilarning faolligini oshirib boradi.

“Agar bu bolalar murakkab matnni o‘qishsa, unda ular faqat aniq tasvirlangan tafsilotlarni topib olishlari mumkin. Ammo agar bolalarga oddiy matn berilgan bo‘lsa yoki matn qismlarga bo‘lib taqdim etilsa, ular og‘zaki va noverbal tekshiriladigan ma‘lumotni topib chiqarib (grafikalar yoki diagrammalar yordamida), voqea voqealari va qahramonlar harakatlarining sabablari to‘g‘risida sodda xulosalar chiqarishlari, voqealar va asosiy g‘oyani sharhlay boshlaydilar.

PIRLSning muhim maqsadi - to‘rtinchi sinfda o‘qish yutuqlari bilan bog‘liq uy, jamoat, maktab va o‘quvchi omillarini o‘rganish. Ushbu maqsadni amalga oshirish uchun o‘quv sharoitlari to‘g‘risidagi ma‘lumotlar o‘quvchilar, shuningdek ularning ota-onalari, o‘qituvchilari va direktorlari tomonidan to‘ldirilgan so‘rovnomalar orqali to‘planadi.

PIRLSning vazifa sifatida topshiriqlarning 10 ta varianti taklif qilingan. Sinovlarda adabiy matn qo‘llanilgan: "Inverted sichqonchalar", "Bir loy parchasi", "Gulda gullar", "Qovoq zilzilani ogohlantiradi"; "Leonardo da Vinchi", "Antarktida" kabi mashhur ilmiy matnlar; va "Daryo bo‘ylab marshrutda" matnlari berilgan. Sinov topshiriqlarining barcha versiyalari bir xil tuzilishga va qiyinchilik darajasiga ega. Sinovning barcha variantlari ikki qismdan iborat bo‘lib, ularning har biriga 11 dan 14 tagacha savol topshiriqlari berilgan

2016-yilda o'tkazilgan PIRLS tadqiqotida materiallar 16 variantda ishlangan bo'lib, ularning har biri bir xil qiyinchilik darajasiga ega bo'lgan. Har bir o'quvchiga ikkita ya'ni badiiy va ilmiy-ommabop matnlar va har bir matn uchun 12-17 ta topshiriqlar berilgan.

PIRLS tadqiqotlari boshlang'ich sinf bitiruvchilarning monitoringi bo'lib hisoblanadi. PIRLS topshiriqlari xaqaro hamjamiyat jamoatchiligi tomonidan kitobni o'qiydigan o'quvchilar uchun eng yaxshi zamonaviy o'qish savodxonligi deb tan olingan.

Nima uchun aynan o'qish savodxonligi ta'lim tizimidagi yutuqlarning markaziy ko'rsatkichi sifatida tan olingan? Chunki matnlardan olingan ma'lumotlarni tushunish va ishlatish qobiliyati har bir bola taqdiriga va mamlakat farovonligiga sezilarli darajada ta'sir qiladi.

Tadqiqotlar natijasida o'n bir yashar o'quvchiga o'qish savodxonligini juda yuqori darajada bo'lishi umumiy o'rta ta'lim maktabini tugatgandan keyin ham ta'lim olishni davom ettirish ehtimolini kuchaytiradi.

O'quvchilarda o'qish savodxonligini yaxshilanishi iqtisodiy o'sishga boshqa savodxonliklarga nisbatan ko'proq o'z ta'sirini ko'rsatadi

PIRLSga a'zo mamlakatlar besh yilda bir marotaba ta'lim olish natijalariga bog'liq bo'lgan, yaxshi o'ylangan ta'limda o'sish imkonini beruvchi strategik qarorlar qabul qilish imkonini yaratidigan ma'lumotlar bazasiga ega bo'lishadi. Qabul qilinadigan qarorlar ko'lamining farqi shundaki unda butun mamlakatning hamda har bir sinf o'quvchisiga o'z ta'sirini ko'rsatadigan darajada bo'ladi. Mana shunday qarorlar natijasida yoshlarning o'qish savodxonligi taqdiri hal qilinadi. Dasturning har bir (5 yillik) davriy o'tishida tadqiqotning tashkilotchilari topshiriqlar ma'lumotlar bazasini ayni zamon talablariga mos darajadagi dolzarb matnlar bilan moslashtirib borishadi. O'quvchilarning yosh psixologik rivojlanishi o'sib borayotganligini inobatga olib, bolaning ta'lim-tarbiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi omillarga e'tibor qaratib boradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarning ma'naviy-intelektual darajasini rivojlantirishda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish ehtiyojini anglagan holda

pedagogik imkoniyatlardan foydalanishi maqsadga muvofiqdir. Shu jumladan, boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish madaniyatini xalqaro baholash dasturi (PIRLS) asosida baholashda ularda kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda quyidagilarga etibor qaratish lozim:

➤ boshlang'ich sinf o'quvchilarning intellektual-ma'naviy darajasini xalqaro dastur (PIRLS) asosida baholashga tayyorlashda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishning optimal-intensiv shakl va metodlaridan foydalanish;

➤ boshlang'ich sinf o'quvchilarning intellektual-ma'naviy darajasini rivojlantirishning uchta o'zaro bog'liq komponentlari- tushunchalar, ko'nikmalar, jarayonlarni o'rganish va tahlil qilish;

➤ boshlang'ich sinf o'quvchilarining xalqaro dastur (PIRLS) mezonlarini bajarishda raqamli ta'lim texnologiyalaridan foydalanish;

➤ boshlang'ich sinf o'quvchilarning kitobxonlik madaniyatini shakllantirish orqali o'z navbatida ta'lim sifat-samaradorligi yanada takomillashtirishga erishish;

➤ boshlang'ich sinf o'quvchilarining kitobxonlik madaniyatini shakllantirish asosida xalqaro dastur (PIRLS) ga ishtirok etish va ijobiy natijalarni qo'lga kiritish;

➤ boshlang'ich sinf o'quvchilarining kitobxonlik madaniyatini shakllantirish xalqaro baholash dasturlari (PIRLS) da muvaffaqiyatli o'rinlarni egallashga xizmat qiladi.

Demak, boshlang'ich ta'limda xalqaro baholash dasturlari asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining intellektual-ma'naviy darajasini aniqlash, balki ularning ta'lim mazmunini o'zlashtirishlari uchun innovatsion o'qitish usullarini tadbiq etish orqali umume'tirof qilingan xalqaro talablar va standartlarga munosib bo'lishlarini ta'minlashdan iboratdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 8 декабрдаги “Халқ таълими тизимида таълим сифатини баҳолаш соҳасида халқаро тадқиқотларни ташкил этиш тўғрисида”ги 997-сонли қарори.

2. Исмоилов А ва бошқалар *Xalqaro tadqiqotlarda o'quvchilarning o'qish savodxonligini baholash (Ona tili va adabiyot fani o'qituvchilari, metodistlar va soha mutaxassislari uchun metodik qo'llanma)*. T.: Шарқ. 2019. 92 б.

3. Международное исследование «Изучение качества чтения и понимания текста» PIRLS 2001. Институт стратегии развития образования, Российской академии образования Центр оценки качества образования. Тетрадь 1.

4. Рустамова Н.Р Умумий ўрта таълим мактаблари бошланғич ва юқори синф ўқувчилари медиамаданиятини шакллантиришнинг муҳим йўналишлари // Мактаб ва ҳаёт. – Тошкент, 2017. – №3. – Б. 25-28.

KREATIV YONDASHUV ASOSIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI ERTA RIVOJLANTIRISHGA ERISHISH

N.J.Abdusamatova

NamDU dotsenti

Annotatsiya. Mazkur maqolada kreativ yondashuv asosida maktabgacha yoshdagi bolalarni erta rivojlantirish yo'llari xususida so'z yuritiladi.

Tayanch tushunchalar. kreativlik, maktabgacha yosh, erta rivojlantirish, ijodkorlik...

Абстрактный. В данной статье рассказывается о способах раннего развития дошкольников на основе творческого подхода.

Базовые концепты. творчество, дошкольный возраст, раннее развитие, творчество...

Respublikamizda so'nggi yillarda maktabgacha ta'lim sohasini rivojlantirishga qaratilgan qator normativ-huquqiy hujjatlar ishlab chiqildi. Ularda sohada yechimini kutayotgan bir qator vazifalar o'z ifodasini topgan. Xususan, "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiya"sida[1] "ta'lim-tarbiya jarayonini takomillashtirish bolalarning rivojlanganligi darajasini va ularning umumiy boshlang'ich ta'limga tayyorligini, shuningdek, ularning ijtimoiy, shaxsiy, hissiy, nutqiy, jismoniy va

ijodiy rivojlanishini baholash, maktabgacha ta'limda fanlarni rivojlantiruvchi muhitning innovatsion texnologiyalari va modullarini ishlab chiqish, maktabgacha va umumiy boshlang'ich ta'lim izchilligining mazmun va protsessual komponentlarini optimallashtirish, bolani shaxs sifatida jismoniy, intellektual va axloqiy jihatdan barkamol qilib tarbiyalash" kabi bir qator vazifalar o'z aksini topgan.

Shunga ko'ra, maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini ustivor talablar va zamonaviy yondashuvlar asosida takomillashtirish, MTTda amalga oshiriladigan ta'lim-tarbiya jarayonlarining samaradorligini yangi mazmun va innovatsion texnologiyalar bilan ta'minlanishga erishish, maktabgacha yoshdagi bolalarni kreativ yondashuv asosida erta yoshdan rivojlantirish, intellektual qobiliyatini o'stirish, ijodiy faoliyatga yo'naltirish mazkur yoshdagi bolalarni aqliy, estetik va jismoniy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi o'ziga xos ahamiyatga ega.

Yangi O'zbekistonni rivojlanishi va taraqqiy etishida barcha soha mutaxassirlari singari tarbiyachi - pedagoglarning kasbiy yetukligi, bolalarga zamonaviy bilimlar berish, mashg'ulotlarni qiziqari va innovatsion yondashgan holda sifatli va samarali tashkil etish orqali balalarni erta yoshdan rivojlantiruvchi o'quv mashg'ulotlariga kreativ yondashuvni ta'minlashga erishish muhim ahamiyatga ega ekanligini belgilaydi. Shu maqsadda bugungi kunda maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama erta rivojlantirish, ularning kreativligini oshirish, ularni ma'nan, aqlan yetuk, estetik va jismoniy rivojlantirishga alohida e'tibor qaratishi zarur deb qaraladi.

Kreativlik - yangi g'oyalarni yaratish, yangiliklarni muvaffaqiyatli amalga oshirishda ilodiy yondashish degan ma'nolarni o'z ichiga olib, bolalarni erta yoshdan rivojlanishida asosiy omillardan biri hisoblanadi[2].

Maktabgacha yoshdagi bolalarni kreativ yondashuv asosida erta rivojlantirish jarayoni bolaning turli faoliyatlarida (mashg'ulotlarda, o'yin faoliyatida, mustaqil faoliyatlarda, ertalabki va kechki davra suhbatlarida, sayr va ekskursiyalar jarayoni) amalga oshiriladi.

Bu jarayonda tarbiyachilarning vazifasi maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxsiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish bilan bir qatorda ularda yangicha dunyoqarashni tarkib toptirish, interfaollik, zukkolik, ziyraklik, kreativlik, komunikativlik, kognitivlik va intellektuellik, topqirlik, zukkolik, ijtimoiy faollkni shakllantirishning ilg'or vositalari, usullari, metodlari va samarali yo'llarini izlab topish, bolalarda sodir bo'ladigan har xil xatti-harakatlar, tushunmovchiliklar, muammolarni o'rganish va ularni bartaraf etish muhim ahamiyatga ega ekanligi bilan belgilanadi. Ayniqsa, an'anaviy ta'limda tarbiyachilarning bir maromda mashg'ulotlarni olib borishi, ayrim tarbiyachilarning o'ta qattiqqo'lligi, jiddiyligi, qo'polligi ob'yekt va sub'yekt munosabatlariga pedagogik yondasha olmasligi, tajribasizligi, kasbiy kompetensiyani yetarli egallamaganligi kabi holatlar bolalarni ijtimoiy faolligini oshirishga, aqliy qobiliyatini, diqqat, xotira, tafakkur va nutqini rivojlanishiga o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatadi.

Tarbiyachining o'ta faolligi, tarbiyalanuvchilarning passivligi, o'zaro munosabatlardagi bolalar ishtirokining sustligi, qiziqishi, layoqatining inobatga olinmasligi ularning dunyoqarashi, fikrlashi, ijodkorligini tarkib toptirishda muayyan to'siq sifatida ta'sir ko'rsatadi. Bunga sabab mashg'ulotlarida bolalarga nisbatan tarbiyachining ko'proq faol ishtirok etishi kuzatiladi. Ushbu jarayonda tarbiyachining faoliyati bir yoqlama xarakterga ega bo'ladi. Bunday yondashuv bolalarning kreativligini va innovatsion faolligini oshirishda va ijodiy fikrlash ko'nikmalarni tarkib topishish imkoniyatlariga o'z ta'sirini o'tkazadi. Tarbiyachining an'anaviy yondashuvi bolalarning interfaolligini oshirishga, kteativligini tarkib toptirish, erta yoshdan rivojlanishini ta'minlash, ularda kognitivlik qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan ilg'or metod, shakl va vositalardan samarali va maqsadli foydalana olmasligi kabilar tarbiyachi tomonidan qo'yilgan maqsadlar kutilgan natijani bermaydi. Ko'p vaziyatlarda bolalarga faqat buyruq berish, qo'rqitish, majburlash, ortiqcha talab qilishdan foydalaniladi. Bunday munosabat natijasida bolalar qaysar, o'jar va injiq bo'lib qoladilar. Natijada bolalarni sog'lom o'sishiga ham o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatadi va turli muammolarni olib kelishga sabab bo'ladi.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqqan holda ta'kidlash mumkinki, tarbiyachilarning an'anaviy yondashuvi bolalarning innovatsion fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga, kreativligi, kognitivligi, komunikativligi, tashabbuskorligini oshirishga hamda tengqurlari bilan faol hamkorlikda ishlash imkoniyatlariga ham to'siq bo'ladi. Mazkur holat bolalarning innovatsion faolligini ta'minlash, mustaqil fikrlash va ijodiy faolligini oshirish maqsadida amalga oshiriladigan pedagogik jarayon uchun kutilgan natijaviyligini ko'rsatib bera olmaydi. Aksincha, tarbiyachining mashg'ulotlar jarayonidagi an'anaviy yondashuvi bolalarda innovatsion fikrlash qobiliyatini yetarli shakllanmasligiga hamda o'zaro munosabatlarda faol kirisha olmaslik, bir birini tushunmaslik, o'zaro ichki ziddiyatlar, bolalarning ichingdan top, qo'rs, badjahl, tortinchoq, qaysar, kattalarga nisbatan ishonchsizlik, ularga shubha bilan qarash hollari ko'p kuzatilishiga sabab bo'ladi. Shuningdek, bolalarda injiqlik, qaysarlik, nafaqat ota-onani balki tarbiyachilarni eshitmaslik, ularga nisbatan hurmatsizlik, bepisandlik bilan qarash, aytganini qildirishga urintirish va majburlash hollari yuzaga keladi. Ushbu holat bolalarni maktabgacha ta'lim tashkilotiga qiziqishiga juda kata salbiy ta'sir ko'rsatadi va bolalar maktabgacha ta'lim tashkilotidan beza boshlaydi, hatto bolalarni maktabgacha ta'lim tashkilotidan bosh tortishgacha olib kelish holatlari kuzatiladi.

Shunday ekan tarbiyachi pedagoglar zamon bilan hamnafas bo'lib, qonunlar, qarorlar va islohotlar talablaridan kelib chiqib maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni sifatli ta'lim bilan ta'minlash uchun ta'lim jarayonini innovatsion texnologiyalar, zamonaviy yondashuvlar, AKT va raqamli texnologiyalar asosida samarali tashkil etishga ularning innovatsion va ijodiy yondashuvi ko'zlangan natijani qo'lga kiritish imkonini beradi. Buning uchun bolani innovatsion fikrlashga, faol bo'lishga, izlanishga, topqirlikka va ijod qilishga, kreativ qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladigan zamonaviy texnologiyalar, ilg'or metod va vositalar, innovatsion ta'lim shakllari va xorijiy tajribalarni uyg'unlashtirib o'quv mashg'ulotlarini yangi talablar asosida tashkil etilishi mazkur jarayonning samaradorligini belgilaydi.

ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 maydagi “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” gi PQ-4312–son qarori

2.Turdiyeva.M.J. Maktabgacha yoshdagi bolalardning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning innovatsion metodlari.Uslubiy qo‘llanma. Buxoro. “Durdona” nashriyoti. 2022 yil.

3.Samadov.S.S. Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishining yosh xususiyatlari va jismoniy tarbiya mashg‘ulotlari. Science and Education" Scientific Journal / ISSN 2181-0842 May 2022 / Volume 3 Issue 5.

4.I.Ibragimov. Ta’lim oluvchilarda kreativ qobiliyatlarni rivojlantirishning ahamiyati. ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES VOLUME 1 | ISSUE 4 | 2020 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2020: 4.804

ADABIYOTNI FAN SIFATIDA O‘QITISHNING KONSEPTUAL ASOSLARI

Kambarova Saodat Irkinovna

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili
va adabiyoti universiteti dotsenti, ped. fan. bo‘y. fals. dok. (PhD)

Annotasiya. Maqolada o‘quvchilarni ta’lim paradigmasini o‘zgartiruvchi, zamonaviy adabiy ta’lim konsepsiyasini amalga oshirish bilan bog‘liq dolzarb muammolar yechimiga yo‘naltirish, bunda fanning mustaqillikdan oldingi va bugungi istiqbol davri metodologiyasi tajribalari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: adabiyot, so‘z san’ati, badiiy matn, axloqiy-estetik tarbiya, ilmiy, estetik, ekzistensial, kommunikativ xususiyatlar.

O‘zbek adabiyotini o‘qitish tarixi xalqimizning milliy madaniyati va ma’naviyati bilan chambarchas bog‘langanki, uning rivojida Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Nosiruddin Burhoniddin Rabg‘uziy, Mahmud Koshg‘ariy, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yassaviy, Alisher Navoiy,

Zahiriddin Muhammad Bobur kabi mutafakkirlar tomonidan yaratilgan adabiy yodgorliklar ulkan o‘rin tutadi. Badiiy So‘z jozibasi va uning inson ruhiyatiga ta’siri ulug‘larimiz tomonidan axloqiy-estetik tarbiya, o‘zlikni anglash, atrof-olamni tushunish omili sifatida yuksak qadrlangan. Zero, Navoiyning “Majolis un-nafois”, Xondamirning “Makorim ul-axloq”, Kaykovusning “Qobusnoma” asarlarida so‘zga ongli munosabatda bo‘lish (tejab ishlatish, o‘rinli qo‘llash, qadrlash), san’at darajasida ko‘rish, notiqlik masalalariga e’tibor qaratilganiyoq adabiyot o‘qitishning hayot bilan uzviylikda taraqqiy topganligidan darak beradi.

Ayni choqda adabiyotning o‘zi nima, u nima uchun va qanday o‘qitiladi degan savol bir-birini taqozo etadigan birlik sifatida alohida so‘z yuritishni talab etadi. Shu kunga qadar mazkur tushunchalar xususida ko‘plab fikrlar ilgari surilgan, sohaga tegishli mutaxassis borki, ular tomonidan kuzatishlari doirasida muayyan tavsiyalar berilgan. Adabiyot “San’atning so‘z, til vositasida badiiy obrazlar yaratuvchi turi” [O‘zbek tilining izohli lug‘ati, 15-b.) ekanligi nazarda tutilsa, uning tarbiyaviy va estetik ahamiyati kitobxonning asar g‘oyasi bilan hayot haqiqati o‘rtasidagi aloqani farqlay bilishi, voqelikka nisbatan yozuvchi pozitsiyasini ko‘ra olishi, badiiylik mohiyatini idrok etishga o‘rgatish orqali kamolotga eltadi. Ular orasida tarbiyaning negizi bo‘lmish o‘zlikni anglash masalasi borligi ham shunchaki tasodifiy emas.

Metodist S.Matchonov ajdodlarimiz asrlar davomida intilib kelgan ma’naviy yetuklikni o‘zlikni anglash jarayoni bilan yonma-yon ko‘rar ekan, bu borada adabiy ta’limning o‘rnini mustahkamlaydi. O‘z-o‘zini anglash boshqalarni anglashga, shu orqali dunyoni anglashga, uning sir-sinoatlarini tushunishga yo‘l ochishini qayd etadi [Matjon S., 1996, 27-b.].

Professor Q.Yo‘ldoshevning qarashlarida ham yuqoridagi fikrlarga hamohanglikni kuzatish mumkin. Olim aynan adabiyotgina har qanday odam uchun o‘zini tanish vositasi ekanligi, o‘zini tanish esa, o‘zgani tushunishdan boshlanishi, o‘zgani tushunish mashqi badiiy asarlardagi qahramonlarni his etishdan ibtido olishiga e’tiborini qaratadi [Yo‘ldoshev Q., 2018: 144-b.].

Badiiy adabiyotning tasvir obyektida, asosan, inson va uning murakkab ichki kechinmalari mujassamligi uchun ham unda his-tuyg'ularga ta'sir ko'rsatish imkoniyati kengroq. Shu jihatdan shaxs kamoloti masalasi, asosan, badiiy adabiyot va uni o'qitish bilan bog'liq fanlar mazmunida o'z ifodasini topishi bejiz emas. Abdulhamid Cho'lponning ta'rificha, "Adabiyot chin ma'nosi ila o'lgan, so'ngan, o'chgan yarador ko'ngilga ruh bermak uchun faqat vujudimizga emas, qonlarimizga qadar singishgan qora balchiqlarni tozalaydurg'on, o'tkur yurak kirlarini yuvadurg'on toza ma'rifat suvi, xiralashgan oynalarimizni yorug' va ravshan qiladurg'on, chang va tuproqlar to'lgan ko'zlarimizni artib tozalaydurg'on buloq suvi" [Cho'lpon, 1994: 37-b.]. Mazkur ta'riflar adabiyotning obrazli ifodalash imkoniyatlariga taalluqli bo'lib, timsollar vositasida qachonlardir bo'lib o'tgan va sodir bo'lajak voqea-hodisalarga badiiy tus berishga, hayotning in'ikosini turfa rang va chizgilarda jonlantirishga xizmat qiladi, shu orqali hissiy ta'sir ko'rsatish va bilim berish imkoniyatlarini ham o'zida mujassam etadi.

Adabiy ta'lim an'analari so'zning kommunikativ va estetik funksiyalari bilan chambarchas bog'liq. So'z san'ati milliy tilning butun jozibasini ochib beradi. Bu esa adabiy tilga e'tibor berishni talab qiladi. Uning badiiy vazifasi va o'zbek tilining rivojlanishi san'at asarlariga doimiy murojaat qilmaslik mumkin emasligini ko'rsatadi. Haqiqatan ham, dunyodagi jamiki yaratiq so'z bilan ataladi, uning sehri va qudratini hech narsa bilan o'lchab bo'lmaydi.

Adabiyotni fan sifatida o'zlashtirish o'quvchilarning nutqiy va lingvistik savodxonligini ham o'stirishning muhim shartidir. Adabiyotni boshqa fanlar, xususan, ona (o'zbek) tili bilan integratsiyalab o'qitish bir-birini taqozo etadi. Bu fanlarning birligi filologiya fanlari uchun umumiylikni ta'minlaydi. So'z til va nutq birligi sifatida turli sohalarda, jumladan, estetika sohasida ham alohida ta'sir kuchiga ega. Har ikki kursning mazmuni tilshunoslik, stilistika, adabiyotshunoslik, folklorshunoslik kabi fundamental fanlar asoslariga tayanadi, til va adabiyotni milliy-madaniy qadriyatlar sifatida tushunishga xizmat qiladi.

Adabiyotni fan sifatida o'qitishda o'quvchilarning o'zlarini o'rab turgan olamga estetik munosabatini shakllantirishga ta'sir etuvchi badiiy sikl – musiqa, tasviriy

san'at kabi fanlar bilan bog'lanishi ham ko'zda tutiladi. Ijtimoiy fanlar bilan integratsiyasi esa o'quvchilarning tarixiy xotirasi, voqelikka faol munosabatini shakllantirishga yordam beradi. Til va adabiyotning yagona filologiya ta'limi yo'nalishidagi uyg'unligini ta'kidlab, ularning xarakterli xususiyatlarini ajratib ko'rsatish zarur. Adabiyotning boshqa fanlar orasida o'ziga xosligi bir qator omillarga asoslanadi.

Birinchisi o'rganish obyekti bilan bog'liq. Agar ko'pchilik fanlarni o'qitish mazmuni o'rganilayotgan fan asoslariga tayanilsa, adabiyot fanining markaziy o'rganish obyekti nafaqat bilim faoliyatining ilmiy jihatdan shakllantirilgan natijasi, balki yozuvchi ijodiy faoliyati, ya'ni badiiy asarda dunyoni bilish ko'rinishida aks ettirish hisoblanadi. Ikkinchi omil bevosita birinchisini taqozo etadi. San'at asarini o'rganish noyob madaniy artefakt sifatida ilmiy, estetik, ekzistensial va kommunikativlik kabi xususiyatlarga bog'liq.

Badiiy matn ilmiy tadqiqot obyekti bo'lgan asarni tahlil qilish, sintezlash, tadqiq etish, taqqoslash, umumlashtirish kabi usullar bilan uzviy bog'liq. Adabiyot bo'yicha maktab kursi uchun o'rganishning metodologik asosi badiiy matnni obyekt deb hisoblovchi fanlar majmuyi sifatida adabiy tanqidga aylanadi. Badiiy asarlarni *ilmiy nuqtayi nazardan o'rganish* aslida adabiyot fani asoslarini ifodalovchi boshqa akademik fanlarning muhim obyektidir.

Masalaning ikkinchi jihati – *estetik*, ya'ni badiiy matnni so'z san'atining timsoli sifatida ko'rish. Asarning badiiy shakli san'atning boshqa turlari bilan ham asoslanadi. “Voqelikning obrazli aksi muallif ijodiy shaxsining ongdagi prizmasi bilan bog'liq. Hissiy-refleksiv tadqiq adabiyotni estetik idrok etish uchun zarur sanaladi” [Koxanova B., 2016, 34-b.].

Asarni o'rganishning uchinchi jihati *ekzistensial*dir. Uning asosi yozuvchining koinot va inson haqidagi g'oyasini aks ettiruvchi badiiy asar mazmunini semantik tushunishdir. Matnni o'rganishga bunday yondashuv har qanday o'quvchi uchun qiziqarli bo'lib, ularning his-tuyg'ulari va ongiga ta'sir qiladi. Bu adabiyotni o'qitishning eng muhim jihati, chunki u o'quvchilarning qiymat-semantik munosabatlarini shakllantirishga ta'sir ko'rsatadi.

O'rganishning to'rtinchi jihatini shartli ravishda *kommunikativ* deb atash mumkin. Bu badiiy asar matnini uning dialogik tabiati tarkibida ko'rib chiqish imkonini beradi: muallif, zamon, tarixiy va adabiy kontekst, turli davr va kitobxonlar bilan o'zaro munosabat; uning boshqa fanlar bilan aloqasi; san'atning boshqa turlari, xususan, adabiyotda ifodalash variantlari bilan solishtirganda turli davr va madaniyatlar shular jumlasidandir. Demak, badiiy asarlarni yuqorida qayd etilgan nuqtayi nazarlarni adabiy tanqid, tilshunoslik, etika, estetika, aksiologiya, madaniyatshunoslik, psixologiya, din, falsafa kabi ilmiy bilimlarning turli sohalari bilan integratsiyalab o'rganish adabiyotning mohiyatini yanada oydinlashtiradi.

Ta'kidlash joizki, turli ijtimoiy asoslar sintezi, o'z navbatida, gumanitar fanlarning bir akademik fan doirasida san'at bilan ma'lum ma'noda mutanosiblikni talab qiladi. Bundan tashqari, o'qitish jarayonida ilm-fanni nafaqat adabiyotdan, balki san'at sohasidan ham ajratib bo'lmaydi. Bu o'ziga xos xususiyatdan ma'lum darajada ham adabiyot o'qitishda, ham fanlararo aloqalar, ham fanlar integratsiya darajasida foydalanish kerak. Yuqorida aytib o'tilgan nuqtayi nazarlarning hech biri yagona, haqiqiy va undan ham to'liqroq xarakterga ega bo'lishi mumkin emas. Ular faqat adabiyot fanining o'quv predmeti sifatidagi o'ziga xos xususiyatlarini qamrab oladi, san'at asarini shunday o'rganish obyekti deb hisoblash mumkinligini bildiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Матжон С.Мактабда адабиётдан мустақил ишлар. – Тошкент: Ўқитувчи, 1996. – 208 б.
2. Технологии и методики обучения литературе. Учебное пособие для бакалавров. Под. ред. В.А. Кохановой. 2-е издание, стереотипное. – М.: Издательство “ФЛИНТА”, 2016. – 249 с.
3. Йўлдошев Қ. Адабиёт ўқитишнинг асослари / Global ta'lim va milliy metodika taraqqiyoti. Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – T., ToshDO'TAU, 2018. –144 b.

4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. А ҳарфи. “Ўзбекистон Миллий энциклопедияси” давлат илмий нашриёти, 107 б.
www.ziyouz.comkutubxonasi.

5. Чўлпон. Адабиёт надир? – Тошкент: Чўлпон нашриёти, 1994. – 37-б.

BO‘LAJAK TARBIYACHILARNING IQTISODIY KOMPETENTLIGINI ANIQLASH INDIKATORLARI

Quchqorova Nargiza Mamajonovna PhD,dotsent.

UrDU. Maktabgacha ta’lim metodikasi kafedrasi mudiri

Annotasiya: Ushbu maqolada iqtisodiy ta’limning ahamiyati, bo‘lajak tarbiyachilarning iqtisodiy kompetentligini aniqlash bo‘yicha kutilayotgan natijalar (indikatorlar) haqida ma’lumotlar berilgan.

Tayanch so‘zlar: indikator, talab, DXSH, oilaviy nodavlat MTT, trening, biznes loyiha, tadbirkor.

“Taraqqiyotga erishish uchun raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini egallashimiz zarur va shart. Bu bizga yuksalishning eng qisqa yo‘ldan borish imkoniyatini beradi. **Shu sababli hammamiz uchun zamonaviy bilimlarni o‘zlashtirish, chinakam ma’rifat va yuksak madaniyat egasi bo‘lish uzluksiz hayotiy ehtiyojga aylanishi kerak**”[4] ligi ta’kidlanadi. Bu fikrlardan ko‘rinadiki raqamli bilimlarning dastlabki bo‘g‘ini hisoblangan iqtisodiy tushunchalar maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachisi ta’lim-tarbiya jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanishi orqali bolalarda shakllantirib boriladi Biz bo‘lajak tarbiyachilarning iqtisodiy kompetentligini qay darajada ekanligini aniqlash maqsadida ular bilan davlat va nodavlat MTTlardagi pullik xizmatlarni tashkil etish va smetalarga doir masalalarda talabalar bilan suhbatlashib ko‘rdik. Shuningdek iqtisod, iqtisodiy kompetensiyalar va iqtisodiy faoliyatni tashkillashga doir anketa so‘rovnomalarini o‘tkazdik. Natijada bo‘lajak tarbiyachilarni iqtisodiy kompetentligini shakllantirish bugungi kunda dolzarb muammo ekanligini aniqladik. Ayni damda bo‘lajak tarbiyachilar va MTT lardagi bolalarni iqtisodiy

tushunchalarini qay darajada ekanligini aniqlashni maqsad qilib oldik. Iqtisodiyot tizimiga bog'liqligi tomoni bo'lmagan bo'lg'usi tarbiyachilarning iqtisodiy kompetenligini shakllantirishimiz uchun yuqorida keltirib o'tilgan ma'lumotlar orqali bilim, ko'nikma va tajribalarini yanada rivojlantirishimiz uchun o'quv dasturlarda berilgan o'quv soatlari yetarli miqdorda ajratilmagan. Shuning uchun ham ta'lim va tarbiya jarayonidagi iqtisodiyotga doir kompetensiyalarni shakllantiradigan jarayonlarni talaba yoshlar bilan birgalikda tahlil etish va ularni fikrlarini inobatga olish zarur hisoblanadi. Bunday holatlarda asosan turli treninglar, biznes o'yinlar, munozaralar, munozarali prezentatsiyalar, kichik guruhlarda ishlash va boshqalar ishlatiladi.

Talaba yoshlar o'zlarining shaxsiy hayotlarida iqtisodiy faoliyat aspektlari ko'p tomonlarga bog'liq bo'ladi, masalan, o'z shaxsiy budjetini reja asosida olib borish, oila kirim-chiqimlari, shaxsiy ehtiyoji uchun to'lovlar qilish, salomatlik va hayot tarziga oqilona yondashuv, bo'sh vaqtdan unumli foydalanish va boshqalarga ta'sir etadi. Har bir talaba tabiatga, xalq mulkiga ehtiyotkorona va daxldorlik hissi bilan munosabatda bo'lishi, davlatning ijtimoiy-iqtisodiy siyosatini o'rganishi va anglashi kerak.

Talaba bo'lg'usi mutaxassis sifatida o'z mehnatini rejalashtirish va tashkil etish; kasbiy majburiyatlari, iqtisodiy va boshqa me'yorlarga muvofiq o'z mehnat natijalarini baholash; mehnat samaradorligini oshirish yo'llarini izlash; tegishli mezonlarga ko'ra belgilangan mehnat vazifalarini bajarish; kasbiy faoliyati sohasidagi mahoratini oshirish kabi iqtisodiy ko'nikmalarni egallashi kerak. Yuqorida aytilganlar asosida oliy ta'lim muassasalaridagi iqtisodiy ta'lim boshqa ijtimoiy fanlar bilan birgalikda ta'lim-tarbiya chora-tadbirlari majmui ekanligi aniqlanadi. U oliy ta'lim bitiruvchilarini yakka tartibda, kasbiy, hududiy, xo'jalik-maishiy va jahon miqyosidagi iqtisodiy sharoit haqida fikr yuritishga imkon beruvchi iqtisodiy bilim va tajribalar orqali qurollantirish, turli xildagi muammolarda iqtisodiy yechim topishni o'rgatishga qaratilgan hisoblanadi.

**BO‘LAJAK TARBIYACHILARNING IQTISODIY KOMPETENTLIGINI
ANIQLASH BO‘YICHA KUTILAYOTGAN NATIJALAR
(INDIKATORLAR)**

INDIKATOR—talabalarda kutilayotgan bilim, ko‘nikma va malakalar ko‘rsatkichi		
T A L A B - bo‘lajak tarbiyachilarning iqtisodiy kompetentligini rivojlantirish		
1-kurs iqtisodiy tarbiya berish; iqtisodiy madaniyat tushunchasini anglatish; iqtisodiy bilim berish; moddiy va ma‘naviy-moddiy boyliklarni anglatish; ishbilarmonlik va tejamkorlik tarbiyasi berish; iqtisodiy hisob-kitob qilishni o‘rgatish; o‘z mablag‘ini to‘g‘ri sarflashni bilishni o‘rgatish; vaqt masalasini anglatish; iqtisodiy tarbiya berishda; o‘gitlar va hikmatlardan foydalanib,	2-kurs Iqtisodga doir mustaqil individual topshiriqlarni bajarish; kreativ amaliy mashg‘ulotlarda doimiy ravishda savollarga javob berish; iqtisodiy tomondan layoqati, o‘z bilimlarini izchil boyitib borish; iqtisodiy yangi axborotlarni o‘zlashtirish; davr talablarini chuqur anglash; yangi bilimlarni izlab topish; iqtisodiy BKMni takomillashtirib	3-kurs kasbiy layoqatlilikni bilib olish; o‘z sohasini yaxshi bilish; kasbiy malakasini muntazam oshirib borish; o‘z ustida ishlab borish; o‘zining qabul qilgan qarorlariga mas‘ul bo‘lish; kutilmagan holatlar tarbiyachining o‘zini qanday tutishi, muloqotga kirishuvchanligi, o‘z guruhidagi tarbiyalanuvchi va ota-onalarning ruhiy holatlarini tushuna olish qobiliyatiga ega bo‘lishi, raqobatdosh tomonlar bilan o‘zaro munosabatlarda yangi yo‘l tutishi, noaniq vazifalarda mavjud

iqtisodiy tafakkurni yuksaltirish; moddiy va ma'naviy ne'matlarni ishlab chiqish; iste'mol qilish (foydalanish) va asrashga o'rgatish; iqtisodiy qonunlarni o'rgatish; oila budjetini rejalashtirishni tushuntirish; biror bir manfaatli ishdan qo'shimcha daromad olish kabi tushunchalarni o'rgatish; Iqtisodiy ko'nikmalarni qayta takrorlanish orqali anglatish; tayanch dastur "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi va Davlat Standartida ham belgilab qo'yilgan talablar orqali iqtisodiy bilim berish; o'z ishlarini rejalashtirish va tashkil etishni o'rgatish; mahsulotlarni sotib olish va sotishga o'rgatish; iqtisodiy madaniyat	borish; faoliyatga tanqidiy va ijodiy yondashish; kasbiy va ijodiy hamkorlikka erishish; ishchanlik qobiliyatini rivojlantirish; salbiy odatlarni bartaraf etib borish; ijobiy sifatlarni o'zlashtirish. Ijodiy yo'nalganlik va Ijodiy ta'sirchanlik va tashabbuskorlikni rivojlantirish; Iqtisodiy refleksiya qobiliyati shakllantirish; Mantiqiy fikrlay olishni rivojlantirish; O'z ijodkorligini to'la- to'kis namoyish etish; Mavjud tajriba va bilimlar asosida yangi qarorlarni qabul qilish malakasini shakllantirish; mamlakatlarning iqtisodiy tizimida va boshqa davlatlarning	muammolar ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda rahbar tomonidan o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalarni aniq maqsadlar asosida qo'llay olish, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalikni anglab olish; kasbiy kompetentligini shakllantirish, tijorat yuritish bilimi va ko'nikmalarini rivojlantirish; tashabbuskorlik va tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish; iqtisodiy jarayonlarni oldindan ko'ra biladigan bo'lish; tadbirkor, halol va haromni ajrata oladigan bo'lish; tanqidiy iqtisodiy fikrlashni bilib olish; iqtisodiy mahoratni o'rganish, malaka va tajribani oshirish; iqtisodiy
---	---	---

insonning savodxonligida va adiblarning iqtisod, iqtisodiy tarbiyaga doir fikrlarini o'rgatib borish; Iqtisodiy ongni anglatish, Iqtisodiy xulq-atvorni shakllantirish; Iqtisodiy tafakkurni rivojlantirish; iqtisodiy bilimlarini rivojlantirib borishlariga amaliy yordam berish; Yosh avlodni iqtisodiy tarbiyalash; ularning onggiga tejamkorlikni singdirish; yoshlarning iqtisodiy tafakkurini shakllantirish; iqtisodiy tarbiyaning mazmuniga sharq mutafakkirlari fikrlariga e'tibor qaratish; iqtisodiy kompetensiyalarni shakllantirish; shaxsiy ehtiyoji uchun to'lovlar qilish; bo'sh vaqtdan unumli foydalanishni bilish.	iqtisodiy tizimlarining asosiy mazmuni o'rtasidagi mohiyatini tushunish; Iqtisodiy madaniyatni shakllantirib borishda o'ziga nisbatan talabchan bo'lish; iqtisodiy bilimlarini doimiy ravishda rivojlantirib borish; kerakli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qila olish hissini rivojlantirish; narxlarni belgilash, iqtisodiy kompetentligini shakllantirish; iqtisodiy mulohaza yuritish; iqtisodiy bilimlarini ta'limga doir faoliyatlar jarayonida samarali qo'llay olish; bolalarda iqtisodiy savodxonlikni shakllantirish; iqtisodiy faoliyatga	faoliyatni tahlil qilish; "Avesto" da ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni o'rganish; iqtisodiy g'oyalarni falsafiy, huquqiy, sotsialogik, psixologik va pedagogik jihatlar bilan bog'liqlikda tushunish; iqtisodiy bilim, ko'nikma va malakalarini oshirish; biznes rejalar ishlab chiqish, daromad va stavkalarni hisoblash; soliq miqdorini aniqlash; uy – joy budjeti loyihasi; reklama yaratish va targ'ib qilish; hayotdagi iqtisodiy yutuqlarini ishlab chiqish; iqtisodiy ma'lumotlarni grafik, chizma ko'rinishida tasvirlay olish; iqtisodiy muammolar bo'yicha qarorlar qabul qilish; iqtisodiy muammolarni maqsad va vazifalarini belgilash; Tanlovlar, biznes loyihalarini himoya qilish, viktorina, iqtisodiy
--	--	---

mas'uliyatli yondashish; Iqtisodiy faoliyat, mahsulotlarni ayirboshlash; iqtisodiy bilimlarning sifati va darajasini aniqlash, Al Farobiy "Baxt-saodatga erishuv haqida" asaridagi mulkchilik nazariyasini anglab olish; g'arb pedagog-psixologlarini ta'limotlaridagi iqtisodiy madaniyatni o'rganish; iqtisodiy kompetentligini rivojlantirishga ta'sir ko'rsatuvchi omillarni bilib olish.	yo'nalishdagi KVNlar, MTT da pullik xizmatlarni tashkil etish; smetalarga doir masalalarda, oila kirim-chiqimlarini ishlab chiqishni bilish; nodavlat MTT larni tashkil etishga oid bo'lgan topshiriqlarni berish; internet saytlari, smart platformalar va mobil ilovalardan foydalanishni bilish.
---	---

Shulardan kelib chiqqan holda xulosa qilish mumkinki, iqtisodiy kompetentlik shaxs axloqining tarkibiy qismidir. Bu layoqat ta'lim jarayonida olingan keng va mustahkam bilim va tajribalar jarayonida shakllanib boradi, talabalarga iqtisodiy jarayonlarni muhokama qilish va egallangan bilimlar asosida ijtimoiy-hayot jarayonida amaliy foydalanish uchun yaxshi bir imkoniyat yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M “Maktabgacha ta’lim tashkilotlarini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi qarori, 2017-yil 9-sentabr, PQ-3261-son
2. Mirziyoyev Sh.M “Maktabgacha ta’lim tizimini boshqarishni takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida” gi qarori, 2018-yil 30-sentabr, PQ-3955-son
3. O‘zbekiston Respublikasining 595-sonli “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to’g’risida” gi qonuni, 2019-yil 16-dekabr.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasidan
5. Djumabaeva Gulbanu Berdibaevna. Introduction Of Innovation in Education in Preschool Organizations “Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences” jurnali 114-116-bet.
6. Abduqodirov A.A, Umarova G.U. “Boshlang‘ich ta’limda informatika elementlarini o‘qitish metodikasi”, “Fan va texnologiya “ nashriyoti, 2016 y.-6 s

ERTA BOLALIK RIVOJLANISHINING MUHIM BOSQICHLARI

(maktabgacha yosh misolida)

N.J.Abdusamatova

NamDU dotsenti

Annotatsiya. Mazkur maqolada erta bolalik tushunchasining mazmun va mohiyati, uni rivojlanishining muhim bosqichlari xususida so‘z yuritiladi...

Tayanch tushunchalar. erta bolalik, ta’lim, tarbiya, maktabgacha yosh...

Абстрактный. В данной статье говорится о значении и сущности понятия раннего детства, важных этапах его развития...

Базовые концепты. раннее детство, образование, воспитание, дошкольный возраст...

O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to’g’risida”gi Qonunida ta’kidlanganidek “Maktabgacha yoshdagi bolalarning sog’lom, har

tomonlarga kamol topib shakllanishi, o'qishga intilish hissini oshirish" muntazam ta'lim olishga tayyorlash, uzluksiz ta'limning keyingi bo'g'inlarida o'qishni davom ettirish uchun zamin hozirlash, qolaversa, mustaqil fikrlash va o'z fikrini erkin bayon etish ko'nikmasini shakllantirishda maktabgacha ta'limning o'rnini muhimdir. Zero, maktabgacha bo'lgan yosh bola shaxsining jismoniy, psixologik va ijtimoiy jihatdan shakllanishining asosiy davridir. SHuning uchun rivojlangan mamlakatlarda insonni intellektual va ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash, tafakkurini o'stirish, fikr mahsulini erkin bayon eta olish qobiliyatini rivojlantirishga e'tibor bolaning ilk yoshlaridan boshlab nazoratga olinadi. Bu jarayon o'z vaqtida to'g'ri tashkil etilsa, uning uchun maxsus sharoit va muhit yaratilsa, bolaning har tomonlarga erta rivojlanishiga zamin hozirlaydi.

Erta bolalik rivojlanishi - bu jismoniy, psixologik va hissiy bolaning o'sish jarayonidir. Rivojlanishning bu davri shaxs tug'ilgandan to o'smirlik davriga qadar, hatto balog'at yoshiga qadar davom etishi mumkin.

Rivojlanish jarayonida bola hayotning asosiy ko'nikmalarini o'rganadi, murakkab his-tuyg'ularni rivojlantiradi va boshqaradi, ijtimoiy aloqalar orqali tengdoshlari bilan munosabatda bo'lishni o'rganadi. Bolaning kattalar yordamiga muhtojlik bosqichlaridan mustaqil hayotga o'tishi bilan butun jarayonni tasavvur qilish mumkin. Keling, har bir bosqichni batafsil ko'rib chiqaylik ...

Erta bolalik rivojlanishiga genetik omillar, prenatal tajribalar va erta bolalik muhiti katta ta'sir ko'rsatadi. Atrof-muhit deganda, biz bola o'sib borayotgan muhit turini, ular qanday voqealarni boshdan kechirayotganini, ota-onalar va tarbiyachilarning xatti-harakatlarini va hokazolarni tushunamiz.

Odatda, erta bolalik rivojlanishi bolaning ko'nikmalarining to'liq hajmini aks ettiradi hayotning rivojlanish bosqichlarida o'rganadi. Biroq, erta bolalik rivojlanishining beshta asosiy yo'nalishlari o'z ichiga oladi;

- **bilish**: shaxsning fikrlash, o'rganish va muammolarni hal qilish qobiliyati;
- **ijtimoiy va hissiy o'zaro ta'sirlar**: ijtimoiy aloqalarni rivojlantirish va hissiyotlarini boshqara olish;

- **nutq va til qobiliyatlari:** bolaning qobiliyati tilni o'rganishi, boshqalar bilan muloqot qilish jarayonini vujudga kelishi;
- **Jismoniy/motorikalarni rivojlanishi:** mayda va yirik motorikali ko'nikmalar orqali tanani boshqarish qobiliyati.
- **sensor rivojlanish:** idrok etish qobiliyati va jarayon hissiy kelajakda foydalanish uchun ma'lumot

Erta bolalikni rivojlanishida barcha bosqichlarni to'g'ri amalga oshirish juda muhim, chunki bu ota-onalar va tarbiyachilarga bolani to'g'ri voyaga yetayotgani tahlil etishga yordam beradi. Buning uchun tarbiyachi tomonidan har bir ota-onalarga farzandining jismoniy va psixologik jihatdan qanchalik yaxshi o'sib borayotgani haqida ma'lumotlar berib borish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Erta yoshdagi bolaning to'g'ri rivojlanishi salomatlik va baxtli hayotni ta'minlashga yordam beradi. Yuqorida sanab o'tilgan rivojlanish bosqichlari xatti-harakatlar va o'zgarishlarning keng doirasini qamrab oladi, bolaning ongi va shaxsiyatini shakllantirishda ishtirok etadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar xulq-atvori kattalarga taqlid asosida shakllanib boradi. Biroq, bu jarayon tugaydigan jarayon emas. Bolalikning rivojlanishi o'rta va kech bolalik yoki o'smirlik davrida ham davom etadi.

Umuman olganda, erta bolalik rivojlanishining uchta asosiy bosqichi mavjud:

- Erta bolalik (tug'ilgandan- 8 yoshgacha)
- O'rta bolalik (8 yoshdan 12-yoshgacha)
- Kech bolalik yoki o'smirlik (12-16 yoshgacha) bo'lgan davrlarni o'z ichiga oladi. Birinchi davr maktabgacha yosh davri hisoblanib, bolaning eng aniq o'sish va rivojlanish yillari sanaladi. Bu vaqt ichida ota-onasiga to'liq qaram bo'lgan chaqaloq yuradigan, gapiradigan va mustaqil shaxsga aylanadi. Bu davrda bolaning hayotiy faoliyati, shaxsiyati va munosabatlari shakllanadi.

Erta bolalikni to'g'ri rivojlanmasligi bolalarning turli faoliyatlarda kechikishiga olib keladi. Bu esa hayotning turli bosqichlarida ko'plab qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Erta bolalik davridagi zaif rivojlanish insonning hayoti davomida voyaga etgunga qadar ta'sir qilishi mumkin. Masalan, yomon

jismoniy o'sish ularning kelgusida sport turlari bilan shug'ullanishiga to'sqinlik qilishi mumkin.

Erta bolaning rivojlanishi - bu bolanning shaxsiyatini shakllantiradigan rivojlanish jarayoni sifatida muhim jarayon bo'lib, alohida e'tibor talab qiladi, chunki u ko'p jihatdan prenatal xatti-harakatlarga va bolaning atrofidagi muhitga bog'liq bo'ladi. Bu davrda ota-onalar farzandining nimani ko'rishi va kuzatishini nazorat qilishlari kerak.

Ular bolaning o'sishiga har qanday tarzda xalaqit beradigan salbiy omillardan xavfsiz bo'lishini ta'minlashlari kerak. Eng muhimi, ota-onalar o'z hayotlarida ularga taqlid qilishlari uchun farzandlari oldida yaxshi xulq-atvor namunasi bo'lishi kerak.

Erta bolalikni rivojlantirishning barcha tizimlari yosh bolalar bilan ishlashga qaratilgan. Va bola qanchalik yosh bo'lsa, shuncha yaxshi. Dastlabki uch yil ichida bolaning miyasi 80% ga, dastlabki ikki yilda esa 50% ga shakllanishi fanda isbotlangan. Aynan shu davrda bolada kelajakda kerak bo'ladigan hayotning barcha tomonlarini dasturlash juda muhimdir. Bular ko'nikmalar, fikrlash va salomatlik va eng muhimi, ijtimoiy moslashuv.

Ijtimoiy moslashuv - bu hayotga odamlar bilan oson muloqot qilish, nizolarni osonlikcha hal qilish va hayot muammolari, qiyinchiliklarga qaramay doimo faol bo'lish va hayotga ma'lum bir ishtiyoq, realizm bilan ishora qiladi.

Xo'sh bolaning erta rivojlanishiga kattalar qanday yordam berish? Buning uchun bolani chaqaloqligidanoq suzish, velosipedda yurish, musiqa asboblari, rasm chizish va shunga o'xshash turli xil foydali va rivojlanayotgan mashg'ulotlar bilan tanishtirishga harakat qilishdir. Agar bola hali ham, masalan, suzish yoki chizishni bilmasa ham, u allaqachon bu biznesga qiziqish va o'rganish istagi bor. Va bu allaqachon chaqaloqning rivojlanishiga katta yordam beradi. Va agar u faqat to'rt-olti yoshida chizish yoki suzishni yaxshi o'rgansa ham, erta bolalikdan olgan tajribasi kelajakdagi mahoratida muhim rol o'ynaydi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, farzandida munosib shaxsni shakllantirishni istagan ota-onalar uchun yana bir muhim qoida bolaning miyasi

tomonidan yaxshi qabul qilinadigan va rivojlanishiga yordam beradigan turli xil ogohlantirishlar bo'lishi kerak. Avvalo, bolaning xonasiga e'tibor qaratish lozim - u oq devorlarga ega bo'lmasligi kerak, hamma narsa yorqin va chizmalar bilan rang-barang bo'lishi kerak. Masalan Ertak qahramonlari... Umuman olganda, bolaning xonasi ajoyib, chiroyli ko'rgazmalarga boy bo'lishi maqsadga muvofiq. Har bir bolada bunday xona, shuningdek, tegishli kiyim va o'yinchoqlar bo'lishi kerak. Shuningdek, chaqaloq boshqa odamlar va bolalar bilan harakat va muloqotning to'liqligini ta'minlashi kerak, bu unga ko'proq xushmuomala bo'lishga va dunyoga o'zining shaxsiy munosabatini yaratishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida" gi Qonuni. 2019 yil 16 dekabr
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 maydagi "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi PQ-4312—son qarori
3. Rahmonqulova Z.A. Maktabgacha yoshdagi bolalardagi agressivlik va uni korrektsiyalash yo'llari. zamonaviy ta'lim / sovremennoe obrazovanie **2016, 1. 51-56 b.**
4. Задворная М.С. Раннее развитие детей в контексте современного образования. Государственное бюджетное учреждение дополнительного профессионального образования. Санкт-Петербургская академия постдипломного педагогического образования (г. Санкт-Петербург); Педагогика. УДК 373.2

ОНА ТИЛИ ДАРСЛАРИДА ТАФАККУРНИ РИВОЖЛАНТИРУВЧИ МАШҚЛАР ТИЗИМИНИНГ ЎҚИТИШ САМАРАДОРЛИГИ

НамДПИ доценти, PhD Тўрабоева Муқаддас Ёқубжановна

Аннотация: Мақолада она тили дарсларида тафаккурни ривожлантирувчи машқларни таълимга татбиқ қилишнинг шу жиҳатларини, тафаккурни ривожлантирувчи машқларни таълимга татбиқ қилишнинг шарт-шароити юзасидан фирк-мулоҳазалар берилган.

Таянч сўзлар: она тилини ўқитиш, таълим тизими, татбиқ қилиш, тафаккурни ривожлантирувчи машқлар, машқлар устида ишлаш, мақсад, восита, натижа.

Аннотация: В статье приведены мнения по данным аспектам выполнения упражнений, развивающих мышление на занятиях родным языком, а также условия выполнения упражнений, развивающих мышление.

Ключевые слова: обучение родному языку, система обучения, реализация, упражнения, развивающие мышление, работа над упражнениями, цель, средс

Annotation: In the article, opinions are given on these aspects of the implementation of exercises that develop thinking in the classes of the mother tongue, as well as the conditions for the implementation of exercises that develop thinking.

Key words: mother tongue teaching, educational system, implementation, exercises that develop thinking, work on exercises, goal, means, result.

“Татбиқ қилиш” инсон фаолиятининг барча соҳалари билан алоқадор тушунчадир. Ишлаб чиқаришнинг янги усуллари, технологик тамойил, воситалар моддий неъматларни тайёрлаш жараёнига татбиқ қилинганидек, таълим соҳасида ҳам ўқитишнинг янги-янги усуллари, воситалари, замонавий қарашлар ўқув-тарбия жараёнига жорий қилиниб борилади[1]. Татбиқ қилиш жараён сифатида ҳодисанинг амал қилиш шарт-шароити, усул ва воситалари, ундан эришиладиган натижани ўрганишни тақозо қилади. Тафаккурни ривожлантирувчи машқларни таълимга татбиқ қилишнинг шу жиҳатларини ҳисобга олиб: а) тафаккурни ривожлантирувчи машқларни таълимга татбиқ қилишнинг шарт-шароити; б) тафаккурни ривожлантирувчи

машқлар устида ишлашда тажриба-синов ишларини ташкил этиш; в) тажриба-синов ишларининг самарадорлиги; г) натижалари баёни берилади .

Тафаккурни ривожлантирувчи машқлар таълимга дарс шароитида татбиқ қилинади. Бинобарин, замонавий дарс муаммосини ўрганиш, тафаккурни ривожлантирувчи машқларни таълимга татбиқ қилиш учун энг мос дарс турини белгилаш, дарснинг турли босқичларида тафаккурни ривожлантирувчи машқлар тизимини таълимга татбиқ қилишга зарурият мавжуд. Дарс турини аниқ белгиламасдан туриб, ҳар бир дарс турининг турли босқичларида тафаккурни ривожлантирувчи машқларни ўтказиш методикасини аниқлаш жуда қийин кечади.

Она тили машғулотларини таълим жараёни мақсадидан келиб чиқиб, турларга ажратишда муаллиф таълим жараёни цикллариغا риоя қилиш ғоясига асосланган. Биз бу борада О.Розиқовнинг ёзишича, таълим жараёни бошқа жараёнларга ўхшаб, ўз циклларига эга. Таълим жараёни цикллариини ажратишнинг ўлчови учта: мақсад, восита, натижа [1].

Таълим жараёни мақсадларини юқоридан–умумийдан, қўйига–жузъий мақсадга қараб бориш йўли билан тасниф этиш ҳам мумкин. Таълим жараёнининг умумий мақсади баркамол инсон шахсини тарбиялашдир. Бугунги кун мактаб соҳасида ўқитувчилар олдида қўйган директив вазифаларидан бири 5-9-синфларда ўқитиладиган барча ўқув фанлари, жумладан, синф она тили таълими ҳам шу мақсадни амалга оширишга хизмат қилади.

Таълим жараёни мақсади барча ўқув предметларида таҳлил қилинганидек, алоҳида ўқув предмети-она тили нуқтаи назаридан ҳам таҳлил қилишга тўғри келади. Бу ўринда таълимнинг “жузъий мақсади” терминини ишлатишга эҳтиёж туғилади. Она тилининг ўзига хос жузъий мақсади болалар нутқини ўстириш ва уларда нутқ маданияти малака ҳамда кўникмаларини шакллантиришдир .

Бир ўқув материални ўқувчилар атрофлича ўзлаштиришлари учун баъзида унга такрорий қайтиш ҳолатлари учраб туради. Ўқув материалга такрорий қайтишнинг ҳар бири ўзига хос мақсадга эга. Методик адабиётларда бир ўқув материални болаларнинг тўлиқ ўзлаштириши учун унга такрорий қайтишлардан кўзланган мақсад “таълимнинг яқин дидактик мақсади” деб юритилади .

Таълим жараёнининг тўрт хил яқин дидактик мақсади ажратилади: ўқув материални ўргатиш ва мустаҳкамлаш; такрорлаш ва малака ҳосил қилиш; билим, малакаларни умумлаштириш; билим, малакаларни назорат қилиш [1, 15-16]. Таълим жараёнининг яқин дидактик мақсадлари унинг цикллари ажратишнинг дастлабки ўлчови саналади.

Таълим воситаси таълим жараёни цикллари ажратишнинг яна бир ўлчовидир. Восита бу— таълим жараёнида ўқувчи ўзи ва ўқув материали ўртасига қўядиган моддий, моддийлашган нарсалардир [2, 22]. У ёки бу интеллектуал, шунингдек, амалий топшириқни бажаришда ўқувчи ўз билими, ҳаётий тажрибаси, ўзида шаклланган ақлий меҳнат усуллари, ўқиш воситаларини ишлатиб, таълимдан кўзланган мақсадга эришади. Ўқиш-ўрганиш воситалари тўғри танланиб, таълим жараёнининг яқин дидактик мақсадларига қанча мос бўлса, ўқувчи ўзлаштириши шунча самарали кечади.

Таълим жараёни цикллари ажратишнинг яна бир ўлчови таълим натижасидир. Таълим натижаси ўзлаштириш даражалари билан алоқадор методик ҳодисадир. У ёки бу ўқув материални тўлиқ ўзлаштиришнинг уч даражаси фарқланади [2, 24]:

1-даража—ўқув материалнинг умумий қурилиши ва уни айтиб бериш йўллари эгаллаш. Ўзлаштиришнинг дастлабки даражасида ўқувчи қоида, таъриф, аниқликдан амалиётга ўтганда ва аксинча, амалиётдан билимларга қараб борганда секин темпда ишлайди, фаолиятни амалга оширишда камчиликлар ўзлаштиришнинг навбатдаги даражасида бартараф этилади;

2-даража – ўқув материалининг умумий қурилиши ва сўзлаб бериш усуллари нутқ амалиётига татбиқ қилиш. Ўзлаштиришнинг 2-даражасига кўтарилган ўқувчилар тезкорлик билан билимлардан амалий фаолиятга, амалий фаолиятдан билимларга қараб боради, ўқувчининг фаолиятида тезкорлик бошланади. Бу даражадаги топшириқларни бажаришга ажратиладиган вақт қисқара бошлайди. Шунга биноан қўйилган интеллектуал, амалий топшириқларни қисқароқ муддатда бажариш имконияти ошади. Фаолиятнинг жадаллашуви малаканинг ривожланишини кўрсатади;

3-даража – билим, фаолият усуллари тушунча даражасида ўзлаштириш [2,22]. Бу даражага етиб келган ўқувчи фаолиятида мустақиллик ошади, ўқувчи ўз ва ўзгалар фаолияти натижасини мустақил баҳолаб, ўқув материалларига шахсий муносабатини билдириш даражасига етиб келади. Ўзлаштиришнинг учинчи даражасига кўтарилган ўқувчилар фаолияти қатор сифатларга эга бўлади: а) таъриф, қоида, грамматик аниқликларни, термин ҳамда далилларни пухта билиш; б) ўз фикрини, она тилидан ўқилган ёки ёддан айтилган таъриф, аниқликларни тушуниш ва тушунтира олиш, мавзу бўйича оғзаки ва ёзма нутқ тузиш, берилган ёки тузилган матнларда ўрганилган мавзуга оид далилларни онгли ишлатиш; в) таъриф, қоида, лингвистик аниқликларни айтилган ёки берилган ўқув ҳолатларига тўғри татбиқ қилиш, муаммо, топшириқларни жадаллашган темпда бажариш; г) ўзаро яқин лингвистик ҳодисалар бўйича умумлашган хулосалар чиқариш, матн (нутқ)ни ўрганилган мавзулар доирасида таҳлил қилиш; д) ўрганилган мавзу доирасида далил, усул, тамойилларни бирлаштира билиш; ё) ўз нутқи, шунингдек, ўзгалар нутқини баҳолай олиш [3].

Таълим жараёнининг яқин дидактик мақсади таълим воситаси ҳамда таълим натижаси ҳисобга олиниб, мактабда она тили таълими жараёнида тўртта цикл ажратилади. Биринчи циклда мавзу бўйича ахборотлар ўрганилиб, билимларни амалиётга татбиқ қилиш усуллари эгалланади. Унда билимларни

ўрганиш ва мустаҳкамлаш кетма-кет ўтказилади: а)бу циклда ўқувчилар олдига мавзунинг асосий ғояси ва амалий фаолият учун аҳамиятини тушуниш;б) ўрганилаётган объектнинг асосий хусусиятларини ажратиш; в) ажратилган белгилар бўйича хулосалар чиқариш; г) чиқарилган хулосани нутқ амалиётига татбиқ қилиш; д) вазифалари қўйилади ва ҳал қилинади. Бу вазифаларни ҳал қилишда қатор босқичларга риоя қилинади: а) ўқувчиларни янги мавзунинг ўрганишга тайёрлаш; б) ўқув материалига оид таъриф, қоидаларни нутқ амалиётида ишлатиш усуллари эгаллаш; в) янги мавзунинг бўйича ўрганилган билимларни дастлабки мустаҳкамлаш каби фаолият усуллари таркиб топтириш [4].

Иккинчи циклда ўқув материалини янада мустаҳкамлаш давом эттирилади. Бунинг учун мавзунинг доирасида машқ қилинади, ўрганилган билим ва фаолият усуллари турли ўқув шароитига татбиқ қилишга оид алгоритмик машқлар бажарилади. Бу циклда уч босқичга қатъий амал қилинади:

1. Ўрганилган билим ва фаолият усуллари онгли эсга тушириш;
2. Эсга туширилган билимларни турли ўқув ҳолатларига татбиқ этиш;
3. Мавзуга оид билимларни янги ахборотлар билан кенгайтириш.

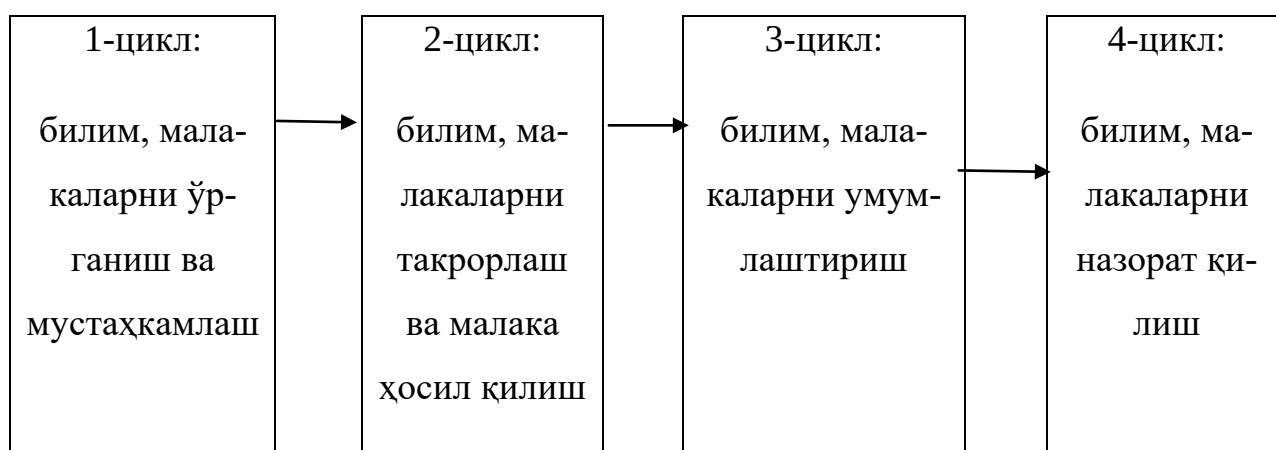
Тафаккурни ривожлантирувчи машқларни бажариш, билим ва фаолият усуллари ҳаётий мисоллар воситасида кенгайтириш ҳамда уларни ижодий татбиқ қилиш йўллари билан малакалар такомиллаштирилади.

Учинчи циклда она тили фанидан ўтилган мавзунинг бўйича умумий ва якуний хулосалар чиқарилади. Бўлим бўйича ўрганилган атамаларни, таъриф, қоидаларни таққослаш, уларнинг алоҳида ва умумий хусусиятларини ажратиш, билим, фаолият усуллари мураккаб ўқув ҳолатларига татбиқ қилиш. Бу циклда нутқ ва тилга оид икки ёки ундан ортиқ объект (сўз, сўз бирикмаси, гап, урғу, бўғин ва ш.к.)ларнинг ўзаро таққослаш, таққосланаётган объект (масалан, от ва феълга оид далил)лар учун умумий хулоса чиқариш,

чиқарилган хулосани айтилган ёки берилган ўқув ҳолатларига татбиқ қилиш бўйича интеллектуал ва амалий ишлар бажарилади [1].

Тўртинчи циклда она тилидан ўрганилган билимлар текширилади, нутқ фаолиятининг заиф томонлари таҳлил қилинади. Билим ва малакаларнинг заиф томонларини аниқлашнинг анъанавий ва замонавий воситалари мавжуд: анъанавий воситалар—назорат баёни, иншо, диктант; замонавий воситалар — рейтинг, тестлар [1].

Таълим жараёни цикллари она тилига оид ахборотларни қабул қилиш, ахборотларга ишлов бериш малакаларини ҳосил қилиш, билимларни тушунча даражасига кўтариш ва уларни назорат қилиш жараёнларининг узлуксиз ҳаракатидан иборат бўлиб, улар моҳиятини қуйидаги 1.1-чизма орқали янада ойдинлаштириш мумкин.

1.1-чизма. Она тили таълимининг спиралсимон ҳаракати

Ўқувчи она тили таълими шароитида билимларни ўрганишдан малакаларни шакллантиришга, ундан билимларни малака даражасида ўзлаштиришга қараб боради.

Фойдаланилган адабиётлар

1.Розыков О. Основы оптимального применения системы учебных задачв обучении. –М.: Ўқитувчи, 1981. –103 с.

2.Махмудов М.Х. Таълимни дидактик лойиҳалашнинг назарий асослари. Пед. фанл. илм. дараж. олиш учун ёзилган дисс. автореферати. –Т.: 2004. – 42 б.

3. Ғуломов А.Қ. Она тили дарсларида ўқувчиларнинг ўқув-билув фаолиятини активлаштириш. Тошкент: Ўқитувчи, 1987. –156 б.

4.Саидов М. Ўзбек мактабларининг 5-синфида она тили таълим ижараёнида тафаккурни ривожлантирувчи ўқув топшириқлари ва улардан фойдаланиш методикаси. Пед. фанл. ном. илм. дараж. олиш учун ёзилган дисс. –Т.: 2000. – 147 б.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING NUTQINI O'STIRISHDA MODULLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARDAN

FOYDALANISH

Лутфетдинова Раъно Хуснетдиновна

НамДУ катта ўқитувчиси PhD

Аннотация

Ushbu maqolada pedagogik texnologiyalarning modulli dastur shakli katta ahamiyat kasb etishi haqida fikr yuritilgan. Mazkur maqolada 4-sinf o'qish darsining “Ajdodlarimiz - faxrimiz” bo'limi yuzasidan takrorlash darsi uchun modulli dars ishlanmasi berilgan.

Kalit so'zlar: texnologiya, modul, pedagogik, kognitiv, loyiha.

Аннотация

В этой статье рассматривалось большое значение формы модульной программы педагогических технологий. Данная статья содержит модульную разработку урока для повторения урока по теме «Аждодларимиз - фахримиз».

Ключевые слова: технология, модуль, педагогические, когнитивный, проект.

Annotation

This article is devoted pedagogical technology model programme to idea reason. This mentioned forum 4-class reading of lesson “Our ancestors – our pride” out of section for the second time lesson model is made lesson.

Key to words: technology, model, pedagogical, project.

Hozirgi kunda ilg'or pedagogik texnologiyalarning modulli dastur shakli katta ahamiyat kasb etmoqda. Modul dasturi aniq maqsad sari yo'nalganligi, har bir topshiriq uchun qat'iy vaqt belgilanishi, umuman darsning oldindan rejalashtirilishi va moslanuvchan xarakteriga kura ta'lim samaradorligini kafolatlashi jihatidan katta qiziqish uyg'otayotir.

Shuni qayd etish kerakki, modulli texnologiya – bu dars matni yoki o'qituvchilar tomonidan o'quv materialini belgilangan vakt hajmiga moslab rejalashtirish emas, balki o'quvchilarning u yoki bu mavzuni yoki o'quv biluv faoliyatining muayyan o'rinlarini mustaqil o'zlashtirishlariga yunaltirilgan moslanuvchan texnologik loyihadir. Modulli loyixalar maqsad, vazifa va mohiyatiga qarab bir necha turga bo'linadi. Quyida kichik guruhlarda hamkorlikda ishlashga mo'ljallangan modul loyixasini havola etamiz. Mazkur modul 4-sinf o'qish darsining “Ajdodlarimiz - faxrimiz” bo'limi yuzasidan **takrorlash darsi** uchun moslashtirilgan.

1-guruh uchun dars moduli

O'quv faoliyati	O'quvchilar o'zlashtirishlari lozim bo'lgan o'quv materialini yuzasidan	Topshiriqni bajarish	Topshiriqlar uchun ajratilgan
-----------------	---	----------------------	-------------------------------

elemen ti (O'FE)	topshiriqlar	yuzasidan ko'rsatmalar	vaqt
O'FE-1	Maqsad: o'quvchilarning buyuk allomalarimiz haqidagi bilimlarini kengaytirish va mustahkamlash, og'zaki nutqini o'stirish. Quyidagi savollarga og'zaki javob tayyorlang: 1. Ajdodlarimiz, massaget xalqi va ularning hukmdori To'maris haqida qanday fikrdasiz? 2. Vatanimiz va xalqimiz tarixida o'chmas iz qoldirgan yana qaysi buyuk kishilarni bilasiz? 3. Bobur haqida nimalarni bilasiz?	Savollarga guruhdagi o'quvchilar bilan hamkorlikda javob izlang. Javobingiz qisqa va lo'nda bo'lishiga harakat qiling. Savollarga javob izlash uchun 1 daqiqa, javob berish uchun ham 1 daqiqa ajratiladi.	6 daqiqa
O'FE-2	Maqsad: o'quvchilar tafakkurini rivojlantirish, ijodiy fikrlashini takomillashtirish, yozma nutqini o'stirish, ajdodlarimiz bilan faxrlanish xissini yuksaltirish. Topshiriq: Darslikdagi hikoyalardan foydalanib "El sevgan kishilar" mavzusida matn tuzing.	Fikringizni ixcham ifodalab, maqollardan foydalanib matn tuzing. Buning uchun 6 daqiqa vaqt ajratiladi.	Bajarish uchun 6 daqiqa, tekshirish uchun 3 daqiqa
O'FE-	Maqsad: allomalarimizning	Guruhdagilar bilan	Bajarish

3	shaxsiy xislatlarini yoritish, o'quvchilarni o'rnak olishga yo'llash... Topshiriq: "So'z topish " o'yini. "Porloq yulduz" hikoyasi asosida al-Farg'oniyni fazilatlarini yozing.	darstaxtaning tegishli tomonida topshiriqni bajarish. Topshiriqni bajarish uchun 5 daqiqa vaqt ajratiladi.	uchun 5 daqiqa, tekshirish uchun 2 daqiqa.
O'FE-4	Maqsad: ijodiy fikrlashni takomillashtirish, mustaqil fikrlashni shakllantirish, og'zaki va yozma nutqni o'stirish. Topshiriq: matnni davom ettiring. "Ilmu tafakkur – kishini ezgulikka boshlaydigan beqiyos kuch. Ilm va tafakkur odamlarning qalbiga nur, ongiga ziyo, xonadoniga fayz, keltiradigan mo''jizadir", - deb bejiz aytmagan Prezidentimiz.	"Sulton Mahmud va Beruniy", "Porloq yulduz", "Rivoyat" hikoyalardan olgan taassurotlaringiz asosida, maqol va hadislardan foydalanib matnni davom ettiring. Topshiriqni bajarish uchun 6 daqiqa vaqt ajratiladi.	Bajarish uchun 6 daqiqa, tekshirish uchun 3 daqiqa.
O'FE-5	Modulni yakunlash. Quyidagi savollarga og'zaki javob tayyorlang. 1. Modulda berilgan maqsadlarga qay darajada erishdingiz? 2. Uz faoliyatingizni kanday baxolaysiz? Uyga vazifa: Modul dasturidagi	Modul dasturi haqida takliflar bildirishingiz, qiyinchilik tug'dirgan topshiriqlarni aytishingiz mumkin?	3 daqiqa. Natijalar umumlashtiriladi.

	ikkinchi va va to'rtinchi topshiriqni mustaqil bajarib keling.		
--	--	--	--

2-guruh uchun dars moduli

O'quv faoliyati elementi (O'FE)	O'quvchilar o'zlashtirishlari lozim bo'lgan o'quv materialiyuzasidan topshiriqlar	Topshiriqni bajarish yuzasidan ko'rsatmalar	Topshiriqlar uchun ajratilgan vaqt
O'FE-1	Maqsad: o'quvchilarning buyuk allomalarimiz haqidagi bilimlarini kengaytirish va mustahkamlash, og'zaki nutqini o'stirish. Quyidagi savollarga og'zaki javob tayyorlang: 1. SHayx Najmiddin Kubro tutgan yo'l to'g'rimi? Uni qanday qiyofada tasavvur etasiz? 2. Biz nima uchun Alisher Navoiy bilan faxrlanamiz? 3. SHoir Usmon Nosirni qanday tasavvur qilasiz?	Savollarga guruhdagi o'quvchilar bilan hamkorlikda javob izlang. Javobingiz qisqa va lo'nda bo'lishiga harakat qiling. Savollarga javob izlash uchun 1 daqiqa, javob berish uchun ham 1 daqiqa ajratiladi.	6 daqiqa
O'FE-2	Maqsad: o'quvchilar tafakkurini rivojlantirish, ijodiy fikrlashini takomillashtirish, yozma nutqini o'stirish, ajdodlarimiz bilan	Fikringizni ixcham ifodalab, maqollardan foydalanib matn tuzing. Buning uchun	Bajarish uchun 6 daqiqa, tekshirish

	faxrlanishni shakllantirish. Topshiriq: Darslikdagi hikoyalardan foydalanib “El sevgan kishilar” mavzusida matn tuzing.	6 daqiqa vaqt ajratiladi.	uchun 3 daqiqa
O’FE-3	Maqsad: allomalarimizning shaxsiy xislatlarini yoritish, o’quvchilarni o’rnak olishga yo’llash... Topshiriq: “So’z topish” o’yini. “Porloq yulduz” hikoyasi asosida al-Farg’oniyni fazilatlarini yozing.	Guruhdagilar bilan darstaxtaning tegishli tomonida topshiriqni bajarish uchun 5 daqiqa vaqt ajratiladi.	Bajarish uchun 5 daqiqa, tekshirish uchun 2 daqiqa.
O’FE-4	Maqsad: ijodiy fikrlashni takomillashtirish, mustaqil fikrlashni shakllantirish, yozma nutqni o’stirish. Topshiriq: matnni davom ettiring. “Bu aziz Vatan – barchamizniki. Uning baxt-saodati, yorug’ istiqboli, farovon kelajagi uchun yashash, kurashish, kerak bo’lsa, jonni fido qilish shu muqaddas zaminda yashayotgan har bir inson uchun baxtdir”, - deb bejiz aytmagan Prezidentimiz.	“To’maris”, “Najmiddin Kubro”, “Tanbeh”, “Hidi, tilimi va mazasidan” hikoyalaridan olgan taassurotlaringiz asosida, maqol va hadislardan foydalanib matnni davom ettiring. Topshiriqni bajarish uchun 6 daqiqa vaqt ajratiladi.	Bajarish uchun 6 daqiqa, tekshirish uchun 3 daqiqa.

O'FE-5	Modulni yakunlash. Quyidagi savollarga og'zaki javob tayyorlang. 1. Modulda berilgan maqsadlarga qay darajada erishdingiz? 2. Uz faoliyatingizni kanday baxolaysiz? Uyga vazifa: Modul dasturidagi ikkinchi va to'rtinchi topshiriqni mustaqil bajarib keling.	Modul dasturi haqida takliflar bildirishingiz, qiyinchilik tug'dirgan topshiriqlarni aytishingiz mumkin?	3 daqiqa. Natijalar umumlashtiriladi.
--------	--	--	---

o'quvchilar jamoasi ikki guruhga ajratiladi va modulli loyiha asosida dars tashkil etiladi.

O'FE-1. Birinchi ish turining maqsadini o'quvchilarning buyuk allomalarimiz haqidagi bilimlarini kengaytirish va mustahkamlash, og'zaki nutqini o'stirish, - deb belgiladik. Topshiriqni og'zaki savol-javob tarzida tashkillashtirish maqsadga muvofiqdir. Savollar o'quvchilarni mustaqil, ijodiy fikrlashga undaydi, og'zaki nutqini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Har ikkala guruh o'quvchilari bilan savol-javoblar darsning 12-daqiqasida tashkil etiladi. O'qituvchi o'quvchilar javoblaridagi kamchiliklarni to'ldirib, baholab boradi.

O'FE-2. Bu ish turi o'quvchilar tafakkurini rivojlantirish, ijodiy fikrlashni takomillashtirish, yozma nutqini o'stirish, ajdodlarimiz bilan faxrlanish tuyg'usini shakllantirishni o'z ichiga oladi.

Boshlang'ich ta'limda o'qish darslari og'zaki usullar, suhbatlar asosida tashkillashtirilishi an'anaga aylanib qolgan. Fikrimizcha, kerakli o'rinlarda yozma

topshiriqlarning berilishi ham o'quvchilarni ushbu fandan chuqur bilim egallashlariga zamin yaratadi. Chunki yozma bajariladigan topshiriqlar o'quvchining ijodiy tafakkurini rivojlantirib, mustaqil fikrlashga olib keladi.

Topshiriqda "El sevgan kishilar" mavzuida matn tuzish belgilangan. O'quvchilar bo'limdagi hikoyalardan olgan taassurotlari asosida matn tuzishga kirishadilar. Matn tuzish uchun 6 daqiqa vaqt ajratiladi.

O'qituvchi ikkala guruhning topshiriqni bajarishlarini nazorat qilishi va 3 daqiqa ichida tekshirib baholashi maqsadga muvofiqdir.

O'FE-3. Mazkur ish turida allomalarning shaxsiy xislatlarini yoritish, o'quvchilarni ulardan o'rnak olishga yo'llashdan iborat. Topshiriq esa "So'z topish" o'yini asosida boradi. 1-guruh "Porloq yulduz" hikoyasi asosida alloma al-Farg'oniyni, 2-guruh "Sulton Mahmud va Beruniy" hikoyasi asosida alloma Abu Rayhon Beruniyning fazilatlarini yozishi kerak.

SHuni alohida ta'kidlash kerakki, hikoyalarda allomalarning tashqi qiyofasi xususida hech qanday ma'lumot berilmagan. O'quvchilar bu topshiriqlarni bajarish davomida allomalarni o'zlarining tasavvurlarida yaratadilar, shaxsiy sifatlarini hikoyalardagi voqealar asosida taxminan kashf etadilar.

O'qituvchi allomalarga nisbatan yuzaga kelgan ijobiy fikrlardan foydalanib, ularni o'quvchilar tasavvuridagi ideal shaxsga aylantirishga harakat qilmog'i lozim.

Topshiriqni quyidagicha bajarish mumkin:

Alloma Beruniyning fazilatlar:

aqli,

aqli,

bilimdon,

bilimdon,

mehribon,

zukko,

ziyrak,

o'tkir zehnli,

intiluvchan.

irodali.

O'qituvchi barcha bandlar bo'yicha belgilangan topshiriqlar qanday bajarilganligini nazorat qiladi va baholaydi. Modulda topshiriqni bajarish yuzasidan ko'rsatmalar to'liq berilgan. O'quvchilar ana shu asosda topshiriqlarni bajaradilar, o'qituvchi o'quvchilarning topshiriq yuzasidan bajargan ishlarini bosqichma-bosqich baholab boradi, natijalarni umumlashtiradi.

4-sinf "O'qish" kitobining "Ajdodlarimiz - faxrimiz" bo'limi yuzasidan takrorlash darsi uchun tuzilgan bu modul dasturi 40 daqiqaga mo'ljallangan. O'qituvchi 5 daqiqa davomida darsni tashkillashtirib, o'tgan mavzu yuzasidan dastlabki joriy nazorat o'tkazishi maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qilib aytganda, sinflarda "O'qish", "Ona tili", "Tabiatshunoslik" va boshqa o'quv predmetlarini o'qitishda yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish o'quvchi shaxsini rivojlantirishga, yuksak ma'naviyatli, komil inson bo'lib kamol topishlarida samara beradi. Ayni damda mustaqil fikrli, nutqi takomillashgan, muloqot madaniyati shakllangan, ijodkor yoshlarni tarbiyalashga qulay imkoniyat yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azizxo'jaeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent. 2006.
2. Bo'ri Ziyamammedov, Mamarajab Tojiev. Pedagogik texnoloyazamonaviy o'zbek milliy modeli. Toshkent. 2009.
3. Sanaqulov X. Boshlang'ich ta'limda pedagogik texnologiyalarni o'ziga xos xususiyatlari. Maktab va hayot jurnali. 2003 yil. 46-bet.
4. Matchonov S. "O'qish kitobi" 4-sinf uchun. Toshkent. "O'qituvchi" nashriyoti. 2012 yil.

ZAMONAVIY TA`LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING PEDAGOGIK FAKTORLARI

Sulaymonova Saodat Usubxonovna

Saodat83_@mail.ru.

Namangan davlat pedagogika instituti,

Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası katta o'qituvchisi,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori(PhD)

Soliyev Elyor Ravshan o'g'li.

Elyorsolliyev20@gmail.com

Toshkent Xalqaro Kimyo Universiteti Namangan Filiali Magistranti.

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'lim muassasalarida zamonaviy ta'limning o'rni, ta'lim jarayonida innovatsion darslarni tashkil etish, shuningdek zamonaviy ta'limda pedagoglarga qo'yilgan talablar, didaktik va tashkiliy vazifalar haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'z. Zamonaviy ta'lim, yoshlar tarbiyasi, ta'lim, ta'lim samaradorligi, tashkiliy vazifalar, "Innovatsion ta'lim", kognitiv, kasbiy psixologik, vazifalar.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan keyin xalq ta'limini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratmoqda, tinimsiz say-harakatlari bilan respublikamizda har tomonlama yetuk "Barkamol avlod", komil insonni tarbiyalash masalasi davlat siyosati darajasiga ko'tarildi.

Barkamol avlodni tarbiyalash hamisha insoniyatning eng ezgu va eng ulug' orzularidan biri hisoblanib kelinadi. Agar tarix sahifalariga nazar tashlaydigan bo'lsak, Al-Farobiyning "Fozil odamlar shaxri" asarida jamiyatdagi har bir bilimli inson fozil odamdir. Bunday inson o'zi yashayotgan davlatdagi barcha qonun va qoidalarga e'tiborli va unga amal qiluvchi, o'z kasbining ustasi bo'ladi deb ta'kidlangan.

Mamlakatimizda ham azal-azaldan yoshlar tarbiyasiga, ularning puxta bilim olishlariga jiddiy e'tibor qaratib kelingan. Ayniqsa, mustaqillik yillarida barkamol avlod tarbiyasiga hukumat darajasida e'tibor qaratilgan. 2023-yilning

mamlakatimiz rahbari tomonidan “Insonga e’tibor va sifatli ta’lim” yili deb nomlanishi ham bejizga emas. Chunki, bugun mamlakatimizda amalgam oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarning zamirida ham yoshlarning kamolini ko’rish maqsadi yotibdi.

Barcha sohalarda bo’lgani kabi xalq ta’limi sohasida ham tub burilishlar bo’ldi. Endilikda, “Barkamol inson”ni tarbiyalashda bevosita ta’sir qiladigan, muhim omillardan biri bo’lgan ta’lim-tarbiya tizimi ham jadal suratlarda taraqqiy etmoqda. Ta’lim- insoniyat tajribasining ma’lum tomonlarini, ya’ni o’quvchilar ijtimoiy taraqqiyotining hozirgi talablariga muvofiq darajada bilim va tarbiyaga ega bo’lishlarini ta’minlaydigan faoliyatdir. O’qituvchi ta’lim jarayonida faqat bilim berish bilan chegaralanmaydi, balki bu jarayonda o’quvchi talabaga ta’sir ko’rsatadi, bu esa ularning bilim olishlarini yanada faollashtiradi, natijada o’quvchi ta’lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi.

Shuning uchun ham zamonaviy ta’limda har bir pedagog ta’lim berish jarayonida ta’limning didaktik va tashkiliy vazifalariga katta e’tibor qaratmog’i lozim.

Didaktik vazifalari bosqichlari quyidagicha:

- o’quvchiga o’quv faoliyatida o’z-o’zini tarbiyalash va o’zini-o’zi tashkil etish jarayonlarining samaradorligini ta’minlovchi sub’ektiv pozitsiyani egallashga yordam berish;
- o’quvchining yetakchi pedagogik nazariyalarni o’zlashtirishiga, munosabatini shakllantirishga yordam berish;
- ta’lim berish jarayonida kasbiy jihatdan muhim pedagogik, uslubiy kategoriyalar va didaktik ko’nikmalar bilan bog’liq turli o’quv va pedagogik vaziyatlarda elementar malakali va ijodiy qarorlar qabul qilish;
- o’quvchiga pedagogikadagi o’z o’rnini tushunishga yordam berish faoliyat;
- o’quvchilarga pedagogik tizimlar va texnologiyalarning mohiyati, ta’limni loyihalash asoslari haqida indikativ bilimlar bilan qurollantirish jarayon;
- kasbiy faoliyatda o’quvchilarning oldingi tushunchalarini shakllantirishga hissa qo’shish;

- didaktik va uslubiy o'zlashtirish jarayonida refleksiv nazoratni rivojlantirish kompetentsiya, o'quv, kognitiv va pedagogik vazifalarni va ko'nikmalarni hal qilish qobiliyati, texnologik jarayonda o'quv jarayonining alohida elementlarini amalga oshirish darajasi;

Tashkiliy vazifalar:

- kasbiy psixologik-pedagogik birlik yaxlitligini ta'minlash;
- rag'batlantirishni shakllantirish bo'yicha o'quv-pedagogik vazifalar tizimini didaktik va uslubiy kompetentsiyalarini ishlab chiqish;
- o'quvchilarga zamonaviy ta'lim muhitini yarata olish;

Bugungi tezkor rivojlanayotgan davrda o'qituvchilar oldiga professionallashish ulkan vazifalarini yuklaydi, ya'ni ular o'z kasbini mukammal bilishi, axloqiy –ma'naviy jihatdan yetuk ijtimoiy faol, ijodiy faoliyatga moyillik yangicha kasbiy dunyoqarash shuningdek, o'zgarayotgan zamon talablariga moslasha olish qobiliyatiga ega bo'lishlari talab etiladi. Ushbu vazifalarni amalga oshirishda uzluksiz ta'limning har bir bo'g'inida ta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan pedagog hodimlarga ulkan mas'uliyat yuklaydi. Bugungi kun ta'lim tizimidagi pedagog hodimlar o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berishning eng samarali yo'llarini tanlay olish mahoratiga “Innovatsion ta'lim” ta'limni tashkil etishga qodir bo'lishi kerak.

“Innovatsion ta'lim” deganda odatda o'quv jarayoniga yangi (foydali) elementlar olib kirish tushuniladi. Shuning uchun ta'limda innovatsiya tizimdagi o'zgarishlar bilan bevosita bog'liq. Bunday o'zgarishlar ta'lim tizimining:

- maqsadiga, mazmuniga, metod, texnologiyasiga, tashkil etish shakli va boshqaruv tizimiga;
- pedagogik faoliyatdagi o'ziga xoslik va o'quv-bilish jarayonini tashkil etishga;
- ta'lim darajalarini nazorat qilish va baholash tizimiga;
- o'quv-metodik ta'minotga;
- tarbiyaviy ishlar tizimiga;
- o'quv reja va o'quv dasturlariga;

- o'quvchi va pedagog faoliyatiga bog'liq.

Jadal zamonaviy rivojlanish sharoitlarida jamiyat, madaniyat va ta'limning innovatsion pedagogik faoliyatning zarurligi qator omillar bilan belgilanadi:

- ta'lim tizimidagi tub o'zgarishlarni taqazo etuvchi ijtimoiy -iqtisodiy o'zgarishlar, ta'lim tizimida yangilanishlar, turli o'quv muassasalarida o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etishda metodika va texnologiyalardan foydalanishning zarurligi. Pedagoglar faoliyatining innovatsion yo'naltirilganligi ta'lim siyosatining yangilanish vositasi sifatida namoyon bo'ladi;

- ta'lim mazmunida o'quv fanlari miqdori va tarkibidagi o'zgarishlar orqali insonparvarlik g'oyalarining kuchayishi; ta'lim va tarbiya tizimida muntazam tashkiliy yangiliklarni taqazo qiluvchi yangi o'quv predmetlarini kiritish orqali. Bunday vaziyatda o'qituvchilar orasida pedagogik bilim va mavqeyi oshadi, pedagoglarning kasbiy mahorati sezilarli ravishda ortadi.

- pedagoglar tomonidan yangiliklarni qo'llashga va o'zlashtirishga nisbatan yondashuvning o'zgarishi.

Xulosa qilib aytganda bizning innovatsion darslarni tashkil etishdan maqsadimiz – faqat doimiy bir xil o'tiluvchi, zerikarli darslardan yiroqlashgan holda yangi pedagogik texnologiya, axborot texnologiyalaridan foydalangan holda zamonaviy darslarni tashkil qilishdir. Hozirda yaxshi o'qituvchi bo'lish uchun o'quvchilarni qiziqtiruvchi, ularning e'tiborini torta oluvchi yangi texnologiyalardan foydalanishi lozim. Ta'limga e'tibor – kelajakka e'tibor. Yoshlarimizning buguni va kelajagiga ko'proq e'tibor qaratishimiz zarur. Biz, pedagoglar, ko'proq bilim olishimiz, izlanishimiz, yangiliklar yaratishimiz, shuningdek, doimo harakatda bo'lishimiz darkor.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. “Формирование мотивационно-теоретической сферы дидактико-методической компетентности студентов” Ўзбекистон Республикаси илмий-амалий анжуман материаллари Ахмедова Л.– докторант, ТГПУ. 2019

2. “Ta'lim tizimida innovatsion faoliyatining zaruriyatini belgilovchi omillar”

B.A'zamova ilmiy-amaliy anjuman 2019y.

3. R.H.Ayupov “Innovatsion ta'lim usullari va vositalari” O'quv va metodik qo'llanma, Pedagogika 2014

4. Z. K. Ismailova R. S. Musaev A. A. Shoyuisupova “O'qitishning zamonaviy texnologiyalari” Toshkent-2010 y

O'QUVCHILARDA MUSTAQIL BILISH FAOLLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Namangan davlat pedagogika instituti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası katta o'qituvchisi Maxmudova Nodira Alisherovna

Annotatsiya. Maqolada baholashning saralash maqsadi nuqtayi nazardan samaradorligi, o'quvchilarning motivatsiyasi bilan bog'liqligi, o'quv jarayonida qayta aloqa funksiyasi mavjudligi kabi masalalar ko'rib chiqilgan hamda o'quvchilarda mustaqil bilish faolligini rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari aiqlashtirilgan.

Kalit so'zlar: O'zini o'zi baholash mexanizmlari, mustaqil bilish faolligi, produktiv mustaqil bilish faolligi, reproduktiv mustaqil bilish faolligi, persektiv mustaqil bilish faolligi.

Tadqiqotlarda baholashning saralash maqsadi nuqtayi nazardan samaradorligi, o'quvchilarning motivatsiyasi bilan bog'liqligi, o'quv jarayonida qayta aloqa funksiyasi mavjudligi kabi masalalar ko'rib chiqilgan. Shu orqali hozirgi kunda turli ko'rinishdagi o'zini o'zi baholash mexanizmlari ishlab chiqilgan. Umumlashtirgan holda raqamli baholashdan voz kechish, baholashning atroflicha va asosli ma'lumot berish funksiyasining kengayishi, baholovchi, baholanuvchi, baholash vositasining mutanosibliği kabi masalalar ko'rib chiqildi. Bu borada olib borilgan tadqiqotlar natijasi sifatida ayrim davlatlarda boshlang'ich

ta'lim maktablarida baholashdan voz kechish va bu orqali o'quvchilarning motivatsiyasini oshiruvchi, o'z qobiliyatiga shubha uyg'otish kabi ijtimoiy-pedagogik muammolarning hal qilinishi sifatida o'z tasdig'ini topdi.

Baholashda bolaning shaxsini emas, balki ko'rsatgan sifatlarini baholashni nazarda tutish lozim, bu o'qituvchi o'quvchilarda axloqiy va ma'naviy yetik qarashlarni tarkib toptirishni qayd qilib o'tadi. Boshlang'ich ta'lim davrida baholashda ehtiyotkorona munosabat muhim. Quyidagi ikki texnologik qoida baholashning to'g'ri tashkil qilishga yo'naltiradi:

1. O'quvchilarning ijtimoiy yutuqlarini taqdirlash. O'qituvchi o'quvchiga yorqin his-tuyg'ularni boshdan kechirishga yordam bersa, boshqa tarafdin o'zaro munosabatlarni samimiy bo'lishiga zamin yaratadi. Shu tarzda o'quvchining shaxsiy va umuminsoniy xususiyatlari rivojlanib boradi.

2. Baholash muddatini cho'zish. Bu qoida o'quvchida ma'lum xulq-atvor, o'qishga ijobiy munosabat belgilari ko'rinmaganda baholash muddatini keyingi vaqtga cho'zishni ifodalaydi. O'quvchi uchun bu muddat o'zini o'zi refleksiv baholash uchun muddat sifatida qaraladi [65; 156-157-b.].

R.Mavlonova, O.To'rayeva, K.Xoliqberdiyevlar baholashni "xolis (obyektiv) bo'lishi zarur esa-da, biroq o'z tabiatiga ko'ra hamisha noxolis (subyektiv)" ekanligini ta'kidlab o'tganlar. Shuningdek, ta'lim jarayonidagi bilimlarni tekshirish va baholashdagi kamchiliklarni quyidagicha keltirib o'tganlar:

- baholashning vazifalarini (funksiyalarini) noto'g'ri tushunish;
- ta'lim jarayonida uning rolini asossiz ko'tarib yuborish;
- tekshirish va baholashning darsda asosiy maqsadga aylanib qolishi;
- bilimlarni tekshirish va baholashda bir xil texnologiyadan foydalanish;
- baholarni qo'yishda subyektivizmga yo'l qo'yish va aniq, asoslangan mezonlarning yo'qligi, o'quvchilar bilimini tekshirish va baholashda bu jarayon nazorat qiluvchi, ta'lim-tarbiya beruvchi muhim funksiyani bajarishini unutmaslik kerakligi ta'kidlab o'tganlar [65; 173-b.].

O'quvchilarning imtihon yoki nazorat ishlaridan qo'rqish va bu orqali ba'zi kasalliklarning kelib chiqishi, shaxsiy rivojlanishidagi ikkilanishlarning ortishi,

bular orqali oila va jamiyatda bosim ostida qolish muammolarning psixologik oqibatlarini hisoblanadi. Raqamli baholashning noqulayliklaridan biri sifatida pedagogik amaliyotda keng qo'llaniladigan integrativ darslar, loyihalar, fanlararo mashg'ulotlardagi baholashning mantiqan va pedagogik jihatdan samarasiz ekanligini ko'rsatadi. Integrativ darslarda bir qator fanlar mazmunan birlashtirilgan holda tashkil etilsa, baholash esa fanlar kesimida sodir bo'ladi. Bu esa baholashning obyektivlik xususiyatiga ziddir.

Pedagogik amaliyot kuzatishlari shuni ko'rsatadiki, baholash o'qituvchi uchun ham mas'uliyat, javobgarlik va ba'zi hollarda ziddiyatli vaziyatlarni keltirib chiqaradi. Baholash obyekti bo'lgan ta'lim mazmunining o'zlashtirilishidan qisman chekinish bo'lib, o'quvchining avvalgi baholariga nisbiylik asosida baholash, sinfning boshqa o'quvchilariga nisbatan baholash yoki ayrim hollarda o'quvchiga bo'lgan shaxsiy simpatiyasi hal qiluvchi mezonga aylanib qoladi. Misol tariqasida loyiha metodi asosida tashkil etiladigan darslarni ko'rib chiqishimiz mumkin. Bunday darslarda o'quvchilar kichik guruhlarda turli loyihalarni amalga oshiradi. O'quvchilarning jamoaviy ishdagi ishtirokini bitta raqam orqali baholash pedagogik jihatdan imkonsiz bo'lib, loyiha metodi maqsadiga zid hisoblanadi. Loyiha metodidan maqsad o'quvchining kompleks fikrlash, bir muammo ustida ishlash, turli nuqtayi nazardan muammoga yondashish, jamoada loyihani amalga oshirish kabi turli kompetensiyalarni rivojlantiruvchi va o'z navbatida baholash imkonini beruvchi dars turi hisoblanadi.

Mashhur pedagog Sadler baholash haqida ilmiy fikrlarni bildirish asnosida, "baholash bir tomondan ta'lim oluvchining aqliy faoliyatini qamrab olsa, boshqa tomondan o'quv jarayonida ta'lim oluvchiga bildirilgan munosabat, tanqidiy fikrlar bilan adekvat reaksiya qaytarish, o'z faoliyati va sinf faoliyatiga baho berishga o'rgatishdan iborat" [78; 175-194-b.] ekanligini ta'kidlab o'tadi. Bu esa maktablarning jamiyat oldidagi vazifasi bo'lib, baholash bo'lg'usi faol fuqarolarning munosabat bildirish madaniyatini shakllantirishga o'rgatishdan iborat.

Jahon pedagogik amaliyotida o'quvchilarning mustaqil bilish faolligini

rivojlantirish – bilim olishga bo‘lgan qiziqishlarini oshirish, fan asoslarini o‘zlashtirish va mustaqil bilish faoliyatini rag‘batlantirish omili sifatida e‘tirof etiladi. Shuningdek, o‘quvchilarda bilishga qiziqishni rivojlantirishning innovatsion-didaktik usullarini, Life Skills (hayotiy-amaliy ko‘nikmalar) ni egallashida o‘zini o‘zi baholash ma‘lum ma’noda indikator vazifasini o‘taydi. Keyingi vaqtlarda boshlang‘ich ta‘limda individual o‘qitish amaliyotini joriy etish, maktab yoshidagi o‘quvchilarda mustaqil bilish faolligini rivojlantirish, mustaqil bilishga ehtiyojni shakllantirishning didaktik tahliliga doir ilmiy izlanishlar, innnovatsion loyihalar, yondashuvlar an’anaga aylanib bormoqda. O‘quvchining bilishga bo‘lgan motivatsiyasi va bilishi bir-birini taqozo etadi, ya’ni motivatsiya orqali turli ko‘rinishdagi maqsadlar amalga oshadi. Motivatsiyani ta‘lim-tarbiya jarayonidagi ahamiyatini o‘quvchi ongida bilim va tushunchalarning ideal aksi sifatida namoyon bo‘lishida ko‘rish mumkin. Motivatsiya shaxs ehtiyojlari sifatida namoyon bo‘lib, o‘zini o‘zi tarbiyalash, maqsadga erishish va muayyan natijani tizimli egallashga mayl uyg‘otuvchi kuchdir. Bu esa o‘z faoliyatni muntazam baholash, mustaqil bilish faolligini, refleksiv ko‘nikmalarni rivojlantirish, uzluksiz ta‘limda mustaqil, tanqidiy, ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishni taqozo etadi.

Boshlang‘ich sinfdan boshlab o‘quvchilar tafakkuri, qiziqishi, xayolot olami, moyilliklari shakllanib boradi va individuallik kasb etadi. O‘rganilayotgan har bir mavzu yoki tushuncha o‘quvchilardagi hissiy-irodaviy xususiyatlar va mustaqil bilishning faolligiga ta’sir ko‘rsatadi. O‘quvchilar ilk bora o‘zlarining ma‘lum yo‘nalishdagi “kuchli taraf”larini “ichki o‘zini o‘zi baholash” orqali aniqlab boradi.

Ta‘lim jarayonining mazmuni va uning pirovard natijalari, o‘quvchilarning malaka talablarini egallaganlik darajasini tizimli baholash bilan belgilanadi. Baholash o‘quv jarayonining tarkibiy qismi sifatida namoyon bo‘ladi. Baholash orqali ta‘lim jarayonida yo‘l qo‘yilgan kamchiliklarni tuzatish, uning natijalarini yaxshilash hamda o‘quvchilar intellektual darajasi rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. O‘quvchining o‘quv faoliyati natijasini baholashi, uning xato va kamchiliklarini e‘tirof etishi, tushunishi va ushbu kamchiliklarni o‘z kuchi bilan

bartaraf etishiga imkoniyat yaratadi. O'quvchining o'quv faoliyati natijasini baholash – uning kelajakda bajarishi lozim bo'lgan strategik maqsadlarini aniqlashtiradi hamda baho yordamida o'qituvchi o'quvchilarning o'quv faoliyatlarini kuzatish va ularning intellektual darajasi rivojlanishining istiqbollari rejalashtiradi.

Pedagogika nazariyasi mustaqil bilish faolligini rivojlantirishga ta'sir qiluvchi omillarni quyidagicha sinflaydi: ijtimoiy omillar (obyektiv va subyektiv shakllarda) va subyektda muayyan ehtiyojning mavjudligi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil bilish faolligini rivojlantirish quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi [18; 199-224-p.]:

- mustaqil bilishga tayyorlik;
- mustaqil bilish faolligining mazmuni, mohiyati va zarurati;
- mustaqil bilish faolligiga ehtiyoj.

Mustaqil bilish faolligini rivojlantiruvchi omillar quyidagilar [25; 213-227-p.]:

- konkret faoliyatga bevosita faol qiziqish;
- axloqiy-estetik va ruhiy qoniqish (motivlari).

Y.A.Borisovning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, mustaqil bilish faolligining rivojlanishi boshlang'ich sinf davrida ongli xarakterga ega bo'ladi [111].

Y.V.Sharov mustaqil bilish ehtiyojlari rivojlanishining bir necha bosqichlarini ishlab chiqqan:

- elementar ilmiy-tadqiqot faolligi, tashqi taassurotlarga ehtiyoj;
- atrof-tabiatni bilishga, “kashf etish”ga bo'lgan ehtiyoj;
- mustaqil bilish usullarini egallash va mashq qilish ehtiyoji;
- mustaqil bilish ehtiyojlarini tanlashga yo'nalganligini shakllantirish bosqichi;

- mustaqil tahsilga bo'lgan ehtiyojni rivojlantirish bosqichi [106; 247-c.].

O'quvchilar mustaqil bilish faolligini samarali tashkil etishda uch xil

jarayonlarni hisobga olish lozim: intellektual, motivatsion va faoliyatli jarayonlar. Bu uch jarayonni qiyosiy tahlil qilib o'tamiz. Intellektual jarayon o'z ichiga tushunish, idrok etish, oqilona fikrlash, tafakkurning tiyranligini oladi. Motivatsion jarayon esa shaxsiy motivatsiya, hissiy barqarorlik, empatiyani o'z ichiga oladi. Faoliyatli jarayon esa o'quvchining tayyorlik holati, mustaqil intilishi, uni amalga oshirish sifati, maqsadga erishishning maqbul usullarini tanlashini qamrab oladi. Shu uch jarayon o'quvchilarning yangi bilim, ko'nikma, ichki qat'iyat va ma'lum bilimlarni to'plash, kengaytirish uchun turli xil harakat usullaridan foydalanish zaruriyatini tavsiflaydi.

Mustaqil bilish faolligini rivojlantirish faqat bilimlarni o'zlashtirish jarayonini yaxshilashgagina emas, balki o'quvchilarning shaxs sifatida muhim bo'lgan sifatlar: faollik va mustaqillikni shakllantiradi. O'quvchilar boshlang'ich maktab davridan boshlab tayanch kompetensiyalarni egallashda barcha turdagi o'quv jarayoniga jalb qilinadilar. Bu davrda ular shaxsining asosiy qiyofalari shakllanadi. Mustaqil bilish faolligi o'quvchilarda ularning ehtiyojlari, qiziqishlari, moyilliklari, hissiyotlari, motivlari, shuningdek, umumiy va xususiy qobiliyatlari rivojlanishi bilan o'zaro aloqadorlikda bo'ladi. Olimlarning isbotlashlaricha, har qanday faollikning tarbiyaviy samaradorligi ko'proq uning tashkil etilish darajasiga bog'liq. Qachonki, yosh xususiyatlari mustaqil bilish faolligi mazmun-mohiyati, me'yoriyligini hisobga olgan taqdirda o'quvchilarda uning muvaffaqiyatli rivojlanishi amalga oshadi. Mustaqil bilish faolligini rivojlantirishda qiziqish alohida ahamiyatga ega. Qiziqish – o'quvchining o'zi uchun qimmatli va yoqimli bo'lgan muayyan narsa va hodisaga munosabatidir [105; 276-b.].

Qiziqish bilimlarni ongli, puxta, barqaror, anglagan holda o'zlashtirishda, ko'nikma va malakalarni shakllantirishda qo'l keladi, shuningdek, qobiliyati, zehni, uquvchanligini rivojlantirishga, olamni mukammalroq tushunishiga yordam beradi. Shuningdek, qiziqish o'quvchida intilish, faollik, ichki turtki, ehtiyojni ro'yobga chiqarish manbai vazifasini bajaradi. O'quvchilarning qiziqishi borliqqa tanlab munosabatda bo'lishda, o'ziga xos qaror qabul qilishda, o'zini o'zi nazorat

eta bilishda, maqsadga intiluvchanligida, yuzaga kelgan to'siqlarni yengishda ifodalanadi. Qiziqish shaxsiy va ijtimoiy, bevosita va bilvosita, keng va tor, beqaror va barqaror bo'ladi. Mustaqil bilishga qiziqish sinchkovlik, qiziquvchanlik, bilishni o'z ichiga oladi [118].

O'quvchilarda mustaqil bilish faolligining rivojlanishi ular tomonidan o'rganilayotgan narsa va hodisalar mohiyatiga chuqur kirib borishga intilishi, bilish faoliyatiga yangilik hamda ijodiylik unsurlarini olib kira olish qobiliyati bilan xarakterlanadi. O'quvchilarning mustaqil bilish faolligi ularning mustaqilligi bilan uzviy bog'langan. Chunki mustaqil harakatlarning o'zidayoq o'quvchilarning mustaqil bilish faolligi namoyon bo'ladi. O'z navbatida, mustaqil bilish faolligi ko'pincha mustaqil harakatlarni taqozo qiladi.

Mustaqil bilish faolligi quyidagi belgilarga ega [92; 57-79-p.]:

- mustaqil fikrlay olish va unga intilish;
- yangi vaziyatlarda maqsadni belgilay olish yoki yangi vazifalarni yechishga o'z yondashuvini topa bilish qobiliyati;
- o'zlashtirilayotgan bilimlarni nafaqat tushunishni istash, balki uni egallash usullarini o'rganish;
- o'zini o'zi baholashda tanqidiy yondashuv;
- o'z qarorlarining erkinligi.

B.P.Yesipov [107] mustaqil ishlarni bilimlarni izlab topish, malaka va ko'nikmalarni mustahkamlash, bilimlardan yangi sharoitlarda foydalana olish hamda bilimlarni amaliy qo'llash kabi didaktik vazifalar bilan bog'laydi.

G.I.Shukina [74; 56-70-p.] bilish mustaqilligida bilish va yangi amaliy vazifalarni belgilash, uni hal qilish usulini topish qobiliyatlari bilan ajralib turadigan, aslida esa mustaqil tafakkur sifatida xarakterlanadigan o'rganishni motivatsiyalash va undan foydalanish birligini ta'kidlaydi.

Mustaqil bilishning faollashtiruvchi vaziyatlarini o'quv mashg'ulotlariga muntazam tatbiq etish orqali o'quvchilarda o'z bilish faoliyatining turli jihatlarini tahlil qilish vaziyati tug'iladi. O'z amaliy faoliyati bilan erishilgan bilim, ko'nikma o'quvchiga o'rganishga nisbatan yangi motivlarni shakllantiradi.

Mustaqil bilish faolligini rivojlantirish deganda tom ma'noda fikrlash faolligi tushuniladi. Mustaqil bilish faolligi analiz va sintezda, o'quv materiallarini konkretlashtirish va bir tizimga keltirishda, induksiya va deduksiyani qo'llashda, bilimlar tizimini egallashda, dunyoqarash va tasavvurlar hamda tushunchalarni ishlab chiqishda namoyon bo'ladi. Mustaqil bilish faolligi rivojlanishining eng yorqin namoyon bo'lishi o'quvchida ijodkorlikning shakllanib borishidir. Ijodkorlik – faoliyatning turli holatlarida paydo bo'ladi. O'quvchining ijodiy faoliyat ehtiyoji faoliyatda yangi, ilgari maqsad qilib qo'yilmagan bunyodkorlik intilishini bildiradi [24; 6-b.].

O'quvchilarning mustaqil bilish faolligi an'anaviy darslardan ko'ra noan'anaviy dars metodlari qo'llanilganda yaqqol namoyon bo'ladi. Jumladan, hozirda pedagogik amaliyotda keng qo'llaniladigan muammoli ta'limda o'qituvchi "yo'naltiruvchi" vazifasini bajarsa, o'quvchi "mustaqil qaror qabul qiluvchi", "rejalashtiruvchi" va "baholovchi" vazifalarni bajaradi.

M.I.Maxmutov muammoli ta'limning nazariy va amaliy tomonlarini o'quvchilarning faolligi hamda mustaqilligi bilan aloqadorlikda o'rgangan. "Muammoli ta'limning maqsadi o'quvchilarning biluv mustaqilligini shakllantirish, ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishdan iborat" [46; 168-174-c.].

"O'rgatishga intilish izlanishga undaydi. O'qituvchi har bir o'quvchining maksimal darajadagi faolligini, ayniqsa jadal fikrlay olish qobiliyatini o'stirishni ta'minlovchi ish shakllarini izlashi, yangi ko'rgazmali qurollar yaratishi, yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llash yo'lida ish olib borishi shart" [16; 12-14-b.].

O'quv fanlari didaktik materiallarni ishlab chiqishda o'quvchining o'rganishga bo'lgan ehtiyoji, qiziqishi bilan o'zaro bog'liq. I.G.Pestalotssi bu o'zaro bog'liqliklar: shaxsning o'z qadr-qimmatini anglashi; bolani tabiat ato etgan qobiliyat va imkoniyat asosida tarbiyalash; bolani har tomonlama tarbiya etishga qaratilgan ko'rgazmalilik kabi tamoyillariga asoslanishini ta'kidlab o'tgan [113].

Insonning bilish qobiliyati, uni qurshab turgan tevarak-olamga nisbatan sergak munosabatni tarbiyalash o'z-o'zidan shakllanib qoluvchi jarayon

bo'lmadan, insonning ta'lim olish jarayonidagi kompleks rivojlanishini ehtimol qiluvchi, mashg'ulotlarni darsning mundariyasi, mazmuniga muvofiq pedagogik texnologiyalarni to'g'ri va ongli qo'llashni nazarda tutgan holda tashkil etish talab etiladi [99; 73-77-b.].

Tadqiqotchi A.Hamroyev ijodiy ta'limni tashkil etishda o'quv materiali bilan o'quv faoliyati o'rtasidagi aloqalarni tadqiq qilgan. O'quvchi va o'quv materiali o'rtasidagi to'rt xil aloqani: mazmunli aloqa; maqsadli aloqa; funksional aloqa; vositaviy aloqani tasniflagan. Bu orqali ta'lim jarayonida maqomni o'zgartirishga ehtiyoj tug'iladi [62; 68-75-p.]. Ijodiy ta'limni tashkil etishda o'quvchining maqomi o'quvchi va o'quv materiali o'rtasidagi to'rt xil aloqaning mavjud holatiga o'zini o'zi baholash orqali munosabat bildirishidir.

Ma'lumki, tafakkur doimo muammo yoki masaladan, ajablanish yoki tushuna olmaslikdan, ziddiyatdan boshlanadi. Mustaqil bilish faolligi dars jarayonida didaktik, tarbiyaviy maqsadlarni amalga oshirish bilan hamohang rivojlantiriladi.

Psixologiya va pedagogikaga oid adabiyotlarda mustaqil bilish faolligining quyidagi tiplari farqlanadi: produktiv, reproduktiv va perseptiv [95; 126-b.].

Produktiv mustaqil bilish faolligi – bu turli toifadagi ijodiy vazifalar hal qilinishiga yo'naltirilgan. Produktiv mustaqil bilish faolligining turlaridan biri – evristik faollik bo'lib, o'quvchilarning mustaqil ishlari bilan birga amalga oshiriladi.

Reproduktiv mustaqil bilish faolligi – bu bilimlarni amaliy va ijodiy faoliyatda, pirovard natijada qayta ishlab chiqish bilan bog'langandir. Shuningdek, bilimlarni o'zlashtirish, ularni ijodiy ishda qo'llash va o'quv faoliyatining turli usullarini egallashni qamrab oladi.

Perseptiv mustaqil bilish faolligi – bu predmet, voqea, hodisa va ular haqidagi ayrim ma'lumotlar belgilari, mazmuni og'zaki va yozma nutq vositasida aks ettiriladi. Perseptiv mustaqil bilish faolligi sezgidan boshlanadi va tasavvurlarni ifodalash bilan yakunlanadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining perseptiv, reproduktiv, produktiv

mustaqil bilish faolligi tayanch kompetensiyalarni shakllantirish va rivojlantirish uchun o'quv jarayonida ularning har biriga xos bo'lgan faoliyatning shakl hamda mazmunini tashkil etish, ularni o'zaro bog'lash, galma-galligini ta'minlash va ulardan yaxlitlik holida foydalanish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Andrade H.L. A critical review of research on student self-assessment. In *Frontiers in Education*, 2019. – P. 87 (316).
2. Азизходжаева Н.Н. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат. –Т.: Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Адабиёт жамғармаси нашриёти, 2006. – 158 б. (160).
3. Алексеева Л.Л. и др. Планируемые результаты начального общего образования. – М.: 2010.
4. Бабанский Ю.К., Слостенин В.А., Сорокин Н.А. и др. Педагогика: учебное пособие для студентов педагогических институтов. – М.: Просвещение, 1988. – С. 457-458.
5. Воҳидова Н.Х., Даминова Ш.Ф. Толерантлик муҳим ижтимоий-педагогик муаммо сифатида // Сборники конференций НИЦ Социосфера, 2014. – 174-176 б.
6. Дилова Н.Г. Бошланғич таълимда ўқувчиларда шахслараро муносабатларга киришиш кўникмаларини шакллантириш имкониятлари / *Science and Education Scientific Journal*, Volume 2, Issue 10, 2021. – Б. 524-533.
7. Долгова В.И., Гольева Г.Ю., Пастухова С.С. Влияние самооценки на ситуативную тревожность учащихся начальных классов // *Журнал Культура и образование: от теории к практике*, 2016. – 25-33 с.
8. Жуманова Ф.У. Учинчи Ренессанс даврида бошланғич таълим // *Academic research in educational sciences*, Volume 1, Issue 4/2020. – 239-243 б.
9. Загвязинский В.И., Емельянова И. Общая педагогика. Учебное пособие для ВУЗов. – М.: Высшая школа, 2008. – 391 стр.

10. Zic A., Igrić L. Self-assessment of relationships with peers in children with intellectual disability. Journal of Intellectual Disability Research, 45(3), 2001. – P. 202-211.
11. Отажонов Ж. Педагогик рефлексияни ривожлантиришнинг турлари ва методлари // “Бошланғич таълимда интеграциявий-инновацион ёндашувлар” республика илмий-амалий анжуман материаллари. – Т.: ТДПУ. – Б. 107-109.

TARBIYACHILAR KASBIY PROFESSIOGRAMMASIDA IQTISODIY KOMPETENSIYALAR

**Quchqorova Nargiza Mamajonovna PhD,dotsent. UrDU. Maktabgacha
ta’lim metodikasi kafedrası mudiri**

Annotasiya: Ushbu maqolada iqtisodiy kompetentlik tushunchasi, kasbiy professioqrammaning tarkibiy qismlari va iqtisodiy kompetensiyalarni shakllantirishdagi muhim jihatlar yoritib berilgan.

Kalit so’zlar: Professioqramma, kompetentlik, tashkilotchilik, gnostic,
kommunikativ malakalari, pedagogic uddaburonlik.

Bolajak tarbiyachilar iqtisodiy kompetentligini shakllantirishning muhim ko’rsatkichlaridan biri, har bir aniq vaziyatda o’zining shaxsiy qobiliyatini namoyish eta olishidadir. Iqtisodiy kompetentlikni shakllantirib borishda o’ziga nisbatan talabchan bo’lishi, iqtisodiy bilimlarini doimiy ravishda rivojlantirib borishi va kerakli vaziyatlarda to’g’ri qaror qabul qila olish hissini rivojlantirish zarur. “Kompetentlik” tushunchasi insonning yaxshi ma’lumotga ega bo’lgan, bilim va tajribaga ega bo’lgan masala sifatida qaraladi. “Kompetensiya” tushunchasi - bu shaxsning faoliyat sub’ektiga shaxsiy munosabatini o’z ichiga olgan zaruriy vakolatlarga ega bo’lish; O’zlashtirilgan qadriyatlar tizimiga muvofiq o’quv va hayotiy tajriba bilimlaridan foydalanish asosida biron bir faoliyatni amalga oshirishga imkon beradigan shaxsning orttirilgan integral xususiyati [Vinnytsia ;3: 56]

Bo Karlsson va Gunnar Eliasson “iqtisodiy kompetentsiya” deb nomlangan tushunchani ta’riflagan. O’sha paytda ular iqtisodiy kompetensiyani “biznes

imkoniyatlarini aniqlash, kengaytirish va ulardan foydalanish qobiliyati” deb ta’riflaganlar [Carlsson ;2: 43]

Bir qator tadqiqotlarda bevosita pedagogga xos kasbiy kompetentlik va uning o’ziga xos jihatlari o’rganilgan. Ana shunday tadqiqotlar sirasiga O’zbekiston sharoitida ham pedagogga xos kasbiy kompetentlik, uning o’ziga xos jihatlari o’rganilgan bo’lib, ular orasida B.Nazarova tomonidan olib borilgan tadqiqot o’ziga xos ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotchining fikriga ko’ra, pedagogga xos kasbiy kompetentlik negizini quyidagi tarkibiy asoslar tashkil etadi:

Kasbiy (shu jumladan, pedagogik) kompetentlikka ega bo’lishda o’z ustida ishlash va o’z-o’zini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. [

<https://azkurs.org/kompetentlihtm>; 5] **Professiografiya** - kasblar va ularning bir – biridan farqlanuvchi ixtisoslar tomonidan inson oldiga qo’yiladigan talablarni bayon qilish majmuasi. Professiografiya – bu biror bir soha egasining shaxsiy hislatlariga, psixologik qobiliyatlariga, psixologik va fiziologik imkoniyatlariga qo’yilgan talablarni o’rganish usullari.[Botirova. Sh ;1: 67]

Izlanishlar davomida kelajak tarbiyachisi shaxsining professiogrammasini ishlab chiqdik. Unda kelajak tarbiyachisining xislatlari va pedagogik qobiliyati tasnif qilingan.

Ta’limda kelajak tarbiyachisi shaxsining professiogrammasi: Kelajak tarbiyachisi shaxsining professiogrammasida uning xislatlari quyidagilardan iborat:

Shaxsiy xislatlar:

vatanparvarlik; ijtimoiy javobgarlikni yuksak darajada his etish; bolalarni yaxshi ko’rish, ularni sevish; mehnatsevarlik; jamoat ishlarida faollik; -mehribonlik;	kamtarlik; odamiylik, dilkashlik; irodali, sabr-toqatli, bardam va matonatli bo’lish; uddaburonlik, mustahkam xarakterga ega bo’lish; o’z bilimini oshirishga intilish.
---	---

Kasbiy bilim darajasi:

-ta’lim va tarbiya jarayoni mohiyati bilan uning maqsad va vazifalarini tushunish; psixologiya asoslari, yosh	hozirgi zamon pedagogikasi asoslarini bilish; hozirgi zamon pedagogikasining metodologik asoslarini egallash;
--	--

psixologiyasi va pedagogik psixologiya asoslarini bilish; ota-onalar va jamoatchilik bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishlarning mazmunini bilish.	maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik-pedagogik xususiyatlarini tushunish; o'z fanini chuqur bilish; - tarbiyalanuvchilarga ta'limiy ta'sir etishning samarador usullarini kashf etish;
---	---

Kasbiy xislatlari:

- yangi O'zbekiston mafkurasini anglashi;
- zamonaviy MTTda olib boriladigan ta'lim-tarbiya jarayonida umuminsoniy boyliklar, milliy an'analar va urf-odatlarining ahamiyatini tushunish;
- tarbiyachiga xos kuzatuvchanlik;
- o'z diqqat-e'tiborini taqsimlay olish;
- rivojlangan pedagogik fantaziya (xayol)ga erishish;
- o'ziga tanqidiy munosabatda bo'la olish;
- o'zini qo'lga ola bilishi, o'zini tuta olish;
- pedagogik takt, nutqning emotsional ifodalanishi.

Shaxsiy-pedagogik uddaburonligi:

- mashg'ulotlar uchun zarur materiallarni tanlay bilish;
- tarbiyalanuvchilarning bilish faoliyatini boshqara olish;
- ta'lim va tarbiya jarayonida tarbiyalanuvchilar ongining taraqqiy etib borishini istiqbolli ravishda rejalashtira olish;
- pedagogik vazifalarni shakllantirish va tarbiyaviy ishlarni rejalashtirishni bilish;
- bolalar jamoasiga rahbarlik qilishda o'z faoliyatini rejalashtirishni bilish;
- ta'limiy maqsadlarini rejalashtira olish;
- o'zining ta'lim-tarbiya ishlariga tayyorlanish tizimini rejalashtira olish.

Tashkilotchilik malakalari:

- bolalar jamoasini uyushtira bilish;
- turli sharoitlarda bolalar jamoasini boshqara olish;
- bolalarni biror narsaga qiziqtirib, ularni faollashtira olish;

- amaliy masalalarni hal etishda o'zining bilim va tajribalarini ustalik bilan tez hal qila olish.

Kommunikativ malakalari:

- bolalarni o'ziga jalb etishni bilish;
- bolalar va ota-onalar bilan maqsadga muvofiq pedagogik munosabatlarni tiklashni bilish;
- bolalarning jamoalararo va jamoa ichida o'zaro munosabatlarni tartibga solishni bilish;
- bolalar va ota-onalar bilan tashqaridan aloqa bog'lashni bilish.

Gnostik malakalari:

- bolalarning asab-psixik taraqqiyoti darajasini aniqlay bilish;
- o'zining tajribasi va pedagogik faoliyati natijalarini tanqidiy tahlil qila olish;
- boshqa tarbiyachilarning tajribalarini o'rganib, undan (nazariy va amaliy tomondan) to'g'ri xulosa chiqara olish;
- psixologik va pedagogik adabiyotlardan foydalanishni bilish;
- tarbiyalanuvchilarni to'g'ri tushunib, ularning xulq-atvor sabablarini tushuntirishni bilish.

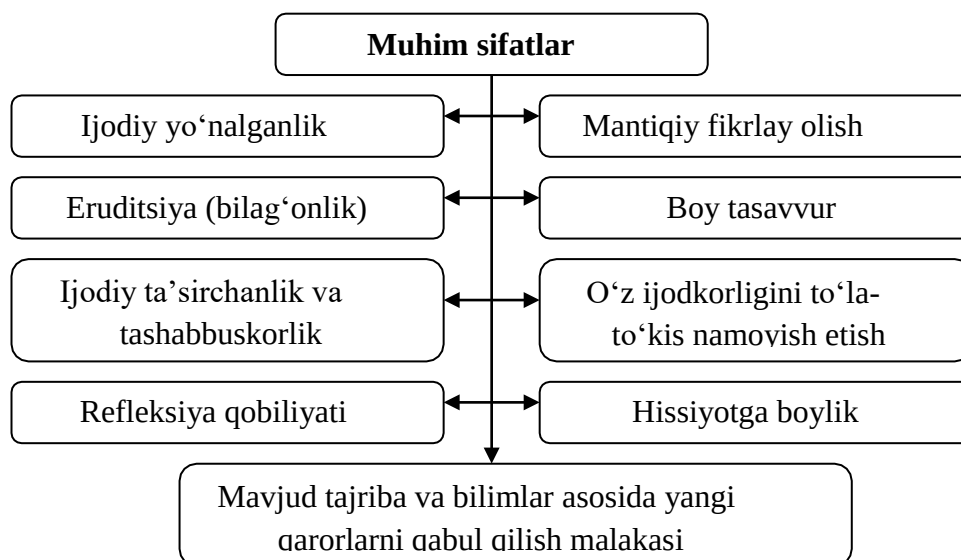
Ijodiy xislatlari:

- pedagogik mahoratini takomillashtirishga intilish;
- tarbiyalanuvchilarni tarbiyalash dasturini ishlab chiqish va uni amalga oshirish qobiliyati;
- o'zini tarbiyalanuvchi o'rniga qo'yib, bo'lib o'tgan hodisalarga uning nazari bilan qaray olish;
- avvalgi voqealar, hodisalar va tarbiyalanuvchi shaxsiga yangicha qaray olish qobiliyati.

Bundan tashqari iqtisodiy jihatdan madaniyatli insonning yetakchi ko'rsatkichlaridan biri, ma'lum iqtisodiy mahorat, malaka va tajribasidadir.

Iqtisodiy ko'nikmalar qayta takrorlanish natijasida tez, aniqlik bilan avtomatik ravishda amalga oshirishda shaxsning xarakterini aks ettirishdir. Iqtisodiy faoliyatda foydalaniladigan ishlar masalan, kompyuter dasturlari, iqtisodiy hisob

– kitoblar, iqtisodiy faoliyatni tahlil qilish, biznes rejalar ishlab chiqish, daromad va stavkalarni hisoblash, soliq miqdorini aniqlash, uy – joy budjeti loyihasi va boshqa ko‘plab iqtisodiy faoliyatga doir ishlarni amalga oshira olishi. Ishbilarmonlik aloqasi, mehnatni mustaqil tanlash, o‘z ishlarini rejalashtirish va tashkil etish, mahsulotlarni sotib olish va sotish, narxlarni belgilash, reklama yaratish va targ‘ib qilish kabi qobiliyatlar ham zarur. Insonning ma’lum iqtisodiy faoliyatni amalga oshirish qobiliyati yoki iqtisodiy mahoratga asoslangan alohida faoliyati iqtisodiy mahoratdir.

Har bir o‘zini hurmat qilgan shaxs o‘z – o‘zini, o‘z ish joyini, belgilangan ish vaqtini, bajarishi kerak bo‘lgan ishlarining tartibini boshqara olishi lozim. Iqtisodiy ko‘nikmaning takroriy darajasi – amaliy faoliyat natijasida erishiladigan tajribadir. Shunday qilib iqtisodiy kompetent insonning savodxonligida, oilani, ta’limni va butun jamiyatni iqtisodiy hayot asoslarini bilishida namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Botirova. Sh. Kelajak o‘qituvchisi shaxsining professiogrammasi. Pedagogik ta’lim klasteri: muammo va yechimlar., International Conference. Chirchik, Uzbekistan 67-B
2. Carlsson, B and Eliasson, G., 1991 The nature and importance of economic competence. 43-P
3. Vinnytsia State Pedagogical University [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.vspu.edu.ua/science/dis/d3.pdf> 56

4. <https://azkurs.org/kompetentlik.htm>;

ОРГАНИЗАЦИЯ ВНЕКЛАССНОЙ РАБОТЫ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ В АСПЕКТЕ РАЗВИТИЯ УНИВЕРСАЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ДЕЙСТВИЙ.

Улухужаев Н.З. канд. пед. наук, доцент НамГУ

Аннотация. Раскрыты особенности организации внеклассной работы по русскому языку в начальных классах школ у русским языком обучения. Представлена информация о видах и формах внеклассной работы в начальных классах по русскому языку. Изложена методика проведения разнообразных видов внеклассных мероприятий, проводимых во внеурочное время.

Ключевые слова: мероприятия, внеурочное время, цели, обучение общению на русском языке, универсальные учебные действия, образовательные и воспитательные задачи, совершенствование познавательной деятельности, виды и формы внеклассной работы, утренники, дни русского языка, кукольный театр, выпуск стенгазет, олимпиады, КВН.

Внеклассная работа по русскому языку в школе преследует образовательные, воспитательные, практические и развивающие цели, что и уроки русского языка. Конечной целью работы в этом направлении является обучение речевому общению на русском языке в плане развития коммуникативных универсальных учебных действий, что предусматривает использование активного словаря учащихся, отработку навыков правильного произношения русских звуков, формирование умений правильного построения предложений, сообщение знаний о грамматическом строе русского языка, привитие орфографических и пунктуационных навыков и т.д. Это единство целей делает внеклассную работу серьезным дополнением к урокам русского языка.

Цели внеклассной работы позволяют определить ее конкретные образовательные и воспитательные задачи, основными из которых являются:

- развитие у детей мотивации к предмету «Русский язык», к живому русскому языку, к речи, к литературе на русском языке, развитие читательской грамотности;
- углубление знаний о языке, получаемых на уроках, повышение качества этих знаний и языковых умений; расширение запаса знаний учащихся в области лексики, фразеологии, грамматики, культуры;
- развитие самостоятельной когнитивной деятельности учащихся в условиях свободной инициативы, приучение детей сознательно пользоваться дополнительной литературой, разными материалами, развитие способности самообразования;
- развитие и совершенствование педагогических качеств личности школьников: любознательности, инициативности, трудолюбия, воли, настойчивости;
- воспитание у слабо успевающих учеников веры в свои силы, в возможности преодоления отставания по русскому языку.

Благодаря внеклассным занятиям повышается социальная функция обучения, они включают детей в широкие потоки жизни, приобщают к различным видам деятельности, расширяют круг общения.

Следует отметить, что внеклассную работу нужно отграничивать от учебной помощи отстающим, хотя, для тех, кто помогает отстающим, это все внеклассная деятельность, причем очень благородная. Выполнение домашних заданий также не включают в систему внеклассной работы.

Соблюдение специфических методических принципов ее организации и дидактически правильное определение ее содержания в значительной степени будут способствовать успешному выполнению перечисленные задачи внеклассной работы по русскому языку.

Внеклассная работа по русскому языку, в отличие от уроков, характеризуется многообразием видов и форм. Классификация её видов и форм производится по разным аспектам.

В первую очередь, необходимо выделить виды по способу подачи языкового материала. В этом плане разграничивают устные и письменные формы; по частоте проведения - систематические (постоянные) и эпизодические (разовые); по количеству участников - индивидуальные, групповые, массовые.

Каждый из указанных видов внеклассной работы имеет несколько видов, которые отличаются друг от друга характером формируемых универсальных учебных действий, методикой проведения, объемом используемого языкового материала, характером участия школьников в работе.

Во внеклассной работе по русскому языку приоритетными являются, особенно в младших классах, устные формы, что объясняется оперативностью устной речи и задачей развития в первую очередь устной речи.

К письменным формам внеклассной работы по русскому языку относятся стенная газета, листки русского языка, оформление стендов. Все остальные формы внеклассной работы по русскому языку проводятся в устной форме.

По охвату учащихся они могут быть индивидуальными и групповыми. К индивидуальным видам внеклассной работы относятся; заучивание наизусть стихотворений и прозаических отрывков, работа над ролью (при подготовке инсценировок к утреннику), подбор языкового материала (эта работа выполняется преимущественно в письменной форме), чтение детских книг. Все эти виды индивидуальной работы являются по существу подготовительным этапом к проведению групповых и массовых внеклассных мероприятий.

К групповым относятся следующие виды работы: кружок русского языка, экскурсии (в библиотеку, на природу, на производство и т. д.), викторины и некоторые другие. Среди них наиболее приемлемым видом работы на начальном этапе обучения русскому языку является работа в кружке.

К массовым видам внеклассной работы относятся: утренники русского языка, праздники (например, праздник сказки, праздник детской книги и т. п.), выставки (например, выставка детских книг, выставка лучших тетрадей, детских рисунков), конкурсы (например, на лучшую тетрадь, на лучшую письменную работу, на лучшего чтеца), олимпиады, дни русского языка, кукольный театр и др.

Одни из видов работы проводятся систематически, по особому расписанию, другие - эпизодически, 1-2 раза в год. Например, регулярно - один раз в две недели - проводятся занятия кружка русского языка; регулярно - раз в месяц - выпускаются листки русского языка и стенная газета. Ежедневно или 1-2 раза в неделю организуются передачи по школьному радио. Такие массовые виды внеклассной работы, как утренник русского языка, праздник поэзии (или другие праздники), выставка лучших тетрадей, конкурсы, проводятся обычно эпизодически, 1-2 раза в год.

При планировании внеклассной работы необходимо учитывать частоту проведения, а также методику подготовки тех или иных видов мероприятий. Планировать работу следует так, чтобы она не создавала перегрузки учащихся и в то же время обеспечивала их равномерную, регулярную работу над овладением русским языком в течение всего периода обучения в школе. Планируя и организуя внеклассную работу с младшими школьниками, учитель должен строить её на игровой основе. Игра требует от участников сообразительности, внимания, воспитывает в детях настойчивость и выдержку, вырабатывает у них навык быстро ориентироваться и находить верное решение. Подбирая игры, надо руководствоваться тем, что, во-первых, игровой материал должен соответствовать программе класса, во-

вторых, игры должны быть массовыми, в игре желательно не иметь исполнителей и зрителей, поскольку для этого не требуется особый талант, а лишь желание играть. В игру важно вовлекать даже самых пассивных детей, что будет развивать их и приобщать к коллективу.

Внеклассные занятия в начальной школе можно проводить уже с первого класса, начиная со второго полугодия, когда дети прошли букварь и приобрели определённые навыки в чтении и письме. Занятия эти организуются со всем классом в форме «часов занимательной грамматики» продолжительностью 30 - 40 минут после уроков. Такой час проводится раз в две недели, что позволяет учителю лучше подготовиться к нему, подобрать содержательный литературный и игровой материал: сказки, шуточные рассказы и стихи, загадки, скороговорки, шарады, ребусы и т. п. В младших классах, особенно в первом и втором, по каждой теме целесообразно проводить два-три занятия, поскольку малышам требуется значительно больше времени, чем старшеклассникам, для усвоения того, что они узнали на внеклассных занятиях. Дети любят играть в одну и ту же игру, пока не усвоят её полностью, поэтому вполне допустимо в одном и том же классе через несколько занятий повторять понравившиеся ученикам игры и упражнения. Последние проводятся в таких случаях на более сложном материале[3].

Кроме часов занимательной грамматики, с учащимися начальной школы можно практиковать другие формы внеклассной работы по языку, которые обычно используются в старших классах. Например, грамматические бои, викторины, КВН между параллельными или смежными классами, беседы по культуре речи, оборудование классных уголков русского языка, оформление альбомов загадок, пословиц, поговорок, собранных учащимися, и др. Помимо традиционного «Праздника букваря», который отмечают первоклассники, следует в каждом классе 1-2 раза в год готовить и проводить утренники по русскому языку, приглашая на них ребят из других младших классов. Тематика таких утренников может быть весьма

разнообразной, например: «Хорошо знай русский язык», «Слово русское родное», «Сколько у тебя слов про запас?», «Наша азбука», «Весёлое путешествие от А до Я», «Русские загадки и пословицы», «Почему мы так говорим?», «Волшебные слова», «Мы грамотными стали», «Что портит нашу речь?», «Говори и пиши правильно» и Рахматуллаева,[8].

С целью развития самостоятельности и инициативы у детей учитель может им к следующему занятию давать иногда и домашние задания. Например: выучить определённое стихотворение, подготовить карточки с буквами для намечаемой игры, найти и выписать из «Читательской грамотности» или других книг в специально заведенной тетради нужные слова, загадки, поговорки.

Чтобы добиться большей активности во время внеклассных занятий, ответы ребят нужно оценивать; желательно отмечать и поощрять тех, кто победил в игре, раньше и лучше других справился с загадкой, ребусом, шарадой.

Все перечисленные и другие индивидуальные, групповые и массовые виды внеклассной работы по русскому языку тесно связаны между собой. Остановимся подробнее на некоторых из них.

Кружок как один из видов групповой внеклассной работы

Среди разнообразных форм внеклассной работы по русскому языку в начальной школе кружок по праву занимает ведущее положение.

Кружок - основной и наиболее распространенный вид групповой внеклассной работы. Организуется он из учащихся одного или параллельных классов; постоянный состав обычно не превышает двадцати человек. Основу кружка, как правило, составляют школьники, интересующиеся русским языком. Количество участников в нём обычно составляет не более двадцати человек. Кружок относится к групповым формам работы с закреплённым составом учащихся.

Созданию кружка русского языка должен предшествовать подготовительный период, во время которого с учениками проводятся беседы, для них устраиваются выставки научно-популярных книг по

русскому языку, выпускаются газеты и бюллетени, организуются часы занимательной грамматики и т.п.

Агитационной цели организации различных форм внеклассной работы, и прежде всего созданию кружка служат также первые уроки в начале учебного года, которые отводятся для бесед о русском языке. Все это дает возможность приоткрыть перед школьниками богатый мир русского слова, показать на конкретных примерах отличие работы на уроке в во внеурочное время; дать понятие о том какими будут кружковые занятия.

Что касается периодичности занятий, то в практике кружковой работы сложилась традиция проводить занятия кружка раз в две недели. Однако, чем младше ученики, тем меньше должны быть перерывы между занятиями. Здесь берется меньший объем материала для одного занятия, время его более ограничено, задания для самостоятельных наблюдений невелики и не столь сложны (хотя уровень сложности каждый учитель выбирает сам в зависимости от общей подготовленности, уровня знаний детей группы, наличия общего интереса).

Вопрос о содержании кружковой работы является наиболее острым и сложным. В связи с тем, что деятельность этой формы внеклассной работы рассчитывается, как правило, на целый учебный год, перед учителем возникают разные проблемы: чем будут заниматься ученики, должны ли занятия подчиняться одной теме или допускается разнообразие тематики, какой должна быть связь с обязательной программой.

Занятия кружка, проводимые в определенной последовательности, предполагающие нацеленность и завершенность работы, требуют непрямого планирования. В плане работы кружка обычно указывается последовательность тем, примерные формы и методы работы по каждой из них, виды самостоятельных заданий на период между занятиями кружка, сроки проведения и ориентировочное количество занятий по той или иной теме.

План конкретного внеклассного занятия может содержать подробное описание всего хода работы и должен предусматривать не только последовательность этапов и виды работы, но и конкретные задания разной степени трудности, которые могут выполняться теми или иными участниками по указанию руководителя кружка и по их собственному выбору.

Занятия кружков с разноплановой тематикой (кружков занимательной грамматики) и кружков, работающих над одной темой, не одинаковы по своей структуре [Светловская С.С., 7, с. 78].

Для кружков по занимательной грамматике обязательна опора на знания, приобретенные детьми на уроках русского языка. Теоретическая часть нередко на таких уроках отсутствует. Практические работы (а они являются основой занятия) строятся с учетом имеющихся у школьников знаний, которые в процессе решения задач и выполнения упражнений обогащаются. При всем разнообразии структуры тематического кружка сохраняются единые требования: систематичность работы, занимательность формы при строго научном содержании, положительный эмоциональный фон, тематическое единство материалов, способствующих познавательной активности и самостоятельности учащихся.

Кружок любого плана, помимо обычных, будничных занятий, включает и другие: организационное, вводное, итоговое, отчетное занятие.

Основным, наиболее часто встречающимся кружком является «Кружок русского языка» (или «Кружок любителей русского слова»).

Такой кружок может касаться любых языковых вопросов. Это позволяет легко подобрать материал, однако следует конкретно определять вопросы, над которыми работает кружок. Этот кружок является как бы «введением» в науку о языке и, знакомя учащихся с различными аспектами лингвистики, призван пробудить в учащихся интерес к грамматике, лексике, стилистике и правописанию.

Однако там, где учащиеся уже почувствовали вкус к работе по русскому языку, гораздо целесообразнее вести один из тематических кружков.

Темы для организации кружка русского языка могут быть различными: Кружок культуры речи, Кружок лексики. Кружок любителей русской фразеологии, Кружок этимологии, Кружок диалектологии и топонимики, однако важно помнить, что при разнообразии содержания занятий кружка необходимо разнообразить и формы и методы работы. Стоит учитывать, что, особенно на первых порах, увлекательно построенный рассказ руководителя кружка лучше достигает цели, чем неумелый ученический пересказ. Если материал детям знаком, то занятие заканчивается живой беседой.

Определенное время на занятиях отводится наблюдениям над текстом и упражнениями. Несомненно, велика роль игр на таких занятиях. Они разряжают обстановку, снимают напряжение и повышают интерес к занятиям, несмотря на возраст детей. Игровая форма раскрепощает школьников, освобождает их мышление от формализма, дает возможность ошибаться и не быть наказанными, и в то же время, ненавязчиво «заставляет» школьников всерьез анализировать, вспоминать, обсуждать, вычленять главное

Варианты тем для кружков различны. Задача учителя - строить занятия кружка так, чтобы были задействованы все мыслительные операции обучаемых. Поскольку занятия кружка довольно постоянны и продолжительны во времени, учитель должен использовать различные варианты преподнесения материала и методы работы, обучая детей анализировать, формулировать собственные мысли, правильно отвечать на поставленный вопрос, слушать собеседника и т.д. [Светловская С.С. 7, с. 121].

Тематический утренник - это отчет кружка русского языка о своей работе. Но в подготовке и проведении его участвуют не только члены кружка, но и все желающие.

Подготовка занятия делится на 4 этапа:

Выбор темы и девиза.

Собирание материалов о языке и их отбор в процессе обсуждения.

Подготовка отдельных номеров (репетиции, работа над произношением).

Составление программы вечера.

Можно также сказать, что помимо составления программы вечера, необходимо много времени посвятить обдумыванию его оформления и порядка проведения.

Общий уровень готовности к проведению программы напрямую влияет на интерес ребят к кружковой работе и к русскому языку в особенности.

Сама подготовка к вечеру подразумевает активную разностороннюю мыслительную деятельность, как участников, так и организаторов. Здесь ребятам дается больше самостоятельности в выборе форм проведения вечера, составлении программы, подготовки конкурсов, заданий, оформления вечера. Но каково бы ни было название кружков, цели и задачи у всех одни - повысить общую языковую культуру учащихся, привить любовь и интерес к изучению русского языка.

Из всех форм внеклассной работы по языку самыми массовыми являются вечера и утренники, которые как бы завершают и подытоживают работу кружка за полугодие или учебный год. Эти мероприятия имеют большое познавательное и воспитательное значение, поскольку позволяют привлечь внимание учащихся к вопросам языка, показать ребятам, что за привычными для них грамматическими правилами и упражнениями можно найти много интересного, увлекательного.

Готовясь к вечеру или утреннику, учащиеся просматривают литературу, составляют сценарии выступлений, делают всякого рода выписки для стенгазет, бюллетеней, оформляют выставки, стенды, подбирают материал для игр, викторин. Всё это вырабатывает у них самостоятельность, способствует расширению кругозора. Важно и то, что ребята учатся выступать перед большой аудиторией [Львов М.Р.,5].

Внеклассная работа по русскому языку в начальной школе должна способствовать развитию самостоятельности учащихся, творческой инициативы, более прочному и сознательному усвоению изученного на уроке материала, повышать уровень языкового развития школьников. Они могут быть успешно выполнены лишь при соблюдении специфических методических принципов ее организации и при удачном определении ее содержания.

В отличие от уроков внеклассная работа по русскому языку характеризуется многообразием форм и видов. В практике известны такие формы внеклассных занятий, как кружки, утренники, часы занимательной грамматики, уголок русского языка, стенная газета, викторины, различные конкурсы, беседы и т.п. Многие из них активно используются при организации внеурочной работы по русскому языку с младшими школьниками. При проведении внеклассных занятий учитель не должен забывать о том, что активная заинтересованность и творческая деятельность учащихся являются показателями эффективности каждого занятия и всей работы в целом. Соблюдение этих условий помогает учителю регулировать весь ход внеурочной работы и находить оптимальные варианты занятий, позволяющие, более успешно осуществлять задачи воспитания школьников.

Систематически и планомерно осуществляемая внеклассная работа по русскому языку способствует развитию интереса к предмету, овладению русским языком как средством общения, познания.

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон Республики Узбекистан «Об образовании». Ташкент. 2020 г.
2. Указ Президента Республики Узбекистан УП – 134 «Об утверждении национальной программы по развитию народного образования в 2022 — 2026 годах»

3. Государственный образовательный стандарт среднего общего образования. Ташкент. 2017 г.
4. «Преподавание языка и литературы». Научно-методический журнал МНО Республики Узбекистан. Ташкент. 2001-2023 гг.
5. Львов М.Р. и др. «Методика начального обучения русскому языку». Москва. 1987-1990 гг.
6. Тохтаходжаева М.Х. и др. «Букварь» для 1 класса школ с русским языком обучения.- Ташкент,2011
7. Светловская С.С. Внеклассное чтение в начальных классах.- Москва , 2006.
8. Рахматуллаева. Методика родного языка.- Ташкент,2007
9. Улухужев Н.З. Использование технологии критического мышления на уроках родного языка начальных классов.// Материалы республиканской научно-практической конференции. - Наманган,2019.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI BADIY ASARLAR BILAN TANISHTIRISH MUAMMOSINING AMALIYOTDAGI HOLATI

Xo‘jamberdiyeva Shahnoza Ko‘paysinovna

Maktabgacha ta’lim metodikasi kafedrasi dotsenti

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada badiiy adabiyotning maktabgacha yoshdagi bolalar shaxsini har tomonlama rivojlantirish, bolalar ijodiyotini, og‘zaki nutq malakalarini, savodxonligini shakllantirishning eng muhim vositalaridan biri ekanligi, badiiy asarning mazmuni bolaning dunyoqarashini, aql-zakovatini kengaytirishi haqida so‘z yuritilgan.*

Kalit so‘zlar: Badiiy adabiyot, kompetensiya, kichik kutubxona, xalq ertaklari, mualliflik ertaklari, she’rlar, hikoyalar, Qizil gul, Oq gul, Sariq gul, Moviy gul.

THE PRACTICAL SITUATION OF THE PROBLEM OF INTRODUCING PRESCHOOL CHILDREN TO ARTISTIC WORKS

Khojamberdiyeva Shahnoza Kopaysinovna

Associate Professor of the Department of Preschool Education Methodology

Abstract: *This article talks about the fact that fiction literature is one of the most important tools for the comprehensive development of the personality of preschool children, the formation of children's creativity, oral speech skills, and literacy, and the content of the work of fiction expands the child's worldview and intelligence.*

Key words: *Fiction, competence, small library, folk tales, author's tales, poems, stories, Red flower, White flower, Yellow flower, Blue flower.*

ПРАКТИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ПРОБЛЕМЫ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ДОШКОЛЬНИКОВ К ХУДОЖЕСТВЕННОМУ ПРОИЗВОДСТВУ

Ходжамбердиева Шахноза Копайсиновна

доцент кафедры методики дошкольного образования

Аннотация: *В данной статье говорится о том, что художественная литература является одним из важнейших средств всестороннего развития личности дошкольников, формирования у детей творческих способностей, навыков устной речи, грамотности, о содержании произведения художественной литературы. расширяет мировоззрение и интеллект ребенка.*

Ключевые слова: *Художественная литература, компетенция, библиотека, народные сказки, авторские сказки, стихи, рассказы, Красный цветок, Белый цветок, Желтый цветок, Синий цветок.*

Maktabgacha ta'lim davrida bolaning insoniy sifatlari va aqliy salohiyati rivojlanishi uchun poydevor yaratiladi. Maktabgacha yoshdagi bola bilan ta'lim-tarbiya qanchalik erta boshlansa, samarasi shunchalik erta namoyon bo'ladi va bolaning butun hayotiga ijobiy ta'sir qiladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolaning kelajak hayotida muvaffaqiyatga erishishiga yordam beruvchi jismoniy, aqliy va ma'naviy qobiliyati bilish jarayonida, bizni o'rab turgan atrof-muhitni o'rganish, nutq o'stirish, badiiy asarlar tinglash, rasm chizish, qurish-yasash, jismoniy mashqlar bajarish va boshqa faoliyat turlarida rivojlanadi. Bu faoliyatlarda yo'nalishlar bir-biri bilan uyg'unlashtirilib – integrallashgan rejalashtirish asosida tashkil etiladi hamda o'yin shaklida qiziqarli tarzda olib boriladi. O'yin kichkintoyning tabiiy ehtiyojlari va istaklariga mos kelganligi sababli, o'yin jarayonida o'rganayotgan mavzuni quvnoqlik bilan takrorlaydi, yengillik bilan o'zlashtiradi.

Shuning uchun, ham bugungi kunda mamlakatimizda maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish va uni zamonaviy talablar asosida shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Mamlakatimizda maktabgacha yoshdagi bolalar ta'lim tizimini takomillashtirish borasidagi ishlar izchil davom ettirilmoqda. Bu eski maqsad va dasturlarning vaqt o'tishi bilan yaroqsiz holga kelishi bilan bog'liq. Shu munosabat bilan O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va Maktab ta'limi vazirligi o'qituvchilar va tarbiyachilar oldiga yangi maqsad va vazifalarni qo'yishga, butun ta'lim tizimini ba'zi yangi yo'nalishlarda rivojlantirishga majbur.

“Ilk qadam” dasturiga mazmun jihatdan Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim berishda kompetensiyaviy yondashuv asosida tuzilgan bo'lib, o'sib borayotgan bola shaxsini hayotga tayyorlash, unda hayotiy muhim masalalarni hal qilish uchun zarur bo'lgan axloqiy me'yor va qadriyatlarni o'zlashtirish, boshqa insonlar bilan muloqot qilish, “Men” obrazini qurish bilan bog'liq bo'lgan faoliyat usullarini shakllantirishga tayyorgarlikni ko'zda tutadi. Bu jarayonda “Kompetensiya” bolaning bilim, ko'nikma, malaka va qadriyatlari majmuidir. Boshlang'ich kompetensiyalar, rivojlanish sohasidan qat'i nazar, bola shaxsi shakllanishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Dasturda maktabgacha yoshdagi (6-7 yosh) bolaning umumiy muhim kompetensiyalari sifatida kommunikativ, o‘yin, ijtimoiy va bilish kompetensiyalariga urg‘u berilgan.

Badiiy adabiyotlar bilan ishlash esa bolaning rivojlanish sohalari kompetensiyalari tarkibiga kiradi va o‘z ichiga o‘quv-tarbiyaviy faoliyat yakuniga yetganidan so‘ng badiiy adabiyot asarlariga qiziqish namoyon qilishini, so‘zning lug‘aviy, bo‘g‘inli va fonetik tuzilishi to‘g‘risida tasavvurga ega bo‘lishi hamda turli ma‘no shakllarini mustaqil ravishda tuzish va so‘zlab berish kabilarni oladi. Shuningdek, maktabgacha ta‘lim tashkilotlari uchun ta‘lim dasturini ishlab chiqishda hududiy tarkibiy qisamni yaratish ham nazarda tutilgan. Bu qism faoliyat olib borilayotgan hudud to‘g‘risidagi o‘z ichiga oladi va “Nutq, muloqot o‘qish va yozish ko‘nikmalari” sohasida quyidagilarni nazarda tutadi:

- Ilk qadam davlat o‘quv dasturidagi 3-ilovaga muvofiq va MTT imkoniyatidan kelib chiqqan holda bolalarni ikkinchi tilga (o‘zbek, rus, xorijiy) o‘rgatish;
- Bolalarni turli janrdagi badiiy adabiyotlar bilan tanishtirish;
- O‘zbek, rus va O‘zbekiston Respublikasida yashaydigan boshqa xalqlarning asarlariga, og‘zaki xalq ijodiyotiga: ertak, afsonalar, maqollar, topishmoqlar, allalarga qiziqish uyg‘otish.

Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida kitobga qiziqish uyg‘otish uchun yetarli va qulay sharoitlarni yaratish “Maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida kichik kutubxona yaratish, uning faoliyatini tashkil etish va bolalar badiiy adabiyotidan samarali foydalanish bo‘yicha yo‘riqnoma”da belgilangan bir qator talablar asosida amalga oshiriladi:

- kichik kutubxona joylashadigan xonani aniqlash. Ushbu xona sifatida kichik kutubxona uchun qulay bo‘lgan maktabgacha ta‘lim tashkilotlaridagi biror xona – metodika xonasi, musiqa zali yoki tashkilotdagi mavjud bo‘sh xonani tanlash mumkin;

- xonani zarur jihozlar, ya‘ni kitoblarni namoyish qilish va saqlash uchun javon, bolalar va ota-onalar uchun stol va stullar bilan jihozlash;

- qulay joylashuvi – shovqin va oyoq tovushlari bo‘lmasligi uchun eshikdan uzoqroqda tinch joy tanlash;

- kunduzgi va kechki vaqtlarda yaxshi yoritilganligi – bolaning ko‘rish qobiliyatiga zarar yetkazmaslik uchun yorug‘lik manbaiga yaqin (oynadan uzoq emasligi, kechqurun yoritkichning mavjudligi) bo‘lishi;

- kichik kutubxona shinam, jozibali bo‘lishi;

- kichik kutubxona xavfsiz, bolani shoshilmasdan, diqqatini bir joyga to‘plab kitob bilan muloqat qilishiga mos holda joylashgan bo‘lishi;

- kichik kutubxonaning javon, kitob tokchasi kabi jihozlari shunday joylashgan bo‘lishi kerakki, hatto eng kichik bola ham xohlagan vaqtda o‘ziga yoqqan kitobni boshqalarning yordamisiz qo‘lini cho‘zib bermalol oladigan bo‘lishi lozim;

- kichik kutubxona kitob tokchasi, ochiq vitrina ko‘rinishida bezatilishi mumkin, shuningdek;

- kichik kutubxonada tashkil etiladigan adabiyotlar tanlovi va pedagogik ishlar bolalarning yosh xususiyatlari va ehtiyojlariga mos bo‘lishi kerak;

- kichik kutubxonadagi materiallarni almashtirish bolalarning qiziqishi susaya boshlashi bilan bayramlar, mashhur sanalar va voqealar arafasida 2-2,5 haftada bir marta amalga oshiriladi, agar kitobga qiziqish yo‘qolsa, uni belgilangan vaqtni kutmasdan almashtirish mumkin.

Shuningdek, kichik kutubxonani xalq ertaklari, mualliflik ertaklari, she’rlar, hikoyalar tabiat, yil fasllariga oid adabiyotlar bilan to‘ldirilishi lozimligi ko‘rsatilgan.

Shu ma’noda, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida foydalanish uchun bolalarning yosh xususiyatlaridan kelib chiqib quyidagi badiiy asarlar to‘plamlarini taqdim etilgan:

- Kichik guruh bolalari uchun: Qizil gul
- O‘rta guruh tarbiyalanuvchilari uchun: Oq gul
- Katta guruh bolalari uchun: Sariq gul
- Maktabgacha tayyorlov guruhi bolalari uchun: Moviy gul.

Mazkur qoʻllanmalar hikoyalar, ertaklar, sheʼrlar va topishmoqlar tashkil topgan. Ularning umumiy soni 444 ta boʻlib, badiiy adabiyot turlarining qoʻllanilishi yosh guruhlariga qarab farq qiladi. Ushbu toʻplamlardagi eng koʻp tavsiya etilgan badiiy adabiyot janri sifatida sheʼrlar berilgan. Keyingi oʻrinlarni oʻyin qoʻshiqlari, ertaklar va maqollar egallagan. Shunisi ahamiyatga molikki, yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda turli mamlakatlarining ertaklari oʻquv dasturlariga kiritilgan.

Xulosa sifatida shuni aytish muminki, badiiy asarlar bilan tanishtirishning uzviyligi va uzluksizligi tanishuv, adaptiv, badiiy matnni idrok etish, badiiy asar ustida ishlash, refleksiya bosqichlarida tarbiyalanuvchilarning birgalikdagi faoliyati mazmunini vertikal va gorizontaal yoʻnalishlarda kengaytirib borish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sayyid S. Kitobsiz kelajak yoʻq //http://uza.uz/oz/society/kitobsiz-kelajak y-16-01-2017.
2. Sobirova M. Kitobxonlik madaniyatini shakllantirish. Metodik koʻrsatma. - Namangan, 2019. - B.44.
3. Suxomlinskiy V.A. Serdtse otdayu detyam. – Minsk: Narodnaya asveta, 2001. – 341 s.
4. Slavenin V.A., Isaev I.F., Shiyanov Ye.N. Pedagogika / Ucheb. posobie dlya stud. vissh. ped.ucheb. zav. – M.: Izdat-kiy sentr “Akademiya”, 2002. – S. 20.
5. Petrovskiy, A. V. Obshchaya psixologiya / Ucheb. dlya stud.ped. in-tov. – 2-e izd., dop. i pererab. – M.: Prosvetshenie, 1996. – S. 195.
6. Shukina G.I. Aktualnie voprosi formirovaniya interesa v obuchenii. – M.: Sfera, 2004. – 112 s.

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O`QUVCHILARNI O`QISHGA BO`LGAN QIZIQISHLARIDA MANTIQUIY XOTIRANING AHAMIYATI

**NamDPI maktabgacha va boshlang'ich ta'lim
metodikasi kafedrası katta o'qituvchisi D.D.Oribboyeva**

Mamlakatimizning kelajagini ko'p jixatdan rivoj topishi bugungi kun yoshlarining bilimi, sa'yi xarakati, insonparvarligi va vatan taraqqiyoti uchun qayg'ura olishiga bog'liq. Bu jihatdan ularning boshlang'ich sinfda olgan bilimlari va bu paytda qo'yilgan ilk qadamning ham o'rni judayam ulkandir. Zero xadislarda yoshlikda olingan ilm toshga bitilgan naqsh kabidir deb bekorga aytilmagan.

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar savodxonligini oshirish fanlarni o'zlashtirishga aloqador bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish, bolalarni o'qigan asarlarining adabiy – estetik xususiyatlarini chuqur idrok etish, ularni tasvirlangan voqea – hodisalar mag'zini chaqish, muayyan xulosalar chiqarishga tayyorlash, bolalarda yuksak ahloqiy sifatlarni va nafosat tuyg'usini tarbiyalashda mantiqiy esda qoldirishning o'rni judayam yuqoridir.

Shunga ko'ra, boshlang'ich sinflarda o'qish, ona tili, matematika, atrofimizdagi olam darslari o'z mohiyati, maqsad va vazifalari jihatidan boshlang'ich ta'lim tizimida alohida ahamiyatga ega, qolaversa boshqa predmet darslarini ham ma'nosini tushunmay, anglamay esda olib qolishni taavvur qilib bo'lmaydi.

Psixologlarning aniqlashicha, o'quvchilarning fanlarni o'zlashtirishi bir qancha omillarga bog'liq ekan. Shundan eng muhimi o'qish malakasining egallashi hisoblanadi. Matnni tushunib va to'g'ri o'qish bilan o'qish darslaridagina shug'ullaniladi. Aynan o'qish ta'limida murg'ak qalblarning avvalo, o'zligini, qolaversa, olam jumboqlarini anglashga bo'lgan qiziqish-intilishlariga turtki beriladi, go'zallik haqidagi tushunchalari boyitiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'zlashtirishida ko'proq mexanik xotira ustulik qiladi chunki kichik maktab yoshidagi bolalarda mexanik xotira boshqa xotira turlariga qaraganda durustroq rivojlangani ma'lumotlarni aynan o'zgarishsiz eslab qolish imkonini yaratadi. Bundan tashqari o'quvchilar o'qituvchi qo'ygan vazifani anglab etmaydilar natijada uning «to'g'ri tushuntirib ber» degan talabini so'zma-so'z takrorlash deb biladilar, o'quvchilar matnni to'g'ri usullar yordamida eslab qolishni bilmaydilar. Shuning uchun ularda mexanik tarzda esda qoldirish ko'proq kuzatiladi.

Tadqiqotchi A. A. Smirnov eslab qolishning to'g'ri usuli sifatida matndagi ma'nodosh so'zlarni guruhlariga ajratish, tayanch nuqtani topish, so'zlab berish uchun reja tuzish va o'tilgan mavzularni idrok etgan holda yangi mavzuni takrorlashni tavsiya qiladi.

Ma'lumotlarni tushunib esda olib qolishda mantiqiy xotira katta ahamiyat kasb etadi. Mantiqiy xotiraning mazmunini fikr va mulohazalar, aniq hukm hamda xulosa chiqarishlar tashkil etadi. Insonda fikr va mulohaza turli xil shakllar yordamida ifodalanganligi tufayli ularni ifodalash faqat o'zlashtirilayotgan materiallarning asosiy ma'nosini izohlash, talqin qilib berish yoki ularni so'zma-so'z ifodalanishini aynan aytib berishga qaratilgan bo'lishi mumkin. Agar ma'lumot, axborot, xabar, material ma'no jihatidan qayta ishlanmasa, u holda materialni so'zma-so'z o'zlashtirish, mantiqiy o'rganish bo'lmasdan, balki aksincha mexanik esda olib tiga aylanib qoladi.

So'z-mantiq xotirasining vujudga kelishida birinchi signal bilan bir qatorda ikkinchi signallar tizimi asosiy hisoblanadi. Chunki so'z mantiq xotirasi faqat insongagina xos bo'lgan xotiraning maxsus turi hisoblanib, bu xotira turi o'zining sodda shakllari bilan hayvonlarga ham taalluqli bo'lgan harakat, his-tuyg'u va obrazli xotiralardan sifat, ham miqdor jihatdan keskin farq qiladi. Ana shu boisdan so'z- mantiq xotirasi bir tomondan xotiraning

boshqa turlari taraqqiyotiga asoslanadi, ikkinchidan ularga nisbatan yetakchilik qiladi. Shu bilan birga, boshqa turlarining rivojlanishi soʻz mantiq xotirasining takomillashuviga uzviy bogʻliqdir.

Soʻz-mantiq xotirasining oʻsishi qolgan xotira turlarining barqarorlashuvini belgilaydi va oʻqish jarayonini samarali boʻlishini taʼminlaydi.

Shunday ekan boshlangʻich sinf oʻquvchilarini dars jarayonidagi faolligini ortishida turli xil psixologik treninglar va oʻyinlardan foydalanish ularda fanga boʻlgan qiziqishni oshirishga, hamda berilayotgan yangi maʼlumotlarni maʼnosini tushunib esda qoldirishga amaliy jihatdan yordam beradi. Quyida shunday treninglardan namunalar keltirilgan.

Assotsatsiyalar mashqi

Maqsad: kichik maktab yoshidagi bolalarning xotirasini rivojlantirish.

Bolalarga juft soʻzlar oʻqiladi, ular bu soʻzlarni eslab qolishlari lozim. Bolalarga navbati bilan avval bir – birini taqazo etuvchi soʻzlar, keyin esa qarama- qarshi soʻzlar oʻqib beriladi. Soʻngra bolalarga birinchi soʻz oʻqiladi, ular esa shu soʻzning juftini aytishlari lozim boʻladi.

Material: Bir -birini taqazo etuvchi soʻzlar: tovuq- tuxum, qaychi – kesmoq, ot – hashak, kitob – oʻqimoq, kapalak – qanot, qor – qish, sigir – sut, oy – tun, quyosh – kun, quyon – sakrash.

Qarama- qarshi soʻzlar: kapalak -oʻrindi, ruchka-suv, qoʻngʻiroqcha- xotira, etik -oʻchoq, qulf- ona, baliq-yongʻin, chumoli-qoʻziqorin, oy-ertalab, piyoz - meva, kabutar-ota.

Taʼqiqlangan harf mashqi

Maqsad: 7 -10 yoshli bolalarda diqqatni va mantiqiy xotirani rivojlantirish.

Ishtirokchi bolalardan birini yetakchi ishtirokchi etib tayinlanadi. Yetakchi ishtirokchi har bir ishtirokchi bolaga oddiy savollar bilan murojaat etadi, javob berish uchun o'ylab ko'rish mumkin emas hamda tezkorlik bilan javob berish kerak. Savollar quyidagicha bo'lishi mumkin: Yoshingiz nechida? Partadoshingiz kim? Qanday qiyomni yoqtirasiz va boshqalar. Javob beruvchi ishtirokchi hoxlagan javobni aytishi mumkin, ammo yetakchi ishtiroki tomonidan "ta'qiqlangan harf" ni ishlatmasliklari lozim. O'yin tezkorlikni talab qiladi. O'ylanib yoki javob berishga ikkilanib qolgan, "ta'qiqlangan harf" ni ishlatgan ishtirokchi yetakchi ishtirokchi o'rniga turib uning vazifasini bajaradi. Vazifani to'g'ri bajarib, tezkor javob bergan ishtirokchilar g'olib hisoblanadilar.

Qarama – qarshi predmetlarni toping mashqi

Maqsad: 7-10 yoshli bolalarda verbal ko'rgazmali-obrazli va abstrakt tafakkurni shakllantirish, predmetlar o'rtasidagi qarama-qarshiliklar va o'zaro bog'liqliklarni farqlay olishni rivojlantirish.

O'qituvchi o'quvchilarga biror predmetni nomini aytadi, o'quvchilar esa o'qituvchi aytgan predmetga qarama -qarshi bo'lgan predmetlarni iloji boricha ko'proq sanab berishlari kerak. Masalan, odam so'ziga, tosh, daraxt, suv, hayvon va hokazolar.

Osmon – yer – suv mashqi

Maqsad: 7 – 10 yoshli o'quvchilarda diqqat ko'lami va ko'chuvchanligini rivojlantirish.

Ushbu mashq o'yin tarzida o'tkaziladi. Buning uchun kichkina koptokcha kerak bo'ladi. Psixolog ishtirokchilarga bir-birlariga koptokni uloqtirishni so'raydilar. Lekin bunda koptokni uloqtirayotib, "osmon", "er", "suv" so'zlaridan birini aytish lozim. Agar koptokni uloqtirayotib "osmon" so'zini aytsa, ilib olgan ishtirokchi biror qush nomini, "er" desa, biror hayvon nomini, "suv" desa, biror baliq nomini aytishi lozim. Asosiy shart aytilgan nomlar takrorlanmasligi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ғозиев Э.Э. Умный психология 1-2 китоб Т-2002 й

2. M.G.Davletshin, Sh.Do'stmuhamedova, M.Mavlonov, S.To'ychiyeva, M. Djumabayeva Yosh va pedagogik psixologiya (o'quv qo'llanma) Toshkent - 2007

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA CHIZMACHILIK VA GEOGRAFIYA O'QITUVCHILARINING PEDAGOGIK HAMKORLIGI

Tadjibaev Azizbek Batirovich Namangan
davlat pedagogika instituti, PhD, dotsent v.b.

O.Maxammadjonov. Y.Sharipjonov.
NamDPI, Tasviriy san'at va muhandislik
grafikasi, 1-bosqich talabalari

Dunyo miqyosida grafik ta'lim sohasida "ta'limni integratsiyalash", "ta'limni texnologiyalashtirish", "tasvir turlarini klassifikatsiyalash", "fanlararo aloqadorlik", "fanlararo integratsiya", "yagona grafikaviy tartibni ta'minlash texnologiyasi" singari didaktik yondashuvlarni pedagogik qonuniyatlar asosida optimal variantda amalga oshirish, umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarida grafik salohiyatni, ilmiy-ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga hamda grafik ta'lim samaradorligini oshirishga qaratilgan samarali ilmiy-tadqiqot ishlari olib borilmoqda.

Maktab ta'limi o'quvchilarni turli maqomdagi grafik tasvirlar bilan tanishtirishni nazarda tutadi. O'quvchilarga bunday tasvirlar faqat chizmachilik darslaridagina emas, balki matematika, fizika, geometriya, texnologiya, kimyo, geografiya, informatika va boshqa o'quv fanlariga oid materiallar tarkibida berib boriladi. Masalan, Geografiya darslarida ham chizmachilikda uchraydigan tasvirlar ishlatiladi. Fan o'qituvchisi ularni to'g'ri o'qib tushunishi va bajarishi uchun chizmachilikda o'rganiladigan qoidalardan ba'zi birlarini bilishi kerak.

Ishlatiladigan tasvirlar: grafik, sxema, joy xaritasi, buyumning bitta tekislikdagi proeksiyasi, perspektiv tasvir, diagramma, jadval va foto tasvirlar. Bularni o‘qish va bajarish uchun o‘qituvchi tomonidan kerak bo‘lgan standart qoidalari – formatlar, masshtablar, chiziq turlari, ko‘rinishlar, qirqim-kesimlar, o‘lcham qo‘yish, bosh ko‘rinishni to‘g‘ri tanlash kabilarni bilish talab etiladi. Boshqacha ta’riflaganda, chizmachilik bilan aloqadorlik qonuniyatlari, nazariy asoslari, ta’limiy-tatbiqiy mexanizmlari haqida yetarli darajada bilimga ega bo‘lishi lozim.

Yuqoridagi fikrlarni inobatga olgan holda chizmachilik o‘qituvchisining zimmasidagi mas’uliyatning murakkabligini shu omil bilan izohlash mumkin, chizmachilik fani 8-9-sinflarda haftasiga bir soatdan o‘qitiladi. O‘qituvchi shu vaqt ichida o‘quvchilarga chizmachilikning nazariy asoslarini berib ulgurishi va grafik ishlarni bajartirib, ularni mustahkamlashi kerak. Ko‘p hollarda bularga vaqt yetmay qoladi. Shunday ekan, chizmachilik o‘qituvchisi berilgan vaqtdan unumli foydalanish yo‘llarini o‘rganishi va o‘quvchilarning grafik ta’lim samaradorligini oshirishga yordam bera oladigan qo‘shimcha imkoniyatlarni qidirib topishi lozim. Shunday imkoniyatlar sirasiga fanlararo aloqadorlikni, integratsiya prinsiplaridan foydalanishni kiritish mumkin.

Boshqa fanlarni o‘qitish jarayonida chizmachilik asoslarini o‘zlashtirish jarayonida olingan bilimlar va ko‘nikmalarni mustahkamlash maqsadida foydalanish shunday imkoniyatlardan biri bo‘lishi mumkin.

Universitetlar va pedagogika institutlarining tabiiy fanlar fakultetlari, geografiya va kimyo yo‘nalishlarida chizma geometriya hamda chizmachilik o‘qitilmaydi. Shu bois maktabdagi geometriya, algebra, fizika, kimyo, informatika, geografiya va mehnat o‘qituvchilari chizmachilik qoidalari haqida yetarli ma’lumotlarga ega bo‘lmaydi. Demak, maktabdagi umumiy tarzda grafik ta’lim deb atalishi mumkin bo‘lgan ta’lim sohasi sifati va samaradorligini oshirishda o‘qituvchilarning pedagogik hamkorligi – integrativ yondashuv asosida o‘qitish texnologiyalaridan foydalanishlari maqsadga muvofiq. Jumladan, chizmachilik o‘qituvchisi va geografiya fani o‘qituvchilariga qisqa qilib bo‘lsa-da, chizmachilikda o‘tiladigan mavzular yuzasidan ma’ruza, suhbatlar uyushtirib,

yuqorida sanab o‘tilgan standart qoidalarini tushuntirib berishi kerak. Mazkur tadbir qisqa muddatli kurs bo‘lib, ikki yo‘nalishda amalga oshiriladi.

Birinchi yo‘nalish – bu pedagogik tadbirni geografiya o‘qituvchilarining malaka oshirish kurslarida amalga oshiriladi.

Ikkinchi yo‘nalish esa maktab chizmachilik o‘qituvchisini maktab rahbariyati bilan kelishgan holda tashkil etiladigan hamda jamoatchilik asosida olib boriladigan kurs shaklida amalga oshirilishi maqsadga muvofiq. Bu hamkorlik mazmunida asosiy komponentlar sifatida quyidagi 8 soatlik reja asosida tavsiya (tushuncha)lar berish mumkin. Boshqa fan o‘qituvchilarining grafik tayyorgarlik darajalari, shuningdek, mavjud talab va ehtiyojlar tavsiya etilayotgan qisqa kurs mazmuni va hajmini o‘zgartirishga asos bo‘ladi.

1. Chizmachilikka oid asosiy standartlar. Formatlar. Chizma shriftlari.....1 soat.

2. Chiziq turlari. Masshtablar. O‘lcham qo‘yishning asosiy qoidalari.....1 soat.

3. Ko‘rinishlar. Asosiy ko‘rinishlar, qo‘shimcha ko‘rinishlar va ularni joylashtirish.....1 soat.

4. Qirqim va kesimlar haqida tushuncha 2 soat.

5. Aksonometrik proeksiyalar turlari. Aylanani aksonometriyada tasvirlanishi (izometriya va qiyshiq burchakli frontal dimetriyada). Buyumlarning aksonometrik proeksiyalarini yasash qoidalari bo‘yicha texnik rasmlarini qirqimi bilan tasvirlash.....2 soat.

6. Sxemalar va sxematik tasvirlar.....1 soat.

Jami:.....8 soat.

Zikr etilgan tahlilning ta’limiy ahamiyati shundaki, u yoki bu o‘quv fani mazmunini o‘quvchilarga tushuntirishda chizmalardan grafik vosita sifatida foydalanilishi egallanayotgan bilimlarning onglilik darajasini, tabiiyki, grafik ta’lim samaradorligini oshirishni ta’minlaydi. Xususan, geografiya darslarida chizmachilikda o‘tilgan qonun-qoidalaridan integrativ tarzda foydalanish bir fan negizida o‘zlashtirilgan bilimni ikkinchi bir fan doirasida oson va puxta

o‘zlashtirish imkonini beradi. Huddi shu ta’limiy prinsipni boshqa o‘quv fanlarini o‘qitishda ham samarali qo‘llash mumkin.

Xulosa tariqasida e’tirof etish joizki, fanlararo aloqadorlik muayyan fan doirasidagina emas, balki integratsion jarayonlar bilan qamrab olingan barcha fanlar ta’lim sifati va samaradorligini ta’minlash uchun qo‘shimcha didaktik imkoniyat taqdim etadi. Yuqorida keltirilgan pedagogik hamkorlik buning yaqqol dalilidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Metodika obucheniya chercheniyu. Pod.red. Vasilenko Ye.A. – M.: 1990. – 176 s.
2. Rahmonov I. Chizmachilik. 8-sinflar uchun darslik. – Toshkent: “O‘qituvchi” 2014. – 96 bet.
3. Rahmonov I. Chizmachilik. 9-sinflar uchun darslik. – Toshkent: “O‘zbekiston” 2014. – 104 bet.
4. Tadjibaev A.B. The role of subject teachers in providing a unified graphics mode // The Advanced Science. Open access journal. – United State, ISSUE 9-2014. 43-45.
5. Tadjibaev A.B. Maktabda yagona grafikaviy rejimni ta’minlash ta’lim sifatini oshirish omili sifatida // Xalq ta’limi. 2013. № 6.

МЕЪМОРЧИЛИҚДА ТАСВИРИЙ САНЪАТНИНГ ЎТМИШ ВА ЗАМОНАВИЙ АНЪАНАЛАРИ УЙЎУНЛИГИ

Чирчик давлат педагогика университети
“ Тасвирий санъат ва дизайн” кафедраси
катта ўқитувчиси У. Қ. Юсупов

Аннотация

Ушбу мақолада амалиёт дарсларида рангтасвир услублардан бири бўлмиш гризайль техникасида талабаларга расм услублари ҳақида қисқача ёритилган.

Гризайль техникасида ишлашни талабаларга чуқурроқ ўргатиш, бўлажак меъморларимиз ҳамда дизайнерларимизга амалиётда фойдаланиш масалалари ёритилган.

Аннотация

В данной статье студенты кратко знакомятся со стилями живописи в технике гризайль, одним из стилей живописи на практических занятиях. Освещены вопросы обучения студентов работе в технике гризайль, практическое применение для наших будущих архитекторов и дизайнеров.

Annotation

In this article, students briefly get acquainted with the styles of painting in the grisaille technique, one of the painting styles in practical classes. The issues of teaching students to work in the grisaille technique, practical application for our future architects and designers are highlighted.

Калит сўзлар: Тасвирий санъат, хайкал, меъморчилик, Будда, Далварзинтепа, кушон, рассом, маданият, санъат,

Мустақил ватанимизнинг бўлажак архитекторларига, яъни, бугунги талабаларга таълим - тарбия беришда ўзбек ҳалқининг тасвирий санъат меросига ва замонавий анъаналарига таяниш қизиқарлигина бўлиб қолмасдан, балки, энг долзарб масалалардан биридир. Илғор анъаналар билан йўғрилган, шунингдек, ҳар бир даврнинг ўз талабига мос таълимни шакллантириш доимо муҳим омиллардан бўлиб ҳисобланган. Миллий меросимизнинг тасвирий санъатдаги қайси намуналари ва замонавий қайси шакллари бадий таълимга олиб кириш борасидаги илмий педагогик фикрларимизни ёритишга ҳаракат қиламиз. Бу борада аввало, Ўзбекистон тасвирий санъати тарихидаги ва уларни бугунги амалий машғулотларда қўллаш мумкин бўлган намуналарига мурожаат қилиш мақсадга мувофиқдир. Тасвирий санъатда ўзбек ҳалқининг миллий меросига хос анъаналарни ўрганиб, бугунги таълим жараёнига олиб киришга зарур бўлган

соҳалардан бири меъморчиликдаги безаклардир. Ҳақиқатдан ҳам, қадимий ва кўҳна Самарқанд, Бухоро, Хива, Сурхондарё, Шахрисабз, Тошкент каби шаҳарлардаги меъморчилик обидаларининг бадиий безакларида ганч, ёғоч, тош, ҳатто лойдан пишириб ишланган ҳажмли шаклларда халқимиз характериға хос жиҳатларни кўрамиз. Бу намуналар ранг–баранг ва сермазмун бўлиши билан бирга жиддий формаларни ўзида камраб олган. Бундан ташқари, маҳаллий буюмлар, турли туман ашёлар каби кўплаб тасвирий санъатда ишлатилиши мумкин бўлган намуналар етарлидир. Айни бугунги кунда биз ана шу намуналарға мурожаат қилишимиз ва уларни замонавий анъаналар билан уйғунлаштириган ҳолда шакллантирмоғимиз лозим. Тасвирий санъатнинг бизгача сақланиб қолган энг катта меросларидан бири бу ҳайкалтарошлик намуналаридир. Қадимги ҳайкаллар орқали биз фақатгина ўтмишимизни ўрганибгина қолмасдан, уни бугунги тасвирий санъат таълими жараёниға олиб кириш мақсадға муофиқдир. Чунки, қадимги Кушонлар империяси ҳукумронликқилган даврлар дан бизгача етиб келган ноёб топилмалар ўша даврларда бу юртда маданият ва маърифат бўлганлигидан далолат беради. Бундан ташқари, археологик қазилмалар натижасида Сурхондарё, Самарқанд, Бухоро, Хоразм ҳудудларидаги кўҳна қалъалардан топилган Кушонлар давриға хос кўплаб ҳайкалтарошлик намуналари ўзининг анатомик жиҳатдан мукаммал ишланганлиги билан кишини ўзига ром қилади ва тасаннолар айтишға ундайди. Бу ҳайкаллар асосан меъморчилик билан уйғунлаштирилиб ишланганлиги билан ҳам алоҳида эътиборни тортади. Шу ўринда эрамиздан олдинги II–I асрларға оид қадимги Нисдан топилган “Парфия маликаси”,

Расмлар:

1 “Парфия маликаси”. қадимги Нис, эр. олд. II – I аср.

2 “Деватта боши”, Далварзинтепа, эр. олд II-аср.

3 “Кушон шахзодаси”, Халчаён, эрамиз боши

Расм 1

Расм 2

Расм 3

Кампиртепадан топилган “Будда”, Далварзинтепадан топилган “Деватта боши”, Холчаёндан топилган эрамиз бошига мансуб “Кушон шахзодаси” ҳайкаллари мисол келтириб ўтишимиз мумкин. Бу топилган ноёб асори-атиқаларнинг кўпчилиги ўз даврида меъморчилик иншоотларини беэаб турганлиги сир эмас. Кези келганда шуни айтиш керакки, қазилмалар вақтида топилган обдон сайқал бериб ишланган сопол идиш – тавоқлар, турли шаклдаги қадаху жомлар, мис қумғонлар, лаганлар ўз давридаёқ бу юртда маданият ва санъат ўта тараққий этганлигини исботлаб турибди. Педагог - рассомлар учун муҳим томони шундаки, санъатшунос, археолог олимлар томонидан топилиб, қайта тикланган ёки, тўлалигича топилган санъат ашёларини замонавий таълимнинг амалий жараёнига олиб кириш ҳақида батафсилроқ ўйлаб кўришни талаб этмоқда. Бугунги тасвирий санъат тараққиёти Ўзбекистонда ўзига хос кўринишда шаклланиб келмоқда. Ана шу шаклланишни ҳар тамонлама миллий характер билан бойитиш унинг тўла қиёфасини юзага келтеришга имконият туғдириб беради. Албатта бу ўринда етук рассомларимизнинг асарларида шундай жараёнлар ёритилаётгани эътиборга лойиқдир. Масалан, Ўзбекистон Ҳалқ рассоми, академик Ж. Умарбековнинг “Кушон натюрморти”, “Ой натюрморти” асарларини олсак, ўз-ўзидан кўриниб турибдики, бу ерда ўтмиш мероси, унинг қимматли ва бебаҳо кўриниши ўзининг замонавий тасвирий санъат услубида ишланганлиги билан тамошабин эътиборини жалб этади. Бундай услубда

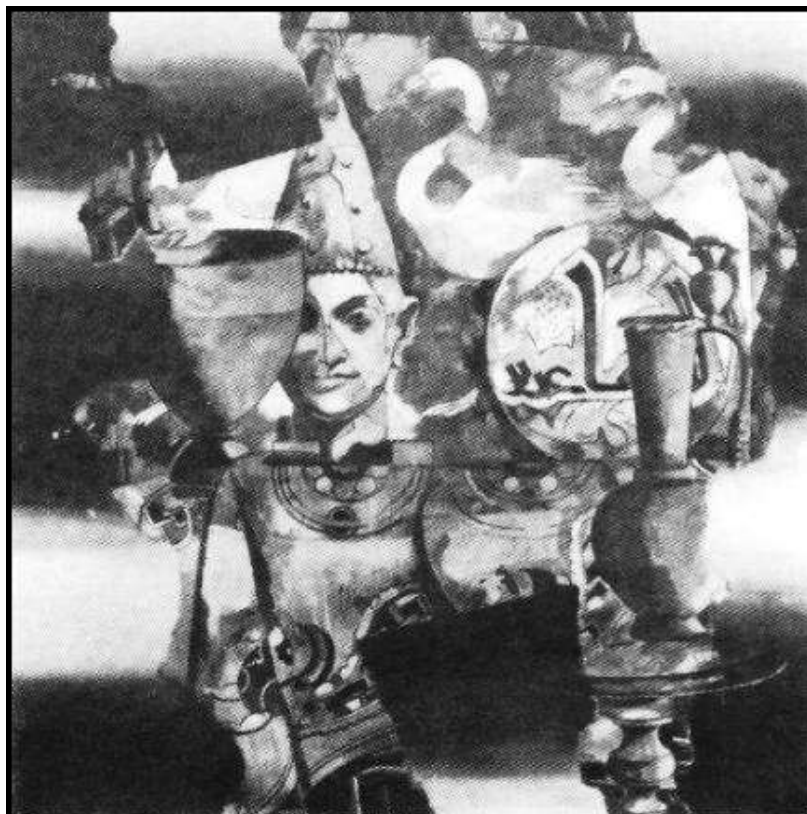
ишланган асарларни етук рассомлар Б. Жалолов, А. Мирзаев, ҳайкалтарош Д. Рўзибоев каби кўплаб санъат вакиллари ижодида кўришимиз мумкин. Малакали меъмор-дизайнерлар тайёрлаш учун ўтмиш тасвирий ва амалий безак санъатининг ҳали тўлалигича таълим жараёнига олиб кирилмаган намуналарини амалиётга олиб кириш ва уни амалда қўллаш услубларини яратиш ҳамда уларнинг сиру асрорларини талабаларга чуқур ўргатиш давримиз талабидир. Археологик тадқиқотлар ва изланишлар бу борада ўта ноёб санъат намуналарининг топилганини кўрсатади. Шундай экан, тасвирий ҳамда амалий санъат соҳасида илмий тадқиқот ишларини олиб бораётган олимларимиз олдига талайгина вазифаларни юклайди. Бизнинг назаримизда булар қуйидагилардан иборат:

А). Тасвирий ва амалий санъат намуналарини таълим жараёнига олиб киришнинг асосли ва ишончли далилларини тўплаш.

Б). Ҳайкаллар ва меъморчиликдаги бадиий безакларни тасвирий санъат амалиётида қўллаш мумкин бўлган намуналарини маълум бир тизимга солиш.

В). Бу намуналарни илмий-услубий жиҳатдан таълим жараёнига олиб кириш ва қўллаш усулларини яратиш ҳамда ишлаб чиқиш.

Хулоса қилиб айтганда, тасвирий санъат таълимида ўтмиш ва замонавий анъаналар уйғунлигини тўла шакллантириш таълим тараққиётига ва ўзбекона санъатни таркиб топишига ишончли хисса қўшишига ҳеч қандай шубҳа йўқ.

Ж. Умарбеков “Кушон натюрморти”, мато, мойбўёқ. 1989 й.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати

1. У.Қ. Юсупов. [хайкалтарошлик санъатининг қадимги намуналарини ўргатиш орқали талабаларда эстетик тарбияни ривожлантириш.](#) Academic research in educational sciences 3 (12), 498-505ю
2. U.Q.Yusupov. Haykaltaroshlik. o‘quv qo‘llanma. ISBN 9789943381452 © TAQI-2014 1, 128.
3. Анри де Моран. “История декоративно прикладного искусства”. М. 1980.
4. “Большая иллюстрированная энциклопедия древностей”. Прага. 1980.
5. Пугаченкова Г.А., Ремпель Л.И. “История искусств Узбекистана с древнейших времён до середины XIX в”. М., искусство, 1965, 688 с.
6. Пугаченкова Г.А., Ремпель Л.И. Очерки искусства Средней Азии древность и средневековье. М., Искусство, 1982, 288 с. Илл.
7. Школа изобразительного искусства 1 том.Изд. М. 1992.

MAKTABGACHA TARBIYA YOSHIDAGI BOLALARNI BADIY- ESTETIK JIHATDAN RIVOJLANTIRISHDA TASVIRIY SAN'AT BILAN TANISHTIRISHNING AHAMIYATI

Arslanova Umidaxon Komiljon qizi

Namangan davlat pedagogika institute Maktabgacha va boshlang'ich
ta'lim metodikasi kafedrasida stajyor o'qituvchisi

E-mail: umidaarslanova1996@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni tasviriylar san'atga o'rgatish, fikrlash qobiliyatini, ko'rish xotirasini, ijodiy tasavvurni, badiiy didni rivojlantirishga qaratilgan faoliyat hamda, maktabga bolalarni tayyorlashda tasviriylar faoliyatga o'rgatishning rasm chizish malakalarini egallash, maktabda tasviriylar san'at va mehnat darslarini muvaffaqiyatli egallashlari haqida fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Tasviriylar faoliyat, badiiy ijod, rasm chizish, estetik sezgi, san'at asarlari, simmetriya, maktabgacha yosh, ashyo va jihozlari, qaychi, prizma, kubik, ta'rif, yordamchi vosita, tahlil, naturadan foydalanish.

Kirish. Mamlakatimizda ta'lim taraqqiyotiga bo'lgan e'tibor yuksak darajada rivojlanayotgan bugungi zamonda, maktabgacha ta'lim sohasida ham tub burilishlar davri yuzaga kelishiga asos bo'ldi. Maktabgacha yosh davri inson tafakkuri shakllanishidagi eng muhim bosqich sifatida olimlar tomonidan aniq dalillarga asoslanib e'tirof qilinganligi bois, ushbu yoshdagi bolalarni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash muhim vazifa sifatida qaralmoqda. Xususan, yurtboshimiz Sh.Mirziyoyev ta'biri bilan aytganda: —Aslida, farzandlarimiz tarbiyasida eng asosiy bo'g'in hisoblangan maktabgacha ta'lim tizimining jamiyatimiz hayotidagi o'rni va ahamiyatini hech narsa bilan o'lchab bo'lmaydi. Aynan maktabgacha ta'lim sohasiga bo'lgan e'tibor mamlakatning ertangi taraqqiyoti uchun mustahkam zamin yaratish imkoniyatini beradi, deb hisoblanadi.

Asosiy qism. Ma'lumki komil inson tarbiyasidagi birinchi bo'g'in bu shubhasiz - Maktabgacha ta'limdir. Bugungi kunda respublikamiz hududida maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarining aqliy yetuk, jismonan sog'lom, ayniqsa qobiliyatli ijodkor bo'lib voyaga yetishlari davlat talabi hamdir. Bolaning "Ijodiy rivojlanish" sohasi quyidagi kichik sohalarga bo'linadi: - dunyoni badiiy tasavvur etish; - badiiy-ijodiy qobiliyatlar". Shu o'rinda ta'kidlash joizki - bolalar rasmlari, rasm chizish bu bolaning ma'naviy hayotining bir qismidir. Bolalar nafaqat atrofdagi dunyodan biron bir narsani qog'ozga tushirishadi, balki bu dunyoda yashashadi, unga kirishadi, go'zallik yaratuvchilari sifatida ushbu go'zallikdan bahramand bo'ladilar ham.

Maktabgacha ta'limning vazifasi bolalarni xalqning boy milliy, madaniy-tarixiy merosi va ma'naviy axloqiy jihatdan tarbiyalash: bolalarda milliy vatanparvarlik xislarini shakllantirish, maktabgacha yoshdagi bolalarda bilim olish ehtiyojini, o'qishga intilish moyilliklarini shakllantirib, ularni muntazam ravishda ta'lim jarayoniga tayyorlash, bolalarning tafakkurini rivojlantirish, o'zining fikrini mustaqil va erkin ifodalash malakalarini shakllantirish, bolalarning jismoniy va ruxiy sog'ligini ta'minlashdan iborat. Asosiy maqsadlardan yana biri zamonaviy tasviriy san'at orqali bolalardagi qobiliyat hamda imkoniyatlarni aniqlab, ularni to'g'ri shakllantirish va yuzaga chiqarishdir. Tasviriy san'atning o'ziga xos murakkabliklarini tushunib, uning nozik qirralarini maktabgacha yoshdagi bolalarga ulashish mahoratiga ega bo'la oladigan tarbiyachilarni yetishtirib chiqarish vazifasi turibdi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida tasviriy san'at turlari vositasida bolalarning estetik qobiliyatlarini shakllantirishda tarbiyachining o'rni beqiyosdir. U chuqur bilim va yuqori malakaga ega bo'lishi, buning uchun muntazam ravishda o'z ustida ishlashi, o'zining ilmiy nazariy saviyasini tinimsiz ko'tarishi, ilg'or tajribalarga tayanishi kerak. Maktabgacha tarbiya muassasalarida rasm chizishga o'rgatish 3 yoshdan boshlanadi. Bu davrda bolalarni tasviriy faoliyatga tayyorlash davri hisoblanadi. Bu davrda bolalar qalamni ushlash va qog'oz ustida yuritishga o'rganadi. Lekin boshida bola qalamni to'g'ri ushlashni bilmaydi, tarbiyachi asta sekin to'g'ri ushlashga odatlantiradi, bolani

bajarayotganligini emas balki, qalamning harakatini uning uchi bilan qog'oz betiga taqillatishi qiziqtiradi. Qalam bilan to'g'ri turli xil shtrixlar, nuqtalar chizadi, qog'oz betida turli harakatlar qiladi, keyin sodda chiziqlar asta sekin murakkablashadi. Bu vaqtda bola qog'oz ustiga tushirilgan turli xil izlarni ko'rib xursand bo'ladi. Shuning uchun bu davr «Ala - buji» davr deyiladi. Bu davr bolada tasviriy faoliyatini vujudga keltirishga ta'sir ko'rsatadi. Bu guruhda maktabgacha ta'lim-tarbiya dasturi guruh mashg'ulotlarni talab qilmasada, agar bolalar xohlashsa ularni stol atrofiga o'tirib rasm chizdirishga imkon yaratish mumkin.

Maktabgacha pedagogika tarixida ijod muammosi doimo dolzarb bo'lib kelgan. Har doim ijodkor odamlar kerak edi, chunki ular insoniyat taraqqiyotini aniqlaydilar. Ko'pgina pedagogik tadqiqotlar bolalarning dunyoni o'zgartirishda ishtirok etish istagini tarbiyalashga, bolalarning hayotdagi va san'atdagi go'zal narsalarni idrok etish, his qilish, tushunish qobiliyatini rivojlantirishga bag'ishlangan: N.A. Vetluginoy, V.A. Suxomlinskiy, T.S. Komarova, T.G. Kazakovalarning tadqiqotlariga ko'ra vizual faoliyat kognitiv jarayonlarning rivojlanishiga va xususan, aqliy operatsiyalarni shakllantirishga yordam berishini ko'rsatmoqda: tahlil qilish, taqqoslash, sintez qilish, umumlashtirish. Bolaning shaxsini shakllantirishda ertak katta rol o'ynaydi. U bolalarga juda ko'p quvonch, xursandchilik bag'ishlaydi. Ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish maktabgacha ta'limning asosiy vazifalaridan biridir. Maktabgacha ta'limni rivojlantirish kontseptsiyasida bunga alohida e'tibor qaratilgan. Hozirgi paytda bu muammoga keng yondoshuv talab qilinmoqda, uni bola hayotining turli sohalarida shaxsning ijodiy asoslarini rivojlantirish: tabiat dunyosi, ob'ektlar, odamlar olamiga, o'ziga nisbatan (ya'ni ijodiy o'zini o'zi rivojlantirish) tushunish kerak. Maktabgacha ta'limda tarbiyachining ijodiy fikr erkinligi nafaqat majoziy tasvirlar va ularni rasmda yetkazish istagi, balki u tasvir vositalariga qanday ega ekanligi bilan ham belgilanadi. Turli xil tasvir variantlarini, texnik texnikani o'rganish jarayonida bolalar tomonidan o'rganish ularning ijodiy rivojlanishiga yordam beradi. Noan'anaviy texnologiya namunani nushalashga imkon bermaydi, bu tasavvur, ijodkorlik, mustaqillik, tashabbuskorlik, individuallikning rivojlanishiga yanada

katta turtki beradi. Bolada atrofdagi dunyo haqidagi taassurotlarini aks ettirish, turli xil materiallar yordamida haqiqiy shakllarga tarjima qilish orqali xayol suratlarini yetkazish imkoniyati paydo bo'ladi. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida noan'anaviy tasvir usullari kam qo'llaniladi, ularning tuzatish ahamiyati hisobga olinmaydi, shu bilan birga, noan'anaviy usullardan foydalanish bolalarning ob'ektlar va ulardan foydalanish to'g'risidagi bilimlari va g'oyalarini boyitishga yordam beradi. Olimlarning fikricha, ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishga o'qitishning asosiy vazifasi bolalarga atrofdagi voqelik haqida bilish, kuzatishni rivojlantirish, go'zallik tuyg'usini rivojlantirish va tasvir texnikasini o'rgatish, turli xil tasviriy vositalar yordamida bolalar rasmlarida ekspressiv tasvirlarni yaratishda bolalarning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishdir. Vizual faoliyatni tashkil etishga nostandart yondashuvlar bolalarni hayratda qoldiradi va quvontiradi, shu bilan bunday qiziqarli narsada qatnashish istagini keltirib chiqaradi. An'anaviy bo'lmagan chizish texnikasi material va asboblarning g'ayrioddiy kombinatsiyalarini namoyish etadi. Ularni amalga oshirish texnologiyasi qiziqarli va kattalar uchun ham, bolalar uchun ham qulaydir. Shuning uchun an'anaviy bo'lmagan uslublar bolalar uchun juda jozibali, chunki ular o'zlarining tasavvurlarini, istaklarini va umuman o'zlarini ifoda etish uchun katta imkoniyatlar ochib beradilar. Tajriba shuni ko'rsatadiki, g'ayrioddiy materiallar va o'ziga xos uslub bilan chizilgan rasm bolalarga unutilmas ijobiy his-tuyg'ularni boshdan kechirishga imkon beradi, bu yerda odatiylik, cheklashlardan uzoqlashishga imkon beradigan va shu bilan bolalarda qiziqish uyg'otadigan g'ayrioddiylik elementi mavjud. Natija odatda juda samarali va deyarli mahorat va qobiliyatdan mustaqil. Maktabgacha yoshdagi ijodkorlikni rivojlantirish muammosining muhimligini inobatga olgan holda, ishning maqsadi vizual faoliyatning noan'anaviy usullaridan foydalangan holda boshlang'ich maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish edi.

Ushbu maqsadga erishish uchun biz oldimizga quyidagi vazifalarni qo'yamiz:

1. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish muammosi bo'yicha pedagogik va uslubiy adabiyotlarni tahlil qilish.

2. Pedagogik jarayonda tasviriy faoliyatning noan'anaviy usullaridan foydalanishning nazariy jihatlarini o'rganish.

3. Maktabgacha yoshdagi bolalarni vizual faoliyatning noan'anaviy usullari va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha o'qitish bo'yicha uslubiy tashkil etilgan ish o'rtasida bog'liqlik o'rnatish.

Tasviriy va ijodiy faoliyat sifatida vizual faoliyatning asosiy vazifasi - tarbiyachining bolalarni go'zallik dunyosi bilan tanishtirish, ularga atrofdagi narsalar va hodisalardagi go'zallikni ko'rishni o'rgatish, bolalarda estetik tuyg'ular va g'oyalarni rivojlantirish, bolalarni o'z qo'llari bilan go'zal narsalarni yaratishga o'rgatish, bolalarga yaratilish quvonchini his etish, bolalarga yaratilishning quvonchini his qilish. ijodiy faoliyatdan qoniqish hosil qiling. Bir qator pedagogik tadqiqotlar rus pedagogikasida bolalar tasviriy san'atining o'ziga xosligini o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqotchilar bolalar ijodini har bir maktabgacha tarbiyachining qobiliyatini rivojlantirish uchun tabiiy va zarur bo'lgan faoliyat deb biladilar (V.M.Bexterev, D. B. Bogoyavlenskaya, E.I. Vasileva, L.A. va boshqalar).) Boshlang'ich va o'rta maktabgacha yoshdagi bolalar uchun imkoniyatlar mukammal emas, bolalarning istaklari ko'pincha real imkoniyatlarga mos kelmaydi. Bolalar ishi yanada to'g'ri, texnik jihatdan barkamol va ehtiyotkorlik bilan rivojlanadi. Ammo kamroq ifodali. Shu sababli, ushbu qarama-qarshiliklarni hal qilish yo'llarini topish haqida savol tug'iladi. An'anaviy bo'lmagan atamani an'anaviy bo'lmagan deb hisoblash mumkin; chekinish, urf-odatlardan voz kechish bilan bog'liq; yangi innovatsion. An'anaviy bo'lmagan vizual texnikalar bu samarali tasvirlash vositasi bo'lib, badiiy tasvirni, kompozitsiyani va rangni yaratishda yangi badiiy va ekspressiv usullarni yaratib, ijodiy ishda eng ifodali tasvirni taqdim etishga imkon beradi. Shunday qilib, Komarova T.S. "Bolalarga rasm chizish texnikasini o'rgatish" asarida u shunday yozadi: "Qalam, qalam va bo'yoqlar bilan chizish bilan bir qatorda cho'tkasiz bo'yash tavsiya etiladi - uni barmoqlar bilan bo'yash, mum bilan chizish, yonib turgan shamdan tomizish, yog'och elim, tutun, xantal, moyli jele bilan bo'yash

kabilar. Ushbu rasmlarni yaratishning barcha usullari qalam va cho'tkalarni chizishga qaraganda ancha qiyin. Ammo aksariyat hollarda rasmni yaratish vazifasi qo'yilmaydi. Agar bolalar tasvirga o'tishga harakat qilsalar, ular yana imkoniyatlarni namoyish etadigan materiallarga murojaat qilishadi. " Hatto 7–9 yoshli bolalar ham ma'nosiz kompozitsiyalar yaratish uchun ular uchun yangi materiallardan foydalanishga harakat qilishadi. Albatta, materiallarning ijobiy xususiyatlar mavjud: texnikaning boyligi, turli xil ranglarning ishlatilishi, yumshoq rangli qalamlar, maskara, qalam, ushbu materiallarning turli xil kombinatsiyalari bitta rasmda, lekin bu ob'ektiv tarkibni uzatishdan chalg'itadi. Aslida, bu kuzatilayotgan so'z erkinligi emas, aksincha bolalarda rasmga bo'lgan munosabat, asosan grafik bo'lmagan munosabatda qat'iy yo'naltirilgan shakllanishdir. Bir qator xorijiy mamlakatlarda chizishning haqiqiy ma'nosini tushunishga yaqinlashayotgan boshqa tendentsiyalar mavjud. Ayrim chet ellik tarbiyachilarda bolalar ijodini boshqarishning uslubiy uslublari bo'yicha qiziqarli izlanishlar mavjud. Pedagogika va psixologiya bolaning har tomonlama rivojlanishi faqat uning muntazam tarbiyasi va rivojlanishi sharoitida mumkinligini isbotladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishlarning roli aniqlanadi. Tasviriy san'atni o'qitishning ahamiyati yetarli darajada aniqlandi. Chizmachilik sohasida mashg'ulotlar chizmachilik texnikasi sifatida aniqlanishi mumkin bo'lgan ko'nikmalar guruhini qamrab oladi. Vizual faoliyat sinflarida bolalarni o'qitishning o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, uzoq vaqtdan beri ikkita yondashuv raqobatlashmoqda: akademik ta'lim va bepul ta'lim yoki maktabgacha yoshdagi bolalarning vizual faoliyatida noan'anaviy usullarni o'rgatish. Birinchi holda, bolalar hayotda foydali bo'lgan ko'nikmalarni egallaydilar, ammo badiiy muammolarni hal qilishda tajribaga ega bo'lmaydilar, san'at bilan shug'ullanmaydilar. Bu ijodkorliksiz o'rganish. Ikkinchi holda, maqsadli ta'sir ko'rsatmaydigan bolalar uchun ijodkorlik uchun qulay muhit va sharoitlar yaratiladi. Bolalar erkin ifoda etish tajribasiga ega bo'lishadi, ammo bu o'rganmasdan ijod. XX asrning 90-yillarida tarbiyachilar tomonidan turli xil vizual texnikalarni qo'llashga katta qiziqish bildirildi. Ushbu holat shu vaqtning o'zida

Rossiyada ta'lim tizimi faol ravishda o'zgarib, yangi xilma-xil pedagogik dasturlar va texnologiyalar paydo bo'lishi bilan izohlanadi. Hozirgi vaqtda badiiy rivojlanish muammolari va badiiy qobiliyatlarni shakllantirish shartlari, bolalar avlodlarining o'zgarishi va ularning xohish-istaklari, yangi badiiy texnika va texnikalarning paydo bo'lishi muammolari haqidagi qarashlar tez o'zgarib bormoqda. Shu munosabat bilan maktabgacha tarbiyachilar bilan vizual faoliyat sohasidagi tarbiyachilarning ishlash usullari ham o'zgarishi kerak. Bugungi kunda tarbiyachilar va psixologlar maktabgacha ta'limda qo'llaniladigan an'anaviy didaktik o'qitish usullariga qarshi, ular ko'pincha bolalarni belgilangan sxemalar doirasida harakat qilishga majburlashadi, bolaning tasavvurini qo'zg'atmaydigan va uning ijodini bostirmaydigan stereotipik vakolatlarni berishga qarshi. T.S.Komarova, N.P. Sakulina, A.A. Melik-Pashaev ushbu vaziyatdan chiqishning bir usuli sifatida maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda turli xil nozik texnik vositalardan foydalanishni taklif qilmoqdalar. Amaliy tadqiqotlar O.A. Belobrykina, R.G. Kazakova, G.N. Davydova, A.A. Fateeva va boshqa noan'anaviy metodlarni qo'llash sohasidagi boshqa tarbiyachilar maktabgacha ta'lim muassasalarida ochiq sinovdan o'tdilar va chizmalarning ekspressivligini oshirish, rasm yoki kompozitsiyani yaratishda badiiy ekspressiv texnikani o'zlashtirish samaradorligini oshirish muhimligini ko'rsatdilar. Bolalarning ijodiy qobiliyatlarini faollashtirish vazifasi tarbiyachilarni badiiy ifoda etishning yangi usullarini izlash zarurligiga olib keladi. Bu bolalarning tasviriy faoliyatida noan'anaviy san'at usullaridan foydalanishning maqsadga muvofiqligi va ushbu masalaning nazariy va uslubiy ishlab chiqilmaganligi o'rtasidagi qarama-qarshilik. Ijobiy jihat shundaki, zamonaviy maktabgacha ta'lim muassasalarida asosiy dasturlarga qo'shimcha ravishda turli xil noan'anaviy usullarni qo'llashning ijobiy tomonlarini ochib beradigan o'zgaruvchan, qisman va mualliflik huquqi dasturlari mavjud. T.S. Komarova turli xil badiiy materiallar va uslublarni bolalar ijodiga qo'shishni, ularga qanday ishlashni o'rgatishni va ekspressiv xususiyatlarni tushunishni tavsiya qiladi. Xizmat ko'rsatgan tarbiyachi R. G. Kazakovaning rahbarligi ostida ilgari bolalar bilan ishlashda foydalanilmagan 30 dan ortiq turli

noan'anaviy uslublar o'zlashtirildi va o'rganildi, tarbiyachilar ularni bolalar studiyalarida qo'llashlari tavsiya etiladi. G. Davydova ta'kidlashicha, bolalar san'ati nimaga chizish kerakligi, nimaga va nima bilan bog'liqligi, zamonaviy bolalar uchun fantaziya va tasavvur etishtirishdan ko'proq narsa mavjud. Tarbiyachining vazifasi bolalarni turli xil sifat, xususiyatlarga ega materiallarni manipulyatsiya qilishni va noan'anaviy usullardan foydalanishni o'rgatishdir. Nikitina A.V. Shuningdek, rasm chizish usullarining xilma-xilligi bolalarda asl g'oyalarni yuzaga chiqarishiga, xayolotni va xayolotni rivojlantirishi, yangi kompozitsiyalarni yaratishga intilishlarini uyg'otishi ta'kidlanadi. Biroq, maktabgacha ta'lim amaliyoti shuni ko'rsatadiki, tarbiyachilar har doim moslashuvchan, o'zgaruvchan, umumiy nazariy bilimlarni bolalar bilan ishlashda qanday qilib ijodiy qo'llash kerakligini bilishmaydi. Shunday qilib, zamonaviy maktabgacha ta'limning shaxsiyatni rivojlantirish, bolaning umumiy aqliy rivojlanishi bo'yicha asosiy ko'rsatma ko'pincha deklaratsiyalar darajasida qoladi. Maktabgacha ta'lim muassasalarining pedagogik jarayonida asosan shaxsiyatni rivojlantirishning asosiy shartlari sifatida tan olingan aloqa va faoliyat (bu holda - grafik) ko'pincha tor didaktik yo'nalishga ega. Ularning roli, albatta, muhim, ammo bolaning rivojlanishida yagona bo'lmagan bilimlar, ko'nikmalarni shakllantirishda kamayadi. Ommaviy amaliyotning barcha bu va boshqa kamchiliklari, shuningdek, mutaxassislarni tayyorlashning tabiati, xususan, pedagogik faoliyatga xizmat qiladigan fanlar majmuasi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aks ettiruvchi tizimli ma'lumotlarning yetishmasligidan kelib chiqadi. Bolaning shaxsiyatini rivojlantirish vazifasi tarbiyachiga alohida talablar qo'yadi. Tarbiyachi - bu boshqa shaxsning shaxsiyatining rivojlanishi shartlari, tabiati va istiqbollari uchun javob beradigan shaxs. Agar biz biron bir odam boshqa odam (bola) hayotida o'z ixtiyori bilan namoyon bo'lishi mumkinligini, uning motivatsion - zarur, kognitiv, ixtiyoriy sohasiga ta'sir qilishi mumkinligini eslasak, mas'uliyat hissi ayniqsa kattalar uchun zarurdir. Albatta, tarbiyachining o'zi ham intellektual va ma'naviy jihatdan boy bo'lishi kerak. Maktabgacha ta'lim tashkiloti sharoitida bola shaxsining har

tomonlarga barkamol rivojlanishi, agar u bilan malakali, ijodiy tarbiyachilar ishlaganiga kafolatlanishi mumkin.

Xulosa. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda tasviriy san'atning noan'anaviy usullaridan foydalanishning nazariy tamoyillarini o'rganish, ular bolalarning ijodiy rivojlanishining samarali vositasi ekanligiga ishonch bilan aytishga imkon beradi, ammo bolalar bilan ishlaydigan tarbiyachining malakasi darajasi yetarlicha bo'lsa. An'anaviy bo'lmagan uslublarning asl qiymati ishning sifatiga emas, balki bolalar quvonchini jarayonning o'zidan olishiga bog'liq.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, Bolalarni o'z ishini yana xam chiroyli va yaxshi bajarish, boshqalarga yoqadigan, ular ko'rganda quvonadigan qilib yaratish - bu badiiy, axloqiy tarbiyalashning asosiy vazifasi hisoblanadi. Maktabga bolalarni tayyorlashda tasviriy faoliyat katta ahamiyat kasb etadi. Rasm, loy, qurish materiallari bo'yicha bilim, malakalarini egallash maktabda tasviriy faoliyat darslari va mehnat darslarini muvaffaqiyatli egallashlariga asos bo'ladi. Ularni o'quv faoliyatiga tayyorlaydi: pedagogni tinglashga, uning ko'rsatmalarini bajarishga o'rgatadi. Oldiga qo'yilgan vazifani xal etishda, uning asosiy va muhim hal etish yo'llarini izlab topish bu o'quv faoliyatning asosiy sababchilaridan biridir. Tasviriy faoliyat jarayonida o'z ishini nazorat qilib borish, maktabda vazifalarni bajarishda xam rol o'ynaydi. Shuningdek, bola tasviriy faoliyat jarayonida psixologik jihatdan ham tayyorlanib boradi.

Adabiyotlar

1. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги Наманган давлат университети “Мақтабгача таълимда инновацион ёндашувлар асосида – устоз - шогирд тизимини такомиллаштириш” мавзусидаги илмий-амалий конференцияси материаллари (2022 йил 14-15 апрел)
2. "Science and Education" Scientific Journal January 2021 / Volume 2 Issue
МАКТАБГАЧА ТА’ЛИМ ТАШКИЛОТЛАРИДА БОЛАЛАРНИ
ТАSVIRIY FAOLIYAT MASHG’ULOTLARIDA IJODIY

QOBILIYATLARINI SHAKLLANTIRISH Zamira Urakbayevna
Mamirova Gulnoza Baxtiyor qizi Niyozova. Guliston davlat universiteti

3. Oripov B. Tasviriy san'at va uni o'qitish metodikasi. -T.: «IlmZiyo», 2006.
4. PEDAGOGIK MAHORAT Ilmiy-nazariy va metodik jurnal 2023-yil 1-son (89). ARSLANOVA Umidaxon Komiljon qizi Namangan davlat pedagogika instituti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedra o'qituvchisi. PEDAGOG-TARBIYACHI FAOLIYATIDA KREATIVLIK TUSHUNCHASI VA UNI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI
5. Yusupova P. "Maktabgacha tarbiya pedagogikasi". T.: O'qituvchi, 1993.

BOSHLANG'ICH SINFLARNING O'QISH DARSLARIDA NASRIY ASARLARNI O'QITISHGA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV XUSUSIDA

Eshchanova Gavhar Otajonovna

Urganch davlat universiteti dotsenti

Madaminova Shaxodat Shomurotovna

Urganch davlat universiteti magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinflarning o'qish darslarida nasriy asarlarni o'qitishga kompetensiyaviy yondashuv yo'llari 3-4 sinflarning "O'qish kitobi"dan o'rin olgan ertak va hikoyalar misolida yoritilgan.

Аннотация: В данной статье рассматриваются способы компетентностного подхода к обучению прозаическим произведениям на уроках чтения начальных классов из примеров сказок и рассказов книги «Чтения» 3-4 класса.

Annotation: This article discusses the methods of a competency-based approach to teaching prose works in primary school reading lessons from examples of fairy tales and stories from the book "Readings" of grades 3-4.

Kalit soʻzlar: Prezident Sh.M.Mirziyoyev, “Taʼlim toʻgʻrisida”gi Qonun , Davlat taʼlim standarti, uzluksiz taʼlim, boshlangʻich taʼlim, “Oʻqish kitobi“, zamonaviy texnologiyalar, intellektual salohiyat, “ Donolarning donosi” nomli ertak, “Nihollarning nolasini” nomli hikoya, X.Toʻxtaboyev, muammoli taʼlim.

Ключевые слова: Президент Ш.М.Мирзиёев, Закон «Об образовании», Государственный образовательный стандарт, непрерывное образование, начальное образование, «Учебник», современные технологии, интеллектуальный потенциал, сказка «Donolarning donosi», рассказ «Nihollarning nolasini», X. Тухтабоев, проблемное образование.

Keywords: President Sh.M.Mirziyoyev, Law "On Education", State Educational Standard, lifelong education, primary education, "Textbook", modern technologies, intellectual potential, fairy tale "Donolarning donosi", story "Nihollarning nolasini", X Tokhtaboyev, problem education.

Bolaning ongi va vazifalari endi shakllanib kelayotgan boshlangʻich sinflarda oʻqituvchining mahorati, uning zamonaviy texnologiyalarni taʼlim jarayoniga mohirona tatbiq eta olishi, taʼlimning yangi – yangi yoʻl va usullarini izlash, ilgʻor tajribalardan ijobiy foydalana olishi juda muhimdir. Shu bois ham zamonaviy pedagogik texnologiyalarni taʼlim jarayoniga joriy etish, taʼlim samaradorligini oshirish uchun tinimsiz izlanish bugungi kunning ehtiyojiga aylangan. Zero, Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev: “Farzandlarimizning qobiliyatini roʻyobga chiqarishga bolalikdan eʼtibor berib, ularning kamoloti uchun barcha imkoniyatlarimizni safarbar etsak, yurtimizdan yana koʻplab Beruniylar, Ibn Sinolar, Ulugʻbeklar yetishib chiqadi” [1:21]-deya taʼkidlaganlari bejiz emas.

Jamiyat taraqqiyotida yosh avlod taʼlim-tarbiyasi alohida ahamiyat kasb etadi. Bunda avvalo, maktabning boshlangʻich sinf oʻquvchilariga, jumladan,

o'qish kitoblariga e'tibor muhim rol o'ynaydi. Mustaqillik yillarida ta'limga berilayotgan e'tibor kelajakka e'tibor yanglig' davlat dasturi darajasiga ko'tarilgani e'tirofga loyiq. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun ta'lim sohasida olib boriladigan ishlarining mazmuni va istiqbolini belgilab berdi. Bular asosida Davlat ta'lim standartlari, dasturlar va darsliklarning yangi avlodlari yaratildi. Ta'limda rivojlangan davlatlar tajribalaridan foydalanilmoqda. Jamiyat va ilm –fan tinimsiz taraqqiy etaveradi. Darsliklarning ham yangidan yangi avlodlari nashr etilaveradi. Yangiliklarni ta'lim jarayoniga olib kirish va joriy etish bugungi kun o'qituvchisining vazifasidir. Binobarin, o'qish darslari ularning mag'zini tashkil qiluvchi har xil janrdagi asarlar atrof-muhit, insoniy munosabatlar, Vatanning o'tmishi va hozirgi kundagi hayoti, unda insonlarning o'rni haqidagi o'quvchilar bilimlarini kengaytiradi, dunyoqrashlarining shakllanishiga, ma'naviy-axloqiy tarbiyasiga katta ta'sir ko'rsatadi. Natijada, o'quvchilarda ijobiy-axloqiy sifatlar shakllana boshlaydi, vatanparvarlik, vatanga muhabbat, insonparvarlik hislari rivojlanadi.

Boshlang'ich ta'limning 3-sinf o'quvchilariga mo'ljallangan "O'qish kitobi"darsliklari avvalgi ikki sinf darsligidan mazmunan farqlanadi. Ya'ni, darslikda matn (badiiy asar) tanlashda nisbatan bilimdonlik bilan yondashilgan. Darslikning "Ulug'lardan o'rganmo-oqillik" bo'limida Navoiy ijodi teranroq yoritilgan. Prof. A.Hayitmetovning "Donolarning donosi" [2:122-123] ilmiy ommabop maqolasida ulug' shoirning hayoti va ijodi to'g'risida fikr yuritilgan..

Darslikda matn mazmuni yuzasidan ikkita savol va bitta topshiriq berilgan.1) Matndan Navoiyning til haqidagi hikmatini topib o'qing va ma'nosini tushuntiring. 2) Nima uchun xalqimiz Alisher Navoiy nomini mehr bilan tilga oladi? 3) A.Navoiy ustozlar haqida nima deganlar? Bu savol ustida ishlash bilan asarning mohiyati ochilmaydi. Darvoqe, o'quvchilar matndagi yetakchi qarashlarni anglashlari, asardan kutilgan didaktik maqsadning amalga oshishi uchun uning matni ustida batafsil ishlashi lozim. Buning uchun esa matn mazmunidagi yetakchi fikrlarni ajratish va ularni savol yoki topshiriqqa aylantirib ularga o'quvchilarning

diqqatini qaratish, ma'naviy ozuqa bo'ladigan bunday his – tuyg 'ular haqida o'ylashga yo'naltirish kerak bo'ladi, nazarimizda. Masalan: 1) O'ylab ko'ringchi, Alisher Navoiy bobomiz nima sababdan yoshlik chog'laridanoq hammaning e'tiboriga tushgan? 2).Zehnli so'zini qanday tushunasiz? 3)Yosh Alisherning minglab misra g'azallarni yod olishining sababi nimada deb o'ylaysiz? 4) Yosh Alisher ona tilidan tashqari yana qaysi tillarni puxta o'rgangan? 5)Alisher Navoiy birinchilardan bo'lib ona tilida qaysi mashhur asarini yozgan? 6) “Xamsa” asari qaysi dostonlardan tarkib topgan?. 7)Bobomizning “Tilga ixtiyorsiz - elga e'tiborsiz “hikmatining ma'nosini qanday tushunasiz? 8) Navoiy barcha asarlarida xalqni nimalarga chaqirgan? 9) Alisher Navoiy shohning vaziri bo 'lganda xalq uchun qanday yaxshiliklar qilgan va ularning mehrini qozongan? 10) Shoir bobomiz ustozlarni qanday ulug'laganlar? 11) Nima sababdan Navoiy bobomizning asarlarining mazmunini tushunishga qiynalamiz? 12) Navoiy bobomizning “Bilmaganni so'rab o'rgangan olim...” degan hikmatining ma'nosini qanday tushunasiz? 13) Nima sababdan Navoiy bobomiz ijodini daryoga o'xshatamiz? 14) Navoiy bobomizning nomlari butun dunyoga mashhurligi sababi nimada deb o'ylaysiz?

Ko'rinadiki, yuqoridagi muammoli savollarga javob berish va topshiriqlarni bajarish orqali o'quvchilar yosh Alisher ya'ni bo'lajak shoirning she'rlariga ustozlari ham qoyil qolishgani, ona tilini mukammal bilgani, arab va fors tillarini ham chuqur o'rganganligini bilib oladilar. Albatta, bu o'quvchilar uchun chindan ham ibratlidir. Darvoqe, bu mavzu o'tilayotganda, o'quvchilar ham shunday bilimdonlikka da'vat etiladi, bugungi kun talablari asosida ularni xorijiy tillarni puxta o'rganishga undash lozim. Zero, zehni o'tkirlik, xotira kuchliligi boshlang'ich sinflardan tarbiyalana boradi.

Bu matnni mukammal ilmiy ommabop maqola tarzida e'tirof etish mumkin. Chunki unda ulkan navoiyshunos olimning Alisher Navoiy haqidagi teran fikrlari, mulohazalari shoir iste'dodining eng yorqin qirralari qayd etilgan. Birinchi bo'limida Alisher Navoiyning bolalik chog'lari tilga olingan. Shu yoshdayoq

hammaning e'tiboriga tushgani, eng avvalo, odobli bo'lgani, ko'p kitob o'qigani, zehni o'tkirligidan minglab misra g'azallarini yod bilgani ta'kidlangan.

“Donolarning donosi” hikoyasining ikkinchi qismida Alisher Navoiyning ijtimoiy faoliyati tilga olingan. Unda hazrat Navoiyning xalqdan yordamini ayamasi, Hirot aholisini og'ir soliqlardan qutqarish uchun o'zlarining shaxsiy mablag'lari bilan yordam bergani, Alisher Navoiy Hirotida bir qancha mashhur oromgohlar, madaniyat koshonolari bunyod etgani, shuningdek, hazrat o'z mablag'lariga ko'pgina xonaqoh –u madrasalar, to'qqizta hammom, o'n to'ptta masjid qurdirgani hikoya qilinarkan, bu jihatlar ham yosh avlodga ibrat maktabini o'tashi aniq.

Matnda Alisher Navoiyning birinchilardan bo'lib ona tilida “Xamsa” (besh doston) yozgani tilga olinishi bejiz emas. O'quvchilar yuqori sinflarda bu asardan ayrim namunalar bilan tanishadilar. 3-sinfda esa “Xamsa”ning o'zi qanday dostonlar tarkibidan iboratligi, Navoiyning bu dostonlarni qancha muddatda yozib tugatgani hamda xamsanavislik an'analari haqida tasavvurga ega bo'lsalar kifoya. Shuningdek, Navoiyning ko'pgina g'azallari hamon qo'shiq bo'lib yanrayotgani eslatilishi maqsadga muvofiq, bilamizki, bunday qo'shiqlarni o'quvchilar ham radio-televideniya orqali tinglaydilar.

Boshlang'ich sinflarning 4 - sinfi o'quvchilarilariga mo'ljallangan amaldagi “O'qish kitobi” mazmunan ancha boy, ya'ni o'rganish uchun tavsiya etilgan badiiy asarlar yaxshi saralangan. Lekin bu darslikning ham didaktik vositalari ancha zaif. Shu bois ham boshlang'ich va yuqori bosqich ta'limida uzluksizlik hamda uzviylik zaif. Ushbu fikr isboti uchun bir misol keltirib o'tamiz. Masalan, darslikda [3:154-156] X.To'xtaboev qalamiga mansub “Nihollarning nolasi” nomli hikoya o'rin olgan. Shunday hajmdagi hikoya matni yuzasidan ikkita savol: “1). Nihollar nima uchun nola chekishdi? 2). “Nola chekdi” iborasini qanday tushunasiz?” didaktik material sifatida taqdim etilgan. Hikoya yaxshi tanlangan. Mazmun-mohiyati bilan bu yoshdagi bolalarga mos asar. 4-sinfda bu hikoyani o'rganishdan maqsad

o‘quvvchilar ruhiyatida achinish, mas’uliyat, burch, o‘zgani anglash va ayash hissini shakllantirishdan iborat. Lekin darslikdagi ikki savol bilan bu maqsadga erishish amri mahol.

O‘quvchilarni asar matni bilan tanishtirilgandan so‘ng uni didaktik tahlilga tortib quyidagi ilk savol va topshiriqlar bilan murojaat qilish yuqoridagi maqsadga muvofiq bo‘ladi: 1). Avvalo, aytingchi, qanday daraxtni manzarali deb bilasiz? “Manzarali” so‘zini izohlashga urinib ko‘ring. Ularning mevali daraxtlardan farqi nimada? Manzarali va mevali daraxtlardan bir nechtasini sanab bering”. Matn mazmuni yuzasidan suhbat davom ettirilib tarbiyalanuvchilarga quyidagi bir qator savol-topshiriqlar bilan murojaat qilinadi: “O‘quvchilarning “... biri ketmonini asfalt yo‘lda daranglatib sudrab, biri belkurakni yelkasiga teskari qo‘yib, yana bittasi bo‘sh chelakni childirma qilib chalib...” tarzidagi ketishiga diqqat qiling. Sizningcha, bu yaxshimi yoki yomonmi? Nimasi, nega yaxshi-yu nimasi nega yomon? 2). Nima deb o‘ylaysiz, nima uchun bolalar ketishgach “chinorlar bir-birlariga ma’noli qarab qolishdi?” O‘ylab ko‘ringchi, bu qarashda, sizningcha, qanday ma’no bo‘lishi mumkin? 3). Ikkinchi niholning gapiga diqqat qiling: “Men bo‘lsam tanam-u shoxchalarim bilan shabnam so‘rdim...” Bu holatni tasavvur qila olasizmi? Taassurotlaringiz bilan o‘rtoqlashing. 4). Quyidagi jumlagi diqqat qiling: “Nihollar sabr-u bardoshlari zo‘r, ancha-muncha qiyinchilikka parvo qilmaydigan, quyosh taftiga, suvsizlikka o‘rgatilgan yedi”. Shunday ekan, nihollar nega suvsizlikdan nobud bo‘lishdi? Sizningcha, har ikkala holatning bir-biri bilan qanday aloqadorlik joyi bor, o‘ylab ko‘ring. 5). Nihollarning “Suv!” deb baqirib yuborganiga ishonasizmi? Siz shunday chaqiriqni eshitganmisiz? Bunday ovozni eshitish, ko‘rish yoki tuyish mumkinmi? Qaysi biri hayotiy haqiqatga yaqin, Sizningcha? 6). Qaddi-qomati kelishgan novcha nihol nega o‘zi uchun qayg‘urmay ukalari haqida o‘ylab qiynaldi? Nima, uning o‘ziga suv kerak emasmidi? 7). Hikoya matnida shunday jumla bor: “Axir ular tog‘ bag‘ridagi sersuv, bahavo adirlarda maza qilib o‘shahayotgan yedi, o‘z hollariga qo‘yib berishganda, bu yerlarga majburan ko‘chirib kelishmaganda, qanday soz bo‘lardi-ya!” Siz bu fikrga

qanday qaraysiz? Ularni kim majburlagan deb o'ylaysiz? Nega? 8). Hikoyadagi: "...bir tomchi suvga zor bo'lib jon berayotgan nozik niholchalar" haqida o'ylab ko'ring. Ularni odam deb tasavvur qiling. Mazkur holatning iztiroblari haqida suhbatlashing. 9). Asar matnidan olingan quyidagi jumlagi e'tibor qiling: "Ertasiga yertalab niholchalarning ko'plari uyg'onmadi, tungi shabnamga yetolmay namozgar pallasidagi dimlikda birin-ketin nobud bo'lishgan yekan..." nihollarning suvsizlikdan halok bo'lishini qanday tasavvur qilasiz? Ichingizga bir qarangchi, ko'nglingizda qanday hislar paydo bo'ldi? Bu tuyg'ularning nomini topishga urinib ko'ring. 10). Qaddi-qomati kelishgan niholning quyidagi gaplariga diqqat qiling: "«Yo'q, – deya chayqalib ketdi novcha niholcha, – men o'lmasligim kerak, men yashayman, yashayman!»" uning bu gapi xarakteridagi qanday sifatdan dalolat beradi? Sizningcha, niholning xarakteriga xos xususiyat nima? 11). O'ylab ko'ringchi, nima uchun ko'chadan o'tayotgan odamlar niholning qichqirig'ini eshitmadi? Bu odamlarga xos bo'lgan qanday sifatdan dalolat beradi, bilasizmi? 12). Niholchaning holati tasvirlangan quyidagi jumlaning qayta o'qing: "«Meni bu yerga yekib, ketmonini asfaltda daranglatib sudrab ketgan bolalar kelib qolmasmikan», – deb yana bir bor ko'cha boshiga ko'z tashladi..." endi o'z ruhiyatingizga diqqat qiling. U yerda nimalar kechayotganini kuzating. 13). Hikoyadagi oxirgi jumlaning qayta o'qing: "Qaddi-qomati kelishgan novcha niholcha asta-sekin o'zidan ketib, allaqanday sehrli xayolot nash'asi bilan mast bo'la boshladi, keyin o'sha kun – haddan tashqari qizdirib yuborgan 19-iyun kuni kunduz soat oltalarda jon berdi". Hech narsa demang. Faqat daraxtning holatini tasavvur qiling. 14). "Daraxtlar tik turib jon beradi" degan fikrni sharhlashga urinib ko'ring. "Qaddini tik tutib jon taslim qilish"ning asl va ko'chma ma'nolari haqida fikrlashing. 15). Daraxt ekish mas'uliyati, javobgarligi va burchlilik haqida esse yozing". Mazkur hikoya matnining didaktik tahlili asnosida daraxtlarning kechinmalari his qilgan o'quvchilar hamisha daraxtlarni diqqat bilan kuzatib yuradilar, atrof-muhitga bee'tibor bo'lmaydilar.

Ba'zi pedagoglar 4-sinf o'quvchilari bunday savol va topshiriqlarga javob berolmaydi, - deb o'ylashlari mumkin. Ammo bu - to'g'ri emas. Shunisi ma'lumki, bu davrda o'quvchilar nimaga yo'naltirilsa, o'shani o'zlashtiradigan yoshdalar. Bugunning bolalari – cheksiz-chegarasiz axborotlar oqimi orasida ulg'aymoqdalar. Aqli va dunyoqarashi shunga mos tarzda rivojlanib bormoqdalar. Faqat ta'lim amaliyoti ularning taraqqiyotidan ortda qolmoqda. Qo'l uchida tuzilgan darsliklar, AKTlardan ortda qolgan o'qituvchilar bu taraqqiyotni tormozlab turibdilar, xolos.

Binobarin, amaldagi boshlang'ich sinflar o'quvchilari uchun yaratilayotgan didaktik ashyolar nafaqat zamonaviy - muammoli ta'lim, balki an'anaviy ta'lim uchun ham to'liq javob berolmaydi. Ular bugungi boshlang'ich sinf o'quvchilarining motivatsion talablaridan orqada. Darsliklar o'rtacha bilimga ega o'quvchilarga mo'ljallangan. O'rtadan yuqori darajaga ega bo'lgan, saviyasi, bilimi, dunyoqarashi yoshiga nisbatan yuqori bo'lgan o'quvchilar o'rtachalarning qurboni bo'lib bormoqda. Albatta, buni jiddiy o'ylab ko'rish va yangi avlod darsliklarini ishlab chiqish va nashr qilish bugunning kechiktirib bo'lmaydigan muammolaridan sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1."O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasi.2018 yil, 18- may,21- son (4471)
2. Umarova M., Hamroqulova X., Tojiboyeva R. O'qish kitobi. 3-sinf uchun darslik. – T.: O'qituvchi, 2019.B.-122-123.
- 3..Matchonov S. va boshq. O'qish kitobi. 4-sinf uchun darslik. – T.: Yangi yo'l poligraf servis, 2020. B.- 154 – 156.

ЎҚИТИШ ЖАРАЁНИГА STEAM – ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯСИНИ ЖОРИЙ ЭТИШНИНГ ЗАРУРИЯТИ.

НамДУ. PhD, М.Х.Ташибекова

Аннотация: Ушбу мақолада бугун таълим жараёнига тадбиқ этилаётган STEAM – таълим технологиясининг анаъанавий таълимдан фарқ қилувчи хусусиятлари ҳамда таълимнинг барча босқичларида дидактик тизимнинг бир бутунлигини, узлуксизлигини таъминлашнинг амалий исботи эканлиги ҳақида фикр билдирилган.

Калим сўзлар: *STEAM – таълим технологияси, анъанавий таълим, мақсад, мотивация, интерпретация, бошқарув, шакл, метод, восита, мактабгача таълим, бошланғич таълим, умумий ўрта таълим, профессионал таълим, олий таълим, ривожлантирувчи муҳит.*

Жаҳонда таълим соҳасини ривожлантириш масаласи долзарб вазифалар сифатида эътироф этилмоқда. Таълим ҳар бир давлатнинг маънавий-маданий ҳаёти ва ижтимоий-иқтисодий тараққиётини белгилаб берувчи асос ҳисобланади. Таълим парадигмасида ҳар бир ўқувчининг индивидуал ривожланиш имкониятларини ҳисобга олиб, замонавий ўқитиш тизимида STEAM – таълим технологияси асосида ўқувчиларда фанларга оид компетенцияларини шакллантириш, уларда мустақил фикрлаш, ижодкорлик, яратувчанлик, ташаббускорлик, мулоқотга тезда кириша олиш каби хусусиятларни шакллантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бу эса, ўз навбатида комплекс ёндашув асосида таълимнинг энг қуйи босқичларидан бошлаб мазкур таълим асосида ўқувчиларнинг ижодкорлик кўникмаларини шакллантиришнинг методик асосларини такомиллаштириш заруриятини юзага келтирмоқда.

Республикамизда таълим босқичларини модернизациялаш жараёнини инновацион ёндашувлар асосида ташкил этиш ҳамда ўқувчиларни халқаро баҳолаш дастурлари талабларига мос натижалар олишларини таъминлашга қаратилган фанлараро интеграциясини таъминлаш, амалий изланишли фаолиятга йўналтирилган STEAM – таълим технологиясини жорий этишга

катта эътибор қаратилмоқда. Халқаро баҳолаш дастурлари (PIRLS, PISA, TIMSS, EGMA, EGRA) талабларига мос келадиган топшириқлар билан ишлашга мўлжалланган STEAM – таълим технологиясини таълимнинг барча босқичларига тизимли жорий этиш мазкур жараёни амалга оширишнинг методик шарт-шароитларини такомиллаштиришни тақозо этади.

STEAM – таълим технологияси интеграцион ёндашув асосида ўқувчиларнинг илмий-тадқиқот, техник ижодкорлик ва лойиҳа фаолиятига йўналтирувчи махсус таълим муҳитини интерпретация (лотинча, талқин қилиш, тушунтириш) қилишда намоён бўлади. Фан-технологиялар муҳандислик иши ва санъат орқали интерпретацияланиб, уларнинг барчаси математик элементлар воситасида тушунилади.

STEAM – таълим технологиясини умумий ўрта таълимнинг барча бўғинларидага тадбиқ этиш орқали ўқувчиларда ижодий фикрлаш ҳамда санъатни ҳаётий вазиятларга боғлаш компетенциясини ривожлантиришга эришилади. Ўқув жараёни мавзу моҳиятининг интеграциялашуви – математика, физика, информатика, табиий фанлар, технология ва робототехника фанларининг ўзаро уйғунлигида ўрганишга асосланади. STEAM технологиялари қўлланилганда таълим оловчиларнинг танқидий фикрлаш ҳамда техник фанларга қизиқиши ривожланади, ҳаётдаги янгиликларни қабул қилишга тайёрлайди, муаммоли вазиятларга нисбатан ижодий ёндашувларни топишга ўргатади. STEAM – таълим технологияси бошланғич синф ўқитувчиларидан махсус тайёргарликка эга бўлишни тақозо этади. Юқорида келтирилган фикр мулоҳазалар мазкур таълим технологиялари бир нечта кўринишларда ва мазмунан бир-бирига ўхшаса-да, лекин тадқиқ этилаётган муаммо ёки эҳтиёжларнинг ҳал этишнинг турли йўллари маълум бир амалий фаолият атрофига бирлашишини аниқлаш имконини беради. Шу билан бирга таълимнинг деярли барча босқичларда

STEAM – таълим технологияси ҳамкорлик ва биргаликда шахслараро муносабатларни ҳисобга олган ҳолда тизимнинг алоҳида элементларини бир бутунлигини ҳамда тизимлилигини таъминлашни назарда тутди.

Бизнинг фикримизча, STEAM – таълим технологияси – таълим олувчиларнинг бир нечта фанларни замонавий усул, восита ва шакллариининг ўзаро интеграциялашувини хилма хил кўринишдаги контентлар ҳамда электрон воситалар ёрдамида ҳаётий билимларни эгаллашга қаратилган жамоавий, гуруҳий ва индивидуал шаклдаги амалий ижодий тажрибаларга ўргатувчи ўқитиш технологиясидир. STEAM – таълим технологияси асосида ўқув жараёни ташкил этиш бошланғич синф ўқувчиларининг TIMSS (ўқувчиларнинг табиий-илмий саводхонлигини аниқловчи), PIRLS (матнни ўқиш ва тушуниш кўникмасини аниқлаш), EGRA ва EGMA (бошланғич математика ва ўқиш саводхонлигини аниқлаш) каби халқаро баҳолаш дастурлари даражасида билимларни текширишда юқори натижаларга эришишни кафолатлайди. Таълимнинг кейинги босқичларида эса TIMSS ва PISA халқаро баҳолаш дастурларида самарали иштирокини таъминлашлайди.

STEAM – таълим технологиясида ҳам халқаро баҳолаш дастурларидан фойдаланиш ўқувчиларни мавзулар моҳиятини чуқурроқ англаб етишга, ўрганган билимларини ҳаётда қўллай олиш қобилиятини ривожлантириш учун қулай шароитни вужудга келтиради. Бугунги мактаб амалиётида тадбиқ этилган бошланғич синфлардаги Табиий фанлар дарсликларида берилган мамалий машғулотларнинг 40 фоизи айнан STEM таълими асосида ўтилиши режалаштирилган. Мазкур таълим технолоиясида асосида ўқувчиларнинг табиий фанлар бўйича саводхонлик даражасини оширилиши TIMSS ва PISA халқаро баҳолаш дастурлари айнан шу йўналишда юқори натижаларга эришишни таъминлайди.

Бошланғич синф ўқувчиларининг табиий-илмий саводхонлигини шакллантиришнинг долзарблиги қуйидаги заруриятлар билан белгиланади:

– экологик билимларни кенгайтириш, экологик онгни ривожлантириш ва табиатга ижобий муносабатни шакллантириш;

– ижодий-изланишли фаолият тажрибасини эгаллаш ва лойиҳавий фаолиятга барвақт жалб этиш;

– она юртининг табиатини, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси, географик жойлашувини ўрганишга қизиқишини ошириш;

– йўқолиб бораётган ўсимлик ва ҳайвонот дунёсининг ноёб турларини келажак авлодларга сақлаб қолиш истагини шакллантириш;

– ўз Ватанининг табиий бойликлари ва ресурсларидан оқилона фойдаланиш;

– инсониятнинг атмосфера ва теварак-атрофга, умуман олганда, табиатга етказаётган зарарлари ва келтираётган хавфларини камайтириш.

Узлуксиз таълим тизимининг энг муҳим босқичларидан бўлган профессионал ва олий таълим босқичларида ўқувчиларни STEAM лойиҳаларини ишлаб чиқиш асосида ўқувчиларни келажак касбларини пухта эгаллаш, тадқиқотчилик кўникмаларини ривожлантиришга яқиндан ёрдам беради.

STEAM лойиҳалари қуйидаги кетма-кетликда амалга оширилади:

1. Ўқитувчининг STEAM лойиҳаси учун мақсад ва вазифаларни белгилаши.

2. STEAM лойиҳасини ишлаб чиқиши.

3. Замонавий саноат маҳсулотини ва унинг прототипини лойиҳалаш ёки моделлаштириши.

4. Қабул қилинган маҳсулотни синовдан ўтказиши.

5. Тугалланган STEAM лойиҳасини муҳокама қилиш.

STEAM лойиҳаларининг асосий мақсади – ўқувчи (талаба)ларда бешта асосий компетенцияларни шакллантириш ҳамда келажак касбларни эгаллашга нисбатан мотивни вужудга келтиришдан иборат.

Ҳар қандай билим ўқувчилардаги англаш жараёнининг натижаси билан белгиланиб, маълумотни таҳлил қилиш ва ундан фаолиятда фойдаланиш кўникмасини ривожлантириш таълимнинг устувор вазифаларидан ҳисобланади. Ушбу соҳани ривожлантириш мақсадида турли инновацион технологиялар ва халқаро баҳолаш дастурларини миллий таълим тизими таркибига киритилиб, такомиллаштириб борилмоқда. STEAM – таълим технологияларини ўқитиш тизимига жорий этилиши хориж тажрибаларини миллий таълим тизимига мослаштириш таълим сифатини таъминлашнинг муҳим омилларидан биридир.

Анъанавий таълим ва STEAM – таълим технологиясининг қийёсий таҳлили

	Анъанавий ўқитиш	STEAM – таълим технологияси асосида ўқитиш
Мақсад	Дастурга мос билимларни ўзлаштириш	Амалиёт назария каби муҳим эканини исботлаш
Мотивация	Билим олишга рағбат	Билимларни амалиётда қўллаш истаги
Бошқарув	Ўқитувчи бошқаради	Ўз-ўзини ва ҳамкорликда бошқариш
Ўқувчининг фаоллиги	Тинглайди, эслаб қолади, қайта эсга туширади	Билади, тушунади, таҳлил қилади, қўллайди, умумлаштиради, тақдим этади,

		баҳолайди
Шакл	Синф дарс тизими	Жамоавий, гуруҳли, индивидуал ва ҳамкорликка асосланган амалий ишлар
Методлар	Анъанавий	Ижодий изланувчан
Ёндашув	Дастурлаштирилган	Интеграциялашган, шахсга йўналтирилган.
Воситалар	Кўргазмалар (вербал ва новербал), техник воситалар	Контекстлар, ҳақиқий табиий ашёлар, ўлчов анжомлари
Ташҳис	Оғзаки сўров, тестлар	Рефлексия, қайта алоқа
Баҳолаш	Эслаб қолган билимлар ҳажмини аниқлаш	Илмий ва амалий компетенциялар шаклланганлигини баҳолаш

Хулоса қилиб айтганда, STEAM – таълим технологияси ўқитувчи ўқувчиларга шу фанларни ўқитиш билан боғлиқ амалий фаолият учун зарур бўлган билим, кўникма ва малакалар билан қуроллантирибгина қолмай, балки уларнинг дунёқараши, иродаси, мустақил фикрлаш, ақлий ва креативлик қобилиятини шакллантирибгина қолмай, амалиётда улардан самарали фойдаланиш имкониятини кенгайтиради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги “Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5712-сон фармони. -Электрон ресурс <https://lex.uz/docs/4312785>.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022 — 2026 йилларда Халқ таълимини ривожлантириш бўйича Миллий дастурни тасдиқлаш тўғрисида”ги Фармонлари. 2022 йил 11 майдаги ПФ-134-сон.
3. “Илк қадам” мактабгача таълим муассасасининг Давлат ўқув дастури Тошкент – 2018 йил. Электрон манба: <https://www.unicef.org/uzbekistan/media>
5. Толипова Ж. Табиатшунослик фанини ўқитишда STEAM ёндашув. Ўқув қўлланма. – Самарқанд. 2019. 16-б
6. Сангирова.З. STEAM – ўқувчиларда изланувчанлик қобилиятини ривожлантиришда восита сифатида. // Узлуксиз таълим. 2020 йил. 6-сон
7. Сангирова.З Табиий фанларни ўқитишда STEM таълимидан фойдаланиш» Science and innovation. International Scientific journal. UIF-2022 №4. <https://cyberleninka.ru/article/n/tabiiy-fanlar-ni-itishda-stem-talimi/viewer>. 345-б)
8. Фролов А.В. Роль STEM-образования в «новой экономике» США // Вопросы новой экономики. 2010. № 4 (16). С. 80-90.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA O'QUV TA'LIMIY FAOLIYATINI TASHKIL ETISHDA RIVOJLANTIRUVCHI MARKAZLARNING AFZALLIKLARI.

Arslanova Umidaxon Komiljon qizi

NamDPI Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası
o'qituvchisi Asqaraliyeva Sarvinoz Nodirbek qizi NamDPI 1-bosqich talabasi
Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tizimida bolalarning qamrovi, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida rivojlantiruvchi markazlarning afzalliklari haqida mulohaza yuritilgan. Shuningdek bolalarni maktabga sifatli tayyorlashda rivojlantiruvchi markazlarning ahamiyati haqida ma'lumot berilgan hamda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida rivojlantiruvchi markazlarni bolalarga moslashtirilgan holda, o'yin faoliyatidan foydalanib tashkil etish haqida ma'lumotlar yoritilgan.

Kalit soʻzlar: Rivojlanish, rivojlantiruvchi markazlar, tarbiyalanuvchi, tarbiyachi, faoliyat, kognitiv rivojlanish, qoʻl motorikasi, sensomotorika, ijodkorlik, legokonstruksiya, oʻyin faoliyati.

Annotation: This article discusses the formation of the preschool education system, the coverage of children, the advantages of development centers in preschool education organizations, information is provided about the importance of development centers in quality preparation of children for school.

Keywords: Development, development centers, educator, activity, cognitive, development, hand motor skills, sensomotor skills, creativity, lego construction, game activities.

Аннотация: В данной статье рассмотрено становление системы дошкольного образования охват детей преимуществ развивающих центров в организациях дошкольного образования приведена информация о значении развивающих центров в качественной подготовке детей к школе.

Ключевые слова: Развитие, развивающие центры, воспитатель, деятельность, познавательное, развитие, моторика рук, сенсомоторика, творчество, легоконструкция, игровая деятельность.

Maktabgacha taʼlim tashkilotlarida rivojlanish markazlarini tashkil etish davlat talablari “Ilk qadam” davlat oʻquv dasturini amalga oshirishni nazarda tutadi. Markazlarda ishlash har bir bolaning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda eng samarali rivojlanishiga imkon beradigan tarzda uning individual qobiliyatlari qiziqishlari, faoliyat darajasini inobatga olgan holda tashkil etiladi. 2017-yil 1-oktyabrda Maktabgacha taʼlim vazirligi mutlaqo yangi tizim sifatida shakllantirildi. Vazirlik oʻz faoliyatini boshlagan davrda respublikamizda maktabgacha taʼlim muassasalariga 27.7% bolalar qamrab olingan boʻlsa, bugungi kunda maktabgacha taʼlimga bolalar qamrovi 44.1% ga yetkazildi. Maktabgacha taʼlim tashkilotlarida oʻquv taʼlimiy faoliyatni tashkil etishda rivojlantiruvchi markazlarning ahamiyati katta. Rivojlantiruvchi

markazlarda o'yin faoliyatidan foydalanib tarbiyachi turli mashg'ulotlarni qiziqarli olib boradi. Rivojlantiruvchi markazlarning maqsadi: Bolaning har tomonlama rivojlanishi, tarbiyalanishi, o'qish va uning maktabga samarali tayyorligini ta'minlash uchun sharoit yaratish. Rivojlantiruvchi markazlarning vazifalari: - Bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan ehtiyojlarini shakllantirish. - individual manfaatlarini qo'llab-quvvatlash, fikrlash jarayonlarini va kognitiv qiziqishini faollashtirish. - Rivojlanish faoliyati. - nostandart holatlarda samarali harakatlarga tayyorlikni rivojlantirish, o'z fikrlarini ijodiy ifoda etish qobiliyatini rivojlantirish. Quyida bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda rivojlantiruvchi markazlarning hususiyatlarini alohida sanab o'tamiz:

“Til va Nutq “markazi

Markazda bolalar nutqini yaxshi rivojlantirishga qaratilgan mashg'ulotlar olib boriladi. Bolalar harflarni to'g'ri talaffuz qilishni, ko'pchilik orasida o'z fikrlarini tortinmay bayon qilishni, nutqi ravon bo'lishni, mavzuga doir hikoyalar tuzishni, ertakni o'z ssenariylari asosida davom ettirishni turli rasmlarga qarab mulohaza qilishni, kasb egalari rasmi tushirilgan buketlarga qarab turli matnlar tuzishni o'rganishadi. Yana bolalar bu markazda, AKT vositalari, turli xildagi mavzuli rasmlar orqali bola mustaqil ravishda o'ylashi, fikrlashi, mazmunni idrok etish imkoniga ega. Markazga qo'yiladigan mazmunli sur'atlar orqali majburiy emas, balki o'z holicha hikoyalar tuzish imkoniga ega.

“Qurish –yasash, konstruksiyalash va matematika” markazi

Bu markazda bolalar qurish bilan birgalikda matematika amallarini ham o'rganishadi. Bu markaz orqali bolalarda sensor tarbiya va ijodkorlik yaxshi rivojlanadi. Bolalar oddiy legodan narsa yasash momaynida turli-xil kashfiyotlar qilishadi. Xayolida tasvirlangan narsani o'xshatib yasashga harakat qilishadi va yasaganini bema'lol tahlil qilib bera olishadi. Bolalar turli o'yinchoq qurilish materiallari masalan: legolardan nimadur yasashayotsa bir birlari bilan qizg'in suxbat jarayoni bo'lib o'tadi-“Meniki katta”, “qizilni olib ber”, “o'ng tomondagi

meniki’,”tepadan tushib ketti’,”seniki past bo’lib qolibdi’,”mening uyim balant’,”uyim mustahkam chunki sement quydim avval’,”orqamda turipti”kabi jumllarni eshitamz.Bu jarayonda bolalar rangni ajrata oladigan ham shakllarni turini, ularni sonini bilib olish darajasiga yetadi.Bundan tashqari tarbiyachi markazlarda mashg’ulot o’tayotib o’yin faoliyati yordamida bolalarga barcha kerakli bilimlarni berib o’tadi.

“Ilm-fan va tabiat”

Bu markaz orqali bolalar tabiat bilan yaqindan tanishadi.Turli laboratoriyalar orqali hamma narsalarni tarkibini yaqindan bilishga harakat qilishadi.Bolalarga bu markaz orqali gigiena talablariga qat’iy rioya qilishni uqtirib o’tish mumkin.Yil fasllarini,fasllardagi o’zgarishlarni,o’simliklarning o’sish jarayoni ,o’zlari iste’mol qilayotgan non qanday tayyorlanishini ,suvning holatlari,havo tarkibi,atrof muhitdagi turli xil moddalar va boshqa ma’lumotlarni tarbiyachi mashg’ulotlar mobaynida asta bolalarga o’rgatadi.Tajriba sinov maydonida o’tkazilgan tajribalar bolalarda qiziqish uyg’otadi va yangi ixtirolar qilishga undaydi.markaz bolalarga tabiat va undagi xodisalarni bilish uchun eng katta imkoniyat beradi .Bu markazda to’g’ri faoliyat olib borilsa bolalar tabiat haqida 90% bilimni shu yerdan olishi mumkin.Markazda olib borilayotgan tajribalar orqali bolalar jismlarning foydali va zarar tomonlarini bilib olishadi.hayotimizda ishlatiladigan narsalar qayerdam kelgani ,qanday tayyorlanganligi haqidagi bilimlarni olish orqali ularga bo’lgan munosabatlarini ijobiy tomonga o’zgaradi.masalan:qog’ozni daraxtni kesib undan tayyorlanishini,daraht avval urug’dan chiqishi,nonni bug’doydan tayyorlanishi,yog’ni paxta chigitdan olinishi lekn olma urug’idan olib bo’lmasligi ,urug’larni tuvakka sepib qo’ysak unib chiqishlari, suvning uch xil holatlari{suyuq,qattiq,agregat}havoni tarkibidagi mikroblar haqidava ular qayerdan kelib chiqishlari va boshqa ma’lumotlar beriladi va tajribada laboratoriyada sinab ko’riladi.

“San’at” markazi.

Markazda bolalar vaqtlarini maroqli o'tkazishadi. Rasmlar chizish, plastilindan narsalar yasash, raqslarga tushib, qo'shiq kuylashlardan bolalarni qaysi biriga qobiliyatlari yaxshiroq ekanligini bilsa bo'ladi. Ularni to'g'ri yo'lga yo'naltiriladi. San'at markazlarida mashg'ulot o'tishda tarbiyachidan alohida ijodkorlik va kreativlik talab etiladi. Bu markazda bolalarni kayfiyatini ko'tarish mumkin. Bolaning ijodiy qobiliyatlarini qo'llab quvvatlanadi. Ko'p bolalarning hammasi ham san'atga qiziqavermaydi. Lekin markazni hamma kerakli jihozlar bilan to'ldirilsa, mashg'ulot vaqtlar qiziqarli uyushtirilsa markaz rivojlanadi. San'at markazida bolalarning mayda qo'l motorikalarini rivojlanadi. Qo'l motorikasining rivojlanishi bola nutqini yaxshi rivojlanishiga sababchi bo'ladi. Bu markaz juda ko'p iqtidorlarni aniqlab berishi yoki kashf etishi mumkin.

“Sujetli –rolli o'yinlar va saxnalashtirish” markazi

Markazda bolalar o'z ijodkorliklarini namoyon etishgan holda hammalari o'zlarini saxnada, jamoat joylarida qanday tustishni o'rganishadi. Saxnadagi bezaklar, qahramonlar kiyimlari, ko'rgazmalar, turli dekaratsiyalar, o'sha ertakdagi muhitni ifodalab beruvchi barcha jihozlar-bular hammasi bola o'sha qahramon obraziga kirib, o'zini o'sha muhitda tasavvur qilishiga yordam beradi. Bola bu markazda o'z “Men”ini shakllantiradi. Bu markazda bolalar vaqtlarini maroqli o'tkazishadi. Bolalar iqtidorini namoyon bo'lishiga, o'z mahoratlarini ko'rsatish uchun juda qulay muhit bu markaz. Markazdagi barcha jihozlar bolalar xayotida uchraydigan jihozlar bo'lib, o'yin jarayonida bola ulardan foydalanishni o'rganadi, kasblar bilan yaqindan tanishish imkoniga ega. O'yinlarda oila a'zolarini o'zaro munosabatlari aks etadi va ular orqali axloqiy tarbiya olish imkoni mavjud.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak: Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida rivojlantiruvchi markazkazlarning afzalliklari juda yuqori. Bu haqida yuqorida izohlab o'tildi. Rivojlantiruvchi markazlar nafaqat bolaning maktabga samarali tayyorlanishi, balki hayotda to'g'ri shakllanishiga ham yordam beradi. Bu borada Tarbiyachi pedagogdan katta mas'uliyat talab qilinadi. Markaz ishi davomida

tarbiyachi bolalar ishini kuzatadi,tavsiya etilgan materiallarning bolalar uchun qanchalik qiziqarli ,tushunarli va osonligi hamdaxavsizligi ga e'tibor qaratadi.Agar kerak bo'lsa,tarbiyachi materiallarni to'ldiradi yoki o'zgartiradi .tarbiyachi markazdagi ishlarni diqqat bilan tahlil qiladi va guruhning barcha bolalari besh kun davomida har bir markazda bo'lishini ta'minlaydi.Bundan tashqari kimga bajarish oson ,kimga qiyin bo'lganini kuzatadi.Kuzatuv natijalari asosida tarbiyachi bola va uning ota-onalari bilan yakka tartibda ishlashni rejalashtiradi. Yuqorida keltirib o'tganimizday rivojlantiruvchi markazlardagi yetakchi faoliyat –bu o'yn bo'lib ,amaliyotchi pedagoglarning ushbu faoliyatni keng qo'llashda qiziqishlari ortib bormoqda. Maktabgacha ta'lim tashkilotiguruhlaridagi rivojlanish markazlari-bu pedagogik jarayonni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan estetik, psixo–pedagogik shartlar majmuasi bo'lib o'quv muhiti oqilona tashkil etilgan, turli xil o'yn va o'quv materiallari bilan ta'minlangan rivojlantiruvchi muhit. Bugungi kunda bolalar maktabgacha ta'lim tashkilotiga moslashtirilmaslik kerak,aksincha Maktabgacha ta'lim tashkiloti har bir bola uchun uning qobiliyati,imkoniyati,ruhiy va jismoniy holatlarini e'tiborga olgan holda zarur sharoitlarni yaratishga intilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Maktabgacha pedagogika, F.R.Qodirova, SH.Q.Toshpo'latova, N.M.Qayumova, M.N.A'zamova
2. "Ilk qadam"davlat o'quv dasturi 2022-yil 4-fevraldagi nashri
3. O'zbekiston Respublikasi Xalq Demokratik vazirligi:www.uzedu.uz.
4. [Http://www.azed.uz](http://www.azed.uz)-O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA PEDAGOGIK VA BOSHQARUV FAOLIYATINING O'ZARO BOG'LIQLIK VA ALOQADORLIK XUSUSIYATLARI

Toshpo'latova Dildora Baxriddinxon qizi

NamDU tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkiloti faoliyatini tashkil etish, boshqarish va takomillashtirish, pedagogik jarayonlar samaradorligini ta'minlash, maktabgacha ta'lim tashkiloti rahbari, pedagog xodimlar va tarbiyachilarning qiziqishi, bilimi, ko'nikma va malakalariga, ularning faoliyati natijalariga ham bog'liqligi va aloqadorligi maktabgacha ta'lim tashkiloti boshqaruvi o'ziga xos tizim ekanligini haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Tarbiyachi, boshqaruv faoliyati, direktor, boshqaruvchilik faoliyati, ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilari, pedagogik va boshqaruv faoliyati, MTT boshqaruvida pog'onaviylik va samaradorlik

Аннотация: В данной статье рассмотрены организация, управление и совершенствование деятельности дошкольной образовательной организации, обеспечение эффективности педагогических процессов, заинтересованность, знания, умения и квалификация руководителя дошкольной образовательной организации, педагогического коллектива и воспитателей, а также как результаты их деятельности, связаны с управлением дошкольной образовательной организацией, считается, что это система.

Abstract: In this article, organization, management and improvement of activities of a preschool educational organization, ensuring the effectiveness of pedagogical processes, the interest, knowledge, skills and qualifications of the head of a preschool educational organization, pedagogical staff and educators, as

well as the results of their activities, are related to the management of a preschool educational organization. it is thought that it is a system.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti faoliyatini tashkil etish, boshqarish va takomillashtirish, pedagogik jarayonlar samaradorligini ta'minlash nafaqat maktabgacha ta'lim tashkiloti rahbari, balki pedagog xodimlar va tarbiyachilarning qiziqishi, bilimi, ko'nikma va malakalariga, ularning faoliyati natijalariga ham bog'liqligi va aloqadorligi maktabgacha ta'lim tashkiloti boshqaruvi o'ziga xos tizim ekanligini ifodalaydi.

Har qanday boshqariladigan obyekt kabi maktabgacha ta'lim tashkiloti (MTT) faoliyati ham va boshqaruvchi subyektlar tomonidan boshqariladi va muvofiqlashtirib boriladi. MTT faoliyati tashkilotchilari bo'lgan subyektlar (MTT rahbari, pedagog xodimlar va tarbiyachilar) o'rtasidagi aloqa tarbiyaviy munosabatlarga asoslanadi va tarbiyaviy munosabatlar jarayonidagi o'zaro munosabatlar ularning faoliyatini ifodalaydi.

Demak, MTT faoliyatini tashkil etish, boshqarish va belgilangan maqsadlarga erishishda rahbarlar, pedagog xodimlar va tarbiyachilarning lavozimi yo'nalishidagi funktsional vazifalarini o'zaro aloqadorligi va bog'liqligini ta'minlash asosida samaradorlikka erishish uchun hamkorlikdagi boshqaruvni tashkil etishning zarurati MTT boshqaruvining o'ziga xos xususiyatlaridan biri ekanligini ko'rsatadi.

MTTda pedagogik va boshqaruv faoliyatining o'zaro bog'liqlik va aloqadorlik xususiyatlaridan biri subyektlar faoliyatini tashkil etishda boshqaruv metodlaridan mazmun-mohiyatiga va vazifasiga ko'ra to'g'ri foydalanishning ahamiyatliligi bo'lib, MTT faoliyatini tashkil etish va boshqarishga, ya'ni MTTning funktsional vazifasi va undagi ta'lim-tarbiyaviy muhitning o'ziga xos jihatlariga mos keladigan metodlarni qo'llash zarur hisoblanadi.

MTT faoliyatini takomillashtirishda pedagog xodimlar va tarbiyachilar faoliyatini tashkil etish, muvofiqlashtirish, ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilariga

zaruriy shart-sharoitlarni yaratib berish, ularning faoliyatini takomillashtirish, MTT moddiy-texnik bazasini mustahkamlash xodimlarga moddiy yordam ko'rsatish, ularni rag'batlantirish, mukofotlash yoki jazolash (jarima solish)da iqtisodiy metodlardan foydalaniladi.

MTT boshqaruvida pedagog xodimlar, tarbiyachilar hamda tarbiyalanuvchilar faoliyatini muvofiqlashtirishda qaror, buyruq, farmoyish va ko'rsatmalarni o'z vaqtida tegishli shaxslarga yetkazish va bajarilishini nazorat qilish o'ziga xos ahamiyat kasb etib, tashkiliy-ma'muriy metodlardan foydalanish zaruriyatini belgilaydi. Chunki, MTT faoliyatini takomillashtirishda qarorlar, buyruqlar, farmoyishlar va ko'rsatmalar tayyorlash va ularning bajarilishini ta'minlash jarayoni o'ziga xos ahamiyat kasb etuvchi jarayon hisoblanib, sub'ektlar faoliyatini muvofiqlashtirishda tashkiliy-ma'muriy metodlar orqali ta'sir ko'rsatishning zarurati MTTda pedagogik va boshqaruv faoliyatining o'zaro bog'liqlik va aloqadorlik xususiyatlaridan biri sanaladi.

MTT boshqaruvi jarayonida mavjud muammolarni hal etish, ta'lim-tarbiya jarayonini ilmiy asosda tashkil etish, ta'lim samaradorligini oshirish yo'nalishida qabul qilingan qaror va buyruqlarning mazmun-mohiyati jamoa a'zolarining qiziqishi, manfaatlari, ko'nikma va malakalari, bilimi, qobiliyati hamda imkoniyatlariga, shuningdek, mavjud huquqiy va me'yoriy hujjatlarga mos kelishi zarur bo'lib, bu ko'p jihatdan rahbarlarning boshqaruv yo'nalishidagi bilimi, ko'nikma va malakasi, kasbiy tajribalariga bog'liq bo'ladi.

Demak, tashkiliy-ma'muriy metoddan foydalanishda hamkorlikdagi boshqaruvni tashkil etish orqali xodimlarda mas'uliyatni, ya'ni ularda o'z vazifalariga nisbatan javobgarlik hissini shakllantirish, MTTda mavjud munosabatlarni yaxshilash asosida o'zaro ta'sir jarayonini vujudga keltirish, ongli intizom, o'zaro mutanosiblik va kelishuvchanlik, tartiblilik hamda uzluksiz rivojlanishni zamonaviy talablarga mos ravishda ta'minlashning zarurati MTTda

pedagogik va boshqaruv faoliyatining o'zaro bog'liqlik va aloqadorlik xususiyatlaridan biri sifatida maydonga chiqadi.

MTTda pedagogik va boshqaruv faoliyatining o'zaro bog'liqlik va aloqadorlik xususiyatlaridan biri ta'lim muassasasida ijodiy-sog'lom muhitni yaratish zaruriyatini belgilaydi, bu o'z navbatida boshqaruvning ijtimoiy-psixologik metodlaridan foydalanish asosida MTTda pedagogik va boshqaruv faoliyatining o'zaro bog'liqlik va aloqadorlik xususiyatlaridan biri umumiy maqsadni belgilash va qarorlar qabul qilish jarayonida pedagog xodimlar, tarbiyachilar va mutaxassislarining erkin ishtirok etishi, mustaqil va erkin harakat qilishi, o'z fikr va tashabbuslarini namoyon qilishi uchun zaruriy shart-sharoitlar yaratishni nazarda tutadi.

MTTda majburiy itoatkorlik o'rnida ongli intizomni shakllantirish uchun ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilari va mutaxassislar o'rtasida qulay ijobiy-ta'limiy muhitni, samarali o'zaro ta'sir jarayonini vujudga keltirish asosida ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilari hamda barcha xodimlarning faoliyatini muvofiqlashtirish, tashabbuslarni rag'batlantirish, barcha tarkibiy qism va bo'limlarning faoliyatini muvofiqlashtirish, ijtimoiy amaliyot va ta'lim ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda natijalarning samaradorligini hamkorlikda tahlil qilishni tashkil etishning ahamiyatlilikini MTTda pedagogik va boshqaruv faoliyatining o'zaro bog'liqlik va aloqadorlik xususiyatlaridan biri sifatida keltirish mumkin.

Yuqorida keltirilgan pedagogik va boshqaruv faoliyatining o'zaro bog'liqlik va aloqadorlik xususiyatlari bilan bir qatorda, quyidagilarni MTTda pedagogik va boshqaruv faoliyatining o'zaro bog'liqlik va aloqadorlik xususiyatlari sifatida keltirish mumkin:

- MTT rahbarlari, mutaxassislar, pedagog xodimlar, tarbiyachi va tarbiyalanuvchilarning faoliyati o'ziga xos integrativ tizim ekanligi;

- MTT rahbarlarining nazariy bilimlari, ko'nikma va malakasi, tajribasi va kasbiy ahamiyat kasb etuvchi shaxsiy sifatlarining o'zaro bog'liqligi;
- MTT rahbarining qulay ta'limiy muhitning tashkilotchisi, boshqaruvchisi va ishtirokchisi sifatida sub'ekt integratsiyasi;
- MTT rahbarining boshqaruv faoliyati samaradorligi MTT faoliyatining natijaviyligini ifodalashi;
- MTT boshqaruvida pog'onaviylik bilan samaradorlikning nomutunosibligi;
- MTTni boshqarish mazmun-mohiyatiga ko'ra ma'lum bir maqsadga erishishga yo'naltirilgan, o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan boshqaruv funktsiyalarini amalga oshirishni nazarda tutishi;
- MTT rahbari tomonidan boshqaruv funktsiyalarini ma'lum bir izchillikda amalga oshirilishining ahamiyatliligi;
- boshqaruvni ilmiy asosda tashkil etish MTTda ijodiy-ta'limiy muhitni yaratish zaruriyatini belgilashi;
- MTT faoliyatida majburiy itoatkorlik o'rnida ongli intizomni shakllantirishning zaruriyati;
- MTT faoliyatida tarbiyaviy munosabatlarning o'ziga xosligi;
- MTTda qulay ta'limiy muhitni shakllantirishda rahbarlarning faolligi hamda axborotlar aniq va ishonchli bo'lishi zaruriyati;
- boshqaruv faoliyatining uslubiy xususiyatlari bilan xodimlarning shaxsiy xususiyatlari, samarali boshqaruv metodlari o'rtasidagi bog'liqlik;
- hamkorlikda boshqaruvning natijaviyligi bilan rahbarlar va pedagogik xodimlarning boshqaruv yo'nalishidagi bilimi, ko'nikma va malakalarining o'zaro bog'liqligi;

- boshqaruv metodlari boshqaruv funksiyalarini amalga oshirish mexanizmi sifatida ahamiyatliligi.

MTTda pedagogik va boshqaruv faoliyatining o'zaro bog'liqlik va aloqadorlik xususiyatlaridan biri rahbarlar, mutaxassislar, pedagog xodimlar, tarbiyachi va tarbiyalanuvchilar, bir so'z bilan aytganda pedagogik jarayon sub'ektlarining faoliyatini ta'lim-tarbiyaviy jarayonlar natijaviyligini ta'minlashga yo'naltirilishning zarurati bo'lib, bu nafaqat MTT rahbari amaliy pedagogik va boshqaruv faoliyatiga, balki barcha pedagog xodimlar, mutaxassislar, tarbiyachi va tarbiyalanuvchilarning funktsional vazifalarini bajarish samaradorligiga, ularning hamkorlikdagi boshqaruv jarayonidagi faolligiga ham bog'liq hisoblanadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari (MTT) rahbarlarining asosiy funksiyasi ta'lim muassasasi oldiga qo'yilgan maqsadlarga erishishda ta'lim muassasasi hayotiy faoliyatini ta'minlash bo'yicha boshqaruv yo'nalishidagi masalalarning ijobiy yechimini topish, hal etish hisoblanadi.

Alohida ta'kidlash zarurki, boshqaruv faoliyati yoki ixtiyoriy faoliyat inson-inson munosabati, shuningdek, insonning tashqi muhit bilan munosabatlari, tarbiyaviy munosabatlar shaklida, ya'ni shaxsning ehtiyojlari talablaridan kelib chiqib ko'zlangan maqsadni amalga oshirishdagi o'zaro aloqalar shaklida tahlil qilinadi va o'rganiladi. Faoliyat maqsadi ob'ektiv bo'lib, o'z o'rnida shaxs tomonidan belgilanadi va u faoliyatning asosiy komponenti hisoblanadi. Shuningdek, faoliyat sub'ektni ma'lum bir harakatga keltiruvchi sabablarni aniqlaydi va unda aniq bir shaxsning faoliyati va maqsad ifodalanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qurbonov Sh., Sayitxalilov E. Ta'lim sifatini boshqarish. –T.: Turon-Iqbol, 2006.
2. Djurayev R.X., Turg'unov S.T. Ta'lim menejmenti. –T.: Voris-nashriyot, 2006.

3. Djurayev R.X., Turg'unov S.T. Umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarini boshqarishda menejmentning asosiy tushunchalari. –T.: Fan, 2006.

4. Samarov R. Ta'lim tizimida din psixologiyasi (tizimli-funksional yondashuv) // Zamonaviy ta'lim jurnali. 2013, 8-son.

5. "Ilk qadam" davlat dasturi T., 2018 y.

6. O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari. T., 2018 y.

KREDIT MODUL TIZIMIDA MUSIQIY FANLARDAN MUSTAQIL TA'LIMNI TASHKIL ETISHNING MAZMUNI VA MEZONLARI

G`. Toshmatov - NamDPI Amaliy va tabiiy fanlarni
o'qitish metodikasi kafedrası o'qituvchisi

Ma'lumki, O'zbekistan Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 31-dekabrdagi "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini tashkil etish bilan bog'liq tizimni lakomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 824-son Qarori hamda Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirining 2021-yil 16-iyuldagi "Oliy ta'limning davlat ta'lim standaftlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 3 11-son buyrug'i asosida yurtimizning Oliy ta'lim muassasalarida Evropa kridet modul tizimi (ECTS) da talabalarga ta'lim berish boshlandi.

Bu tizimga o'tgan oliy o'quv yurtlarida kredit modul tizimini oliy ta'lim tizimida joriy etish bo'yicha adabiyotlar, taqdimotlar va video roliklar ishlab chiqilib professor-o'qituvchilar tomonidan talabalarga tizim haqida tushunchalar va ma'lumotlar berib kelinmoqda. Ushbu tizimda mustaqil ta'limni tashkil etish, uni bajarib topshirish hamda baholash bo'yicha yo'riqnomalar ishlab chiqilib amaliyotga joriy qilinmoqda.

Kredit modul tizimida musiqa o'qitish metodikasi fanlarida ham mustaqil talim olish barcha fanlar qatori quyidagi umumiy qoidalarga asosida tashkil etiladi.

Ushbu tizimda talabaning mustaqil ta'lim olish yuklamasi o'quv rejasida muayyan fanni o'zlashtirish uchun belgilangan o'quv ishlarining ajralmas qismi hisoblanadi. Talabaning mustaqil ta'limi auditoriyada va auditoriyadan tashqarida

bevosita o'qituvchi rahbarligida mustaqil ish yoki talabaning fan (modul) bo'yicha mavzularni mustaqil o'qib-o'rganishi tarzida amalga oshiriladigan o'quv ishlari majmuini anglatadi. Shu o'rinda kredit modul tizimida mustaqil ta'lim va mustaqil ish tushunchalari qanday xususiyatlarga ega ekanligi haqida qisqacha izoh berib o'tsak:

Mustaqil ta'lim – auditoriyada olingan bilim, ko'nikma, malakalarni mustahkamlash hamda fanga oid (xususiy) kompetensiyalarini rivojlantirish, qo'shimcha ma'lumot yoki materialni mustaqil o'rganish maqsadida tashkil etiladigan o'qitish shakli.

Mustaqil ish – o'qituvchining topshirig'i va uning rahbarligida o'quv vazifasini hal etadigan ta'limning faol metodi. Mustaqil ish bu qo'yilgan maqsad bilan bog'liqlikda talabalarning aniq faoliyatini tashkil etish va amalga oshirishdir. Talabaning mustaqil ishlari uning yuqori darajadagi faollik, ijodiylik, mustaqil tahlil, tashabbuskorlikka asoslangan faoliyatidir. Mustaqil ish turi va shakli muayyan ta'lim yo'nalishi (mutaxassislik) hamda fan(modul)larning xususiyatidan kelib chiqqan holda belgilanadi.

Mustaqil o'qib-o'rganish uchun taklif etilgan mavzular hamda mustaqil ish topshiriqlari va ularni bajarish bo'yicha ko'rsatmalar talaba uchun ishlab chiqilgan ishchi dastur (Sillabus)da o'z aksini topadi hamda mustaqil ish uchun taqdim etilgan o'quv topshiriqlari variativ tavsifga ega bo'lishi tavsiya etiladi.

Fan(modul) bo'yicha mustaqil ta'limga ajratilgan soatlarning mustaqil ish tarzida bajarilishi ko'zda tutilgan o'quv birligi hajmi (kredit) mas'ul kafedra muhokamasidan o'tkazilishi, yig'ilish qarori bilan tasdiqlanishi hamda professor-o'qituvchi tomonidan tuzilgan Sillabusda mustaqil ish shakli va turi mazkur qarorga mos kelishi lozim bo'ladi.

Musika o'qitish metodikasi fanlarida didaktik jarayonlarni jadallashtirish, talabalarning mustaqil ta'lim olish samaradorligini oshirish maqsadida o'quv davrining I semestrida fan o'qituvchilari va tyutorlar, ARM xodimlari tomonidan mazkur jarayonni amalga oshirish tartibi bo'yicha davriy ravishda (shu jumladan, kredit haftaligi doirasida) o'quv seminarlari tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

Talabalarning mustaqil ish topshiriqlari va uni bajarish muddatlari institutning elektron platformasida qat'iy belgilangan bo'ladi. Kredit modul tizimida uzrli sabablarsiz mustaqil ishni bajarish muddatini o'tkazib yuborgan talabalarning o'quv faoliyati natijalari tekshirilmaydi va baholanmaydi. Uzrli sabablar esa, dekanat (registrator ofis) tomonidan o'rganib chiqilishi, dekan rezolyutsiyasi bilan inobatga olinishi hamda topshiriq bajarilishi uchun yakuniy nazorat o'tkazilishiga qadar qayta topshirish muddati belgilanishi mumkin.

Kredit modul tizimida mustaqil ta'lim bo'yicha o'quv faoliyati natijalari baholanmagan talaba yakuniy nazoratlarga kiritilmaydi.

Musiqqa o'qitish metodikasi fanlarini o'qitishda talabalarga fan(modul) bo'yicha oraliq va yakuniy nazorat savollarining 1/2 qismini mustaqil o'qib-o'rganish uchun tavsiya etilgan mavzular asosida tuzilishi tavsiya etiladi.

Shuningdek fan(modul)ning auditoriya yuklamasini bajarish vaqtida ya'ni dars o'tish jarayonida talabalarning mustaqil ishlari nazorat qilinmaydi. Talaba mustaqil ish topshiriqlarini bajarish yuzasidan auditoriya dars mashg'ulotlaridan tashqari vaqtlarda ishchi dastur (Sillabus)da ko'rsatilgan kontakt soatida offlayn yoki onlayn tarzda fan o'qituvchisidan maslahat olishi mumkin bo'ladi.

Musiqqa o'qitish metodikasi fanlaridan talaba mustaqil ish topshiriqlarini bajarishda akademik va etik talablarga rioya etishi (plagiatga yo'l qo'ymasligi, professor-o'qituvchilar, talabalar bilan tolerant munosabatda bo'lishi, mas'uliyatli bo'lishi, kichik guruhlarda hamkorlikda ishlashi) shart bo'ladi. Fan(modul) yuzasidan talabalar bajaradigan mustaqil ish topshiriqlari taxminan namunalar asosida mustaqil bajarishlariga yo'naltirilgan bo'lishi lozim. Talabalarning mustaqil ish topshiriqlarining 1/3 qismi kichik guruhlarda hamkorlikda ishlash (kooperativlik)ga mo'ljallangan bo'lishi kerak bo'ladi.

Kredit modul tizimida barcha fanlardan talabalarni mustaqil o'qib-o'rganish uchun taklif etiladigan mavzular va mustaqil ish topshiriqlari, fan(modul)ga ajratilgan kreditlar soni talabaning umumiy vaqt budjetini inobatga olgan holda belgilanadi.

Shuningdek musiqa o'qitish metodikasi fanlaridan mustaqil ish topshiriqlari talaba tomonidan elektron tizim (platforma)ga yuklanadi. Aniq belgilangan muddatda professor-o'qituvchi tomonidan tekshiriladi va natijasi talabaga ma'lum qilib boriladi. Professor-o'qituvchi fan(modul)ning ishchi dasturi (Sillabus)da belgilangan kontakt (muloqot) vaqtida mustaqil ish topshiriqlari bo'yicha talaba murojaati asosida maslahat va amaliy tavsiyalar berib boradi. Mustaqil ta'lim natijalarini baholash fan (modul)ning umumiy baholash tizimida aks ettiriladi va ishchi dastur (Sillabus)ning baholash mezonlarida unga ajratilgan ball aniq ko'rsatib qo'yiladi.

Talabalar fan(modul)ni qayta o'zlashtirish davrida o'quv rejada ko'zda tutilgan umumiy yuklamani saqlab qolingan holda kafedra qarori bilan auditoriya va mustaqil ta'lim soatlari 30/70 nisbatgacha bo'lishi mumkin.

Musiqa o'qitish metodikasi fanlaridan professor-o'qituvchi mustaqil ishga qo'ygan ballar bo'yicha talabalar tomonidan e'tirozlar bo'lgan taqdirda, talabalar belgilangan muddat tugaganidan keyin 24 (yigirma to'rt) soat (1 sutka) davomida dekanat(registrator ofis)ga elektron platforma orqali ariza bilan murojaat qilishi mumkin. Bunda kafedra mudiri tomonidan tuzilgan appelyatsiya komissiyasi talabaning mustaqil ish natijalarini 2 (ikki) ish kuni muddatida appelyatsiyadan o'tkazishi va elektron platforma orqali talabaga asoslangan xulosani taqdim etadi.

O'qishi ko'chirilgan yoki tiklangan talabalar o'zlashtirilmagan fan(modul)larni qayta o'qish tartibida o'zlashtiradi. Istisno tariqasida, fanning semestrda yuqumasi 6 (olti) kreditdan oshmaydigan akademik farqli fan(modul)lar talabaning arizasiga ko'ra, dekan roziligi bilan 100% mustaqil ta'lim shaklida o'zlashtirilishi mumkin bo'ladi.

Musiqa o'qitish metodikasi fanlaridan talabalarning mustaqil ta'limi quyidagi turlarda tashkil etiladi:

- auditoriya mashg'ulotlariga tayyorgarlik ko'rish;
- auditoriyadan tashqari vaqtda mustaqil ish topshiriqlarini bajarish;
- fan (modul) bo'yicha mavzularni mustaqil ravishda Axborot-resurs markazlari, uy (talabalar turar joylari)da o'qib-o'rganish.

Auditoriyadan tashqari vaqtda bajariladigan mustaqil ishlar quyidagi turlarda amalga oshirilishi tavsiya etiladi:

- **esse** – dolzarb mavzu bo'yicha shaxsiy fikrini tanqid, publitsistik va boshqa janrlarda yozma bayon qilish;

- dokladlar tayyorlash;

- kurs ishi yozish;

- konspekt yozish;

- glossariy tuzish;

- individual va guruhiiy o'quv loyihasi;

- keys-topshiriqlarini bajarish;

- mavzuli portfoliolar tuzish;

- axborot-tahliliy materiallar bilan ishlash;

- manbalar bilan ishlash;

- infografika tuzish;

- chizma-tasviriiy modellar (intellekt-kart, freym, mantiqiiy graf va h.k.) yaratish;

- multimediali taqdimotlar yaratish;

- darslarning metodik ishlanmalarini tayyorlash;

- darsdan tashqari mashg'ulotlar ishlanmalarini tayyorlash;

Shu bilan birga musiqa o'qitish metodikasi fanlaridan professor-o'qituvchilar ta'lim yo'nalishi fanning xususiyatidan kelib chiqqan holda mustaqil ishlarning yana boshqa samarali amaliy ijrochilikka doir turlaridan foydalanishi mumkin.

Bundan tashqari musiqa o'qitish metodikasi fanlaridan professor-o'qituvchilar mustaqil ishlarni tashkil etishda axborot texnologiyalaridan quyidagi maqsadlarda foydalanishlari tavsiya etiladi:

Tarmoqdan axborot izlash – web-brauzer, ma'lumotlar bazasidan foydalanish, axborot-qidiruv, axborot-ma'lumotnoma tizimlari, avtomatlashgan kutubxona tizimlari, elektron jurnallardan foydalanish. Axborot izlash va unga ishlov berishga doir mustaqil ishlarga quyidagilar kiradi:

- referat-sharhlar yozish;
- mavzu bilan bog‘liq saytlarga taqriz yozish;
- ma’lum mavzuga doir tarmoqdagi mavjud referatlarni tahlil etish, ularni baholash;
- ma’ruza rejasiga doir o‘z variantini yoki uning ma’lum bir qismini yozish;
- foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxatini tuzish;
- amaliy mashg‘ulotlardan lavha tayyorlash; mavzuga doir doklad tayyorlash;
- mavzuga doir munozara o‘tkazish;
- professor-o‘qituvchi tomonidan tayyorlangan yoki tarmoqdan topilgan web-kvestda ishlash.

Talabalar tarmoqda dialogni amalga oshirishda – elektron pochta, sinxron telekonferensiyalardan foydalanadilar. Tarmoqda dialogni amalga oshirishni quyidagicha ko‘rinishda tashkil etish mumkin:

- o‘tkazilgan yoki o‘tkazilishi ko‘zda tutilgan ma’ruzalarni muhokama qilish;
- mutaxassis yoki talabalar bilan sinxron telekonferensiya(chat)da muloqotni amalga oshirish.

Xulosa qilib aytganda kredit modul tizimida talabalarning mustaqil ta'limni tashkil etishda fan (modul) bo'yicha o'zlashtirilgan bilimlarni mustahkamlash, boyitish, amaliy ko'nikma va malakalarni takomillashtirish, axborot bilan ishlash, o'z-o'zini rivojlantirish, kognitiv, kreativ, hamkorlikda ishlash kompetensiyalarini tarkib topadi. Musiqa o'qitish metodikasi fanlaridan talabalarning mustaqil ta'limini tashkil etishidan asosiy maqsad ham shundan iboratki, talabalarda o'z-o'zini rivojlantirish, mustaqil bilim olish kompetensiyalarni shakllantirish, innovatsion faoliyatni amalga oshirishga imkon beruvchi mustaqil o'quv faoliyatini shakllantirish, fanga oid bilim, ko'nikma va malakalami mustaqil egallash, muammoni shakllantira olish va uni hal etishning maqbul yo'larini izlab topishga qobiliyatli kreativ shaxsni tarbiyalashdan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston respublikasi Oliy ta'lim tashkilotlarida ECTS kredit-modul tizimi: Asosiy tushuncha va qoidalar V.O'rinov, M.Sultonov, A.Umarov. - T.: «Ma'naviyat», 2020. - 96 bet.
2. Process and European Commission in 2015. - ECTS kredit-modul. Yevropa kreditlarni ko'chirish va jamg'arib borish tizimi bo'yicha foydalanuvchiga qo'llanma (ECTS).

STEAM TA'LIM TIZIMINING KELIB CHIQISHI VA AHAMIYATI

Namangan davlat pedagogika instituti 1 -bosqich

talabasi Sobirjanova Marjona Alijon qizi

Annotatsiya: Mazkur maqolada STEAM ta'lim tizimi, unig kelib chiqishi, dunyo ta'lim tizimidagi ahamiyati, O'zbekistonga kirib kelishi haqida fikr yuritilib, uni maktabgacha ta'lim tashkilotlarida qo'llash, vazifalari va samaradorligi haqida ma'lumotlar beradi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida STEAM ta'lim tizimini qo'llashning yutuqlari, afzalliklari va uni fan sifatida muassasalarda o'qitilayotganligi asoslab o'tilgan.

Tayanch tushunchalar: STEM, STEAM, BMT, tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik, san'at, matematika, ta'lim berish, maktabgacha ta'lim tashkiloti

ORIGIN AND SIGNIFICANCE OF STEAM EDUCATIONAL SYSTEM

Abstract: This article discusses the STEAM education system, its origin, its importance in the world education system, its introduction into Uzbekistan, its application in preschool education organizations, its tasks and effectiveness. gives information. The achievements and advantages of using the STEAM education

system in pre-school educational organizations and the fact that it is taught in institutions as a subject are justified.

Basic Concepts: STEM STEAM, UN, Science, Technology, Engineering, art, math, teaching, preschool organization

Аннотация: В данной статье рассматривается система образования STEAM, ее происхождение, значение в мировой системе образования, ее внедрение в Узбекистане, а также приводится информация о ее применении, задачах и эффективности в организациях дошкольного образования. Обоснованы достижения и преимущества использования системы образования STEAM в дошкольных образовательных организациях и то, что она преподается в учреждениях как предмет.

Kirish

STEM ta'lim tizimi 2001 yilda AQSH Milliy fan foni olimlari tomonidan ishlab chiqilgan. U ilk bor maktab dasturiga kiritilgan bo'lib, o'quvchilarning ilmiy-texnika yo'nalishlarida kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan edi. Keyinchalik Georgetti Yakman tomonidan 2006-yilda Art abreviaturasi qo'shildi va endi STEAM oxirigacha shakllandi. Dastur L. S. Vygotskiyning "To'g'ri tashkil etilgan ta'lim – bolani rivojlanish sari yetaklaydi" ilmiy rivojlanish tamoyillariga asoslangan

Statistikaga ko'ra, 2011-yildan buyon STEAM-kasblarga bo'lgan talab darajasi 17 foizga oshdi, oddiy kasblarga bo'lgan talab esa faqat 9,8 foizga oshdi. Bundan ko'rinib turibdiki butun dunyo bo'ylab ushbu talim tizimiga bo'lgan katta talabni ko'rsatadi. BMT prognozlariga ko'ra 2050 yilga borib kasblarning 75 foizi STEAM fanlariga aloqador bo'lishi kutilmoqda. Aynan mana shu tizim asosida ta'lim olish orqali o'quvchilar kelajak muammolariga yechim topa oladigan, yangi kashfiyotlar qila oladigan kadrlarga aylanishiga ishonilmoqda.

STEAM – ta’lim texnologiyasining maqsadi zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda, bolalarni ilmiy va texnik idrokiga jalb qilish imkoniyati bilan intellektual qobiliyatini rivojlantirishdir.

Bu ta’lim texnologiyasi bir vaqtning o’zida beshta-fan (Science), texnologiya (Technology), muhandislik (Engineering), tasviriy san’at (Art), matematika (Math) bo’yicha o’qitishni amalga oshiriladi. Steam fan bo’yicha emas balki, mavzular bo’yicha integratsiyalashgan o’qitish tizimidir. STEAM ta’limini amaliy mashg’ulotlar yordamida ilmiy-texnik bilimlarni real hayotda qo’llash imkoniyatini beradi. STEAM ta’lim texnologiyasi quyidagi ma’noni kasb etadi.

S – Science (Fan)

T – Technology (Texnologiya)

E – Engineering (Muhandislik)

A – Art (San’at)

M – Mathematics (Matematika)

Ko’pgina mamlakatlarda STEAM ta’lim tizimidan foydalanilmoqda. Bunga sabab esa uni boshqa ta’lim tizimlaridan ustuvorlik va afzalligidir. Unda ta’lim berishni o’quv fanlari bo’yicha emas, balki mavzular bo’yicha integratsiyalab olib borish, o’z kuchiga bo’lgan ishonish hisini oshirish, ilmiy-texnik bilimlarini tajribada qo’llash, tanqidiy tafakkur ko’nikmalarini rivojlantirish va muammolarni yechish, shuningdek, o’quvchilarni texnologik innovatsion hayotga tayyorlash, texnik fanlarga bo’lgan qiziqishlarni rivojlantirish va loyihalarga kreativ va innovatsion yondoshuv, faol kommunikatsiya va jamoada ishlashni shakllantirishdan iboratligidir. Ayni paytda Singapur, Janubiy Koreya, Buyuk Britaniya, Isroil, Avstraliya, Xitoy, AQSH kabi jahonga mashhur davlatlarda STEAM ta’limidan foydalanmoqda. Xususan menda Isroil davlati katta qiziqish uyg’otdi. Isroilda pilot-imtihon boshlangan bo’lib maktabni bitirgandan so’ng

o'quvchi majburiy tadqiqot ishini olib boradi. O'quvchilarga ushbu ilmiy ishni amalga oshirish uchun oliy o'quv yurti o'qituvchisi yoki fan nomzodi rahbar etib tayinlanadi. Bundan tashqari o'quvchilarning 70 foizi an'anaviy ravishda o'qiydi, 30 foizi tadqiqotga yo'naltiriladi. Bunda bola shifokor, iqtisodchi, huquqshunos bo'lmasa ham zamonaviy ilm, kashfiyot yo'lidan boradi, yoki dasturlash orqali kasbga bo'lgan layoqati bilan o'z sohasini rivojlantiradi. Bunda bolada mas'uliyat hissi oshadi, erkin fikrlashga o'rganadi.

Shuningdek, O'zbekistonda ham STEAM dasturi asosida darsliklar yaratishda Koreya tajribasidan foydalanilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qaroriga muvofiq, Xalq ta'limi vazirligi huzuridagi Respublika ta'lim markazi oldiga o'quv tarbiya jarayoniga "STEAM" fanlarini o'qitish bo'yicha ilg'or pedagogik texnologik va boshqa maqbul metodikalarni joriy etish vazifasi qo'yigan edi. Uning amaldagi tatbiqi esa SCIENCE ya'ni tabiiy fanlar tarkibiga singdirish bilan boshlandi. Buning yorqin misoli 2022- o'quv yilidan boshlab maktablarda o'qitib kelinayotgan tabiiy fanlar darsligidir. Xo'sh, nega ayan Kareya? Nima uchun biz Koreya texnologiyasidan foydalanyapmiz? Ma'lumki Janubiy Koreya 1-6 sinflarda STEAM fanlarini o'qitish bo'yicha yetakchi davlatlardan hisoblanadi. Koreya STEAM ta'limiga 2012-yilda o'tilgan bo'lib, mamlakat bu yo'nalishda 20 yillik tajribaga egadir.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tashabbuslari bilan yurtizmida tashkil etilgan prezident maktablarida STEAM ta'lim tizimi orqali ta'lim beriladi. Zamonaviy tadqiqotlar STEAM tizimi maktab ta'lim tizimiga oid bo'lgani bilan, uni eng kichik yoshdan, maktabgacha davrdan boshlab tadbqiq etish muhim ekanligini ta'kidlamoqda. Bolaning eng kichik yoshidan boshlab STEAM tizimiga olib kirishning ahamiyati, muvaffaqiyat ildizidir. Zero, 21 asr farzandlari yangi davr texnologiyalari bilan hamnafas, birgalikda ulg'aymoqdalar. Maktabgacha ta'lim tizimida STEAM tizimi bo'yicha faoliyat kundalik ish rejasi asosida olib borilishi mumkin. STEAM ta'lim tamoyillarga asoslanadigan faoliyatlarni ishlab chiqish va amalga tadbqiq etish muhim hisoblanadi. Ushbu ta'lim maktabgacha yoshdan

boshlab boshlanishi kerak, shuning uchun dasturlarni bolalar bog'chalariga kiritish lozim.

Bugungi dunyo kechagi kabi emas, ertangi kun ham bugungi kabi bo'lmaydi! Inson faoliyati barcha sohalarida dinamik rivojlanayotgan texnologiyalar joriy etilmoqda. Zamonaviy bolalarning 65 foizi bugungi kunda mavjud bo'lmagan kasblarni egallaydi. Kelajakdagi mutaxassislar texnologiya, ilmfan va muhandislikning turli xil sohalaridan kompleks ta'lim va bilimlarga muhtoj bo'ladi. Science is fun! Ilm-fan quvnoq bo'lishi kerak, u o'quvchilar uchun qiziqarli va o'ziga jalb qiluvchi bo'lishi kerak. Shuning uchun bolalar bog'chalarida ham STEAM ta'lim tizimiga asoslangan holda faoliyat olib borish muvaffaqiyatli bo'ladi.

STEAM texnologiyasi bolalarga dunyoni tizimli o'rganish, atrofdagi hodisalarning o'zaro munosabatlarini aniqlash va tushunish, yangi, g'ayrioddiy va juda qiziqarli narsalarni kashf qilish imkonini beradi. Yangi narsalar bilan tanishishni kutish qiziqish va kognitiv faoliyatni rivojlantiradi; o'zingiz uchun qiziqarli vazifani aniqlash, usullarni tanlash va uni hal qilish uchun algoritm yaratish, natijalarni tanqidiy baholash qobiliyati - muhandislik fikrlash uslubini ishlab chiqish va jamoaviy faoliyat qobiliyatini rivojlantiradi. Bularning barchasi bolaning rivojlanishining tubdan yangi, yuqori darajasini ta'minlaydi va kelajakda kasb tanlashda yanada keng imkoniyatlar yaratadi.

STEAM farzandlarimizga - ixtirochilar, kashfiyotchilarning kelajak avlodi, olim sifatida tadqiqotlar olib borish, texnologiyani shakllantirish, muhandis sifatida loyihalash, rassom sifatida yaratuvchi, matematik sifatida analitik fikr yuritishni o'yin orqali yuzaga keltiradi. Bu yondashuvi tufayli bolalar tabiatni tushunib, dunyoni muntazam o'rganishadi va shu bilan qiziqishlarini, muhandislik fikrlash uslubini, tanqidiy vaziyatlardan chiqish qobiliyatini, jamoaviy ish qobiliyatini rivojlantirish va liderlik, o'z-o'zini namoyon qilish asoslarini o'rganishadi, o'z navbatida, bolalar rivojlanishining tubdan yangi darajasini ta'minlaydi.

STEAM - ta'lim texnologiyasi har doim bilim va badiiy izlanishning holatiga asoslangan loyiha uslubiga asoslangan bo'lib, u o'z amaliy tajribasi asosida bilim olishda va keyinchalik olingan bilimlarni bolalar faoliyatining ustuvor yo'nalishlarida qo'llashda: o'yin, dizayn, bilim va tadqiqot faoliyati texnik ijod elementlari bilan.

Janubiy Koreya, Yaponiya, Rossiya, Angliya, Fransiya, Germaniya kabi taraqqiy etgan davlatlar tajribasida maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarda bog'lanishli og'zaki nutqni va ulardagi ilk kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishga jiddiy yondoshadilar. O'zbekiston Respublikasida ham Yangi O'zbekiston sharoitida «Uchinchi renesans» davriga qadam qo'yish jarayonida yurtimizda yosh avlodni sog'lom va har tomonlama yetuk voyaga yetkazish, ta'lim-tarbiya jarayoniga samarali ta'lim va tarbiya shakllari hamda usullarini joriy etishga qaratilgan maktabgacha ta'limning samarali tizimini tashkil etish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida esa STEAM ta'lim tizimidan foydalangan holda faoliyat yuritilmoqda.

Xulosa

Maktabgacha ta'lim sohasi uzluksiz ta'lim tizimining birlamchi bo'g'ini hisoblanib, u har tomonlama sog'lom va barkamol bola shaxsini tarbiyalash va maktabga tayyorlashda g'oyat muhim ahamiyat kasb etadi. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar qiziquvchan va quvnoq bo'ladilar, ularga oddiy, an'anaviy ta'limdan ko'ra STEAM ta'lim tizimidan foydalanib ta'lim berish qiziqarliroq va osonroq kechadi STEAM dasturida asosiy g'oyasi ham - "hech qanday so'z yoki vizual tasvirlar aqlning rivojlanishi uchun asos bo'la olmaydi. Bola barchasini laboratoriyada bajarib ko'rishi kerak". STEAM dasturi orqali tashkil etiladigan faoliyatlarda bola faol bo'ladi. Chunki faoliyatda manipulyatsiyalash va integratsiyalashgan haqiqiy zamonaviy muhit va uning axborot-kommunikatsiya qismi, jumladan, programlanadigan robot qurilmalari bilan tajriba o'tkazish bolani jalb etadi. STEAM dasturida bolalar bilan tajribalar tashkil etish elementar faoliyatlar orqali

tashkil etilib, oddiydan murakkabga qarab boradi. Shu tamoyilga amal qilinsa, bola qiyin tajribalarni tashkil etishda, laboratoriyada mustaqil ishlay olishga qiynalmaydi. Tarbiyalanuvchilarda STEAM ko'nikmalari shakllangach, bolaning borliq, bizni o'rab turgan dunyo bilan intellektual xarakterga ega bo'lgan bilimlar jamlanmasi tobora rivojlanib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Maktabgacha ta'limda STEAM texnologiyalari". O'quv-uslubiy qo'llanma Tuzuvchi: Yu.R. Maxmutazimova.
2. Yangi O'zbekiston demokratik o'zgarishlar, keng imkoniyatlar va amaliy ishlar mamlakatiga aylanmoqda. Toshkent: "O'qituvchi" nashriyoti, 2021. 184 b.

Elektron ta'lim resurslari:

1. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi: www.uzedu.uz.
2. <http://www.duportal.uz> - O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi axborot-lim portali
3. <http://www.azed.uz> - O'zbekiston Respublikasi Xalq talimi vazirligi

ЁШ АВЛОДНИ БАДИЙ – ЭСТЕТИК ЖИХАТДАН ТАРБИЯЛАШДА ТАСВИРИЙ САНЪАТ МАШҒУЛОТЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ МЕТОДИКАСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ УСУЛЛАРИ

**Ботир Болтабаевич Байметов, Тошкент вилояти Чирчиқ давлат
педагогика университети профессори, bbb19532506@gmail.com**

**Уматалиев Мухторжон Абдурахимович, Наманган давлат университети
таянч докторанти, Muhtorjonumataliyev@gmail.com**

Аннотация: Мақола ёш авлодни бадий – эстетик жихатдан тарбиялашда тасвирий санъат машғулотларини ташкил этиш методикасини

такомиллаштириш усуллари, машғулотларини ташкил этишда унинг назарий асосларидан фойдаланиш, тасвирий санъатда натюрморт композициясини тузишга оид фикрлар баён этилган.

Калит сўзлар: Тасвирий санъат, натюрморт, рангтасвир, композиция, бадиий ижод, композитсион яхлитлик, ритм, ранг, колорит.

Ўзбекистонда Республикаси Президентининг сўнгги йилларда имзоланган фармон ва қарорлари ижросини таъминлаш, узлуксиз таълим тизимининг энг муҳим босқичи бўлган мактабгача ва бошланғич таълимни тубдан ривожлантириш бугунги кунинг муҳим вазифаларидан биридир. Маълумки, ўсиб келаётган ёш авлодни эстетик циклга кирувчи фанларнинг асоси бўлган тасвирий санъат таълимига тайёрлаш даражасини тубдан яхшилаш, таълим-тарбия жараёнига замонавий таълим дастурларини татбиқ этиш, тасвирий санъатдан малакали педогог кадрлар билан таъминлаш, болаларни ҳар томонлама интеллектуал, ахлоқий, эстетик ва жисмоний ривожлантириш учун шарт-шароитлар яратиш [1], таълим муассасаларининг моддий техника базасини, “Мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш бўйича 2017–2021 йилларга мўлжалланган дастурида белгиланган вазифаларни амалга ошириш чора-тадбирлари режаси ишлаб чиқилди. Ушбу дастурда асосий мақсадлардан бири замонавий тасвирий санъат орқали болалардаги қобилият ҳамда имкониятларни аниқлаб, уларни тўғри шакллантириш ва юзага чиқариш белгиланган [2]. Бу соҳада замонавий талабларга жавоб берадиган илғор педагогик услуб ва усуллари ишлаб чиқиш, ўқув ва ўқув-методик адабиётларнинг янги авлодини яратиш, нашр этиш ҳам ғоят долзарб вазифалардан бири эканлиги таъкидланмоқда.

Бугунги кунда жаҳонда мактабгача ва бошланғич таълим тизимини такомиллаштириш, унинг педагогик ва психологикасосини ташкил қилувчи назарий ва амалий тизимни юқори босқичга олиб чиқиш муаммоларидан бири бу келажак авлодга тасвирий фаолият методикасининг илмий асосланган ва синаб кўрилган мазмунини, топшириқлар тизимини ва унинг

методикаларини такомиллаштириш, шунингдек, тасвирий фаолият методикасини такомиллаштириш билан боғлиқ илмий тадқиқотлар олиб борилмоқда.

Тасвирий ва амалий санъат асарларини идрок этишга оид ўқув материаллари ўқувчиларнинг амалий ишлари билан боғлангандир. Болаларга ўзбек миллий ва жаҳон халқларининг ноёб санъат асарларининг намуналарини намойиш этиш ва идрок эттириш орқали уларнинг санъатга, гўзалликка интилишини уйғотади ва уларни шу соҳага йўллайди. Тасвирий санъат асарларни намойиш этишда болалар композиция асослари, асар ғояси, гўзалликни ҳис қилиш каби хислатларни бадий-тасвирий воситалар билан таништирилади.

Болаларга тасвирий санъатнинг натурага қараб расм ишлаш машғулотларини кичик ёшдан бошлаб ўргатиш нарсаларнинг тузилиши, шакли, ранги, ўлчовлари, уларнинг характерли, типик белгиларини билиш имконини беради. Шу орқали болаларда кузатувчанлик, хотира, эстетик дид, образли тафаккур каби энг муҳим тасвирий малакалар шакллантирилади ва ривожлантирилади. Улар тик, ётиқ, оғма, эгри, тўлқинсимон чизиқларни чизиш, бўёқлар билан тегишли юзани бир меёрда бўйаш, оч тусдан тўқ тусга ва аксинча тўқдан очга ўтиш, ўқувчилар тўғри ва эгри чизиқларни тенг бўлақларга бўлиш малакаларни ўзлаштирадilar. Чизилаётган расм мазмунидан келиб чиққан ҳолда қоғоз форматини тўғри танлашни ҳамда расмни қоғозда композицион жиҳатдан тўғри жойлаштиришни ўрганадилар. Шунингдек, расмни босқичлар асосида ишлашни ўзлаштирадilar.

Натурага қараб расм ишлаш машғулотларида ўқувчилар мўйқалам, рангли қаламлар, акварел, гуашь бўёқлари билан ишлаш йўлларини ўрганадилар, имкони бор жойларда кўмир (уголь), соус, пастел, сангина каби материаллар билан ҳам иш олиб борадилар.

Амалий ишларда натюрморт композициясини тасвирлаш машқлари шаклларнинг тузилиши, шаклнинг алоҳида қисмларининг бир-бирига

нисбатан ўлчамлари, шакллари тўғри акс эттириш малакалари такомиллаштирилади. Ёруғ-соя, рангшунослик, перспектива, композиция юзасидан назарий маълумотлар бериш билан бир қаторда ўзига қараб алоҳида ва натюрморт ишлаш юзасидан амалий ишлар бажарилади.

Тасвирлаш жараёнида натурани таҳлил қилиш, уларнинг қисмларини бир-бири билан таққослаш, умумлаштириш кабилар расм ишловчининг эътибор марказида бўлади. Бунда, айниқса, чизиқлар равонлиги, рангларнинг нафис ва мутаносиблиги, ифодаланган гўзалликни зеҳнлаб тасвирлай олишга алоҳида эътибор берилади.

Болаларга вазифалар 0,5 соатдан 1,0 соатгача давомида ва қисқа муддатда (5-10 дақиқа) бажариладиган қоралама ва ранглавҳалар шаклида бажарилади. Бу ишлар алоҳида мавзу асосида ёки машғулот мазмунидан келиб чиққан ҳолда дарснинг бошланиш, ўрта ёки охирида амалга оширилади. Вазифа ва топшириқлар ўсимлик ва дарахт барглари, турли шакл ва рангдаги гуллар, мева ва сабзавотлар, хунармандчилик ва амалий санъат буюмларини алоҳида ва тўп ҳолда натюрморт тарзида расмини чиздириш орқали амалга оширилади. Натурага қараб бажариладиган топшириқлар қуш, ҳайвон, одам тасвирларини тўла ёки хомаки расмини ишлашни ҳам назарда тутлади.

Мактабгача катта ва бошланғич синфларда кўпроқ болаларнинг тасвирий имкониятларига мос келадиган байроқча, соат, ҳаво шари, ўйинчоқ машиналар, уй ҳайвонлари тилла қўнғиз каби ҳашоратларни расмини ишлаш ниҳоятда қўл келди. Бундай машғулотлар учун натура танлашда ўқитувчи, уларнинг эстетик кўринишига, шакл, ранг жиҳатидан болаларда қизиқиш уйғотадиган бўлишлигига ўз эътиборини қаратади.

Композицион фаолият ўз мазмунига кўра уч қисмга бўлинади. Улар: Рангтасвир композицияси. Декоратив композиция. Ҳайкалтарошлик композицияси.

Композицион фаолият ўқувчиларда бадиий-ижодий қобилиятни, ўз фикр ва таассуротларини расмда образли қилиб тасвирлаш ҳамда бадиий дидни ўстиришни мақсад қилиб қўяди.

Рангтасвир композицияси машғулотлари теварак-атрофдан олинган кўриниш ва ходисаларни унинг барча жанрларида (манзара, маиший, натюрморт, тарихий, анималистик) амалий ишлар шаклида бажаришни назарда тутди. Бу амалий ишлар бевосита ёруғ-соя, рангшунослик, перспектива юзасидан олиб бориладиган назарий билимлар билан боғлиқ ҳолда амалга оширилади. Бундай амалий машғулотларда болалар натурани кузатиш, (қоралама, ранглама, узоқ давом этадиган расм ишлаш) хотирадан, тасвирий санъат асарларидан олган билим ва малакаларга таянган ҳолда иш олиб борадилар. Ўқувчилар танланган мавзуга кўра унинг элементларини қоғоз юзасида бир-бирига боғлиқ ҳолда жойлаштириш, яхлит композицияни ҳосил қилиш, мавзу мазмунига мос келадиган композицияни топиш учун бир қанча хомаки ишлар, эскизлар ишлайдилар. Композиция тузишда болалар образларнинг типик белгиларини танлаб олиб, қисмларнинг ўрнини алмаштириб, қўшимча деталлар киритиш орқали композиция мазмунини бойитиш кабиларга алоҳида эътибор берадилар. Унда композициянинг бир бутунлиги, қисмларни, шаклларни, рангларни хиллаштириш ва улар ўртасидаги боғланиш ва контрастлик, асардаги ҳамма воситаларнинг бош ғояга бўйсиндириш каби қонун ва қоидалар ҳисобга олинади.

Рангтасвир композицияси дарсларида ўқувчилар бўёқлар билан тасвирлаш, тасвирда асосийни бўрттириб кўрсатиш, тасвирда узоқ-яқинликни ифодалашда перспектива қоидаларига амал қилишни ўрганадилар. Шунингдек, ота оналар, устозларгатурли байрам табрикномаларини тайёрлаш каби амалий ишлар ҳам бажарилади. Миллий ва чет эл халқларининг либослари учун эскизлар тайёрланади, табиий шаклларни стилизациялаш юзасидан мустақил ишлар олиб борилади.

Хулоса ўрнида шуларни таъкидлаш керакки, мактабгача катта ёшли болалар ва бошланғич синф ўқувчиларига тасвирий санъатдан сабоқ беришда куйидаги жиҳатларга эътибор бериш лозим:

- болаларни тасвирий фаолиятга тайёрлашда уларнинг кизиқишларини эътиборга олиш;

- мактабгача катта ёшдаги ва бошланғич таълимда тахсил олувчи болаларни тасвирий фаолиятга ўргатишдамақбул методикани ва дидактиканитанлаш;

- болаларни тасвирий фаолиятга ўргатишда тасвирий санъатнинг энг кизиқарли жанри бўлган натюрморт постановкаларини турли шакл ва мавзуларга оид шакллар билан ташкил этиш;

- мактабгача катта ёшдаги ва бошланғич синф ўқувчиларини тасвирий фаолиятга ўргатиш методикасининг педагогик асосларини ишлаб чиқишда ёш психологияси, шахснинг ижодий қобилиятларини такомиллаштиришга йўналтирилган усулларини қўллаш орқали амалга ошириш;

Адабиётлар:

1. 2016 йил 29 декабрдаги “2017-2021 йилларда мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-2707-сонли қарори.
2. 2017 йил 9 сентябрдаги “Мактабгача таълим тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-3261-сонли қарори.
3. Байметов Ботир Болтабоевич. Тасвирий санъатдан бўлажак рассом-ўқитувчиларни касбий тайёрлашда композиция фанининг назарияси ва методикаси. Science and education journal. 2020/4. Стр. 461-467
4. Байметов, Б. Б. (2020). Педагогика олий таълим муассасаларида талабаларга композиция фанини ўқитишнинг назарияси ва амалиёти. Science and Education, 1(7).

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING INTELLEKTUAL QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI

Niyozova Gulnoza Baxtiyor qizi
Guliston davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tarbiyalanuvchilarining intellektual salohiyatini rivojlantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tarbiyalanuvchilarining intellektual qobiliyatlarini shakllantirish masalalari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: intellektual qobiliyat, psixolog, tarbiyachi, bola, rivojlantirish

Bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish, ta'lim-tarbiya berish orqali bolalarni maktab ta'limiga sifatli tayyorlash, bolalarni maktabgacha ta'lim bilan qamrab olish maktabgacha ta'lim muassasasining maqsadi hisoblanadi. Shunday ekan, bolaning har tomonlama shakllanishi va rivojlanishi undagi bilish jarayonlarining rivojlanishi bilan bog'liq. Aynan bolaning idrok jarayoniga alohida to'xtalish lozim bo'ladi. Bola idrokini shakllantirish va rivojlantirish dolzarb bo'lib, bu o'z navbatida bir qator pedagoglar, psixologlar hamda maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyachi va psixologlari oldiga bir qator vazifalarni qo'yadi.

Maktabgacha yosh davri 3-7 yoshgacha bo'lgan davr oralig'i bulib, bu davrda bolalar o'z-o'zini anglashi, hayotiy sharoitlarga ijtimoiylashuvi, shaxsining shakllanish davr hisoblanadi. Bu davrda bola nutqining rivojlanishi, irodaviy sifatlari va ijodkorligini rivojlantirish uchun senzitiv davr hisoblanadi.

Mustaqil ijod qilishga intilish bolaning 5-6 yosh davrida rivojlanib, bu davrgacha bola xulq-atvor va faoliyatning asosiy na'munalarini, shakllarini egallagan bo'ladi va ma'lum darajada oson moslashib, hayol yordamida chegaralangan standartlardan uzoqlashgan holda ijodiy mahsulotlarni yaratadi. Ammo, bu davrda bolalarning hayoli hali to'liq boshqarilib, nazoratga solinmagan

bo'ladi. L.S.Vigotskiyning ta'kidlashicha, bolaning hayoli kattalarnikiga nisbatan hali to'liq rivojlanmagan bo'ladi, chunki unda shaxsiy hayotiy tajriba yo'q. Shuning uchun tarbiyachilar va psixologlarning vazifasi bolalarning hayolini to'g'ri rivojlanishiga yordam berish va har xil vaziyatlarda ijodiy yondoshgan holda echim topa olishida ko'maklashishi zarur.

Bir qancha psixolog olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqot ishlarining natijalariga ko'ra, har qanday shaxsning kognitiv jihatdan rivojlanishida asosiy faoliyat turlari o'yin, o'qish, mehnat va muloqotni etakchi ta'sir vositasi sifatda ko'rsatadi. Shunday ekan, bolalarning bilish jarayonlarining shakllanishi va rivojlanishida ularni aktiv faoliyatga yo'naltirish, ayniqsa, rasm chizish, qurish yasash, nutqiy rivojlantirish, modellastirish kabi o'yin faoliyatini ularning kreativligini rivojlantirishda muvaffaqiyatli qo'llash mumkin.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning **intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha mashg'ulotlar** bolaning shaxsini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu sohada olimlar va psixologlar tomonidan olib borilgan barcha tadqiqotlar, ijod qobiliyatiga ega bo'lgan bolalarning yanada barqaror ruhga ega ekanligi, ular bilan muloqot qilish va do'stona munosabatda bo'lishlarini isbotlaydi. Kichik yoshda, kompleks rivojlanishga, ya'ni maktabgacha yoshdagi bolalarning adabiy, badiiy va musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirishga alohida e'tibor berish tavsiya etiladi. O'yin orqali **intellektual** qobiliyatlarini rivojlantirish eng yaxshisidir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning **intellektual** qobiliyatini aniqlash. Tashhisning maqsadi bolaning qaysi turiga ko'proq mos kelishi va u qanday tasavvur paydo bo'lganligini aniqlashdir. Bu maxsus testlarni o'tkazadigan psixologlar yordamida amalga oshirilishi mumkin, natijada maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun o'yinlarni tanlash mumkin. Shuningdek, bolaning imkoniyatlarini mustaqil ravishda aniqlash, unga turli tadbirlarni taqdim etish va eng qiziqarli sabablarni kuzatish mumkin.

Ko'pchilik tarbiyachilar va psixologlarda bolalardagi intellektual qobiliyatlar ularga tabiatan berilgan, kattalar tomonidan ularni o'zlarini ko'rsatishda, yuzaga

chiqishiga aralashmasa bas, degan tushunchalar bo'lishi mumkin. Ammo lekin, bir qancha izlanishlar va tajribalarning ko'rsatishicha bolaning ijodiy va intellektual tomonda rivojlantirishda ularga to'g'ri yo'nalishda yordam berish va aralashishni talab qiladi. Chunki, har bir bola ham o'zining ijodiy faolligini to'g'ri namoyish qila olmaydi.

Shuning uchun bolalarning qiziqishlari, qobiliyatlarini rivojlantirishda ota – ona, tarbiyachilar va psixologning birgalikda faol ishtirok etishi, uni har tomonlama va har qanday sharoitlarda kuzatishi, buning natijalarini hamkorlikda ko'rib chiqishi va tahlil qilishi natijasida bola shaxsining shakllanishi va intellektual qobiliyatlarini rivojlanishida samarali ta'sir usullarini topishi va qo'llashi mumkin.

Ta'lim sharoitida intellektual qobiliyatlarni rivojlantirish usulini ko'rib chiqish uchun yosh bolalardagi qobiliyatning ba'zi tarkibiy qismlarini aniqlash foydali ekanligini tadqiqotimiz davomida aniqladik. Intellektual qobiliyat shaxsning shaxsiyati va hissiy hayoti bilan chambarchas bog'liq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. G.R.To'xtasinova, T.I. O'rmonova, Bolalar bog'chasida intellektual psixologik o'yinlar T.:2005

2. Бабаева Д.Ю. Развитие творческих способностей у детей - дошкольного возраста// Материалы IX Международной научной конференции.

3. G.Rasulova, F.Tashtayeva Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning Intellektual salohiyati rivojlanishidagi dolzarb masalalar // Academic research in educational sciences volume 1 | issue 3 | 2020, 1276-1280 b.

4. G.X.Xudaybergenova Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy qobiliyatlarni shakllantirish yullari // Academic research in educational sciences, 2021, 290-292 b.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLA IJTIMOIYLASHUVIDA OILA VA TA'LIM TASHKILOTI HAMKORLIGI

Namangan davlat pedagogika instituti 1-bosqich talabasi Mirzaxalilova

Nazokat Mirzaolim qizi

***Annotatsiya;** Ushbu maqolada bola tarbiyasida maktabgacha ta'lim tashkilotlarining roli, bolaning jamiyat hayotiga ijtimoiylashuvida o'zaro ta'sir qiluvchi omillar, ijtimoiylashuv jarayonida oilaning va jamiyatning roli qay darajada ekanligi haqida bayon qilingan.*

***Tayanch tushunchalar:** Maktabgacha ta'lim, shaxs, ijtimoiylashuv, oila, jamiyat.*

Cooperation of family and educational organization in preschool child socialization

***Abstract:** This article describes the role of preschool educational organizations in child education, the factors that interact in the child's familiarization with society, and the role of the family and society in the process of socialization.*

***Basic concepts:** preschool, education, personality, socialization, family, society.*

Взаимодействие семьи и образовательной организации в социализации дошкольника

***Аннотация:** В данной статье описывается роль дошкольных образовательных организаций в воспитании ребенка, факторы, влияющие на социализацию ребенка в обществе, роль семьи и общества в процессе социализации.*

***Основные понятия:** дошкольное образование, личность, социализация, семья, общество.*

Hozirgi rivojlanib borayotgan zamonda, yangidan-yangi texnologiyalar takomillashgan bir paytda maktabgacha ta'lim sohasi taraqqiyotida ham bir qator yangiliklar o'z ifodasini topmoqda.

Maktabgacha ta'lim-ta'lim tizimining mustahkam poydevori bo'lib, aynan shu davrda bolaning kelajakdagi barcha faoliyat turlarida muvaffaqiyatga undovchi umuminsoniy xislatlari shakllana boshlaydi. Bolalarning shaxsiy faolligi ayniqsa, rasm chizish, qurish-yasash, musiqa va boshqa faoliyat turlari rivojlanib boradi. Bunda bolaning mashg'ulotni oson o'zlashtirishida o'yin tarzida tashkillashtirish samarali natija ko'rsatadi.

Bolada maktabgacha ta'lim tashkilotidayoq ijtimoiylashuv tushunchasi shakllana boshlaydi. Ijtimoiylashuv tushunchasi-bu (lotincha-umumiy, jamoatchilik) insonlarning birgalikdagi hayoti bilan bo'liq bo'lib, ularning muomala va bir-biriga ta'sirining turli xil shakllarini birlashtiruvchi kuchdir. Ijtimoiylashuv uzoq davom etadigan murakkab vaziyatdir. Bir tomondan har qanday jamiyat o'z rivojlanish jarayonida ijtimoiy va axloqiy qadriyatlar, an'analar, axloqiy me'yorlar va qoidalar tizimini ishlab chiqadi. Har bir bola ijtimoiylashuvida yuqoridagi qoidalarni qabul qilib, o'rganib, mazkur jamiyatda yashash, uning to'laqonli a'zosi bo'lish imkonini beadi. Bola uchun jamiyat u yoki bu shaklda shaxsga, maqsadga muvofiq tarzda ta'sir ko'rsatadi va uni ta'lim-tarbiya doirasida amalga oshiradi.

Maktabgacha yoshdagi bolaning ijtimoiy moslashuvini tashqi omillarsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Ijtimoiylashuv bolaning butun hayoti mobaynida davom etadigan jarayondir. Maktabgacha yoshdagi bolalarda bu jarayon birinchi navbatda o'zlashtirilishi kerak. Bolaning ijtimoiy rivojlanishida yetakchi o'rinni, o'z xalqining axloqiy qadriyatlarini o'zlashtirishida va shu bilan birga milliy madaniyatimizni anglaganda namoyon bo'ladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning axloqiy xulq-atvor tajribasi kattalar bilan muloqot

jarayonida shakllanadi va tengdoshlari bilan bo'lgan o'zaro munosabatida mustahkamlanadi.

Bolaning ijtimoiylashuvi xususan, insonning ijtimoiy moslashuvi uning hamma narsani egallashga bo'lgan obyektiv ehtiyoji jarayonida paydo bo'ladi. Bola o'z ehtiyojini yuzaga chiqarish uchun turli usul, vositalarini qidira boshlaydi va buning natijasida uning individuallashuvi ro'y beradi. Bu hodisa shaxsning ijtimoiy ahamiyatga egaligi, uning individualligi faqat shu shaxsga tegishli tarzda namoyon bo'lishini ifodalaydi. Shunday qilib ijtimoiylashuv ikki asosiy yo'nalishda namoyon bo'ladi:

-ijtimoiylashuv-ijtimoiy madaniyat, tajribani o'zlashtirish va shu jarayonga moslashishdir;

-individuallashuv-mustaqillik, nisbiy o'ziga xoslikni namoyon qilishdir.

Shu tarzda ijtimoiylashuv va individuallashuv tushunchalari birgalikda, bolaning sharoitga adaptatsiyasini namoyon qiladi. Bola shu pog'onaga kelguncha bir qancha ma'naviy qiyinchiliklarni boshidan kechiradi. Avval, otasini so'ngi tarbiyachisi va ta'lim muassasasi tomonidan olgan barcha tarbiya va ko'nikmalarini bir nuqtaga mujassamlashtirishga harakat qiladi. Mana shu ma'naviy to'siqlardan o'ta olgan bolada adaptatsiya jarayoni oson kechadi. Bunga albatta, bolaning atrofidagi tashqi omillar ta'sir ko'rsatmasdan qolmaydi.

Ijtimoiy moslashuv-ijtimoiy muhit talablariga insonning munosabat bildirishidir. Shunday qilib, ijtimoiylashuv individning ijtimoiy mavjudotga aylanish jarayoni va natijasidir. Individuallashuv insonning yoshligidanoq paydo bo'ladigan obyektiv ehtiyojlari bilan bog'liq jamiyatda o'z-o'zini anglash xususiyatidir. Agar shaxsning jamiyatga kirishishida ijtimoiylashuv va individuallashuv jarayonlari o'rtasida o'zaro tenglik yuzaga kelsa, insonning jamiyatga moslashuvi ro'y beradi. Shu bilan birga bu jarayonda shaxs va muhitning o'zaro ta'sir etishi sodir bo'ladi. Shunday qilib, muvaffaqiyatli

ijtimoiy moslashuv va individuallashtirish o'rtasida muvozanat saqlangandagina amalga oshishi mumkin.

Insonning rivojlanishi ham juda murakkab va qarama-qarshiliklardan iborat jarayondir. Bola o'z rivojlanishi jarayonida turli xil faoliyat (O'yin, o'qish, sport turlari hamda o'zaro muloqot) ga kirishadi. Bu esa ularning ijtimoiy tajribalarining oshishiga yordam beradi. Bolaning dunyoga kelishidan boshlab, hozirgi umri davomigacha bir-birini to'ldirib bola shaxsining rivojlanishini ta'minlaydi.

Bugungi kunda ta'lim-tarbiya jarayonini tashkillashtirish hamda bolaning ijtimoiylashuvida mahalla, oila, va maktabgacha ta'lim tashkilotining o'rni katta. Shaxs tarbiyasi o'z navbatida uning jamiyat hayoti bilan a'loqadorligini namoyon qiladi. Shaxs jamiyat mahsuli bo'lib, u inson ijtimoiylashuv jarayoni bilan uzviy bog'liqdir. Bolada ijtimoiylashuv holati sodir bo'lmay turib, unda shaxs shakllanishini ta'minlab bo'lmaydi. Demak, inson tarbiyasida uni shaxs sifatida shakllanishida ijtimoiylashuv katta o'rin tutadi. Bolaning ijtimoiylashuvi esa eng avvalo, oilada kechadi. Mana shu "oila" bo'g'ini inson ijtimoiylashuvidagi eng yuqori pog'onadir. Chunki bolaning oilada individual qobiliyatlari, shaxsiy ehtiyojlari, qiziqishlari, axloqiy me'yorlari shakllanadi.

"Oilaviy munosabatlar qadriyat"-deb hisoblangan Vatanimizda oilaning ijtimoiy maqomi juda baland bo'lib, u hozirgacha o'z mavqeyini saqlab kelmoqda. Insonning oilasidan oladigan zaruriy tarbiyaviy omil, ko'nikma va an'analari avloddan-avlodga o'tib kelmoqda.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bola ijtimoiy moslashuvining asosiy jarayoni tarbiyachi bilan o'zaro ijtimoiy-pedagogik hamkorlik natijasida vujudga keladi. Bunda tarbiyachning siyosiy yetukligi, ma'nan boy tafakkurga ega ekanligi muhim ahamiyat kasb etadi. Bolaning ilk ijtimoiylashuv jarayoni

oilada kechsa, keyingi moslashuvi esa tarbiyachi zimmasidadir. Bola oilasida olgan tarbiyani tarbiyachi yanada mustahkam qilib, rivojlantiradi.

Bolaning ijtimoiylashuv jarayonida yana muhim o'rin tutadigan ijtimoiy muhit-bu ta'lim tashkilotidir. Bola uzliksiz ta'lim orqali jamiyatda tarkib topgan qadriyatlar, o'zaro munosabatlar ta'sirida shakllanadi. Bilim olish jarayonida bola faqat aqliy jihatdan rivojlanibgina qolmay, balki jamiyat hayotiga ham moslashadi. Bola ta'lim tashkilotidagi tengdoshlari bilan bo'lgan munosabatida, tarbiyachilari tomonidan olgan yangi bilimlarida o'z shaxsi uchun kerakli adaptatsiyalarni o'zlashtiradi va shu asosida ish tutishga harakat qiladi. Bolaga bu jarayon qanchalik noqulaylik tug'dirsada, ammo bola o'zi uchun shu sharoitga ham moslashishga harakat qiladi.

Xulosa qilib aytganda bola jamiyatga osonroq ijtimoiylashishi uchun oila, mahalla va ta'lim tashkiloti birlashgandagina buni amalga oshirish mumkin. Hozirgi kunda ko'plab maktabgacha ta'lim tashkilotlari ota-onalar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yganlar. Oila bilan bo'lgan hamkorlik bola tarbiyasida eng samarali usuldir. Ota-nalar bilan olib boriladigan o'zaro munosabatlar va ta'lim tashkiloti tarbiyachilari bilan bo'lgan suhbatlar natijasida bolaning jamiyat hayotiga ijtimoiylashuvi osonroq kechishini ko'rishimiz mumkin. Ijtimoiylashuv paytida tarbiyachilar ota-onalar bilan hamkorlikda suhbatlar, konferensiyalar o'tkazishlari maqsadga muvofiqdir. Shunday ekan bola tarbiyasida bir vaqtning o'zida "Maktabgacha ta'lim tashkiloti", "Oila" va "Jamiyat" a'zolari birlashib ta'sir qilgandagina bolada ijtimoiylashish sodir bo'ladi. Chunki bola dastlabki tarbiyani oilasidan olsa, maktabgacha ta'limda olgan bilimlari yanada rivojlanadi va takomillashadi. Egallagan bilimlari bolani jamiyatga ijtimoiylashuvida muhim o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1."Bolalarni ijtimoiy moslashuvi" O'quv-uslubiy qo'llanma

Tuzuvchi:M.Xakimova

2."Maktabgacha ta'lim pedagogikasi"

Tuzuvchilar:O.U.Hasanboyeva, M.X.Tojiyeva, Sh.K.Toshpo'latova

M.M.Pirmuhammedova, R.T.Akbarova va boshqalar.

Elektron ta'lim resurslari:

1.<https://fayllar.org.uz>-Bola ijtimoiylashuvida oila,maktabgacha ta'lim tashkiloti va mahallaning o'rni. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi

O`QUVCHILARDA TASHKILOTCHILIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

Xotamova Sayyora Najmiddinovna

Jizzax Davlat pedagogika universiteti magistri

Annatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida tashkilotchilik sifatlarini shakllantirish jarayoni uzviylik, tizimlilik, differentsiallik asosida olib borilishi hamda pedagogik shart-sharoitlar to'raligicha hisobga olinishi va ularni shakllantirish usullari ko'rsatib o'tilgan.

Kalit sozlar. pedagog, differentsiallik, uzviylik, kompetentlik, tashkilotchilik

Аннотация. В данной статье процесс формирования организаторских качеств у младших школьников осуществляется на основе связности, системности, дифференциации, в полной мере учитываются педагогические условия, показаны способы их формирования.

Ключевые слова. педагогика, дифференциация, целостность, компетентность, организованность

Annotation. In this article, the process of formation of organizational qualities in elementary school students is carried out on the basis of coherence,

systematicity, differentiation, and pedagogical conditions are fully taken into account, and the methods of their formation are shown.

Key words. pedagogy, differentiation, integrity, competence, organization

Hozirgi kunda barkamol avlodni tarbiyalashga qaratilgan siyosatni amalga oshirish uchun bugungi kunda pedagog kadrlarga pedagogik nazariyani ya'ni o'quvchilarni o'qitish va tarbiyalash haqida umumiy qonun qoidalar, tamoyillar, umumlashtirilgan metodik g'oyalarni o'rganish bilan bir qatorda yuksak pedagogik kompetensiyasi, ijodkorlik hamda tashkilotchilik qobiliyalarini ham mukammal rivojlantirishni talab etadi.

Bizga ma'lumki, o'qituvchilik kasbi uchun quyidagi 6 xil qobiliyat muhim hisoblanadi.

1. O'rta tusha bilish qobiliyati.
2. Tashkilotchilik qobiliyati.
3. O'zini idora eta bilish qobiliyati.
4. Mo'ljallay bilish qobiliyati.
5. Kuchlilik, zehnlilik.
6. Faoliyatga ijodiy yondasha bilish qobiliyati.

Ana shu qobiliyat xillaridan tashkilotchilik qobiliyatini kadrlarni shakllanishlarida qanchalik ahamiyatli ekanligini ko'rib chiqamiz.

Tashkilotchilik-murakkab sifat bo'lib, u kishilarning har qanday ongli faoliyatlarida va xulqlarida nomoyon bo'ladi.

O'quvchilar tashkilotchilik kompetentligini rivojlantirishda dars va darsdan tashqari tashkil etiladigan mashg'ulot va tadbirlar, pedagogik amaliyotning o'rni, tarbiyaviy imkoniyatlari, mazmuni, shakli va metodlari aniqlanganligi; o'quvchilar tashkilotchilik kompetentligini rivojlantirishga doir maqbul texnologiyalar hamda ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilganligi bilan tavsiflanadi.

“O'quvchilarda tashkilotchilik kompetentligini rivojlantirish texnologiyalariga doir tajriba sinov ishlari tahlili»ga bag'ishlanadi va unda tajriba boshi va oxirida texnologiyalardan foydalanish orqali o'quvchilarda tashkilotchilik kompetentligining shakllanganlik darajasi aniqlashgan.

Jamiyatimizning istiqboli, rivojlanish hamda taraqqiyot yo‘li huquqiy, demokratik, insonparvar fuqorolik jamiyatini barpo etishdan iboratdir. Bunday jamiyatni barpo etish esa o‘quvchilarda tashkilotchilik mahoratini shakllantirishga ko‘p jihatdan bog‘liqdir.

Yuksak tashkilotchilik qobiliyatiga ega bo‘lgan kadrlar jamiyat uchun ijtimoiy buyurtma hisoblanadi. Shunday ekan bo‘lajak o‘qituvchilarda tashkilotchilik mahoratini shakllantirish, milliy mafkurani shakllantirish bilan birgalikda olib borilishi lozim. Bu singari g‘oyalar pedagogik-pedagogik sikldagi barcha fanlar: umumiy pedagogika, umumiy psixologiya, pedagogik mahorat, yangi pedagogik texnologiyalar kabi fanlarni o‘rganish, auditoriya va auditoriyadan tashqarida o‘tkaziladigan barcha tarbiyaviy tadbirlarni o‘tkazish jarayonida shakllantirib boriladi. Bundan esa, barcha pedagogik-pedagogik sikl fanlarning o‘quvchilar tashkilotchilik mahoratini shakllantirishda maxsus tarbiyaviy ta’sir omili ekanligi haqida bir xulosaga kelish uchun izn beradi.

Bu o‘rinda pedagogik fanlar bloki hamda ularni mustaqil o‘zlashtirishda auditoriyadan tashqari mashg‘ulotlarning shuningdek interfaol usullarning muhim imkoniyatlaridan foydalanish o‘rinlidir. Albatta, bu maqsadni amalga oshirish uchun pedagogik va pedagogik fanlarni o‘zlashtirishda uzviylikka e’tiborni qaratish, vatanparvarlik, fuqarolik tarbiyasi, shaxs ma’naviyatini shakllantirishga rag‘batlantirish uning asosiy omillaridan biri bo‘lib isoblanadi. Bu ta’sir o‘zaro hamkorlikda ta’sir ko‘rsatish - ishontirish tarzida amalga oshirilsa, majbur etish usuli zinhor qo‘llanilmasa, tarbiyaviy ta’sir kuchi shunchalik to‘laqonli bo‘ladi. Bunda: 1) o‘quvchilarda tashkilotchilik mahoratini shakllantirish uchun rag‘batlantirish metodini qo‘llash orqali amalga oshirilsa, 2) o‘quvchi muayyan xulq - atvor me’yorini hosil qilishga yo‘naltirilgan bo‘ladi. Bunday ta’sir shaxs ongini shakllantiruvchi (ishontirish metodlari); shaxs faoliyatini tashkil etuvchi va ijtimoiy xulqni ruvojlantiruvchi (faoliyatida mashq qildiruvchi va odatlantiruvchi metodlar); shaxs faoliyati va xulqini shakllantiruvchi metodlar (rag‘batlantirish va jazolash metodlari) asosida amalga oshiriladi.

Bu kabi tarbiya metodlari bilan birgalikda mashg'ulotlarning interfaol metodlaridan foydalanish ancha yuqoriroq natijani qo'lga kiritishga yordam beradi.

Tajriba sinov ishlari natijalaridan shu narsa ma'lum bo'ldiki, o'quvchilarda auditoriyadan tashqari mashg'ulotlarda tashkilotchilik mahoratini shakllantirishda quyidagi tamoyillarga rioya etish muhimdir:

Auditoriyadan tashqari o'tkaziladigan ta'lim jarayonini aniq maqsadda tashkil etish, uning natijalarini xolis baholash, tarbiyaviy jarayonda tutgan o'rnini aniqlash, uni pedagogik tahlil etish va baholash.

Bu jarayonni ilmiy, uzluksiz, izchil, tizimli asosda tashkil etish.

O'quvchilarda tashkilotchilik mahoratini shakllantirishda samarali interfaol metodlarini izlab topish va ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llash.

Pedagogik fanlarni o'qitishda ta'lim-tarbiya jarayonining (auditoriya va auditoriyadan tashqari mashg'ulotlar) uzviyligini ta'minlash.

Ta'limda interfaol metodlar bilan bir qatorda ananaviy metodlar, ilg'or pedagogik texnologiyalardan o'z o'rnida samarali foydalanish.

Demak, auditoriya va auditoriyadan tashqari ishlar jarayonida pedagogik bilimlar asosida o'quvchilar tashkilotchilik mahoratini shakllantirish o'quvchilar kasbiy tayyorgarligining uzviy qismi sanaladi. O'z navbatida bu hol o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy shakllantirishning ilmiy pedagogik asoslari yaratilganligi hamda maqsadning amalga oshirishda ma'lum shart-sharoitlar yaratilganligidan dalolat beradi.

O'quvchilarning auditoriya va auditoriyadan tashqari tadbirlarni tashkil etish jarayonida tashkilotchilik mahoratini shakllantirishda interfaol usullar shuningdek pedagogik turkum fanlarning mazmun, mohiyati katta imkoniyatlarga ega.

O'quvchilarda tashkilotchilik mahoratini shakllantirish ta'lim tarbiya jarayoniga uzviy va tizimli yondashishni talab etadi.

Bu sohada ta'lim tizimiga texnologik yondashuv, ilg'or, interfaol usullardan foydalanish maqsadga muvofiq keladi.

Oliy pedagogik ta'lim tizimida o'quvchilarda tashkilotchilik mahoratini shakllantirishga qaratilgan tajriba sinov ishlarining samarali natija berishi yuqorida sanab o'tilganlar bilan izohlanadi.

O'quvchilarda tashkilotchilik sifatlarini shakllantirish jarayonida o'qituvchilar hamda ota-onalarning ommaviy axborot vositalari xizmatidan samarali foydalanishlari mazkur yo'nalishda respublika va xorijiy mamlakatlarda qo'lga kiritilgan yoki kiritilayotgan tajribalar bilan tanishishlarini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. G'oziyev E. Umumiy psixologiya. Toshkent - 2010.
2. Axrorov Yu., Qobilova R. O'rta Osiyo mutafakkirlarining pedagogik qarashlari. Samarqand: SamDU nashri,
3. Axrorov Yu.A. Pedagogik mahorat. O'quv qo'llanma. - Samarqand: SamDU nashri, 2002.
4. hotamov, j., & hotamova, n. (2021). importance and effectiveness of cooperation between suffa international radio observatory and jizakh state pedagogical institute. *физико-технологического образования*, 6(6).

BOSHLANG'ICH SINFLARNING O'QISH DARSLARIDA NASRIY ASARLARNI O'QITISHGA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV XUSUSIDA

Eshchanova Gavhar Otajonovna

Urganch davlat universiteti dotsenti

Madaminova Shaxodat Shomurotovna

Urganch davlat universiteti magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinflarning o'qish darslarida nasriy asarlarni o'qitishga kompetensiyaviy yondashuv yo'llari 3-4- sinflarning "O'qish kitobi" dan o'rin olgan ertak va hikoyalar misolida yoritilgan.

Аннотация: В данной статье рассматриваются способы компетентностного подхода к обучению прозаическим произведениям на уроках чтения начальных классов из примеров сказок и рассказов книги «Чтения» 3-4 класса.

Annotation: This article discusses the methods of a competency-based approach to teaching prose works in primary school reading lessons from examples of fairy tales and stories from the book "Readings" of grades 3-4.

Kalit so‘zlar: Prezident Sh.M.Mirziyoyev, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun , Davlat ta’lim standarti, uzluksiz ta’lim, boshlang ‘ich ta’lim, “O‘qish kitobi “, zamonaviy texnologiyalar, intellektual salohiyat, “ Donolarning donosi” nomli ertak, “Nihollarning nolasi” nomli hikoya, X.To‘xtaboev, muammoli ta’lim.

Ключевые слова: Президент Ш.М.Мирзиёев, Закон «Об образовании», Государственный образовательный стандарт, непрерывное образование, начальное образование, «Учебник», современные технологии, интеллектуальный потенциал, сказка «Donolarning donosi», рассказ «Nihollarning nolasi», X. Тухтабоев, проблемное образование.

Keywords: President Sh.M.Mirziyoyev, Law "On Education", State Educational Standard, lifelong education, primary education, "Textbook", modern technologies, intellectual potential, fairy tale "Donolarning donosi", story "Nihollarning nolasi", X Tokhtaboev, problem education.

Bolaning ongi va vazifalari endi shakllanib kelayotgan boshlang'ich sinflarda o'qituvchining mahorati, uning zamonaviy texnologiyalarni ta'lim

jarayoniga mohirona tatbiq eta olishi, ta'limning yangi – yangi yo'l va usullarini izlash, ilg'or tajribalardan ijobiy foydalana olishi juda muhimdir. Shu bois ham zamonaviy pedagogik texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy etish, ta'lim samaradorligini oshirish uchun tinimsiz izlanish bugungi kunning ehtiyojiga aylangan. Zero, Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoev: "Farzandlarimizning qobiliyatini ro'yobga chiqarishga bolalikdan e'tibor berib, ularning kamoloti uchun barcha imkoniyatlarimizni safarbar etsak, yurtimizdan yana ko'plab Beruniylar, Ibn Sinolar, Ulug'beklar yetishib chiqadi" [1:21]-deya ta'kidlaganlari bejiz emas.

Jamiyat taraqqiyotida yosh avlod ta'lim-tarbiyasi alohida ahamiyat kasb etadi. Bunda avvalo, maktabning boshlang'ich sinf o'quvchilariga, jumladan, o'qish kitoblariga e'tibor muhim rol o'ynaydi. Mustaqillik yillarida ta'limga berilayotgan e'tibor kelajakka e'tibor yanglig' davlat dasturi darajasiga ko'tarilgani e'tirofga loyiq. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun ta'lim sohasida olib boriladigan ishlarning mazmuni va istiqbolini belgilab berdi. Bular asosida Davlat ta'lim standartlari, dasturlar va darsliklarning yangi avlodlari yaratildi. Ta'limda rivojlangan davlatlar tajribalaridan foydalanilmoqda. Jamiyat va ilm –fan tinimsiz taraqqiy etaveradi. Darsliklarning ham yangidan yangi avlodlari nashr etilaveradi. Yangiliklarni ta'lim jarayoniga olib kirish va joriy etish bugungi kun o'qituvchisining vazifasidir. Binobarin, o'qish darslari ularning mag'zini tashkil qiluvchi har xil janrdagi asarlar atrof-muhit, insoniy munosabatlar, Vatanning o'tmishi va hozirgi kundagi hayoti, unda insonlarning o'rni haqidagi o'quvchilar bilimlarini kengaytiradi, dunyoqrashlarining shakllanishiga, ma'naviy-axloqiy tarbiyasiga katta ta'sir ko'rsatadi. Natijada, o'quvchilarda ijobiy-axloqiy sifatlar shakllana boshlaydi, vatanparvarlik, vatanga muhabbat, insonparvarlik hislari rivojlanadi.

Boshlang'ich ta'limning 3-sinf o'quvchilariga mo'ljallangan "O'qish kitobi"darsliklari avvalgi ikki sinf darsligidan mazmunan farqlanadi. Ya'ni, darslikda matn (badiiy asar) tanlashda nisbatan bilimdonlik bilan yondashilgan. Darslikning "Ulug'lardan o'rganmo-oqillik" bo'limida Navoiy ijodi teranroq

yoritilgan. Prof. A.Hayitmetovning “Donolarning donosi” [2:122-123] ilmiy ommabop maqolasida ulug‘ shoirning hayoti va ijodi to‘g‘risida fikr yuritilgan.

Darslikda matn mazmuni yuzasidan ikkita savol va bitta topshiriq berilgan. 1) Matndan Navoiyning til haqidagi hikmatini topib o‘qing va ma’nosini tushuntiring. 2) Nima uchun xalqimiz Alisher Navoiy nomini mehr bilan tilga oladi? 3) A.Navoiy ustozlar haqida nima deganlar? Bu savol ustida ishlash bilan asarning mohiyati ochilmaydi. Darvoqe, o‘quvchilar matndagi yetakchi qarashlarni anglashlari, asardan kutilgan didaktik maqsadning amalga oshishi uchun uning matni ustida batafsil ishlashi lozim. Buning uchun esa matn mazmunidagi yetakchi fikrlarni ajratish va ularni savol yoki topshiriqqa aylantirib ularga o‘quvchilarning diqqatini qaratish, ma’naviy ozuqa bo‘ladigan bunday his – tuyg‘ular haqida o‘ylashga yo‘naltirish kerak bo‘ladi, nazarimizda. Masalan: 1) O‘ylab ko‘ringchi, Alisher Navoiy bobomiz nima sababdan yoshlik chog‘laridanoq hammaning e’tiboriga tushgan? 2).Zehnli so‘zini qanday tushunasiz? 3)Yosh Alisherning minglab misra g‘azallarni yod olishining sababi nimada deb o‘ylaysiz? 4) Yosh Alisher ona tilidan tashqari yana qaysi tillarni puxta o‘rgangan? 5)Alisher Navoiy birinchilardan bo‘lib ona tilida qaysi mashhur asarini yozgan? 6) “Xamsa” asari qaysi dostonlardan tarkib topgan?. 7)Bobomizning “Tilga ixtiyorsiz - elga e’tiborsiz “hikmatining ma’nosini qanday tushunasiz? 8) Navoiy barcha asarlarida xalqni nimalarga chaqirgan? 9) Alisher Navoiy shohning vaziri bo‘lganda xalq uchun qanday yaxshiliklar qilgan va ularning mehrini qozongan? 10) Shoir bobomiz ustozlarni qanday ulug‘laganlar? 11) Nima sababdan Navoiy bobomizning asarlarining mazmunini tushunishga qiynalamiz? 12) Navoiy bobomizning “Bilmaganni so‘rab o‘rgangan olim...” degan hikmatining ma’nosini qanday tushunasiz? 13) Nima sababdan Navoiy bobomiz ijodini daryoga o‘xshatamiz? 14) Navoiy bobomizning nomlari butun dunyoga mashhurligi sababi nimada deb o‘ylaysiz?

Ko‘rinadiki, yuqoridagi muammoli savollarga javob berish va topshiriqlarni bajarish orqali o‘quvchilar yosh Alisher ya’ni bo‘lajak shoirning

she'rlariga ustozlari ham qoyil qolishgani, ona tilini mukammal bilgani, arab va fors thillarini ham chuqur o'rganganligini bilib oladilar. Albatta, bu o'quvchilar uchun chindan ham ibratlidir. Darvoqe, bu mavzu o'tilayotganda, o'quvchilar ham shunday bilimdonlikka da'vat etiladi, bugungi kun talablari asosida ularni xorijiy tillarni puxta o'rganishga undash lozim. Zero, zehni o'tkirlik, xotira kuchliligi boshlang'ich sinflardan tarbiyalana boradi.

Bu matnni mukammal ilmiy ommabop maqola tarzida e'tirof etish mumkin. Chunki unda ulkan navoiyshunos olimning Alisher Navoiy haqidagi teran fikrlari, mulohazalari shoir iste'dodining eng yorqin qirralari qayd etilgan. Birinchi bo'limida Alisher Navoiyning bolalik chog'lari tilga olingan. Shu yoshdayoq hammaning e'tiboriga tushgani, eng avvalo, odobli bo'lgani, ko'p kitob o'qigani, zehni o'tkirligidan minglab misra g'azallarini yod bilgani ta'kidlangan.

“Donolarning donosi” hikoyasining ikkinchi qismida Alisher Navoiyning ijtimoiy faoliyati tilga olingan. Unda hazrat Navoiyning xalqdan yordamini ayamasligi, Hirot aholisini og'ir soliqlardan qutqarish uchun o'zlarining shaxsiy mablag'lari bilan yordam bergani, Alisher Navoiy Hirotida bir qancha mashhur oromgohlar, madaniyat koshonalari bunyod etgani, shuningdek, hazrat o'z mablag'lariga ko'pgina xonaqoh –u madrasalar, to'qqizta hammom, o'n to'ptta masjid qurdirgani hikoya qilinarkan, bu jihatlar ham yosh avlodga ibrat maktabini o'tashi aniq.

Matnda Alisher Navoiyning birinchilardan bo'lib ona tilida “Xamsa” (besh doston) yozgani tilga olinishi bejiz emas. O'quvchilar yuqori sinflarda bu asardan ayrim namunalar bilan tanishadijlar. 3-sinfda esa “Xamsa”ning o'zi qanday dostonlar tarkibidan iboratligi, Navoiyning bu dostonlarni qancha muddatda yozib tugatgani hamda xamsanavislik an'analari haqida tasavvurga ega bo'lsalar kifoya. Shuningdek, Navoiyning ko'pgina g'azallari hamon qo'shiq bo'lib yanrayotgani eslatilishi maqsadga muvofiq, bilamizki, bunday qo'shiqlarni o'quvchilar ham radio-televideniya orqali tinglaydilar.

Boshlang'ich sinflarning 4 - sinfi o'quvchilarilariga mo'ljallangan amaldagi "O'qish kitobi" mazmunan ancha boy, ya'ni o'rganish uchun tavsiya etilgan badiiy asarlar yaxshi saralangan. Lekin bu darslikning ham didaktik vositalari ancha zaif. Shu bois ham boshlang'ich va yuqori bosqich ta'limida uzluksizlik hamda uzviylik zaif. Ushbu fikr isboti uchun bir misol keltirib o'tamiz. Masalan, darslikda [3:154-156] X.To'xtaboev qalamiga mansub "Nihollarning nolasini" nomli hikoya o'rindi. Shunday hajmdagi hikoya matni yuzasidan ikkita savol: "1). Nihollar nima uchun nola chekishdi? 2). "Nola chekdi" iborasini qanday tushunasiz?" didaktik material sifatida taqdim etilgan. Hikoya yaxshi tanlangan. Mazmun-mohiyati bilan bu yoshdagi bolalarga mos asar. 4-sinfda bu hikoyani o'rganishdan maqsad o'quvchilar ruhiyatida oshirish, mas'uliyat, burch, o'zini anglash va ayash hissiyatini shakllantirishdan iborat. Lekin darslikdagi ikki savol bilan bu maqsadga erishish amri mahol.

O'quvchilarni asar matni bilan tanishtirilgandan so'ng uni didaktik tahlilga tortib quyidagi ilk savol va topshiriqlar bilan murojaat qilish yuqoridagi maqsadga muvofiq bo'ladi: 1). Avvalo, aytingchi, qanday daraxtni manzarali deb bilasiz? "Manzarali" so'zini izohlashga urinib ko'ring. Ularning mevali daraxtlardan farqi nimada? Manzarali va mevali daraxtlardan bir nechtasini sanab bering". Matn mazmuni yuzasidan suhbat davom ettirilib tarbiyalanuvchilarga quyidagi bir qator savol-topshiriqlar bilan murojaat qilinadi: "O'quvchilarning "... biri ketmonini asfalt yo'lda daranglatib sudrab, biri belkurakni yelkasiga teskari qo'yib, yana bittasi bo'sh chelakni childirma qilib chalib..." tarzidagi ketishiga diqqat qiling. Sizningcha, bu yaxshimi yoki yomonmi? Nimasi, nega yaxshi-yu nimasi nega yomon? 2). Nima deb o'ylaysiz, nima uchun bolalar ketishgach "chinorlar birlariga ma'noli qarab qolishdi?" O'ylab ko'ringchi, bu qarashda, sizningcha, qanday ma'no bo'lishi mumkin? 3). Ikkinchi niholning gapiga diqqat qiling: "Men bo'lsam tanam-u shoxchalarim bilan shabnam so'rdim..." Bu holatni tasavvur qila olasizmi? Taassurotlaringiz bilan o'rtoqlashing. 4). Quyidagi jumlagacha diqqat qiling: "Nihollar sabr-u bardoshlari zo'r, ancha-muncha qiyinchilikka parvo

qilmaydigan, quyosh taftiga, suvsizlikka o'rgatilgan yedi". Shunday ekan, nihollar nega suvsizlikdan nobud bo'lishdi? Sizningcha, har ikkala holatning bir-biri bilan qanday aloqadorlik joyi bor, o'ylab ko'ring. 5). Nihollarning "Suv!" deb baqirib yuborganiga ishonasizmi? Siz shunday chaqiriqni eshitganmisiz? Bunday ovozni eshitish, ko'rish yoki tuyish mumkinmi? Qaysi biri hayotiy haqiqatga yaqin, Sizningcha? 6). Qaddi-qomati kelishgan novcha nihol nega o'zi uchun qayg'urmay ukalari haqida o'ylab qiynaldi? Nima, uning o'ziga suv kerak emasmidi? 7). Hikoya matnida shunday jumla bor: "Axir ular tog' bag'ridagi sersuv, bahavo adirlarda maza qilib o'sishayotgan yedi, o'z hollariga qo'yib berishganda, bu yerlarga majburan ko'chirib kelishmaganda, qanday soz bo'lardi-ya!" Siz bu fikrga qanday qaraysiz? Ularni kim majburlagan deb o'ylaysiz? Nega? 8). Hikoyadagi: "...bir tomchi suvga zor bo'lib jon berayotgan nozik niholchalar" haqida o'ylab ko'ring. Ularni odam deb tasavvur qiling. Mazkur holatning iztiroblari haqida suhbatlashing. 9). Asar matnidani olingan quyidagi jumlagi e'tibor qiling: "Ertasiga yertalab niholchalarning ko'plari uyg'onmadi, tungi shabnamga yetolmay namozgar pallasidagi dimlikda birin-ketin nobud bo'lishgan yekan..." nihollarning suvsizlikdan halok bo'lishini qanday tasavvur qilasiz? Ichingizga bir qarangchi, ko'nglingizda qanday hislar paydo bo'ldi? Bu tuyg'ularning nomini topishga urinib ko'ring. 10). Qaddi-qomati kelishgan niholning quyidagi gaplariga diqqat qiling: "«Yo'q, – deya chayqalib ketdi novcha niholcha, – men o'lmasligim kerak, men yashayman, yashayman!»" uning bu gapi xarakteridagi qanday sifatdan dalolat beradi? Sizningcha, niholning xarakteriga xos xususiyat nima? 11). O'ylab ko'ringchi, nima uchun ko'chadan o'tayotgan odamlar niholning qichqirig'ini eshitmadi? Bu odamlarga xos bo'lgan qanday sifatdan dalolat beradi, bilasizmi? 12). Niholchani holati tasvirlangan quyidagi jumlaning qayta o'qing: "«Meni bu yerga yekib, ketmonini asfaltda daranglatib sudrab ketgan bolalar kelib qolmasmikan», – deb yana bir bor ko'cha boshiga ko'z tashladi..." endi o'z ruhiyatingizga diqqat qiling. U yerda nimalar kechayotganini kuzating. 13). Hikoyadagi oxirgi jumlaning qayta o'qing: "Qaddi-qomati kelishgan novcha niholcha asta-sekin o'zidan ketib, allaqanday sehrli xayolot nash'asi bilan mast bo'la

boshladi, keyin o'sha kun – haddan tashqari qizdirib yuborgan 19-iyun kuni kunduz soat otilarda jon berdi". Hech narsa demang. Faqat daraxtning holatini tasavvur qiling. 14). "Daraxtlar tik turib jon beradi" degan fikrni sharhlashga urinib ko'ring. "Qaddini tik tutib jon taslim qilish"ning asl va ko'chma ma'nolari haqida fikrlashing. 15). Daraxt ekish mas'uliyati, javobgarligi va burchlilik haqida esse yozing". Mazkur hikoya matnining didaktik tahlili asnosida daraxtlarning kechinmalari his qilgan o'quvchilar hamisha daraxtlarni diqqat bilan kuzatib yuradilar, atrof-muhitga bee'tibor bo'lmaydilar.

Ba'zi pedagoglar 4-sinf o'quvchilari bunday savol va topshiriqlarga javob berolmaydi, - deb o'ylashlari mumkin. Ammo bu - to'g'ri emas. Shunisi ma'lumki, bu davrda o'quvchilar nimaga yo'naltirilsa, o'shani o'zlashtiradigan yoshdalar. Bugunning bolalari – cheksiz-chegarasiz axborotlar oqimi orasida ulg'aymoqdalar. Aqli va dunyoqarashi shunga mos tarzda rivojlanib bormoqdalar. Faqat ta'lim amaliyoti ularning taraqqiyotidan ortda qolmoqda. Qo'l uchida tuzilgan darsliklar, AKTlardan ortda qolgan o'qituvchilar bu taraqqiyotni tormozlab turibdilar, xolos.

Binobarin, amaldagi boshlang'ich sinflar o'quvchilari uchun yaratilayotgan didaktik ashyolar nafaqat zamonaviy - muammoli ta'lim, balki an'anaviy ta'lim uchun ham to'liq javob berolmaydi. Ular bugungi boshlang'ich sinf o'quvchilarining motivatsion talablaridan orqada. Darsliklar o'rtacha bilimga ega o'quvchilarga mo'ljallangan. O'rtadan yuqori darajaga ega bo'lgan, saviyasi, bilimi, dunyoqarashi yoshiga nisbatan yuqori bo'lgan o'quvchilar o'rtachalarning qurboni bo'lib bormoqda. Albatta, buni jiddiy o'ylab ko'rish va yangi avlod darsliklarini ishlab chiqish va nashr qilish bugunning kechiktirib bo'lmaydigan muammolaridan sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1."O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasi.2018 yil, 18- may,21- son (4471)

2. Umarova M., Hamroqulova X., Tojiboyeva R. O‘qish kitobi. 3-sinf uchun darslik. – T.: O‘qituvchi, 2019.B.-122-123.

3..Matchonov S. va boshq. O‘qish kitobi. 4-sinf uchun darslik. – T.: Yangi yo‘l poligraf servis, 2020. B.- 154 – 156.

BO‘LAJAK TARBIYACHILARNING MASHG‘ULOT ISHLANMA YARATISHDAGI KREATIVLIK QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISH MAZMUNI.

Shernafasova Husniyo Ravshanbekovna

Urganch davlat universiteti “Maktabgacha ta’lim metodikasi” kafedrası
o‘qituvchisi.

Amangeldiyeva Adolat Ravshanbek qizi

Urganch davlat universiteti “Maktabgacha ta’lim metodikasi” kafedrası
o‘qituvchisi.

Annotatsiya: Maqolada tarbiyachilarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish, salohiyatini oshirish, dunyoqarashini boyitish ta’lim texnologiyalari bilan tanishtirish asosida kreativ tafakkurini rivojlantirish haqida so‘z bormoqda.

Kalit so‘z va iboralar: Kreativlik, kreativ tafakkur, kreativ sifatlar, kreativlikka ta’sir ko‘rsatuvchi omillar, o‘yinli ta’limiy faoliyatlar, ijodiy qobiliyatlar.

Bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biri maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachilarining kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish masalalari hisoblanmoqda. Shunday ekan, O‘zbekiston Respublikasining ta’lim sohasini isloh qilishdagi sa’yi harakatlarining biri – bu pedagog kadrlarning zamon talablariga hamnafas tarzda faoliyat yuritishlari, har tomonlama rivojlangan komil shaxsni tarbiyalashga doir chuqur bilim, pedagogik mahorat, ko‘nikma, malaka va madaniyatga ega bo‘lishlarini talab etmoqda. Bu esa o‘z-o‘zidan ta’lim va tarbiya ishlarining qonuniyatlarini o‘rganuvchi pedagogika faniga “kreativlik” degan tushunchani olib kirdi.

Kreativlik (lot., ing.-create-yaratish,-creative yaratuvchi, ijodkor)-individdning yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi va mustaqil omil sifatida iqtidorlilikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati ma'nosini ifodalaydi. Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg'ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo'ladi. Kreativlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlarini, zehni o'tkirligini tavsiflaydi.¹

Kreativ tafakkurga ega bo'lajak pedagoglar:

- boshqa bo'lajak pedagoglarning xayoliga kelmagan g'oyalarni bildiradi; o'zlarini ifoda etishning o'ziga xos uslubini tanlaydi; ba'zan mavzuga aloqasi yo'q yoki g'ayrioddiy savollar beradi;
- yechimi ochiq qolgan vazifalardan zavqlanadi; g'oyalarni aniq dalillar asosida muhokama qilishni afzal ko'radi; muammoning yechimini topishda noan'anaviy yondashuvni tanlaydi.

Pedagogning kreativlik sifatlariga ega bo'lishi uning shaxsiy qobiliyatlari, tabiiy va ijtimoiy quvvatini kasbiy faoliyatni sifatli, samarali tashkil etishga yo'naltiradi. Oliy ta'lim tizimida faoliyat yuritayotgan pedagoglarning kreativlik sifatlariga ega bo'lishlari ularda o'quv va tarbiya jarayonlarini tashkil etishga an'anaviy yondashishdan farqli yangi g'oyalarni yaratish, bir qolipda fikrlamaslik, o'ziga xoslik, tashabbuskorlik, noaniqlikka toqat qilmaslikka yordam beradi. Pedagogga xos kreativlik sifatleri quyidagilar sanaladi:

- Mavjud tajriba va bilimlar asosida yangi qarorlarni qabul qilish malakasi
- Hissiyotga boylik
- Boy tasavvurga egalik
- O'z ijodkorligini to'la-to'kis namoyish etish
- Mantiqiy fikrlash qobiliyati
- Refleksiya qobiliyati
- Ijodiy ta'sirchanlik va tashabbuskorlik
- Eruditsiya (bilag'onlik)
- Ijodiy yo'nalganlik

¹ N.M. Quchqorova. Pedagogik kasbiy kompetentligi va kreativlik.Darslik."Bookmany print".T-2022-y.189-b.

- Innovatsion qobiliyatga egalik
- Tavakkal qilaolish qobiliyati
- Tafakkur tezligiga egalik
- Ichki sezgining rivojlanganligi
- O‘ziga xos (orginal) g‘oyalarni ilgari suraolish qobiliyati
- Yuksak badiiy qadriyatlarga egalik.

Tarbiyachining kreativligi (ijodkorlik) – tarbiyachining an’anaviy pedagogik fikrlashdan farqli ravishda MTTning ta’lim va tarbiya jarayonini samaradorligi ta’minlashga xizmat qiluvchi yangi g‘oyalarni yaratish, shuningdek, mavjud pedagogik muammolarni ijobiy hal qilishga bo‘lgan tayyorgarligini tavsiflovchi qobiliyati. Pedagog doimiy ravishda kasbiy kompetentligini takomillashtirish uchun o‘z kasbiy faoliyatini hujjatlashtiradi, tahlil qiladi va baholaydi.²

Kasbiy faoliyatda tarbiyachining kreativligi turli shakllarda namoyon bo‘ladi. Ular quyidagilardir:

1. MTTning me’yoriy hujjatlari (o‘quv dasturi va rejalari)ni tayyorlash;
2. O‘quv manbalari (o‘quv dastur, o‘quv-metodik va metodik qo‘llanma, tavsiyanoma va b.)ni yaratish ;
3. MTT pedagogik jarayonlari (mashg‘ulot ishlanma, sayr, o‘yinlar, bayram tadbirlari, kechalar) loyihalarini tayyorlash;
4. Mustahkomlovchi va sinovchi ta’limiy o‘yinlarni shakllantirish;
5. Ta’lim jarayonini qiziqarli, jonli, jo‘shqin tashkil etish;
6. Bolalarning mustaqil faoliyatlarini muvaffaqiyatli olib borish;
7. Ilmiy va metodik anjumanlarda faol ishtirok etish, chiqishlar qilish;
8. Ilmiy, ilmiy-metodik va metodik ishlarni chop ettirish;
9. Yillik hisobotlarni topshirish, attestatsiyadan o‘tish;

Tarbiyachining mashg‘ulot ishlanma yaratishdagi kreativligi asosida bolalarda ijodkorlik shakllanadi. Buning uchun tarbiyachi mashg‘ulotlarini yaratishda quyidagicha tashkil etishi lozim:

² “Ilk qadam” Davlat o‘quv dasturi /takomillashtirilgan ikkinchi nashr/. 2022-y.

- 1) Tarbiyachi guruhidagi bolalarning xarakteri, qiziqishlari, rivojlanish xususiyatlari, ehtiyojlariga e'tibor qaratish; (o'quv dasturi asosida mashg'ulot ishlanma yaratishi va amalga oshirishi kerak.)
- 2) Tarbiyachi guruhda demokratik erkin muhitni yaratishi kerak. Bolalar o'zlarini qiziqtirgan, xohlagan mashg'ulot bilan bog'liq faoliyatlar bilan mashg'ul bo'lishi kerak.
- 3) Ular tomonidan ko'p savollar berilishini rag'batlantirish va bu odatni qo'llab-quvvatlash;
- 4) Bolalarning mustaqilligini rag'batlantirish va ularda javobgarlikni kuchaytirish;
- 5) Bolalar tomonidan mustaqil faoliyatni tashkil etilishi uchun imkoniyat yaratish;

Xulosa qilib aytganda, yuqoridagi natijalardan ko'rinib turibdiki qachonki tarbiyachilarning o'zlari kreativ qobiliyatga ega bo'lsa shundagina bolalarni ham ana shu ruhda tarbiyalay oladi. Bulardan tashqari har – bir tarbiyachi o'z ustida ishlab, yuqorida ko'rsatilgan kreativ tafakkur, kreativ malaka va sifatlarini shakllantirib borsa, har bir mashg'ulotlarini yuqori saviyada tashkil qilinishiga, bolalarda ijodiy qobiliyatlar rivojlanishiga, ta'limdan ko'zlagan maqsadga oson erishishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi qonuni. 2019-y.
2. "Ilk qadam" Davlat o'quv dasturi /takomillashtirilgan ikkinchi nashr/. 2022-y.
3. Qodirova F., Toshpo'latova Sh.Q., Kayumova N.M, A'zamovna M.N.Maktabgacha pedagogika.Toshkent.: "Tafakkur". 2019 y.146- B
4. N.M. Quchqorova. Pedagogik kasbiy kompetentligi va kreativlik.Darslik."Bookmany print".T-2022-. y.189-b.

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARNING KREATIV KOMPETENTLIKINI SHAKLLANTIRISH MEZONLARI.

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

tayanch doktoranti B.X.Xushboqov

Annotatsiya: Bugungi kunda ta'lim muassasalarida ta'limni tashkil etishning dasturiy-metodik ta'minoti, bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashning milliy va jahon ta'lim tajribasiga asoslangan tashkiliy-pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish orqali mamlakatimiz intellektual resurslari potentsialini oshirish alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu maqola ta'lim jarayonida o'qituvchilarda kreativ qobiliyatni rivojlantirish yo'llari va bosqichlarini yoritib berish yo'llari yoritilgan.

Kalit so'zlar: kreativlik, bo'lajak o'qituvchilar, kreativ kompetentlik, ijod, kashf etish, iroda, shaxs, diqqat, tafakkur.

Bugungi kunda ta'lim muassasalarida ta'limni tashkil etishning dasturiy-metodik ta'minoti, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarni tayyorlashning milliy va jahon ta'lim tajribasiga asoslangan tashkiliy-pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish orqali mamlakatimiz intellektual resurslari potentsialini oshirish alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ma'lumki ijod – insonning fan, texnika, ishlab chiqarish, madaniyat va boshqa sohalarda ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan yangilik yaratishi, kashf etishi bilan bog'liq murakkab jarayon bo'lib, inson tafakkuri, xotirasi, tasavvuri, diqqati, irodasi faol ishtirok etadi, ijodda bilim, tajriba, iste'dod namoyon bo'ladi. Buyuk mutafakkirlardan biri Nasriddin Tusiy (1201 - 1274) fikri bo'yicha o'qituvchi o'quvchilarni aql-zakovatiga ta'sir qilishi uchun, o'quvchilarni ishonchini qozonish va qalbidan joy olish mas'uliyatini his qilishi lozim. Forobiy o'qituvchi faoliyatida yoshlarning axloqiy normalari va amaliy ko'nikma va malakalarini o'zlashtirishga yo'naltirilganligi asosiy vazifalardan biri ekanligini ifodalaydi. Ibn Sino fikricha, o'qituvchilik oliyjanob va foydali faoliyatdir. U ilm - narsalarning inson aqli yordami bilan o'rganilishi o'qituvchi faoliyatida muhim hisoblanishini ta'kidlab o'tadi Abu Nasr

Farobiyning ta'riflashicha "ijod – bilish jarayonida shunday ulug' fazilatki, inson uni egallashi uchun boshqa hamma fazilatlarini ishga solishi kerak". Darhaqiqat, ijod qilish jarayonida inson izlanadi, kuzatadi, tadqiqotlar olib boradi, natijalarni tahlil qilib mantiqiy xulosalar chiqaradi. Xulosaning to'g'ri yoki noto'g'ri ekanligi tajribada sinab boriladi. [Adizov B.1]

Kreativ kompetentlik shaxsda mustaqil fikrlash sifatlari namoyon bo'lishining eng asosiy va faol shakli hisoblanadi. Barcha tariflar bir-biridan keskin farq qiliga qaramay, uning ba'zi umumiy jihatlarini ko'rsatish mumkin. Birinchidan, kreativ kompetentlik natijasi sifatida olinadigan mahsulotning sifat jihatidan yangilikka ega bo'lishi; ikkinchidan, ushbu jihatlar kreativ kompetentlikning dastlabki asoslarida mavjud bo'lmaganligi; uchinchidan esa, har qanday kreativ kompetentlik faoliyati intellektual izlanishni taqozo etishi bilan belgilanadi. [B.A.Nazarova1.2]

O'quvchilarda kreativ kompetentlik faoliyatini quyidagicha belgilariga ko'ra tasniflash mumkin:

- ijod turi (texnik, texnologik, tashkilotchilik, iqtisodiy, ijtimoiy, ma'naviy, pedagogik, didaktik, o'quvchilarda, aralash);
- ijod darajasi (mono ijod, mul'ti ijod, mega ijod);
- ijod qamrovi (bilim sohasi, tarmoqlararo, milliy, mintaqaviy, mintaqalararo, xalqaro);
- ijodning davomiyligi (qisqa muddatli, o'rta muddatli, uzoq muddatli);
- ijodning shakli (innovatsion, ta'limiy, investitsion, aralash);
- umumiy jihatlariga ko'ra (yangi g'oyalarni hayotga tadbiq etish; printsiplial jihatdan yangi yechimlarni ilgari surish; yangilikni amaliy qo'llash);
- yaratilgan ijod mahsulini ma'nosi va murakkabligiga ko'ra (ratsionalizatorlik taklifi; ixtiro; kashfiyot).

Tahlillar o'quvchining ijodkorligi uning masalalar yechishi, insho yozishi, tajriba ishlari, o'quv topshiriqlarini bajarishi bilan bog'liq muammoli vaziyatlarda mustaqil fikrlashi bilan namoyon bo'lishini ko'rsatdi.

Fikrimizga ko'ra, o'quvchining ijodi – o'zlashtirilgan bilimlarni amaliyotdagi dalil va hodisalarga bog'lay olishi, olingan natijalarni to'g'ri baholab, tahlil qilishi, avvalgi egallanganlari bilan umumlashtira olishidir. [Muslimov N.A 1.12]

Ijodiy faoliyatni o'qituvchi va o'quvchilarning bu jarayonga psixologik jihatdan yetarlicha tayyor emasliklari murakkablashtiradi. Muntazam ravishda muayyan usul, shakl, vositalarga tayanib qolish – yangi vaziyatlarga moslasha olmaslik, kutilmagan vaziyatlarda ish yurita olmaslikka olib keladi. Bu psixologik holat sifatida turli shakllarda namoyon bo'lishi mumkin, jumladan: o'zgalar fikr va mulohazalarini umuman qabul qilmaslik; umumiy qabul qilingan nuqtai nazardan qat'iy himoyalaniish; yangi mazmun va vositalarga nisbatan eski usullarni qo'llash; yangi usullarda eski usullarning saqlanib qolishi; umuman yangi masalani yechishda an'anaviy usullarni qo'llash kabilar. [Muslimov N.A 10.13]

Ayniqsa boshlang'ich ta'lim – bu har bir bolaning hayotida chuqur iz qoldiruvchi ta'lim turidan biri bo'lib, ta'limning bu bosqichida pedagog o'qituvchilarga katta mas'uliyat yuklatiladi. Ya'ni bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kreativlik faoliyati xali maxsus o'rganishni talab etmoqda. Boshlang'ich sinf o'quvchilari miya xujayralarining notekis rivojlanishi, o'quvchilar o'rtasida jismoniy, psixologik va ijtimoiy farqlar mavjudligi sababi ularning qobiliyati, ist'edodi rivojlanishi darajasi va namoyon bo'lish shakli bilan bir-biri bilan farq qiladi. Bu esa ta'lim muassasasida kreativlikni rivojlantirish masalasini qiyinlashtiradi. Shunday bo'lsada, mazkur yosh davrdan oqilona foydalana olib kreativlik (ijodkorlik)ka bo'lgan motivatsiyani rivojlantirish muhim bo'lib hisoblanadi. [B.A.Nazarova3,4,6]

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilar kreativ kompetentlik faoliyatini tashkil qilishda ikki o'zaro bog'liq vazifani e'tiborga olish lozim. Ularning birinchisi – o'qituvchilar kreativ kompetentlik faoliyatida mustaqil fikrlay olishni rivojlantirish, bilim berishdagi ilmiy dunyoqarashini shakllantirilishi bilan; ikkinchisi – o'zidagi bor bilimlarni ta'limda va amaliy faoliyatda mustaqil qo'llay olish bilan belgilanadi.

Quyidagi ko'rsatkichlar o'qituvchilarda kreativlik kompetentlikni shakllantirish mezonlari sifatida taklif qilindi: mustaqil qaror qabul qilish; o'z imkoniyatlariga ishonch; faol izlanuvchanlik; fikrlash tezligi; fikrlash moslashuvchanligi; g'oyaning o'ziga xosligi; g'oyaning mukammalligi; g'oyaning ijobiy yo'naltirilganligi; axborotlarni qayta ishlash va maqsadli qo'llay olish; tasavvur kengligi; bir-biridan uzoq fikrlarni o'zaro bog'lay olish; g'oya salmog'ini baholay olish; yechimning nafis, bejirim va oddiyligi; ko'plab g'oyalarni yuzaga keltira olish; g'oyaning asosliligi. Ushbu sifat ko'rsatkichlarini baholashda test sinovi, muammoli topshiriq va tajriba usullardan foydalaniladi.

Pedagogik texnologiyalarning muhim jihatlaridan biri boshlang'ich o'quvchilarda faoliyatiga barqaror yo'naltirilganlikni shakllantirishga qaratiladi. Bu mashg'ulotlar asosan treninglar shaklida amalga oshirilib, ushbu asosda amaliy mashg'ulotlarni tashkil qilish o'quvchilarda faoliyatga oid muammoli vaziyatlarni hal qila olish ko'nikmalarining shakllanib borishini tajriba-sinov ishlari tasdiqlab berdi.

Maqsadimiz o'qituvchilardagi kreativlik kompetentlikni o'rganish va uni baholash usullari, shuningdek kreativlik kompetentlikni shakllantirish mezonlarini aniqlash va qo'llash asosida ishlab chiqilgan pedagogik texnologiyalar samaradorligini asoslashdan iborat etib belgilandi. Natijada quyidagi vazifalar ijobiy hal etildi:

- uzluksiz ta'lim tizimi mazmunining tahlili asosida o'quv-tarbiya jarayonida o'quvchilar kreativ kompetentlikni shakllantirish bo'yicha nazariy ma'lumotlar o'rganildi va umumlashtirildi;
- kreativ kompetentlikni o'rganish usullari, shuningdek kreativlikni shakllantirish mezonlari belgilab olindi;
- so'rovnomalar vositasida o'qituvchilarda kreativ kompetentlik borasidagi asosiy tushunchalarni o'zlashtirganlik darajasi aniqlandi;
- tadqiqot ishida o'qituvchilarda kreativ kompetentlik sifatlarini rivojlantirish borasida ishlab chiqilgan tavsiyalar sinovdan o'tkazildi; [B.A.Nazarov 65.89]
- Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini kreativ kompetentlikni shakllantirish uchun zarur didaktik shart-sharoitlar hamda ijodkor shaxs o'qituvchilarda ahamiyatli sifatlarini shakllantirish tizimining didaktik modeli samaradorligi baholandi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari kreativ kompetentligi shakllanganlik darajasini shakllantirishda ta'lim mazmuni asosida ishlab chiqilgan ijodiy, o'quv hamda muammoli-vaziyatli topshiriqlarga monand mezonlar va usullari tanlandi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarda kreativ kompetentlikni shakllantirish jarayonining o'zlashtirish ko'rsatkichlarini baholash va monitoringini amalga oshirish tartibi belgilandi hamda sinab ko'rildi.

Olingan natijalar tahlili bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarda ahamiyatli sifatlarini shakllantirish jarayonida pedagogik texnologiyalarga asoslangan trening mashg'ulotlari o'qituvchilarda kreativ kompetentlikni shakllantirishda yuqori samaraga erishilganligini ko'rsatdi. Nazariy hamda amaliy mashg'ulotlar, muammoli vaziyatli topshiriqlarni bajarishda o'quvchilarda ahamiyatli sifatlarini shakllantirishga xizmat qiluvchi bilim, ko'nikmalarni mustahkamlab borishda kreativ kompetentlik asosida o'qituvchilarda ahamiyatli sifatlarini shakllantirish usulidan foydalanish

bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarda tayyorgarlik ko'rsatkichlarining yuqori darajaga bo'lishini ta'minladi.

Kreativ kompetentlik bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarning egallayotgan bilimlarini mustahkamligi va mukammalligini ta'minlash, ularda faol va mustaqil fikrlovchi shaxs xislatlarini shakllantirish, aqliy qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi faoliyat turi hisoblanadi. Bu holat, ayniqsa bo'lajak mutaxassislarning fan asoslarini o'zlashtirishida, keyinchalik bu jarayonga bevosita rahbarlikni amalga oshirishda bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarda kreativ kompetentlikka asoslangan yondoshuvlarni joriy etishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Adizov B. Boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari: Ped. fan. dok. ... dis. – Toshkent, 2003. – 276 b.
2. Axmedov M. va boshqalar. To'rtinchi sinf matematika darsligi. Toshkent. "O'qituvchi" 2005- yil
3. Axmedov M. , Abduraxmonova N., Jumaev M.E. Birinchi sinf matematika darsligi metodik qo'llanma.) Toshkent. "Sharq" 2005- yil.,
4. B.A. Nazarova. Bo'lajak o'qituvchilarda kreativ yondashuv asosida tadqiqotchilik layoqatini tarbiyalashning ilmiy-nazariy asoslari. (Monografiya). – T.: „Fan va texnologiya“, 2007, 164 b.
5. Muslimov N.A, Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To'rayev A.B. "Innovatsion ta'lim texnologiyalari" – T.: "Sano standart" nashriyoti, 2015. -81-b.
6. Muslimov N.A. "Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini kasbiy shakllantirish" /Monografiya. – T.: Fan, 2004.

INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA KOOPERATIV YONDASHUVNING SAMARALARI

M.K.Muradova - Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti

“Umumiy pedagogika” kafedrası o‘qituvchisi

e-mail: maftunahonmuradova@gmail.com

R.A.Xayitboyeva -Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika

Universiteti, Maxsus pedagogika va inklyuziv ta'lim fakulteti,

Surdopedagogika yo‘nalishi, 203-guruh talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada inklyuziv ta'lim haqida ma'lumotlar va ularning o'ziga xosliklari yoritilgan. Hususan kooperativ ta'lim tushunchasi, uni qo'llash shartlari, metod va vositalari ochib berilgan. Inklyuziv ta'lim sharoitida kooperativ yondashuvdan foydalanishning samaralari haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, kooperativ ta'lim, hamkorlik, ta'lim, tarbiya, extiyoj, o'quvchi, bilim, rivojlantirish.

Аннотация. В диссертации представлена информация об инклюзивном образовании и его специфике. В частности, разъясняется понятие кооперативного обучения, его условия, методы и средства. Представлена информация об эффективности использования кооперативного подхода в условиях инклюзивного образования.

Annotation. The dissertation provides information about inclusive education and ego features. In particular, the concept of cooperative learning, its conditions, methods and means are explained. Information is presented on the effectiveness of the use of cooperative approaches in the context of inclusive education.

Zamonaviy ta'limning asosiy maqsadlari har bir bolaning shaxs sifatida rivojlantirish, uning olamdagi o'z shaxsiy hayoti subyektiga aylantirishdan iboratdir. Demak, bugun ta'lim tizimi oldida nafaqat ta'lim, individni ta'lim orqali madaniy borliqqa olib kirishdek muhim vazifa turibdi.

Hozirgi kunda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar ham ayni shu maqsad asosiga qurilmoqda.

Inklyuziv ta'lim bu – alohida yordamga muhtoj bo'lgan bolalar bilan sog'lom bolalar o'rtasidagi to'siqlarni bartaraf etish maqsadida rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni, ularning nuqsoni darajasiga qarab sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda ta'lim va tarbiya olish imkonini beruvchi ta'lim tizimi hisoblanadi.

Inklyuziv ta'lim quyidagi maqsad va vazifalarni hal qiladi. Bularga quyidagilar kiradi:

- ✓ Ta'lim muassasalarida alohida yordamga muhtoj bo'lgan bolalar va o'smirlarning ta'lim olishlari uchun zarur bo'lgan psixologik, umumta'lim pedagogik hamda korreksion shart-sharoitlar yaratish, ularning imkoniyatiga mos dasturlarini ishlab chiqish;
- ✓ Maxsus ta'lim muassasasi o'quvchilarini umumta'lim maktablari bilan uyg'unlikda faoliyat olib borishi yo'li bilan o'quvchilarning ta'limdagi tenglik huquqini kafolatlash;
- ✓ Alohida yordamga muhtoj hamda sog'lom bolalar o'rtasidagi to'siqlarni bartaraf etishda jamiyat va oilaning faol ishtirokini ta'minlash;
- ✓ Bolaning ehtiyojlarni qondirish;
- ✓ Alohida yordamga muhtoj bolalarni jamiyatga , ijtimoiy hayotga erta moslashtirish;
- ✓ Imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarni oilalaridan ajralmagan holda yashash huquqini ro'yobga chiqarish [2; 7-13-b.].

Demak inklyuziv ta'lim imkoniyati cheklangan o'quvchilarni sog'lom o'quvchilar bilan birgalikda ularning ham shaxs sifatlarini ta'lim jarayonida ro'yobga chiqarish deb ham talqin qilish mumkin. Ularning imkoniyatlarini kengaytirish, shaxs sifatida qo'llab quvvatlash, ularning ta'lim jarayonidagi ishtirokini yanada oshirish kabi maqsadlarimizga kooperativ ta'lim orqali erishishimiz mumkin.

Kooperativ yondashuvning asosida hamkorlik yotadi. Hamkorlikda o'qitish har bir o'quvchini kunlik qizg'in aqliy mehnatga o'rgatish, shaxs sifatida

onglilik, mustaqillikni tarbiyalash, har bir o'quvchida shaxsiy qadr-qimmat tuyg'usini vujudga keltirish, o'z kuchi va qobiliyatiga bo'lgan ishonchni mustahkamlash, tahsil olishda ma'suliyat hissini shakllantirishni ko'zda tutadi.

Hamkorlikda o'qitish usulini amalga oshirishga yordam beruvchi usul va vositalar:

Evristik suhbatlar, umumiy suhbatlar, ekskursiyalar, darslarida kuzatishlar, badiiy asarlar materiallari asosida nutq o'stirish uchun yozilgan ijodiy ishlar, ta'limning ko'rgazmali metodlari, mustaqil ishlar, dars jarayonida og'zaki rasm chizish, imo-ishorali ko'rinishlar va boshqalar kiradi [4; 27-b.].

Hamkorlikda o'qitish texnologiyalari pedagogik jarayonni takomillashtirish va uni o'quvchi shaxsiga yo'naltirishga asoslangan. Bu texnologiyalar ijodkor shaxsni shakllantirishga yo'naltirilgan ijodiy muhitni yaratish, ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Hamkorlikda o'qitish mashg'ulotlarining asosiy jarayonlari: hamkorlikda fikr almashish, suhbat, tahlil, munozara, muzokara, amaliy vazifalar bajarish, biror narsani qurish, yasash, masalalar yechish va boshqalarni o'z ichiga oladi.

Hamkorlikdagi bunday faoliyat imkoniyati cheklangan o'quvchilarning fikrlarini ochiq bayon etishga, boshqalar singari guruhning to'laqonli a'zosi ekanligi va aynan o'zining ishtiroki guruh uchun muhim ekanligini his etish imkoniyatini beradi.

Hamkorlikda o'qitish texnologiyasi mualliflaridan biri bo'lgan R.Slavinning ta'kidlashicha, talabalarga topshiriqlarni hamkorlikda bajarish bo'yicha ko'rsatma berilishi yetarli emas. talabalar o'rtasida tom ma'nodagi hamkorlik, har bir talabaning qo'lga kiritgan muvaffaqiyatidan quvonish, bir-biriga sidqidildan yordam berish hissi, qulay ijtimoiy-psixologik muhit vujudga kelishi zarur [1; 23-30-b.].

Hamkorlik bo'yicha Djonson taklif etgan samarali guruh ishining 5 asosiy elementi:

1. Individual ma'suliyat: har bir talaba o'zlarining o'rganishlariga javobgar
2. Yuzma-yuz o'zaro harakat: 2-4 ta guruhlar va boshqalar bilan ko'rishish.

3. Hamkorlikdagi ko'nikmalar (guruhlar ichidagi ishlar jarayoniga shakllantirilishi lozim bo'lgan ko'nikmalar kitritilsin): ijtimoiy ko'nikmalar, kommunikativlikka oid ko'nikmalar, tanqidiy fiklash ko'nikmalari.

4. Qayta ishlash jarayoni: guruhlardagi ijtimoiy va akademik munosabatlarni ifodalanishi va baxolanishi lozim: uzoq muddat samara bermog'i lozim.

5. Ijobiy o'zaro bog'liqlik: bir birini o'qitishni qo'llap quvvatlovchi talabalar, o'qitiladigan talablar [3; 15-b.].

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash mumkinki: hamkorlik ta'limi asosida o'quvchi talabalarda ta'lim berish jarayonida samarali metodik yondashuv asosida ish ko'rish esa yoshlar dunyoqarashining shakllanishi va bilim darajasining yuksalishiga imkon beradi. Kooperativ yondashuv ya'ni imkoniyati cheklangan talabalarining ta'lim jarayonidagi hamkorligi ularning ilmiy salohiyatining o'sishida va sifatli ta'lim jarayonining amalga oshishida juda samarali hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Navigating the new pedagogy: six principles that transform teaching/Jeff Halstead, United Kingdom, 2011.

2. M.U.Xamidova." Maxsus pedagogika" Toshkent 2018.

3. Jan Kielven THE ARTFUL SCIENCE OF INSTRUCTIONAL INTEGRATION. Adapted from: BEYOND MONET. Barrie Bennett / Carol Rolheiser. 2001.

4. Saidahmedov N., Abdurahmonov O. Yangi pedagogik texnologiya mohiyati va zamonaviy loyihasi. T.: RTM, 1999. – 27 b.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR SAVODXONLIGINI SHAKLLANTIRISHDA BADIY ADABIYOTNING O'RNI

Xo'jamberdiyeva Shahnoza Ko'paysinovna
Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası dotsenti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada badiiy adabiyotning maktabgacha yoshdagi bolalar shaxsini har tomonlama rivojlantirish, bolalar ijodiyotini, og'zaki nutq malakalarini, savodxonligini shakllantirishning eng muhim vositalaridan biri ekanligi, badiiy asarning mazmuni bolaning dunyoqarashini, aql-zakovatini kengaytirishi haqida so'z yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *Badiiy adabiyot, kitobxonlik, ovozli va ifodali o'qish, ertak aytib berish, estetik tarbiya, xalq ertaklari, nutqning musiqiyliги, ohangdorligi*

РОЛЬ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В ФОРМИРОВАНИИ ГРАМОТНОСТИ ДОШКОЛЬНИКОВ

Ходжамбердиева Шахноза Копайсиновна
доцент кафедры методики дошкольного образования

Аннотация: *В данной статье говорится о том, что художественная литература является одним из важнейших средств всестороннего развития личности дошкольников, формирования у детей творческих способностей, навыков устной речи, грамотности, о содержании произведения художественной литературы. расширяет мировоззрение и интеллект ребенка.*

Ключевые слова: *Художественная литература, чтение, вокально-выразительное чтение, повествование, эстетическое воспитание, народные сказки, музыкальность речи, напевность.*

THE ROLE OF ARTISTIC LITERATURE IN FORMING THE LITERACY OF PRESCHOOL CHILDREN

Khojamberdiyeva Shahnoza Kopaysinovna

Associate Professor of the Department of Preschool Education

Methodology

Abstract: *This article talks about the fact that fiction literature is one of the most important tools for the comprehensive development of the personality of preschool children, the formation of children's creativity, oral speech skills, and literacy, and the content of the work of fiction expands the child's worldview and intelligence.*

Key words: *Fiction, reading, vocal and expressive reading, storytelling, aesthetic education, folk tales, musicality of speech, melodiousness*

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim nazariyasi va amaliyotida maktabgacha yoshdagi bolalarning badiiy adabiyotlarga bo'lgan qiziqishini oshirish, ular bilan yaqindan tanishtirish ishlarini amalga oshirishning ijtimoiy tartibini ishlab chiqish hamda ushbu jarayonni uslubiy ta'minlashning yetarli darajada tashkil etilmaganligi o'rtasida qarama-qarshilik mavjud ekanligi ma'lum bo'lmoqda. Bolalarni badiiy adabiyotlar bilan tanishtirish muammolarini hal qilishning pedagogik ehtiyojlari maktabgacha yoshdagi bolalarning mazkur adabiyotlar orqali atrofdagi dunyoga axloqiy va estetik munosabatini shakllantirishga qaratilgan tizimni yaratish hamda uni mazmunan to'g'ri boyitishga zaruriyat sezilmoqda.

Badiiy adabiyot maktabgacha yoshdagi bolalar shaxsini har tomonlama rivojlantirish, bolalar ijodiyotini, og'zaki nutq malakalarini shakllantirishning eng muhim vositalaridan biri. Badiiy asarning mazmuni bolaning dunyoqarashini, aql-zakovatini kengaytiradi, uni shaxsiy kuzatishlar doirasidan tashqariga olib chiqadi, uning uchun ijtimoiy voqelikni ochib beradi: odamlarning mehnati va hayoti, buyuk ishlar va jasoratlari, bolalar o'yinlari olamidagi voqealar haqida hikoya qiladi. Badiiy so'z tilning chinakam go'zalligini yaratadi, asarga hissiy rang beradi, tuyg'u va fikrlarni charxlaydi, ta'sir qiladi, hayajonlantiradi, tarbiyalaydi.

Badiiy adabiyot bolaning ruhiyati va ongiga ijobiy ta'sir ko'rsatish orqali uning so'z boyligini ortishiga, hissiy tajribasini kengaytirishiga yordam beradi. Badiiy adabiyot barcha turlari bolaning aqliy va estetik rivojlanishi chambarchas

bog'liq bo'lib, ular bilan bog'liq holda ko'pincha o'ziga xos asos bo'lib xizmat qiladi. Har qanday badiiy adabiyot adabiy mazmunga asoslanadi. Maktabgacha yosh davri bolalar uchun tushunarli bo'lgan o'ziga xos ifoda vositalariga ega va bolalar tafakkurining sensorli-majoziy shaxsiyatni rivojlantirish, ijodkorlikni tarbiyalash hamda borliqni idrok etish uchun eng asosiy davr hisoblanadi. Muammolaridan biri bo'lib, uning turli jihatlarini hal qilishga katta e'tibor beriladi. Estetik tarbiyaning eng kuchli vositalaridan biri bu san'atdir. Badiiy adabiyot bolaning nutqini shakllantirishda, uning so'z boyligini to'ldirishda asosiy o'rin tutadi. Har qanday asar yoki uning parchasini o'qib bo'lgach, nimani va qanday o'rganganligini tushunish uchun undan nima o'qiganligi haqida so'rash kerak. Biroq, darhol savol berish kerak emas, lekin bir muncha vaqt o'tgach. O'rganilayotgan materialning mohiyatini tahlil qilish bolaning axloqiy rivojlanishiga, izchil nutq va fikrlashning uyg'unlashuviga yordam beradi va xotiraga yangi so'zlarni qo'yadi. Maktabgacha yoshdagi bolaning nutqining mukammalligiga uning maktabdagi birinchi yillarida tayyorlanishi ko'p jihatdan bog'liq bo'ladi.

Badiiy asarlar bolaning yoshi va qiziqishlariga, uning rivojlanish darajasiga mos kelishi kerakligi fanda doim o'z isbotini topib kelgan. Maktabgacha yoshdagi tayyorlov guruhlaridagi bolalar ko'pincha matn mazmunini afzal ko'radilar. Psixologik tadqiqotlarga ko'ra, 6-7 yoshli bolalar kitoblar bilan doimiy aloqada bo'lish tufayli yaxshi so'z boyligiga ega bo'lganliklari, o'z fikrlari va his-tuyg'ularini aniq ifoda eta olishlari isbotlangan. Chunki badiiy adabiyot bolaning ruhiyatiga kirib borar ekan, asardagi ifoda etilayotgan mazmun uning harakatlarida, chuqur hissiy kechinmalarida, faoliyatiga o'z ta'sirini o'tkazadi. Aynan shu jihat boladagi ma'naviy-axloqiy tarbiyaning o'ziga xos xususiyatlarini tushunish uchun dastlabki poydevordir.

Badiiy adabiyot maktabgacha yoshdagi bolaning ma'naviy olamini boyitish bilan birga o'z oldiga dastlabki maqsadlar qo'ya olish, orzulari sari intilishi, o'zini-o'zi tarbiyalash, o'zini-o'zi rivojlantirish hamda jamiyatdagi inson xulq-atvorining umumiy me'yor va tamoyillari haqida dastlabki tasavvurlarni uyg'otishga yordam

beradi. Shu bilan birga bola ma'naviyatining asosi hisoblangan, go'zallik, yaxshilik, ezglik, sadoqat, g'amxo'rlik axloqiy tushunchalarning hissiy va motivatsion sohasining (ruhning) markaziga olib chiqishda badiiy adabiyot asosiy vosita bo'lib hisoblanadi. Aynan mazkur vosita insonning istaklarini, uning impulslarini, intilishlarini va his-tuyg'ularini boshqarishga yordam beribgina qolmay, yaxshi va yomonni qalbi bilan ajratgan xolda qaror qabul qilish imkonini beradi. E.Fromm insonning yaxshilik va yomonlikka moyilligi haqida yozar ekan, u dastlab bu tushunchalar haqidagi taassurotlarini yoshlik chog'larida oilada va ta'lim muassasalarida eshitgan ertak, hikoya va qizaqarli rasmlar orqali olishini o'z izlanishlarida keltirgan edi.

Kichik va o'rta guruhlardagi bolalar esa rangli rasmlar bilan ishlashni ma'qul ko'radilar. Psixologiya adabiyotlar tahliliga ko'ra, badiiy adabiyot bola umrining turli bosqichlarida jisman ham, ruhan ham, aqlan ham turlicha taraqqiy topishiga, har bir tarbiyalanuvchi o'ziga xos tarzda rivojlanishiga yaqindan yordam beruvchi vositadidir. Bog'cha yoshidagi bolalar nazarida bilimlarni o'zlashtirish - ko'r-ko'rona ijrochilik, badiiy asar qahramonlariga taqlid qilish, tarbiyachi ko'rsatmalariga amal qilishdek tuyuladi.

Ta'lim va tarbiya jarayonida maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar uchun tavsiya etilayotgan adabiyotlarda tarbiyalanuvchilarning yoshi, intellektual imkoniyatlariga hisobga olgan holda tanlash maqsadga muvofiqdir. Mazkur davr pedagogik jihatdan bolada insoniy sifatlarni shakllantirishda asosiy bosqich sanaladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida olib boriluvchi ta'lim va tarbiya jarayonining asosiy vazifalaridan biri shakllanib kelayotgan shaxsda o'zlikni anglash, uning o'z so'zi va mustaqil fikri bo'lishini ta'minlash, ichki "men"ni namoyon qilishi uchun sharoit yaratishdan iborat. Nar qanday bola mustaqil ravishda fikrlay olishi va erkin faoliyatga kirishishi uchun o'z bilimi, tajribasida kutilmagan vaziyat bilan to'qnashishi hamda bu vaziyat unda qiziqish uyg'ota olishi kerak. Bolani qiziqtirgan har qanday masala uning e'tiboridan chetda qolmaydi hamda bu masalaning mohiyatiga kirmasdan ham o'z istaklarini, bilish ehtiyojini qondirishga

hakarat qiladi. Kichik tarbiyalanuvchilarning bilish faoliyatini oshirishda adabiy ta'limga asoslangan muhitni yarata bilish zarurdir. Chunki bola berilgan badiiy asarni o'rganish orqali taqqoslash, tahlil qilish, umumlashtirish, aniqlik kiritish, tizimga sola bilish kabi ko'nikmalarni egallashga harakat qiladi. Tarbiyachi tomonidan o'qib berilgan badiiy asarlarni bola diqqat bilan eshitish orqali tevarakatrofni, insonlarni va o'zligini ham idrok eta boshlaydi. Eshitganlarini o'qib olish, mustaqil ishlash, o'zgalarning fikrlarini ilg'ash, o'zi va boshqalarning tuyg'ular olamini kuzatish, o'zgalarni his etish ko'nikmalari ham aynan o'qilgan asar ahamiyatiga, mavzusiga, qahramonlarning badiiy asar tilida gavdalandirilishiga ko'p jihatdan bog'liqdir.

Badiiy adabiyotlarning tarbiyaviy jihatdan ahamiyati butun o'zbek xalqi tarixida uning ijtimoiy va tarbiyaviy qobiliyati bilan tavsiflanadi. "Badiiy adabiyot" bo'yicha ishlarni bajarayotgan o'qituvchilar bir nechta murakkab va ko'p qirrali vazifalarni hal qilishga majbur. Biroq, tarbiyachilarning to'laqonli mehnat faoliyati bolaning har tomonlama rivojlanishi uchun zaruriy shartdir. Bu quyidagicha izohlanadi: bolalarni o'ziga xos his-tuyg'ular, his-tuyg'ular va tajribalar olami bilan tanishtirishdan tashqari, ushbu o'quv bo'limi maktabgacha yoshdagi bolalarning koinot, ularning atrofidagi dunyo va unda sodir bo'layotgan jarayonlar haqidagi g'oyalarini o'zgartiradi va chuqurlashtiradi, bolaning asosiy hayotiy qadriyatlari, adabiy nutq va adabiyot ko'nikmalarini rivojlantiradi. Ularda bugungi kichik tarbiyalanuvchilarning ruhiyati, intellektual qobiliyati ancha yuqorilab ketgani yetarli darajada inobatga olinmagan. Bundan tashqari, o'quv materiallarini tayyorlashda, ya'ni adabiy matnlarni soddalashtirish va ulami tarbiyalanuvchilarning yosh xususiyatlariga moslashtirishda adabiy ta'lim meyorlariga to'liq amal qilinmagan. Badiiy matndagi yetakchi xususiyatlar, bolalami ma'naviy barkamollik sari yetaklovchi badiiy unsurlar, asardagi asosiy fikr, yetakchi g'oya va badiiy qudrat qisqartirib yuborilgan. Natijada quruq, axborot yoki nasihat shaklidagi matn paydo bo'lgan. Ya'ni, aytish kerakki, bugungi kichik tarbiyalanuvchilar mazkur o'quv materiallarini tayyorlagan mualliflar tasavvur qilganlaridan, Ularning bu yoshdagi darajasidan ko'ra

bilimliroq va aqlliroq.

Bolalarni aqliy, axloqiy va estetik tarbiyalashda badiiy adabiyot asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Badiiy adabiyot bolaning ilmiy dunyoqarashini shakllantirish bilan birga aqliy tarbiyasiga ham o'z ta'sirini o'tkazadi. Ilmiy dunyoqarash va aqliy tarbiyaning o'zaro muvofiqlashtirilishi tarbiyalanuvchilarning aqliy tarbiyasini rivojlantirishdagi eng yetakchi tamoyildir. Badiiy adabiyot orqali bolalarda axloqiy tuyg'ul, baho, xulq-atvor me'yorlarini shakllanadi. Badiiy adabiyot estetik tarbiya vositasi sifatida go'zallikni his eta olish, o'z ijodiy imkoniyatlaridan foydalanish, tabiat hamda jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarga ijobiy munosabatni shakllantirishni ifoda etadi. Bu esa tarbiyalanuvchilarni estetik idrokini tarbiyalashga o'z hissasini qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sayyid S. Kitobsiz kelajak yo'q //http://uza.uz/oz/society/kitobsiz-kelajak y-16-01-2017.
2. Sobirova M. Kitobxonlik madaniyatini shakllantirish. Metodik ko'rsatma. - Namangan, 2019. - B.44.
3. Suxomlinskiy V.A. Serdtse otdayu detyam. – Minsk: Narodnaya asveta, 2001. – 341 s.
4. Slastenin V.A., Isaev I.F., Shiyanov Ye.N. Pedagogika / Ucheb. posobie dlya stud. vissh. ped.ucheb. zav. – M.: Izdat-kiy sentr “Akademiya”, 2002. – S. 20.
5. Petrovskiy, A. V. Obshchaya psixologiya / Ucheb. dlya stud.ped. in-tov. – 2-e izd., dop. i pererab. – M.: Prosveteniye, 1996. – S. 195.
6. Shukina G.I. Aktualnie voprosi formirovaniya interesa v obuchenii. – M.: Sfera, 2004. – 112 s.

STEAM TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI

Namangan davlat Pedagogika instituti Pedagogika fakulteti

Maktabgacha ta'lim yonalishi 1- bosqich

MTM-AU-22 guruh talabasi Ergasheva Muyassar

Annotatsiya. Ushbu maqolada Steam ta'lim tizimini o'rganish, uni mashgulotlar jarayoni bilan bog'lash. Steam haqidagi tarixiy ma'lumotlarni o'rganish, uni amaliyotga tadbqiq etishdir.

Kalit so'zlar: Steam, Steam yondashuv, Steam tarixi, tarbiyachi, tarbiyalanuvchi, ta'lim, texnologiya, muhandislik, san'at, fanlar, matematika.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashda, har tomonlama rivojlantirishda Steam ta'lim texnologiyasining ahamiyati beqiyos katta. Bu ta'lim tizimi orqali bolalarni dunyo haqida bilimlarini mustaqil ravishda egallashga, o'z fikr va mulohazalarini to'liq bayon etishga, turli tajribalar o'tkazishga, modellar tuzishga o'rgatadi. Bolalarda bilim, kònikma va malakalarni hosil qiladi. Bolada qiziqucchanlik, mustaqil izlanish, turli tadqiqot yaratishga imkon beradi.

Steam- tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika fanlarini uyğunlikda o'qitish uslubi. Agar bu qisqartmani yoyadigan bòlsak, quydagilarni olamiz. STAM- bu S - science, T - technology, E- engineering, A- art va M- math. Bular: tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika. Ushbu yònalishlar zamonaviy dunyoda eng mashhur bòlib kelayotgan ta'lim

tizimi hisoblanadi. Shuning uchun bugungi kunda STEAM tizimi asosiy tendensiyalar- dan biri sifatida rivojlanmoqda. STEAM ta'limi yònlalishi va amaliy yondashuvini qòllash shuningdek, barcha 5 ta sohani yagona ta'lim tizimiga integartsiyalashu- viga asoslangan.

STEAM ta'limi nafaqat òqitish usuli baliki fikrlash tarzidir. STEAM ta'lim muhitida bolalar bilimga ega bòladilar va undan foydalanishni òrganadilar. Shuning uchun, ular òsib ulgayganlarida va hayotiy muammolarga duch kelganda, atrof muhitning ifloslanishi yoki global iqlim òzgarish bòladimi, bunday murakkab narsalarni faqat turli sohalardagi bilimlarga tayanib va birgalikda ishlash orqali hal qilish mumkinligini tushunadilar.

STEAM ta'lim texnologiyasi dastlab Amerikada paydo bolgan. Undan keyin boshqa mamlakatlarga tarqala boshladi. Jumladan, Rossiya, Koreya, Xitoy , Turkiya, Yevropa, Filandiya va Òzbekistonga ham kirib keldi. Ya'ni Òzbekistonga bu ta'lim turi 2019- yildan kirib kela boshladi. Bundan tashqari Xalq ta'lim Vazirligining talabiga kòra Òzbekiston Respublikasi Xalq Ta'lim Vazirligi va Osiyo taraqqiyotini banki (OTB) òrtasida \$ 100 mln. lik loyihani amalga oshirish bòyicha shartnomalar Imzolandi. Bundan tashqari Òzbekistondagi maktablarda òqituvchilar bilimini baholash tizimi takomillashtirish kòzda tutilgan. Bu loyiha 2022- yilda oshiriladi.

Òzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qaroriga muvofiq, Xalq ta'limi Vazirligi huzuridagi Respublika ta'lim markazi oldiga òquv - tarbiya jarayonihga STEAM fanlarini òqitish bòyicha ilgòr pedagogik texnologiyalar va boshqa maqbul metodika- larini joriy etish vazifasi qòyilgan.

Òzbekiston ta'lim tizimiga STEAM ta'lim tizimini joriy etish uni Science tabiiy fanlar tarkibiga singdirishdan boshlanadi. Bugungacha

umumta'lim maktablarining 1-2-sinflari uchun tabiiy fanlar darsligi yaratildi va ushbu fan 2022-òquv yilidan bosh-lab maktablarda òqitib kelinmoqda. Darslikka STEAM ta'limiga asoslangan mavzu va mashqlar kiritilgan. Endilikda umumta'lim maktablariga STEAM ta'limini joriy etish yòlga qòyilmoqda.

STEAM YONDASHUV - 2001 - yilda AQSH milliy fondi olimlari tomonidan taklif qilingan. AQSH M. F. A. AQSHning milliy jamiyat 1863- yil Vashington shah- rida tashkil etildi.

STEAM tashabbusi asoschisi Georgetti Yakman Steam ta'lim tizimiga A- art ya'ni san'at qòshish gòyasini taklif etdi. Bundan tashqari, u 2006 - yildan beri STEAM EDUCATION asochisi, tadqiqotchisi va yaratuvchisidir. G YAKMAN STEAM ta'lim tizimini shunday ta'riflaydi: " Fan va texnika, muhandislik va matematika elementlaiga asoslangan, san'at bilan quvnoqlashgan ta'lim texnologiyasi" - deya e'tirof etadi.

STEAM Dan faol tarzda foydalanish 2011 - yilda boshlangan. Shu davrda biolog JUDIT .A Ramali yangi Steam ta'lim dasturini ishlab chiqdi. Steam yondashu- vi 2001- yilda AQSH milliy fan fondi olimlari tomonidan taklif qilingan. Steam yon- dashuvining qulay jihati shundan iboratki, bolalar turli xil mavzularni muvafaqqiyatli òrganish uchun ham miyani ham qòllarni ishlatadilar.

Maktabgacha talimda Steam ta'lim texnologiyalarini afzalligini kòramiz.

1. Steam ta'lim texnologiyalari bolalarni turli mavzularda tadqiqot, kashfiyot va izlanishga undaydi.

2.Ochiq savollar orqali tadiqotlarga rahbarlik qilinadi, muammoga yechim topish yòllari quvnoq bòladi.

3. Steam fanlariga (tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika) integratsiyalashgan faoliyati tadbirlari amalga oshiriladi.

4. Bolalar va kattalar o'rtasidagi hamkorlik, faol muloqot muhiti vujudga keladi.

2014- yilda Quddusda bo'lib o'tgan " STEAM FORWARD" xalqaro konferen-siyasida quydagi boyonotlar bildiriladi.

■ Bolalarni Steamga jalb qilish. Ushbu ta'lim maktabgacha yoshdan boshlab boshlanishi kerak. Shuning uchun dasturlarni bolalar bog'chalariga kiritish kerak.

■ Fan tili ingliz tilidir. Agar, ilm - fanni o'rganish va olim bo'lishni istasang- iz , bu tilni bilishingiz kerak.

■ Qizlar uchun Steam ta'lim dasturlari kerak. Ilm- fan sohasidagi qizlar, ularning tartiblilik tufayli, ogil bolalar qila olmaydigan narsalarni qilishlari mumkin.

■ Scaince is fun ! Ilm - fan quvnoq bo'lishi kerak, u o'quvchilar uchun qiziqarli va o'ziga jalb qiluvchi bo'lishi kerak.

STEAM fikrlash bolalikdan boshlanadi. Unda qiziquvchanlik, qunt, aktyorlik mahoratlarini shakllantiradi. Tortinchoqlik, e' tiborsizlik kabi jarayonlari yo'qo- lib boradi. Bolani har tomonlama rivojlantiradi. O'z mustaqil fikriga ega bo'ladilar. Steam texnologiyalarining afzalliklari shundaki , bunda fanlar alohida tarmoqlarda emas, balki bir- biriga integartsiyalashgan holda yuzaga keladi.

STEAMNI bugungi kunda tutgan o'rne.

Statistika ma'lumotlariga ko'ra 2011- yildan buyon Steam kasblarga bo'lgan talab dara- jasi 17% ga oshdi, oddly kasblarg bo'lgan talab esa faqat 9,8 % ga oshdi. Bu esa butun dunyo bo'ylab ushbu ta'lim tizimiga

katta talabni kòrsatadi. Demak shandan kòr- inib turibdiki, Steamga bòlgan talab kundan- kunga ortib bormoqda. Butun dunyo shu ta'lim tizimini ma'qullamoqda va unga tayangan holda faoliyat olib bormoqda.

Al - Xorazmiy nomidagi I T maktabining ta'lim jarayonida ham Steam texnologiyalaridan keng foydalanib kelinmoqda. Bundan asosiy maqsad shun- dan iboratki, òquvchilarning darsda olgan bilimlarini amaliyotda qòllash va hayotga tadbiq etish imkonini yaratadi. Bundan tashqari maktabda robots texnika, sexmatexnika xonalari bilan bir qatorda Steam xonasi ham mavjud bòlib, u zamonaviy interaktiv platforma , ish qurollari, tikuv mashinalari, tòquv moslama- lari va 5 xil turdagi kesish va randalash uskunalaridan iborat. Qiziği shundaki, bu uskunalar òquvchilar tomonidan qayta yasaliş, boshqa kòrinish va vazifani baj- arish imkonini beradi.

AQSH professori ta'lim jarayoniga Steam dasturini joriy etishda kòmak- lashadi. Professor KARLI VOMAK-VEN sentabr oyidan Òzbekistonda ish ol- ib bordi. Shimoliy Yorjiya universitetining pedagogika fanlari doktori professor Karli Vomak Ven xalq ta'lim vazirligiga òquv dasturlari hamda ta'lim sohasida kò- maklashdi. U 2 oy mobaynida davlat ta'lim standartlarini baholashga va qayta kòrishga yordam beradi. Xususan, ta'lim jarayoniga Steam dasturini joriy etishda òz tajribasidan kelib chiqqan holda maslahat berib boradi.

STEAM- dasturi faol kommunikatsiya va komandada ishlash bilan farqlanadi. Muloqot davrida òz fikrini bayon qilish va bahs - munozara ol- ib borish

uchun erkin muhit vujudga keltiradi. Ular gapirishga va taqdimot òtkazishga òrganadilar. Bolalar doimo òqituvchi va

sinfdoshlari bilan muloqotda bòladilar. Bolalar bu jarayonda faol qatnashsalar mashg'ulotlarni yaxshi eslab qoladilar.

AQSH Mehnat statistikasi buyrosi ma'lumotlariga kòra Steam kasblarida balandlik darajasi mavjud. Bu yildan- yilga sari oshib bormoqda va bu kòrsatkich hozir 79% ga oshdi.

Har bir narsani yangi, inavtsion texnologiyalar va internet yor- damida boshqarishning bosqichma - bosqich òzgarishi har bir insondan Steam ta'limi tomonidan qòllab - quvvatlanadigan tanqidiy fikrlash va muammo- larni hal qilish kabi kònikmalarni egallashni talab qiladi. STEAM talablari yaxshilangan kognitiv afzalliklarga ega rivojlanish, òquvchilarni òtlashga va muammolarga ijodiy yechim topishga undaydi.

Òzbekistonga ham Steam ta'lim tizimi kirib kela boshladi. Prizidentim- iz tomonidan bu ta'lim tizimi dastlab Prezident maktablarida qòllanishni ta'kid- ladi. Jumladan, Òzbekistonning har bir hududida Prezident maktablari tashkil etiladi. Bu haqida Prezident Shavkat Mirziyoyev Nuks shahrida bòlib òtgan uchrashuvda e'lon qiladi. Mamlakatimizni yangi taraqqiyot bosqichiga kòtarishni òz oldimizga ustvor vazifa qilib, qòygan ekanmiz, buni amalga oshirish uchun bizga, eng avvalo yangi avlod kadrlari kerak. Ana shunday yuksak salo- hiyatli kadrlarni tarbiyalash maqsadida yurtimizning har bir hududida bitta- dan yangi tipdagi maktablar, Prezident maktablari tashkil etishni reja- lashtirmoqdamiz- dedi Shavkat Mirziyoyev.

Òzbekiston Xalq ta'limi vaziri Sherzod Shermatovning aytishicha, Prezidentimizning tashabbusiga kòra birinchi maktab Qoraqalpog'istonning Nuks shahrida tashkil etiladi. Prezident maktablari bosqichma - bosqich mamlaka- timizning boshqa

hududlarida ham ochiladi. Bunda o'quvchilarga Steam ta'lim tizimi orqali dars mashg'ulotlari o'tib boriladi. " Prezident maktablarida o'quvchilarga ta'lim va tarbiya berishda uning sifatini oshirishda xorijlik mutaxassislar kòmagi zarurdir. Shu bilan birga, maktabga malakali xorijiylik hamda Mahalliy pedagoglar jalb etadilar va ularning faoliyatiga kerakli shart-sharoitlar yaratiladi" - dedi Shermatov.

Xulosa qilib aytganda, shuni ta'kidlashni istardikki, an'anaviy o'qitish uslublari bilan taqqoslaganda, o'rta maktabdagi Steam yondashuvi bolalarni har tomonlama rivojlantirishga katta ta'sir kòrsatadi: Steam ta'lim tizimi orqali bolalarda ixtirochilik, kreativlik, turli xil kashfiyotlatni yaratish , muhandislik , loyihalash, rasomchilik kabi bir qancha fikr va g'oyalar yuzaga keladi.

Fodalanilgan adabiyotlar ròrhati:

1. " STEAM ta'lim tizimi nima?" [https:// www. integer.uz / Steam](https://www.integer.uz/Steam)
2. "STEAM education for English learners" [https://exclusive multi briefs. com/ content/ steam- education- for - english - learners/ education.](https://exclusive-multi-briefs.com/content/steam-education-for-english-learners/education)
- 3 R.A.Mavlonova, N. H. Rahmonqulova, K . O.Matanazarova, " Umumiy pedagogika" " Fan va texnologiya" nashriyoti T.: 2018

BO'LAJAK TARBIYACHILAR TOMONIDAN MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA BAJARILADIGAN AMALIY PEDAGOGIK VA BOSHQARUVI FAOLIYATNING O'ZIGA XOS JIHATLARI

Toshpo'latova Dildora Baxriddinxon qizi

NamDU tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo'lajak tarbiyachilar tomonidan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bajariladigan amaliy pedagogik va boshqaruv faoliyatning o'ziga xos jihatlari, MTT faoliyatini tashkil etish va boshqarish jarayonida rahbarlar tomonidan o'ziga xos ahamiyat kasb etuvchi vazifalar, boshqaruvning maqsadga yo'naltirilgan ta'sir, ya'ni subyektning obyektga ta'siri natijasida obyektning faoliyatini muvofiqlashtirilishini ifodalashi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: tarbiyachi, boshqaruv, direktor, mehnat shartnomasi, boshqaruvchilik faoliyati, ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilari

Аннотация: В данной статье рассмотрены специфические аспекты практической педагогической и управленческой деятельности, выполняемой будущими педагогами в дошкольных образовательных организациях, задачи, которые имеют особое значение для руководителей в процессе организации и управления деятельностью МТТ, целевое воздействие управление, то есть мыслится выражение координации деятельности объекта в результате воздействия субъекта на объект.

Abstract: In this article, the specific aspects of the practical pedagogical and management activities performed by future teachers in preschool educational organizations, the tasks that are of particular importance to leaders in the process of organizing and managing MTT activities, the goal-oriented effect of management, that is, the expression of the coordination of the activity of the object as a result of the influence of the subject on the object is thought about.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar, ta'lim muassasalari faoliyatini takomillashtirishga yo'naltirilgan davlat dasturlari, hukumat qarorlari, ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilariga qaratilayotgan e'tibor, ular uchun yaratilayotgan qulay shart-sharoitlar, maktabgacha ta'lim tashkilotlari (MTT)da nafaqat ta'lim-tarbiya jarayonini ilmiy asosda tashkil etish, balki mazkur tizimdagi boshqaruv muammolarining ijobiy yechimini topish, MTT rahbarlarining boshqaruv faoliyatini takomillashtirishni, ya'ni boshqaruvning ma'muriy buyruqbozlik metodlaridan voz kechib, bugungi kun talablariga mos keladigan, demokratik tamoyillarga va innovatsion yondashuvlarga asoslangan boshqaruv tizimini shakllantirishni taqozo etmoqda.

Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risidagi davlat Qonunining 51-moddasida direktor davlat maktabgacha ta'lim tashkilotining rahbari ekanligi, u davlat maktabgacha ta'lim tashkilotining faoliyatiga joriy rahbarlikni amalga oshirishi, direktorning huquq va majburiyatlari, normativ-huquqiy hujjatlar, davlat maktabgacha ta'lim tashkilotining ustavi, shuningdek mehnat shartnomasida belgilab qo'yilganligi ham boshqaruvchilik faoliyatiga e'tibor va talabning davlat siyosati darajasida ekanligidan dalolat beradi.

Tadqiqotlar jarayonida aniqlanishicha, MTT rahbarlarining ko'pchiligi MTT faoliyatini tashkil etish va boshqarishda rahbarning asosiy vazifalari ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish va nazorat qilish, pedagog va tarbiyalanuvchilarga zaruriy shart-sharoitlarni yaratib berishdan iborat deb hisoblaydilar.

Bizning fikrimizcha, MTT faoliyatini tashkil etish va boshqarish jarayonida rahbarlar tomonidan o'ziga xos ahamiyat kasb etuvchi quyidagi vazifalarni bajarilishi zarur:

-belgilangan maqsadga erishish uchun vazifalar belgilash va belgilangan vazifalarni bajarish yo'nalishida tashkil etiladigan faoliyatni oldindan rejalashtirish, amalga oshirish yo'l-yo'riqlarini tanlash, qaror qabul qilish;

-vazifalarning mazmun va mohiyatiga ko'ra mutaxassislarni tanlash va bajariladigan vazifalarni taqsimlash;

-ta'lim-tarbiya jarayonini ilmiy asosda tashkil etishva pedagogik xodimlarning malakasini oshirish va qayta tayyorlash ishlarini tashkil etish;

-moddiy-texnik va zamonaviy ilmiy-metodik mahsulotlar bilan ta'minlash;

-ta'lim muassasasi va sotsium munosabatlarida uzluksiz aloqani ta'minlash;

-MTT faoliyatida ilg'or pedagogik tajribalar va zamonaviy axborotlar texnologiyalaridan foydalanilishini ta'minlash;

-davlat talablarini amaliyotda qo'llash va uning monitoringini olib borishni tashkil etish;

-MTTning rivojlanish moyilligi va dinamikasini aniqlash uchun pedagogik xodimlar va tarbiyalanuvchilarning ota-onalari o'rtasida anketa so'rovlari va suhbat o'tkazish asosida ahborotlar to'plash va tahlil qilish; MTT faoliyatini rivojlantirish va takomillashtirish yo'nalishida belgilangan vazifalarni qayta ko'rib chiqish, yangilash, lavozimlar bo'yicha davlat talablari asosida kadrlar tanlash va joy-joyiga qo'yish; pedagoglarning innovatsion faoliyat natijalariga qiziqishini shakllantirish va rag'batlantirish asosida innovatsion faoliyatni tashkil etish; qabul qilingan qaror va buyruqlarning bajarilishini nazorat qilish va h.k.

Demak, MTT rahbarlari vazifalarini amalga oshirish jarayoni pedagog va boshqa xodimlarning barcha faoliyatlariga tegishli bo'lgan jarayon bo'lib, ko'zlangan natijalarga erishishda ma'lum bir maqsadga yo'naltirilgan faoliyatni rejalashtirish, tashkil etish, nazorat qilish, tahlil qilish va baholash, mazkur jarayon ishtirokchilariga ta'sir ko'rsatish orqali ularning faoliyatini muvofiqlashtirishni nazarda tutadi va bu o'z navbatida boshqaruvni ifodalaydi.

Shunday ekan, boshqaruv maqsadga yo'naltirilgan ta'sir, ya'ni subyektning obyektga ta'siri natijasida obyektning faoliyatini muvofiqlashtirilishini ifodalaydi.

Tadqiqotlar jarayonida aniqlanishicha, ko'pchilik tadqiqotchilar tomonidan "boshqaruv" tushunchasi turlicha ta'riflanadi, fikrimizning isboti sifatida quyidagi misollarni keltirishimiz mumkin.

M.Mirqosimovning ta'kidlashicha, boshqaruv taraqqiyotning har qanday bosqichida jamiyatga xos bo'lgan ichki xususiyat bo'lib, bu xususiyat umumiy xususiyatga ega bo'lgani holda kishilarning ijtimoiy jamoachilik mehnatidan, turmush va mehnat jarayonida o'zaro aloqada bo'lish, o'z moddiy va ma'naviy faoliyatining mahsulotini almashtirish zaruriyatidan kelib chiqadi.

Muallif bugungi kundagi boshqaruv birinchi galda kishilarning iqtisodiy va moddiy holatini, ijtimoiy faoliyatini, ularni qadriyatlarimiz ruhida tarbiyalashni nazarda tutadi, jamoada uyushqoqlik, tartib, mehnat taqsimoti bo'lmasa, kishining jamoadagi o'rni va vazifalari tayin bo'lmasa, mehnat jamoasi bo'lishi mumkin emas. Tabiiyki, boshqaruvsiz, muayyan tartibni o'rnatmasdan va quvvatlamasdan turib, mehnat faoliyatini amalga oshirib bo'lmaydi, deb hisoblaydi.

A.Fayol ta'rifiga ko'ra, boshqaruv – bu kelajakni ko'ruvchi, tashkilotni idora qiluvchi, faoliyatni tashkillashtiruvchi, faoliyat turlarini muvofiqlashtiruvchi, qaror va buyruqlarning bajarilishini nazorat qiluvchi kuchli quroldir.

Qator tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, boshqaruv – bu tanlov, qaror qabul qilish va uning bajarilishini nazorat qilish jarayonidir.

J.G'.Yo'ldoshev va S.A.Usmonovlar "Boshqaruv o'ziga xos san'at va mahoratni talab qiluvchi tanlov, shu tanlov yoki izlanish asosida qarorlar qabul qilish va uning bajarilishini nazorat qilishdir", deb ta'riflaydilar.

Ayrim tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, boshqaruv – bu maqsadga erishish uchun obyektga ta'sir etish bo'lib, obyekt faoliyatini muvofiqlashtirish, ya'ni maqsadga erishish yo'nalishida tizimning tashkil etuvchilariga ta'sir etishni vertikal muvofiqlashtirishdir. Boshqaruv – bu insonlarni boshqarish, ular bilan ishlash.

Ko'pchilik tadqiqotchilar tomonidan "boshqaruv – bu aniq bir maqsadga erishish uchun boshqaruv tizimiga yoki ob'ektga faol ta'sir ko'rsatish", shuningdek, "boshqaruv – bir tizimning ikkinchisiga, shaxsning ikkinchi bir shaxsga yoki ma'lum bir shaxsning insonlar guruhiga ta'sir etishidir", deb ta'riflanadi.

Qator tadqiqotlarda boshqaruv insonlarning xatti-harakatini tartibga keltirish bilan bog'liq bo'lgan faoliyat sifatida izohlanadi.

Yaponlar boshqaruvni avvalo, to'la berilib ishlash, agar kerak bo'lsa, o'zini qurbon qilishga ham tayyor turish, deb tushunadilar.

A.A.Xo'jayev va Xenki Lentinlar "ta'lim muassasasini boshqarish bu mahsulot ishlab chiqarish yoki maishiy xizmat ko'rsatishdan tubdan farq qiladigan, ta'lim tizimi uchun juda katta ahamiyatga ega bo'lgan tarbiyachi va tarbiyalanuvchi, o'qituvchi va tarbiyalanuvchi o'rtasidagi murakkab o'zaro munosabatlar jarayonidir, garchand shu kunga qadar "boshqarish bu nima, hunarmi yoki san'at?" degan tortishuvlarga chek qo'yilmagan bo'lsa ham, hech ikkilanmasdan san'at deb baralla aytish mumkin", deb ta'kidlaydi.

Yuqorida keltirilgan fikrlarga asoslanib aytish mumkinki, MTTda ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilari faoliyatini muvofiqlashtirish ularning faoliyatini boshqarishdan iborat bo'lib, ular o'z navbatida ta'lim-tarbiya jarayonini boshqaradilar, mazkur faoliyat o'z navbatida rahbarlar va ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilarining boshqaruv faoliyatini ifodalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qurbonov Sh., Sayitxalilov E. Ta'lim sifatini boshqarish. –T.: Turon-Iqbol, 2006.
2. Djurayev R.X., Turg'unov S.T. Ta'lim menejmenti. –T.: Voris-nashriyot, 2006.

3. Djurayev R.X., Turg'unov S.T. Umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarini boshqarishda menejmentning asosiy tushunchalari. –T.: Fan, 2006.

4. Samarov R. Ta'lim tizimida din psixologiyasi (tizimli-funksional yondashuv) // Zamonaviy ta'lim jurnali. 2013, 8-son.

5. "Ilk qadam" davlat dasturi T., 2018 y.

6. O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari. T., 2018 y.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDAGI PEDAGOGIK JARAYONLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

D.Xomidova

NamDU Maktabgacha
ta'lim metodikasi kafedrası
o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagogik jarayonlarni tashkil etilishi, pedagogik faoliyatning asosiy turlari va ularning o'ziga xos xususiyatlari haqida ma'lumotlar berilgan. Shuningdek, ta'lim-tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalana olish tarbiyachiga qo'yiladigan talablardan biri ekanligi ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim va tarbiya jarayonini rejalashtirish, loyihalashtirish, o'quv reja, ta'limiy va tarbiyaviy ishlar, maxsus tayyorgarlik.

Аннотация: В данной статье представлена информация об организации педагогических процессов в организациях дошкольного образования, основных видах педагогической деятельности и их специфических характеристиках. Также было показано, что умение использовать современные педагогические и информационные технологии в образовательном процессе является одним из требований к педагогам.

Ключевые слова: планирование учебно-воспитательного процесса, проектирование, учебный план, учебно-воспитательная работа, специальная подготовка.

Abstract: This article provides information about the organization of pedagogical processes in organizations of preschool education, the main types of pedagogical activity and their specific characteristics. The skills of using modern pedagogical and information technologies that are available to teachers were also identified.

Keywords: planning of the educational process, projecting, curriculum, educational work, special training.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi o'quv faoliyatining sifati ta'lim va tarbiya jarayonini rejalashtirish, loyihalashtirish, uni amalga oshirish, o'quv reja, dasturlarining mazmun mohiyati bilan emas, balki bolalarning olgan bilimlari, malaka va ko'nikmalari, mustaqil ravishda olgan bilimlari bilan bog'liq ta'lim natijasi sifati bilan belgilanadi. Har tomonlama rivojlangan, aqlan va ma'nan barkamol, jismonan va ruhan tetik farzandlarni maktabgacha ta'lim tashkilotlarida kamol topishi Vatanimizning ravnaqi bugungi kunda yosh avlodlarga bergan ta'lim sifati va tarbiya mohiyati bilan chambarchas bog'liqligi dolzarb masaladir. Mamlakatimizda bu borada amalga oshirilayotgan islohotlar buyuk ma'naviy fazilatlarga ega, insoniy fazilatlarni o'zida mujassamlashtirgan yetuk kadr sifatida faoliyat yuritishga zamin bo'ladi.

Bugungi kunda jahon andozalariga javob beradigan maktabgacha ta'lim tashkilotlari tashkil etilmoqda va ularni rivojlantirish amalga oshirilmoqda. Ta'lim sifatini oshirishda, pedagogik jarayonlarni to'liq axborotlashtirish ko'zda tutilgan.

Maktabgacha ta'lim tizimida faoliyat yuritayotgan pedagog-tarbiyachilar malakasini oshirishga quyidagicha yondashish tendentsiyalari kiritilmoqda:

- sifatli o'quv jarayonini tashkil qilishda pedagog kompetentsiyasini rivojlantirish;
- ta'lim sifatini ta'minlashda zamonaviy yondashuvlarining asosiy negizi - turli xil boshqaruv, innovatsiya va axborot texnologiyalarini ta'limga joriy etishda pedagog-tarbiyachining layoqatini oshirish;
- ta'lim-tarbiya sifatining mahsulasi - natijani qo'lga kiritish va boshqalar.

An'anaga ko'ra, yaxlit pedagogik jarayonda amalga oshiriladigan pedagogik faoliyatning asosiy turlari ta'limiy va tarbiyaviy ishlardir.

Tarbiyaviy ishlar - Bu shaxsning barkamol rivojlanishi muammolarini hal qilish uchun ta'lim muhitini tashkil etishga va bolalarning turli xil faoliyat turlarini boshqarishga qaratilgan pedagogik faoliyat. Lekin *o'rgatish* - bu maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning asosan kognitiv faoliyatini boshqarishga qaratilgan ta'limiy faoliyatining bir turi. Umuman olganda, pedagogik va tarbiyaviy faoliyat bir xil tushunchalardir. Ta'lim ishi bilan o'qitishning o'zaro bog'liqligini bunday tushunish ta'lim va tarbiyaning birligi haqidagi tezisning mazmunini ochib beradi.

Pedagogik jarayonning asosiy turlarining o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash shuni ko'rsatadiki, ta'lim va tarbiyaviy ish ularning dialektik birligida har qanday mutaxassis faoliyatida amalga oshirilishi mumkin. Masalan, kasb-hunar ta'limi tizimidagi ishlab chiqarish ta'limi ustasi o'z faoliyati davomida ikkita asosiy vazifani hal qiladi:

- zamonaviy ishlab chiqarish texnologiyasining barcha talablariga rioya qilgan holda bolalarni turli operatsiyalar va mehnatni oqilona bajarish uchun bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish va mehnatni tashkil etish;
- mehnat unumdorligini, bajarilayotgan ish sifatini oshirishga ongli ravishda intiluvchi, tashkil etilgan, o'z ustaxonasi, korxonasi sha'nini qadrlaydigan shunday malakali kadrni tayyorlash.

Yaxshi pedagog-tarbiyachi nafaqat o'z bilimini bolalarga beradi, balki ularning har tomonlama rivojlanishiga ham rahbarlik qiladi. Bu esa bolalarga ta'lim-tarbiya berishning mazmun-mohiyatini tashkil etadi. O'z ishini, vazifasini bilgan va kasbini sevgan ustagina bolalarda kasbiy sharaf tuyg'usini uyg'otadi, mutaxassislikni mukammal egallash zaruratini anglatadi.

Pedagogik faoliyatning ijodiy tavsifga egaligi tarbiyachidan ilg'or ish tajribalarini o'rganish, innovatsiyalarni o'zlashtirish va amaliyotga tatbiq etish talab etadi. Innovatsiyalarning jadal kirib kelishi tarbiyachilarni ilmiy-tadqiqot ishlarida ishtirok etishga jalb etish zaruriyatini yuzaga keltiradi. Tarbiyachilarning

bunday tadqiqot ishlariga jalb etilishi keyinchalik erishilgan natijalardan o'z faoliyatida muvaffaqiyatli foydalanishga imkon beradi³.

Tarbiyachi o'z kasbining mohir ustasi bo'lishi uchun maxsus tayyorgarlik ko'rishi kerak va quyidagilarga amal qilishi lozim:

- yosh avlodni tarbiyalash uchun yuqori ma'lumotli, kasbiy bilimlarni puxta egallab, zarur uslubiy adabiyotlarni tanlay oladigan, ilmiy adabiyotlar bilan ishlay oladigan, ilg'or tajribali pedagoglarning tajribasini o'rganib, o'z ishiga tatbiq eta oladigan shaxs bo'lishi lozim. kuzatuvchanlik qobiliyatini yaxshi egallagan;
- ularning xulq-atvori, hatti-harakatlarini tahlil etib, bolaga ijobiy ta'sir etuvchi vositalarni topa oladigan bo'lishi;
- bilishga qiziqishlarini oshirish, ularning bog'lanishli nutqini rivojlantirish uchun tarbiyachining nutqi ravon, aniq, mantiqiy ixcham va tushunarli bo'lishi kerak. Ta'lim-tarbiya berishda zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalana olishi, tarbiya jarayonida ta'limning interfaol o'yin uslublaridan samarali foydalana olishi;
- bolalarning har tomonlama uyg'un rivojlanishlari uchun ularni faoliyatning xilma-xil turlariga faol jalb eta olishi, ularda qiziquvchanlik, izlanuvchanlikni oshirib borishi, bolalarning xulq-atvori, xatti-harakatlarini muntazam tashxis etib, korreksion chora-tadbirlarni amalga oshirib borishi;
- har bir mashg'ulot uchun zarur materiallarni oldindan tayyorlab qo'yishi, tarbiyalanuvchilar tomonidan bilim, ko'nikma va malakalarni bosqichma-bosqich o'zlashtirib borilishiga erishishi, o'rganilayotgan materiallarni tarbiyalanuvchilarning yosh xususiyatlariga mos bo'lishini ta'minlashi;
- kun tartibini to'g'ri tashkil eta bilishi, bolalar jamoasiga undagi har bir a'zoni e'tiborga olgan holda rahbarlik qila bilishi, ularning faoliyati (o'quv, o'yin, mehnat) mazmunli bo'lishi uchun kerakli materiallar bilan ta'minlashi;

³SH.Sodiqova. Maktabgacha pedagogika.2013-yil. 19-bet

- bolalarning jismoniy va psixologik holatini to‘g‘ri baholay olishi va buni bolalar bilan amalga oshiriladigan taiim-tarbiya ishlarida e‘tiborga olishi;
- kun davomida olib borgan taiim-tarbiya ishini muntazam tahlil qila olishi va uni yanada takomillashtirish o‘yinlarini izlab topishi;
- tarbiyachi muntazam ravishda ota-onalar bilan individual va jamoaviy suhbatlar, uchrashuvlar o‘tkazishi, ularni bolalarni tarbiyalashga doir zanjnonaviy uslubikalar bilan tanishtirib borishi, oilalarda qo‘llanilib kelayotgan ijobiy shakl, uslub va vositalardan o‘zining tarbiyaviy faoliyatida foydalanishi;
- tarbiyachi bolalarga xayrihoh munosabatda bo‘lishi, har bir bola uchun maqbul psixologik muhitni yuzaga keltirishi, bolaning qalbi va yuragiga joy topa olishi, qunt-sabrli bo‘lishi, bag‘ri keng va yuksak ishonchga ega bo‘lishi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. Tuzuvchilar: Grosheva I.V., Evstafeva L.G., Mahmudova D.T., va boshqalar. – Toshkent, 2022.
2. U.Tolipov, J.Usmonboyev “Pedagogik texnologiya: nazariyasi va amaliyoti” T: “Fan va texnologiya” 2002
- 3.Hasanboyeva.O.U. va boshqalar. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. – Toshkent: Ilm ziyo, 2006.
4. SH.Sodiqova. Maktabgacha pedagogika. 2013-yil.

ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ ТИЗИМИДА ДАХЛДОРЛИК ТУЙҒУСИГА ДОИР

Душаев Акбар Жониқулович

Гулистон давлат университети

“Миллий ғоя маънавият асослари ва
хуқуқ таълими” кафедраси ўқитувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада инсон, унинг илм олиши, илм олиш йўлида нималарга аҳамият бериши лозимлиги дахлдорлик туйғуси асосида тушунтирилган. Яъни таълим-тарбия тизимида дахлдорлик туйғуси тушунчаси ўрни мисоллар асосида ёритиб берилган. Маърифатнинг зиёси ҳам диний ҳам дунёвий нуқтаи назардан, мутафаккирлар илмий ижоди намуналари асосида шарҳлангани мақоланинг қийматини оширади.

Таянч иборалар: дахлдорлик, дахлдорлик туйғуси, маънавият, маърифат, гўзал хулқ, комиллик, гносеология, диалектика, детерминизм ва бошқалар.

Аннотация: В этой статье объясняется на основе чувства принадлежности, на которое человек должен обратить внимание, чтобы приобрести знания. То есть на примерах объясняется роль понятия принадлежности в системе образования. Ценность статьи в том, что интеллигенция эпохи Просвещения осмыслена как с религиозной, так и с светской точек зрения, на основе примеров научного творчества мыслителей.

Ключевые слова: актуальность, чувство принадлежности, духовность, просвещение, красота, совершенство, эпистемология, диалектика, детерминизм и др.

Annotation: This article explains on the basis of the sense of belonging that a person must pay attention to in order to acquire knowledge. That is, the role of the concept of belonging in the education system is explained by examples. The value of the article is that the intelligentsia of the Enlightenment is comprehended from

both religious and secular points of view, based on examples of the scientific work of thinkers.

Key words: relevance, sense of belonging, spirituality, enlightenment, beauty, perfectionism, epistemology, dialectics, determinism, etc.

Ҳар бир инсоннинг ҳаётӣ тажрибаси, аждодлар анъаналари, таълим-тарбия натижасида шаклланади. Муайян ижтимоӣ-тарихӣ мавқега эришади. Таълим-тарбия билан кишилар таъсири остида ижобӣ ахлоқӣ фазилатларни болаликдан ўзида шакллантиради ёки ёмон сифатлар, хусусиятлар соҳибига айланади. Бу жараёнларда илм, маърифат, имон, эътиқод билан суғорилган бўлиб, “..Ҳар кимки илм-ҳикматни деса, уни ёшлигидан бошласин (маънан соғломлик), соғ саломатлиги яхши бўлсин (жисмонан бақувватлик), яхши ахлоқ ва одобли бўлсин (гўзал ҳуқ), сўзининг устидан чиқсин (аҳдга вафо, бурд, лафз), ёмон ишлардан сақлансин (маърифатнинг жаҳолатдан устунлиги), хиёнат, макр ва хийладан узоқ бўлсин (вафодорлик, ростгўйлик ва ҳақгўйлик), диёнатли бўлсин (виждонийлик), барча қонун-қоидаларни билсин (дунёвийлик ва динийлик), билимдон ва нотик бўлсин (маънавият ва маърифат), илмли ва доно кишиларни ҳурмат қилсин (ахлоқӣ муносабат), илм ва аҳли илмдан мол дунёсини аямасин (саҳоватлилиқ), барча реал, моддий нарсалар тўғрисида (табиӣ, аниқ ва фалсафӣ фанлар) билимни эгалласин⁴{Форобӣ 1: 182}.

Ҳаёт ҳақиқати исботлаганки, инсон камолотида устоз-шогирдлиқ анъаналари ҳамиша самарали бўлган. Таълим-тарбия жараёнида, аввало, устознинг ўзи маънан соғлом, қалбида меҳр-мурувват, имон-инсоф, ҳалоллик, эзгулик, саҳоват, бағрикенглик, фикрида тўғрилиқ, дунёқарашида поклик, ор-номусли, виждонли, адолати ҳаққонийлик, касбини ва шогирдларини сева билиши, уларни дилдан яқин кўриши, уларга нисбатан дахлдорлик туйғуси юқори даражада ривожланган бўлиши зарур. Шундагина биз аждодларга муносиб авлодларни вояга етказа оламиз.

“Эй толиб, агар ҳақни талаб қилиб, тобай десанг, андоғ пирга қўл бергилким, шариатда орифи биллоҳ (Оллоҳни таниган киши) бўлса (имонли, инсофли), тариқатда воқифу асрор бўлса (илмли), ҳақиқатда комилу мукаммал бўлса (юксак маънавият), маърифатда дарёи уммон бўлса (теран ақл), андоқ пирга қўл бергилким, саодат бўлғай (мақсадга етиш). Агар мурид шариат илмини билмаса, шариат илмини анга ўргатгай (ҳалол, ҳаром). Агар тариқатда ҳоли воқеъа пайдо бўлса, тариқат илми бирлан йўлга солгай ва ҳақиқат сиридан муридга йўл кўрсатгай (фалсафа ва дин). Маърифатда жазбаи Ҳақ, (экстаз ҳолати) пайдо қилгай (комиллик)”⁵ { Ибн Сино, 2:8-9 }.

Шахс маънавияти ва маърифатини юксалтириш, бунинг учун ҳам диний, ҳам дунёвий нуқтаи-назардан кўплаб мутафаккирлар сингари Жалолиддин Румий ҳам ўзининг ахлоқий, ижтимоий-фалсафий қарашларини ифода этиб, “Инсон ўзининг фарқлаш хоссасини ҳар турли ғараздан тозалаши ва диндан ёрдам қидириши лозимдир. ...Фарқлаш сендаги латиф бир маънодир ва сен кечаю-кундуз ундан маҳрум бўлган нарсани (танани) боқишга ҳаракат этмоқдасан. ...Оллоҳдан умидни узмаслик керак. Умидишонч йўлининг боши. Йўлда юрмасанг ҳам, доимо йўлнинг бошини кўзла. “Нотўғри ишлар қилдим” дема тўғрилиқни тут. Ўшанда ҳеч қандай эгрилик қолмайди”⁶ {Жалолиддин Румий, 3:21-22} , – дейди.

Инсонни тадқиқ этар экан, Жалолиддин Румий, унинг табиати ва интилишлари, нуқсонлари, нафси, ҳирси оқибатида келиб чиқадиган ёвузликларни таҳлил этиб, булардан қутулиш, покланиш йўллари, фазилатини баён этади. Шу тахлит, шахс маънавий камолоти йўллари, маърифатли бўлишнинг аҳамияти ва муҳимлигини тушунтириб беради.

Дахлдорлик туйғуси тушунчаси кеча ёки бугун пайдо бўлгани йўқ, аксинча унинг ҳар бир ахлоқий жиҳатлари аجدодларимиз томонидан турли шаклларда кўрсатиб, асослаб берилган. Жумладан, унинг юксак намунасини Алишер Навоий фаолиятдан топиш осон, яъни мутафаккирнинг бутун

ҳаёти, ижоди ва умрининг ҳар сонияси дахлдорлик ҳисси билан суғорилган. Давлат (мамлакат бошқаруви), ватан, халқ, миллат, тил, дин, инсон тақдири масалалари бевосита бирламчи ва асосий роль ўйнаган. Масалан:

Нафъинг агар халққа бешакдурур

Билки бу наф ўзингга кўпракдурур.⁷ {Алишер Навоий, 4:11}

Алишер Навоий инсонларга муносабатда халққа нафи қанча кўп тегадиган бўлса, бошқалар томонидан бу нафнинг ўзига ортиғи билан қайтиши назарда тутилмоқда. Бошқа бир ҳолатда эса:

Тухм ерга кириб - чечак бўлди,

Қурт жондин кечиб - ипак бўлди.

Лола тухмича ғайратинг йўқму,

Пилла қуртича ҳимматинг йўқми?⁸ {Алишер Навоий, 5:13}

дея тухум ва қуртлар гарчи наботот ва ҳашорат бўлса-да, борликда ўзининг мавжудлигини, вақт кўпригида дахлдорлигини намоён этади. Ёки,

Одамий, эрсанг демагил одами,

Оники йўқ халқ ғамидин ғами⁹ {Алишер Навоий, 6:155}

деб, бутун жамиятни халқ тараққиёти учун дахлдорликка чақирмоқда. Шундай экан, онгли мавжудот сифатида ҳар бир инсон аждодларга муносиб ворис, келажак авлодга эса ибратли аждод бўлмоғи жоиздир.

Заҳириддин Муҳаммад Бобур фалсафий қарашларида шахс дахлдорлиги, унинг ахлоқий ва маънавий масалалари чуқур мушоҳада этилган. У давлат арбоби сифатида барча халқлар учун бирдек бунёдкорлик, бағрикенглик тамойилини амалий ифодасини кўрсата олган. Бобур халқни кадрлаган, севган, инсонни улуғлаб, унга ҳурмат назари билан қараб, кадр-қимматини юқори кўтарган. У дўстлик, ҳамжиҳатлик, миллатлараро тотувлик, диний бағрикенглик, ижтимоий ҳамкорлик, биродарлик, ватанга садоқат каби сифатларни сиёсат даражасига кўтарган. Хасислик, худбинлик, риёкорлик каби ярамас иллатлар ҳалокатга етаклашини, яхшилик, мурувват,

олийжаноблик, тўғрилиқ каби олий мақсадлар фаолият мезони бўлишини (праксиология), мансаб ва давлатга эришиб ғурурланмаслик, камтарин бўлиш каби инсоний фазилатларни камол топтиришга ундайди. Ота-она билан фарзанд ўртасида меҳр-муҳаббат, кадр-қиммат, аёлга эҳтиром каби хислатлар барқарор бўлишини уқтиради:

Отани чунки қибла дебтурлар,

Қибла янглиғ анга назар қилғил.

Бобур ахлоқий тарбия масаласига алоҳида эътибор берган. Унинг ижтимоий-фалсафий қарашларини ва ижтимоий мавзуларга бўлган муносабатини ўрганиш катта аҳамиятлидир.

Хусайн Воиз Кошифий “Футувватномаи султоний ёҳуд жавонмардлик тариқати” падномасида: “Футувватнинг уч мартабаси бор: аввал саҳоват, яъни бор нарсасини ҳеч кимдан қизғанмаслик. Иккинчиси сафо, яъни қалбни кибру ҳаво, гина-кудурат, қасд-ғазабдан покиза, пок тутиш. Учинчиси вафо, яъни, ҳамма вақт халқ хизматида бўлиш”¹⁰ {Хусайн Воиз Кошифий, 8:8} – деб, саҳоватли, покиза қалбли ва ҳамиша халқ хизматига вафодор ва дахлдор бўлишга чақиради.

Кўринадики, дахлдорлик туйғуси барча даврларда инсонларни ўйлантириб келган масала бўлиб, унинг аҳамияти ҳудуд ва сарҳад билмаслиги (онтология), аксинча барча инсоният учун бирдек тааллуқли бўлган маънавий-ахлоқий, ижтимоий-фалсафий ҳодиса сифатида (эпистемология), аниқ оқибатни келтириб чиқарувчи сабаб (детерменизм) ва (мантикий) асосдир. Уни ҳис-идрок этиш, тушуниш, англаш, билиш (гносеология), ўрганиш ва ўргатиш, ёшлар онгу-шуурига (идеология) сингдириш ривожланиш омилидир (диалектика).

Фойдаланилган адабиётлар

1. Алишер Навоий. Ҳайрат ул-аброр. Асарлар. 6-том. – Т.: 1965. –Б. 155.

2. Алишер Навоий. Ҳикматлар. –Т.: “Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти”, 1999. – Б.11.
3. Алишер Навоий. Ҳикматлар. –Т.: “Ўзбекистон”, 2011. – Б. 13.
4. Жалолиддин Румий. Ичиндаги ичиндадур. Т.: “Янги аср авлоди”, 2013. – Б. 21-22.
5. Ибн Сино. Фақрнома. -Т.: “Ғофур Ғулом номидаги матбуот нашриёт бирлашмаси”, 1992. – Б. 8-9.
6. Форобий Абу Наср. Фозил одамлар шахри.-Т.:“А.Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти”,1993 й,182 б.
7. Хусайн Воиз Кошифий. Футувватномаи султоний ёхуд жавонмардлик тариқати. –Т.: “А.Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти”. 1994. – Б.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA IQTIDORLI O'QUVCHILAR BILAN ISHLASHDA INNOVATSION USULLARDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK JIHATLARI

Mirzabdullayeva Ra'noxon Odiljon qizi

NamDU magistranti

Annotatsiya: *Boshlang'ich sinflarda iqtidorli o'quvchilar bilan ishlashda innovatsion usullardan foydalanishning pedagogik jihatlari, ularning ahamiyati, iste'dod, idrok, tushunish, fikrlash, umumlashtirish, mustahkamlash, tatbiq etish tushunchalarining mohiyati haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *iqtidor, iste'dod, tushunish, fikrlash, umumlashtirish, mustahkamlash, tatbiq etish.*

Аннотация: *Педагогические аспекты использования инновационных методов в работе с одаренными учащимися младших классов, их значение, сущность понятий талант, восприятие, понимание, мышление, обобщение, закрепление, реализация.*

Abstract: *Pedagogical aspects of using innovative methods in working with gifted students in elementary grades, their importance, the essence of the concepts of talent, perception, understanding, thinking, generalization, strengthening, implementation.*

Iqtidor masalasiga psixologik yondashilsa, iqtidor ijodiy faoliyat tajribasi bilan bog'liq bo'lib, an'anaga aylangan fikrlash va faoliyat chegarasidan tashqariga chiqish demakdir. O'quv va hayotiy muammolarni original usullar bilan hal etish, o'z oldiga vazifalar qo'ya bilish faoliyat ko'rsatishning yangicha usullarini egallash yo'llari bilan o'quvchilar ijodiy faoliyat tajribasini egallashadi;

- Munosabatlar tizimi. Tabiat, jamiyat, tafakkurga munosabat ma'lumot mazmunining navbatdagi tarkibiy qismidir. Talaba u yoki bu o'quv materialini o'zlashtirar ekan, o'z faoliyatida oldin yashab o'tgan avlodlar faoliyatini ham jonlantiradi. O'zlashtirish – o'z faoliyati natijasini o'zgalar faoliyati natijasiga qo'shib ko'rsatishdir. O'zlashtirish psixologik hodisa bo'lib, quyidagi tarkibiy qismlardan iborat.

IDROK. O'rganilgan narsa-xodisa mohiyatining ongda aks etishi – in'ikosi idrok deb yuritiladi. U keng tushuncha bo'lib, sezgi a'zolari (ko'rish, eshitish kabi o'quvlar yordamida his qilingan narsalar haqidagi bilimlar, tajribadan oldin o'tgan narsa-hodisalar to'g'risidagi tasavvurlar, narsa-hodisalarni tanish va ajratishga oid tajribalarni ham o'ziga qamrab oladi. O'qituvchining vazifasi bolalarning o'quv materialini faol idrok etishini ta'minlash, turli motivlarni (havas, ishtiyoq, qiziqish) uyg'otish, imkoniyatiga qarab sezgi a'zolarining aksariyatini ta'limda qatnashtirishdan iborat.

TUSHUNISH. Idrokning rivojlangan yuqori shakli tushunish hisoblanadi. O'rganilayotgan narsa-hodisa tarkibini faxmlash, ular o'rtasidagi munosabat, aloqalarni tahlil etish, tushunchalarning asosiy va ikkilamchi belgilarini ajratish, o'quv materialining tarkibiy elementlari va ular urtasidagi boglanishlarni bilish, sababiyatli aloqalarni fahmlash yo'llari bilan idrok etilgan bilimlar tushuncha darajasiga ko'tarila boradi.

FIKRLASH. O'quv materiali xususiyatlari to'g'risida o'ylash, narsa-hodisalarni o'zaro taqqoslab, ularning xususiyatlarini ajratish, qo'yilgan topshiriq, muammolarni yechish yo'llari bilan bolalarning fikrlashi tashkil etiladi. Tushunilgan o'quv materiallari to'g'risida fikrlash o'zlashtirilgan bilimlarning yanada yuqori darajaga ko'tarilishini ta'minlaydi. Mustakil ish, o'quv topshiriqlarini ta'limga tatbiq etish, muammo va savollarni o'rta tashlash fikrlash jarayonining samaradorligini oshiradi.

UMUMLASHTIRISH. O'zlashtirishning eng yuqori darajasi umumlashtirish bo'lib, u o'quv materialining asosiy xususiyatlarini ajratish va, aksincha, kushish, bilimlarni bir tizimga solish, o'rganilgan bilimlarni yangi o'quv sharoitlariga tatbik etish shakllarida amal qiladi.

Umumlashtirishning ikki xil kurinishi mavjud empirik umumlashtirish bunda o'rganilayotgan hodisaning xis qilingan xususiyatlari o'zaro taqqoslanadi, ikkilamchi belgilar hisobga olinmaydi, o'xshash belgilar umumiy xususiyat sifatida qabul qilinadi; tushuncha darajasida umumlashtirish - bunda o'rganilayotgan hodisaning umumiy xususiyatlari nazarda tutiladi. Mash paytida yuqori darajada umumlashtirishni taqozo etadigan ish turlari, topshiriqlardan foydalaniladi. Empirik umumlashtirish har bir mashg'ulotda tushuncha darajasidagi umumlashtirish o'tilgan temalar yuzasidan xulosalar chiqarishda, o'quv predmetlarining bulimlari, boblari buyicha kilingan ishlarni ma'lum tizimga solish maksadida kullaniladi.

MUSTAHKAMLASH. O'zlashtirish jarayonining eng muxim tarkibiy kismi mustaxkamlashdir. O'rganilgan ta'rif, qoidalarni kayta esga tushirish, o'quv matrialiga oid qo'shimcha faktlarni tuplash va taxlil etish, yangi topshiriqlarni bajarish, mashk kilish, din kuyilgan savollarga yana takroriy javob kaytarish, o'quv materiali elementlari to'grisida o'ylab bilim, faoliyat usullarini kayta eslash va faoliyat ko'rsatish yo'llari bilan bilimlar mustahkamlanadi. Mustahkamlashning fiziologik asosi ongda hosil qilinadigan mustahkam, takroriy bog'lanishlar bo'lib, ular bilimlarni amaliyotga tugri tatbik eta olish ko'nikmalarini shakllantiradi.

TATBIQ ETISH. Bilimlar turli o'quv sharoitlari, xayotiy muammolarni xal etishga tatbik etish, nazariya bilan amaliyot urtasida boglanish xosil qilish yullari bilan ishonch va e'tiqodga aylanadi. Bolalar o'quv predmeti, o'zlashtirilgan o'quv materiali xususiyatlaridan kelib chiqib, o'quv ustaxonasida ishlash, laboratoriya mashg'ulotlari va turli eksperimental izlanishlarda bevosita ishtirok etish, Oliy o'quv yurtlari yoki ta'lim muassasalari oldi uchastkasida turli amaliy ishlarni bajarish, ekskursiyalarda qatnashish, ishlab chiqarish korxonalari ishini kuzatish, moddiy ne'matlarni ishlab chiqarish jarayonlarida bevosita ishtirok etish orkali bilimlarni tatbik etish yullarini o'rganib olishadi.

Shaxs turli omillar ta'sirida shakllanadi. Tarbiya esa shaxsni shakllantiruvchi, rivojlantiruvchi omillardan biridir. Katta yoshlilar turli vositalar va usullar orqali ma'lum maqsadni ko'zlagan holda o'z tarbiyalanuvchilarida ma'lum xislatlarni hosil qilish va rivojlantirishni xohlaydilar.

Shunday qilib, tarbiya shaxsni muayyan yo'nalishda shakllantirish, kamol toptirish maqsadida turli odamlarning bir-biriga ta'sir ko'rsatadigan ijtimoiy munosabatdir.

Bu jarayonda shaxsning rivojlanishini harakatlantiruvchi kuchlar, omillar hamda tarbiyalanuvchilarning yoshi, shaxsiy xususiyatlari e'tiborga olinadi. Tarbiya jarayonida mikromuhitning ijobiy ta'siridan to'la foydalaniladi va salbiy ta'sirini zaiflashtirishga harakat qilinadi. Tarbiya bir joyda tarbiyalanuvchilarga ta'sir ko'rsatadigan barcha zvenolar birlashib, ahillik bilan ishlashga erishiladi va har bir shaxs o'z-o'zini tarbiyalash qobiliyatiga ertaroq ega bo'ladi. Tarbiya aksariyat holatlarda keng ma'noda ishlatilib ta'lim, ma'lumot rivojlanish jarayonlariga kiradigan ishlarning mazmunini ham anglatadi. Ularning natijalarini o'zida aks ettiradi. Ta'lim-tarbiya jarayonini ilmiy asosda ijodiy tashkil etish shaxs barkamolligining asosidir. Kamol topib borayotgan yoshlarni ta'lim-ilm berish orqali tarbiyalash, ular ongiga insoniylikni, millatparvar va vatansevarlikni singdiradi. Ongli va vijdonan olib borilgan har qanday faoliyat bola shaxsiga ijobiy ta'sir etadi. Ta'lim va tarbiya jarayonining ilmiy asoslangan bo'lishi bolada

ijtimoiy xarakterni shakllantirib, yaratuvchanlikning dastlabki kurtaklarini shakllantiradi.

Ilmga, hunarga munosabatning ijodiy mazmun olishi esa bola shaxsida yuksak onglilik va vijdoniy burchlilik uyg'otib, u xalq millat baxt-saodati yo'lida mehnat qilish uchun bolada ichki, ruhiy tayyorgarlikni paydo qiladi.

Boshlang'ich maktab yoshida ham bolaning shaxs sifatida to'la shakllanib ulgurgan davri bo'lib, uning barcha harakatlari taqlidchanlik doirasida bo'ladi. Boshlang'ich ta'lim-tarbiya jarayonida bu xislatlarni ijobiylashtirish uchun zargarona nozik, o'z vaqtida o'ta ilmiy yondashuv kerak. Aks holda, hali shakllanib ulgurmagan nihol dastlabki o'zining shaxsiy motivlari doirasida o'zi uchun ishlashga, o'z mehnatini qadrlab, o'zgalar mehnatiga e'tiborsizlik bilan qarashga ancha moyil bo'ladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan ishlash nihoyatda mohirlikni, ijodiylikni, tashabbuskorlikni va qolaversa, sabr-toqatni talab qiladigan ilmiy faoliyatdir. Bu faoliyatni tashkil etish jarayonida avvalo har bir bolaning o'ziga xos ruhiy dunyosini, iste'dod kurtaklarini chuqur bilish va unga mos keladigan ta'lim-tarbiya jarayonini to'g'ri belgilay olish lozim. Bu omillar inson muhit va tarbiya (IMT – faktor) omillar kompleksining asosini tashkil etadi. Chunki, ta'limda sifat va samaraga erishish uchun ta'lim sifatiga ta'sir etuvchi omillar (TSTEO) ta'lim sifatiga ta'sir etuvchi vositalar (TSTEV)lari foydalanish va ilmiy - ijodiy asosda tashkil etilishini talab etadi.

IMT – omillar kompleksida muhit omili alohida e'tiborni talab etadi. Oila, maktab, mahalla, ommaviy axborot vositalari (OAV) va hokazolar bolaning hayotiga bog'liq muhit asta-sekinlik bilan boshlang'ich sinf o'quvchisining ongida o'z ta'sirini shakllantira boradi.

Bularning hammasi bola uchun yangi narsadir. Muhit taqdim etayotgan bu narsa, hodisalarni mantiqan tahlil qilish va tanlash uchun o'quvchi tafakkuri kuchsizlik qiladi. O'z-o'zidan ma'lumki, bu hol bola shaxsidagi hali shakllanib ulgurmagan mustaqillikni, mehnatsevarlikni, tashabbuskorlikni, vatanparvarlik va halollik kabi xislatlarning rivojlanishini bo'g'ib qo'yadi. O'quvchi faoliyatiga

haddan tashqari nazoratni kuchaytirish, ortiqcha qiynash, majburlash kabilar ham ta'lim jarayonida yaxshi natija beravermaydi, balki ruhiyatga o'ta salbiy ta'sir o'tkazadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. "Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz" – T; O'zbekiston, 2017, 146-bet
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. // "Xalq so'zi" gazetasi, 2017-yil 23-dekabr
3. Alimova Z.K. "Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda rivojlantiruvchi muhitning ahamiyati" <http://new.tdpu.uz>
4. Narkabilova, G. (2021). Extracurricular activities are a key element in the organization of the educational process. Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT), 12(4), 1029-1033.
5. Kupaysinovna, K.S. (2021). Advanced Experiences In The Use Of Digital Technologies In Teaching Fine Arts (On The Example Of Finland And South Korea). Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT), 12(7), 939-946.
6. Xodjayev B.X "Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti". – T., 2017 147-b

MAKTABGACHA TA'LIMDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEKNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI

Mirzatova Gulshoda

NamDU Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi

Jamolova Husnidabonu NamDU Maktabgacha ta'lim yo'nalishi

3- bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni har tomonlama intellektual, ma'naviy-axloqiy va jismoniy rivojlantirishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalanishning usullari haqida fikr yuritilgan.

Tayanch tushunchalar: innovatsion axborot-kommunikatsiya, multimediya kontenti, Internet, video, CD, DVD, kognitiv, veb-sayt

Ta'lim-tarbiya jarayoniga bolalarni har tomonlama intellektual, ma'naviy-axloqiy va jismoniy rivojlantirishni ta'minlaydigan zamonaviy ta'lim dasturlari, ilg'or axborot va pedagogika texnologiyalarini joriy etish, ularni maktabga tayyorlash darajasini oshirish, maktabgacha ta'limni boshqarishning zamonaviy standartlarini yaratish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019- yil 11- iyundagi "Maktabgacha ta'lim tizimiga ilg'or axborot va pedagogika texnologiyalarini joriy etish chora- tadbirlari to'g'risida" gi 487-son Qarorida:

maktabgacha ta'lim sohasida innovatsion loyihalarni amalga oshirishni samarali tashkil etish maqsadida tadbirkorlik subhektlari, startup-loyihalar tashabbuskorlari, olimlar, moliya institutlari va boshqa manfaatdor shaxslar o'rtasida o'zaro hamkorlikni kengaytirish uchun zarur tashkiliy-texnik va moliyaviy-iqtisodiy shart-sharoitlar yaratish;

ta'lim-tarbiya jarayoni doirasida foydalanish uchun o'quv-metodik materiallarni, multimediya kontentini, maktabgacha ta'lim tizimi tashkilotlarining pedagoglari va rahbarlarini o'qitish hamda turli telekommunikatsiya kanallari orqali tarqatish maqsadli dasturlarini ishlab chiqish va ishlab chiqarish;

maktabgacha ta'lim tizimi xodimlarining innovatsion axborot-kommunikatsiya va pedagogika texnologiyalari sohasidagi bilim va malakasini oshirish, innovatsion ta'lim muhitini tashkil etish;

istiqbolli yo'nalishlarni belgilab olish va maktabgacha ta'lim tizimini, shu jumladan ta'lim sohasida ilmiy va amaliy tadqiqotlar tashkil etish hamda o'tkazish orqali rivojlantirishning istiqbolli yo'nalishlarini belgilash va yanada takomillashtirishga doir takliflar ishlab chiqish; [1, b.1] kabi bir qator vazifalar belgilangan.

Ta'lim pedagogikasida axborot texnologiyalari maxsus texnik axborot vositalaridan foydalanadigan barcha texnologiyalar deb ataladi. Kompyuter texnologiyalari dasturlarni o'rganish g'oyalarini rivojlantiradi, zamonaviy kompyuterlar va aloqa vositalarining noyob imkoniyatlari bilan bo'liq bo'lgan, hali o'rganilmagan, mutlaqo yangi texnologik variantlarni ochadi. Kompyuter-axborot texnologiyalari - bu axborotni yig'ish, tayyorlash, saqlash, qayta ishlash va tarbiyalanuvchiga kompyuter orqali uzatish jarayonlari.

AKT deganda kompyuter, internet, video, CD, DVD, multimedia, audiovizual uskunalari, ya'ni muloqot uchun keng imkoniyatlar yarata oladigan barcha narsalardan foydalanish tushuniladi.

Zamonaviy tadqiqotlar uch yoshdan olti yoshgacha bo'lgan bolalar tomonidan kompyuterni o'zlashtirish imkoniyatini ko'rsatadi, chunki bu yoshda bolaning fikrlashi jadal rivojlanadi va kompyuter turli xil faoliyat turlari muammolarini hal qilish uchun maxsus intellektual vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin. Kompyuterdan samarali foydalanish uchun eng muhim narsa rivojlangan mantiqiy, algoritmik va tizimli fikrlashdir. AKT ning o'ziga xos xususiyati ob'yektlar tasvirlari bilan ishlash bo'lganligi sababli, bu katta yoshdagi maktabgacha yoshdagi bolalarning vizual-obyektiv fikrlash shaklidan vizual-majoziy shaklga fiziologik shartli o'tishiga to'g'ri keladi [2, 20-b].

Maktabgacha ta'limda AKTdan foydalanishning asosiy maqsadi – maktabgacha yoshdagi bolalarni axborot bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirish, kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish, optimal qarorlar qabul qilish qobiliyati, tadqiqot ko'nikmalarini shakllantirish va “axborotlashgan jamiyat” shaxsini tayyorlashdan iborat.

Maktabgacha yoshdagi bolalar tanishadigan birinchi kompyuter mahsuloti - bu o'yin. O'yin amaliy fikrlash shakllaridan biridir. O'yinda bola o'z tajribasi, bilimi, taassurotlaridan foydalanadi. Bola o'yinning semantik sohasida neytral ob'ektga o'yin ma'nosini berish qobiliyatini kashf etadi. Aynan shu qobiliyat maktabgacha yoshdagi bolani o'yinga - kompyuterni o'yin vositasi sifatida kiritish uchun asosiy psixologik asosdir.

AKTni bolaga tanish bo'lgan rivojlanayotgan muhit bilan kompleks foydalanish: qurilish va tabiiy materiallar, bo'yoqlar va mozaikalar va boshqalar. bolalarda zamonaviy texnologiyalarni ijodiy, samarali vazifalarni hal qilishning texnologik vositasi sifatida idrok etishni shakllantiradi, bolani haqiqiy ijodga undaydi, virtual kompyuter olamida “qolib ketishdan” qutqaradi.

AKTdan foydalanadigan mashg'ulotlar nafaqat bolaning axborot vositasi (kompyuter, interfaol doska) bilan bevosita ishlashi, balki o'zining samarali faoliyatini ham o'z ichiga olishi kerak. Bu ta'limiy jarayonini optimallashtirish, vazifalarni o'zlashtirish, bolalarda o'rganilayotgan materialni yaxlit idrok etishni shakllantirishga qaratilgan dizayn, vizual, teatrlashtirilgan va boshqa bolalar faoliyati bo'lishi mumkin.

Maktabgacha ta'lim tahskilotlarida kompyuter mashg'ulotlarini o'tkazish metodikasi bir nechta qismlarni o'z ichiga oladi, ulardan faqat bittasi bolaning kompyuterda bevosita ishlashi bilan amalga oshiriladi. Mashg'ulotning qolgan qismlarida to'liq pedagog o'z faoliyatini olib boradi.

Bolaning axborot texnologiyalari bilan ishlashning yakuniy bosqichi o'z mahsulotini yaratish bo'lishi kerak. Bu tuzilgan hikoya, ertak uchun illyustratsiya,

bosma rasm, otkritka, teatrlashtirilgan qo'g'irchoq bo'lishi mumkin. Bolalar faoliyatining natijasi bolaning ixtiro qilish, yaratish, gavdalandirish istagi bilan bog'liq bo'lishi kerak.

MTTda axborot vositalaridan foydalangan holda mashg'ulotlar muayyan ta'lim vazifasini hal qilish bosqichlaridan biri hisoblanadi: jumladan, matematik tushunchalarni rivojlantirish, vizual faoliyat, dizayn, nutqni rivojlantirish va savodxonlikni boshlash, tashqi dunyo bilan tanishish va hokazo.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, zamonaviy bola rivojlanadigan dunyo uning ota-onasi va biz kattalar o'sgan dunyodan tubdan farq qiladi. Bu uzluksiz ta'limning birinchi bo'g'ini sifatida maktabgacha ta'limga yangi talablar qo'yadi: zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalangan holda ta'lim muhitini tashkil etish maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy va amaliy faoliyatini tashkil etish uchun asos bo'lib xizmat qiladi, bu esa maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim va kognitiv faoliyatni muvaffaqiyatli shakllantirishning kalitidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019- yil 11- iyundagi "Maktabgacha ta'lim tizimiga ilg'or axborot va pedagogika texnologiyalarini joriy etish chora- tadbirlari to'g'risida" gi 487-sonli Qarori.

Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 12.06.2019 й., 09/19/487/3280-сон; 29.09.2020 й., 09/20/593/1340-сон;

2. Баландин Д. Л., Комарова И. И., Комарова Т. С. "Информационно-коммуникационные технологии в дошкольном образовании" -М.:МОО ВПП ЮНЕСКО «Информация для всех», 2008

3. Калинина Т.В. Управление ДОУ. «Новые информационные технологии в дошкольном детстве». М, Сфера, 2008

4. Педагогическая библиотека <http://pedib.ru>

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI SAN'ATSHUNOSLIK SOHASIGA TAYYORLASH TIZIMIDA XALQ AMALIY-BEZAK SAN'ATI

Raximov Hasanboy Umarjon o'g'li

Namangan davlat pedagogika instituti o'qituvchisi.

Tel: +998972594475, e-mail: xasanboyrahimov4474@gmail.com

Annotasiya: *Ushbu maqolada ta'lim tizimida tasviriy san'at o'qituvchilarini san'atshunoslik sohasiga tayyorlashda xalq amaliy bezak san'atining pedagogik xususiyatlari yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *Amaliy bezak, naqsh, keramika, kulolchilik, gilamdo'zlik, kompozitsiya, hunarmandchilik, gilam, chopon, belbog', kandakorlik buyumlari.*

Ilmiy-san'atshunoslik sohasidagi adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, o'zbeklarning xalq amaliy-bezak san'atini o'rganish revolyutsiyagacha bo'lgan davrdan boshlab, hozirgi kunlarga qadar davom etib keladi. Xalq amaliy-bezak san'atini tadqiq etishga, Sanobar Shodiyeva, Mahmud Usmonov, Po'lat Zohidov, Anvar Ilhomov, Saidqosim Usmonov, O'tkir Toxirov, O'tkir Obidov, Qobul Qosimov, Saidakbar Bulatov kabi bir qator olimlar va san'atshunoslar o'zlarining ulkan hissalarini qo'shganlar.

Yuqorida zikr etilgan mualliflarning san'atshunoslik sohasida olib borgan tadqiqot natijalari, ilmiy maqolalar, bukletlar, albomlar, risolalar, monografiya va badiiy to'plamlar ko'rinishida bayon etilgan. Mazkur ishlarda o'zbek xalq amaliy-bezak san'ati, san'atshunoslik aspektida talqin etilgan. Ammo, bo'lajak o'qituvchilarni san'atshunoslik sohasiga tayyorlash tizimida xalq amaliy san'atidan foydalanish masalasi o'rganilmagan.

Talabalarini san'atshunoslik sohasiga tayyorlash, O'zbekiston amaliy-bezak san'atini o'qitish mazmunini qayta belgilashni talab etadi. San'atshunoslik sohasiga tayyorgarlik ishidagi muvaffaqiyat, ko'p jihatdan maxsus fan (Amaliy-bezak san'ati) dasturidagi ma'ruza va amaliy mashg'ulotlarda qo'yilgan ta'lim maqsadlari, vazifalari hamda texnologiyasiga bog'liqdir.

Mazkur fanni o'qitish jarayonida, avvalo bo'lajak o'qituvchilarni umumiy o'rta ta'lim maktablarida dars o'tish, tasviriy san'at va amaliy-bezak ishlariga doir suhbatlar tashkil etish ko'nikmasini hosil qilishga e'tibor qaratish zarurdir. Shunga ko'ra, O'zbekiston xalq amaliy-bezak san'ati materiallari asosida talabalarni san'atshunoslik sohasiga tayyorlash maqsadi aniqlab olindi.

Bo'lajak o'qituvchilarni o'zbek xalq amaliy-bezak san'ati vositasida san'at sohasiga tayyorlash ishi quyidagi vazifalarni qamrab oladi:

- o'zbeklarning amaliy-bezak san'atini rivojlanish tarixi;
- amaliy-bezak san'ati turlari;
- o'zbek naqsh san'ati;
- o'zbek gilamdo'zlik san'ati;
- teri, yog'och, metallani qayta ishlash san'ati;
- keramika, kulolchilik buyumlari tayyorlash;
- O'zbekiston badiiy hunarmandchiligi.

Amaliy-bezak san'atini o'qitish dasturiga milliy amaliy san'at tarixi, turlari, xalq hunarmandchilik maktabiga doir savollarning kiritilishi, bo'lajak o'qituvchilarning amaliy san'ati bo'yicha olgan bilimlarini yanada mustahkamlaydi, kelgusi pedagogik faoliyatga tayyorlaydi.

Talabalarni san'atshunoslik sohasiga tayyorlash ishida "O'zbekiston amaliy-bezak san'atini rivojlanish tarixi"ni o'rganish muammosi alohida o'rin titadi. Ushbu muammo amaliy-bezak san'ati orqali ishlab chiqarilgan buyumlarning badiiy qiymatini aniqlash, yaratilgan vaqti hamda joyini ko'rsatishdagi qiyinchilik tufayli yuzaga keladi. Masalan, VI-VIII asrlarga tegishli "Qozon", "Qanotli sherlar tasvirlangan chiroq", "Arg'umoq va odam aks etgan chiroq"; XVI-XVIII asrlarga tegishli o'tror sopol idishlari; XIX asrda yaratilgan mang'itqishloq tosh haykallari kabi amaliy buyumlar tahlilida bu yaqqol ko'zga tashlanadi.

Qadimgi amaliy-bezak san'ati, arxitektura yodgorliklari bilan o'zaro uzviylikda rivojlangan. O'zbekistonning ko'plab arxitektura yodgorliklari turli ko'rinishdagi naqshlar bilan bezatilgan, bunga misol qilib Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz, Termiz, Toshkent shahridagi maqbaralarni ko'rsatish mumkin.

Talabalar o'zbeklarning qadimiy, hayvonlar tasviridan bezak sifatida foydalanish uslubini o'rganish asosida, ushbu san'at turining o'ziga xosligi va ijtimoiy tuzumdagi o'zgarishlar uning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatishi haqida tushuncha oladilar. Xalq amaliy bezak san'ati orqali ishlab chiqarilgan turli-tuman: gilamdo'zlik, to'quvchilik, kulolchilik mahsulotlari; chopon, liboslar, uy jihozlari, asbob-anjomlar, taqinchoqlar kabi buyumlar bilan yaqindan tanishish jarayonida talabalarning o'zbek amaliy-bezak san'ati haqidagi tasavvurlari yanada kengayadi.

O'zbek naqsh san'ati – badiiy mahsulotlarni bezatishdagi asosiy element sanaladi. Maxsus fanlarni o'qitish jarayonidagi ma'ruza va amaliy mashg'ulotlarda naqsh san'atining turli ko'rinishlarini namoyish etish quyidagi tushunchalarni o'zlashtirishga yaqindan yordam beradi: o'simliklar dunyosi, geometrik shakllar, koinot jismlari va zoomorf(hayvonot olami) naqsh kompozitsiyalari.

Talabalarning amaliy-bezak san'ati mahsulotlarini ishlab chiqish texnologiyasi haqidagi tasavvurlarini yanada boyitish maqsadida, ushbu fanni o'qitish davomida: gilam, palos, safar haltasi, chopon, belbog', zeby-ziynatlar, kandakorlik buyumlari, sandiqlarning afzallik jihatlari tahlil qilinadi. Amaliy mashg'ulotlarda talabalar gilam, palos, choyshab, soch taqinchoqlari, nimcha bezaklari kabi buyumlarning eskizlarini ishlaydilar. Eskizlar(xomaki nusxalar) orqali gilamlar, choponlar, yog'och, metall va sopoldan idishlar tayyorlanadi.

O'zbek amaliy-bezak san'atidagi xalq ustalari talabalarning ma'ruza va amaliy mashg'ulotlariga taklif etiladilar. Jonajon o'lkamizdagi tarixiy muzeylar, arxitektura yodgorliklari va badiiy hunarmandchilik maskanlariga turistik sayohatlar amalga oshiriladi. Ko'plab talabalar o'zbek amaliy-bezak san'atining o'ziga xos usullari, kelib chiqishi, rivojlanish tarixi, turli-tuman ko'rinishlari haqida kurs ishlari va diplom ishi loyihalarini tayyorlaydilar.

Bo'lajak o'qituvchilarning san'atshunoslik sohasi bo'yicha tayyorgarlik darajasini aniqlashda, o'zbek amaliy-bezak san'atini chuqur o'rganish va amalda qo'llay olish yuzadan erishgan natijalari mezon sifatida olinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jabbarova O.M. Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini kasbiy tayyorlash nazariyasi. // Academic Research in Educational Sciences. – Uzbekistan, 2021. – №3. – P.1053-1058.
- 2.Hasanboy Rakhimov Umarjon ugli. "TECHNOLOGIES FOR IMPROVING COMPOSITION AND DRAWING SKILLS BASED ON THE RULES OF COMPOSITION". Galaxy International Journal of Interdisciplinary Research 9.12 (2021): 765-767 pp.
- 3.Rakhimov Hasanboy Umarjon ogli. MAJOR SCULPTURE OF UZBEKISTAN IN THE SECOND HALF OF THE XX CENTURY. ISSN: 2278

TASVIRIY SAN'AT ASARLARI VOSTISIDA O'QUVCHILARINING BADIY TASAVVURLARINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI.

Namangan Davlat Pedagogika Instituti Pedagogika fakulteti "Amaliy va tabiiy fanlarni o'qitish metodikasi" kafedrası o'qituvchisi

Ibrohimova Iqboloy Tohirjon qizi.

Annotatsiya: Bu maqolada O'quvchilarga san'at asarlarini tushuntirish va idrok etishga o'rgatish. San'at asarlarini o'rganish va o'rgatish tasviriy san'at fanining bosh vazifalaridan hisoblanadi.

Kalit so'zlar: pedagog, texnologiya, tasviriy san'at, o'qituvchi, ta'lim.

Аннотация: В данной статье школьников учат объяснять и воспринимать произведения искусства. Изучение и преподавание произведений искусства является одной из основных задач изобразительного искусства.

Ключевые слова: педагог, технология, изобразительное искусство, педагог, образование.

Abstract: In this article, students are taught to explain and perceive works of art. Studying and teaching works of art is one of the main tasks of visual arts.

Key words: pedagogue, technology, visual arts, teacher, education.

Tasviriy san'at asarlari vositasida o'quvchilarining badiiy tasavvurlarini rivojlantirishning pedagogik asoslari. Tasviriy san'at ta'limida pedagogik texnologiya. Ma'lumki, inson va uning jamiyatining harakatlantiruvchi kuchi — bu inson tafakkuridir. Tafakkur — bu aql-idrok va dunyoviy bilimlar majmuasidir. Dunyoviy bilimlar ta'lim jarayonida bunyod etiladi. Haqiqatan ham 1-Prezidentimiz I.A. Karimov ta'rif berganidek, «Ta'lim O'zbekiston xalqi ma'naviyatiga yaratuvchilik faolligini baxsh etadi. O'sib kelayotgan avlodning barcha eng yaxshi imkoniyatlari unda namoyon bo'ladi, kasb-kori, mahorati uzluksiz takomillashadi, katta avlodlarning dono tajribasi anglab olinadi va yosh avlodga o'tadi». Shunga ko'ra, mamlakatimizda ta'limga alohida e'tibor berilgan holda uni yangi pedagogik tizimga o'tkazish bugungi kunning bosh vazifalaridan biriga aylanib, uzluksiz ta'limni yo'lga qo'yishda ham ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi. Ma'lumki, har bir mamlakat va jamiyat o'zining ta'lim-tarbiya tizimiga va o'qitish texnologiyasiga ega bo'ladi. Lekin bu texnologiyada, albatta, jahon va umuminsoniy ta'lim-tarbiya tizimidan va o'qitish texnologiyasidan ijodiy foydalanib, undan bahramand bo'linadi. Shu bois o'quv fanlarini pedagogik texnologiyalar asosida o'qitishga alohida e'tibor berilmoqda. Jumladan, maktablarda tasviriy san'at o'quv predmetini yangi pedagogik texnologiyada o'qitishga o'tilmoqda. Buning uchun tasviriy san'at o'quv predmeti darslari bo'yicha didaktik materiallar, ko'rgazmalar, metodik adabiyot to'plami tayyorlash va ishlab chiqarish zarurligi bugungi kunimizdagi muhim vazifa bo'lib qolyapti. Ma'lumki, ta'lim-tarbiya sohasida pedagogik texnologiyadan tasviriy san'atni o'qitishda foydalanish va uning samaradorligiga erishish uchun ham o'ziga xos didaktik jarayonning o'rganib chiqilishi zarur bo'ladi. Maktabda tasviriy san'atni o'qitishda pedagogik texnologiya masalasi bilan hozirgacha biron-bir tuzukroq ilmiy asar yoki metodik-didaktik qollanma chop etilgani yo'q. Shuning uchun bu masalada mulohaza yuritishda masala kengroq o'rganilib, texnologiya, pedagogik

texnologiya va soʻngra tasviriy sanʼatni oʻqitishda pedagogik texnologiyadan foydalanish masalasi tahlil qilinishini lozim topdik. Maʼlumki, tasviriy sanʼatning dars mashgʻulotlari besh turdagi mashgʻulot xarakterida yoki texnologiyada amalga oshiriladi:

1. Narsaga qarab rasm ishlash.

2. Tematik kompozitsiya ustida ishlash.

3. Dekorativ amaliy-bezak sanʼati.

4. Haykaltaroshlik ishlari.

5. Sanʼatshunoslik asoslaridan tashkil topgan mashgʻulotlar turlarida olib boriladi. Bu darslarning texnologiyasi bir mazmunda boʻlsa-da, ulardagi taʼlim berish texnologiyasi albatta bir-biridan farqlanadi. Yaʼni «narsani oʻziga qarab rasm chizish» mashgʻulotlarida naturadan, buyumning oʻzini koʻrib, undan shaklning imkoniyati boricha naturadan tasvirlanadi. Tematik kompozitsiyada esa oʻquvchilar oʻylab-oʻylab, uzoqlarga qarab, nimalarnidir esga olish asosida rasm chizadilar.

Oʻquvchilarga sanʼat asarlarini tushuntirish va idrok etishga oʻrgatish.

Sanʼat asarlarini oʻrganish va oʻrgatish tasviriy sanʼat fanining bosh vazifalaridan hisoblanadi. Chunki adabiyot adabiy-badiiy asarlarni oʻqib tushunishni oʻrgatganidek, tasviriy sanʼat oʻquv predmeti ham sanʼat asarini koʻrish va uni tushunish, tahlil qilishni maktab oʻquvchisiga oʻrgatadi. Ularning har ikkisida ham mavzu, sujet, gʻoya, badiiy uslub, obrazlar, personajlar boʻlib, asardagi voqeaning davri, voqeasi oʻz ifodasini topgan boʻladi. Maktabdagi barcha oʻquv fanlari tasviriy sanʼat asarlaridan foydalanadilar. Ammo bironta fan oʻqituvchisi sanʼat asarining yaratilishi, undagi mavzu, sujet, gʻoya, badiiylik haqida biron ogʻiz maʼlumot bera olmaydi. Shu boisdan bu rasmlarning nechta darsda oʻtilishidan qatʼi nazar, bu asarlarni tasviriy sanʼat oʻqituvchisining oʻzi qaytadan tahlil qilib boradi. Oʻrta maktablardagi tasviriy sanʼat darslarida sanʼat janrlarining tahlili davrida oʻqituvchi asosiy eʼtiborni asarning gʻoyasiga, rassomning badiiy uslubiga

qaratadi. Ammo san'at asarlarini tahlil qilishda ma'lum tizim va tartib bo'lishi kerak. Shunga ko'ra, san'at asarlarini tahlil etishda:

1. Asarning muallifi haqida ma'lumot beriladi;
2. Asarning mavzusi bo'yicha suhbat, asar mavzuga, uning sujeti va g'oyasiga javob bera oladimi?
3. Asarning g'oyasi — asarda rassom o'zi tasvirlagan sujet asosida qanday masalani, muammoni ko'tarib chiqqanligi;
4. Asarda tasavvur etilgan obyekt, voqea, undagi narsalar, manzara, odamlar va hayvonot dunyosi yoki boshqalar haqida to'g'ri, ilmiy ma'lumot beriladi;
5. Asar yaratilishidagi badiiylik, badiiy uslub, ijodkoming san'at bo'yicha ilmi va iste'dodi, malakasi haqida tushuncha beriladi;
6. Asarning yaratilishidagi rassomning tadqiqot ishlari, material to'plashi, umumlashtirishi, qoralama, etud, eskizlar haqida ma'lumot beriladi;
7. Asar taqdiri, ya'ni asarning bugungi kundagi ahvoli, saqlanayotgan o'rni, uning qaysi ko'rgazmalarda namoyish etilgani haqida suhbat boradi.

San'at asarining bunday tahlili uchun maktab o'qituvchisi rasm ishlashni, asarmi yaxshi tushunishi va uni boshqalarga tushuntira olishni bilishi zarur. Bizning maktablarimizda malakali rassom pedagoglarning yetishmasligi oqibatida san'at asarlari tahlil etilmaydi. Tahlil etilsa ham noto'g'ri, to'la bo'lmagan holda tahlil etiladi.

Xullas, san'at asarining yaxshi o'rgatilmasligi san'atimizni xalqimiz orasiga olib kirishga qiyinchiliklar tug'dirmoqda. Hali hozirgacha o'zbek xonadonlarida san'at asarlari juda kam ko'rinadi. Ular san'at asarini olmaydilar ham. Buning asosiy sababi bizning maktablarimizda san'at asarlarini tushunish va tahlil qilishning yaxshi o'rgatilmasligidir. Shunga ko'ra, maktabdagi tasviriy san'at kabinetiga

san'at asarlari reproduksiyalari qo'yiladi va ulardan ko'rgazmalar tashkil etiladi.

Tasviriy san'at asarlari vositasida 5-7 sinf o'quvchilarining badiiy tasavvurlarini rivojlantirishning metodikasi. 1—7-sinflarda tasviriy san'atni o'qitish metodlari. Pedagogika nazariyasi va tarixidan ma'lumki, har bir dars metodikasi jahon pedagogikasi tajribalariga suyanadi. Dars metodikasini to'g'ri tanlash, eng avvalo, pedagogika nazariyasiga tayangan holda amalga oshiriladi. Har bir o'qituvchi o'zi dars metodikasini belgilashda o'qitishning didaktik tamoyillaridan kelib chiqqan holda dars materialini **oson, qisqa, ilmiy** asosda o'quvchiga yetkazadigan eng samarali usulini tanlaydi. Tasviriy san'atni o'qitishda og'zaki bayon etish, savol-javob hamda amaliy ishlarni tashkil etish va ko'rgazmalilik usullaridan foydalaniladi. Maktabda tasviriy san'at kursining o'ziga xos xususiyatlari bo'lib, dars jarayonida o'qituvchi rasm chiziladigan narsa, obyekt, voqea-hodisalar yoki o'rgatilayotgan asar haqida o'quvchilarga og'zaki ma'lumotlar hisoblanadi. Bu og'zaki bayon etish metodida talqin etilib, o'qituvchi darsning maqsadi va vazifasidan kelib chiqqan holda dars og'zaki bayon etish uslubida amalga oshiradi. Tasviriy san'at darsi o'z xarakteriga ko'ra, har bir dars materialini ko'rgazmalar vositasida, ko'rgazmali o'qitish uslubiyotida amalga oshiradi. O'qituvchining ko'rgazmalilik uslubida amalga oshirgan darsi o'quvchilarga puxta bilim berish imkonini beradi. Tasviriy san'at darslarining barchasida amaliy ishlar bajariladi. Shu boisdan o'qituvchilar amaliy ishlar metodidan ham foydalanadi. 1—7-sinflarning tasviriy san'at darslarida pedagogikaning barcha turdagi dars o'tish metodlaridan foydalaniladi. 5—7-sinflarda rasm chiziladigan natura va natyurmortlarda rasmini chizish yoki tematik kompozitsiyalar yaratishning ish mazmuni ancha murakkablashib boradi. Bular o'qituvchidan dars jarayonida qo'llanilayotgan uslublarini o'zgartirib, goh bir, goh ikkinchi — boshqa uslublardan foydalanishni taqozo etadi. Ammo har bir darsda og'zaki bayon etish va savol-javob metodidan keng foydalanadi. Bunday holatga o'qitishning «aralash» usuli ham deyiladi. Tasviriy san'at darslarini tashkil etishda turli uslublarning qo'llanilishidan qat'i nazar, o'qitish didaktikasining tarbiyaviylik, ilmiylik, izchillik, ketma-ketlik, ko'rgazmalilik, nazariyot bilan amaliyotning birligi kabi tamoyillariga doimo asoslanadi. Chunki dars usullarining

barchasi o'qitish didaktikasi asosida amalga oshiriladi. Didaktika sinf — dars tizimining ilmiy asosi bo'lib, didaktika talabiga javob bermaydigan dars o'z maqsadiga erisha olmaydi va oldiga qo'ygan vazifani bajarmaydi. Shuningdek, tasviriy san'atning har bir dars mashg'uloti predmetlararo bog'lanish tamoyili asosida ishlaydi. Predmetlararo bog'lanish darsning ilmiyligini, izchilligini, amaliyot bilan bog'liqligini ta'minlaydi. Predmetlararo bog'lanish darsini va uning o'quv materiallarini boshqa o'quv fanlari bilan bog'laydi. O'quvchilarning boshqa fanlardan olgan bilim va malakalaridan tasviriy san'at darslarida foydalanishga o'rgatadi. Ularbu bog'lanish asosida dars materialini osonroq o'zlashtirib olishadi. O'qituvchining dars uslubini to'g'ri tanlashi va undan unumli foydalanishi o'ziga osonroq sharoit yaratib, o'quv materialini oson, qisqa, ilmiy asosda va tushunarli qilib o'quvchiga yetkazadi. Maktabda tasviriy san'atni o'qitish usuli deganda, o'qituvchi dars materialini o'quvchilarga osonroq yetkazish va o'quvchilarga dars materialini ko'rsatib, tushuntirib berish mazmunida ifodalanadi. Shuning uchun o'qituvchi dars materialini «Og'zaki bayon etish» metodining *suhbat, hikoya, ma'ruza, savol-javob* uslublaridan foydalanib, O'quv materialini o'quvchilar ongiga joylash taraddudida bo'ladi. Bu uslublar uning qaysi biridan foydalanishni dars jarayonining borishidagi pedagogik texnologiya vaziyatlari belgilaydi. Shu boisdan tasviriy san'at o'qituvchisi darsdagi pedagogik texnologiya va psixologik vaziyatga ko'ra, «Og'zaki bayon etish», «Ko'rgazmali o'qitish» va «Amaliy ishlar» metodlaridan ijodiy foydalanaveradi. Chunki darsda yangi dars (mavzu) materialini «Og'zaki bayon etish» metodida tushuntirib beradi. Shu suhbat davrida o'qituvchi ko'rgazmali o'qitish metodidan ham foydalanaveradi. Chunki, o'qituvchi ayon etayotgan har bir ma'lumotni ko'rgazma materialini asosida tushuntirib beradi. Shuning uchun ham atoqli pedagoglardan biri, maktabda ko'rgazmasiz o'qitish mumkin bo'lmaydigan bir o'quv fani bor, bu fan tasviriy san'atdir, degani ham bejiz emas. Haqiqatan ham tasviriy san'atning har bir dars-mashg'uloti ko'rgazmali o'qitishni talab qiladi. Maktabda tasviriy san'atni o'qitish bo'yicha ko'rgazma materiallari ikki turga bo'linadi:

- natural — predmetlarning tabiiy holatdagi ko‘rinishi;
- tasviriy ko‘rgazmalar bo‘lib, ular zavod, fabrika, sex va ustaxonalarda tayyorlanadi.

Tabiiy ko‘rgazmalar tabiiy elementlar, uy-ro‘zg‘or va turmushdagi qo‘llaniladigan predmetlar, daraxtlar, ularning bargi, guli, shoxchalari, mevalari, ro‘zg‘or buyumlar, mehnat, o‘quv qurollari, sport, san‘at buyumlari kabilardan iborat bo‘lib, ular o‘qituvchi va o‘quvchilar kuchi bilan yig‘iladi va naturalar fondiga kiritiladi. Tabiiy ko‘rgazmalar — dars materialini tushuntirishda ko‘rgazma material bo‘lib xizmat qiladi. Shuningdek, bu ko‘rgazmalar darslarni tashkil etish va o‘tkazishda didaktik material bo‘lib ham xizmat qiladi. «Ko‘rgazmali o‘qitish metodi» ko‘rish, kuzatish, idrok etish, illustratsiyalar bilan ishlash, reproduksiyalar namoyishi, ekranli vositalarni ko‘rish, dalaga, zavod-fabrikalarga, ko‘rgazma zallariga, muzeylarga, me‘moriy obidalarga poxodlar (ekskursiyalar) kabi uslublar asosida faoliyat ko‘rsatadi. Ko‘rgazmalarning yana bir turi **tasviriy ko‘rgazmalar** bo‘lib, ular zavod-fabrikalarda rassomchilik sexi va ustaxonalarda tayyorlanadi. Ko‘rgazmalarning bu turiga: gipsdan ishlangan geometrik shakllar, rozettalar, gul shoxchasi, mevalar tasvirlari, parafm va gipsdan quyilgan meva-sabzavotlarning mulyajlari, qush va parrandalarning tulumlari, rasm kompozitsiyalar ishlash bo‘yicha bosqichlar asosida tayyorlangan nashrli plakatlar va boshqa ko‘rgazmalar kiritiladi. Yana bu ko‘rgazmalar turiga tasviriy san‘at asarlarining reproduksiyalari, plakatlari, san‘at asarlari to‘plangan albomlar, papkalar, diapozitivlar, kinofilmlar, kinofragment, diafilmlar ham kiritiladi. Ko‘rgazmalarning har ikki turi ham dars samaradorligini oshirishning eng muhim vositasi hisoblanadi. Faqat bu ko‘rgazmalarni o‘z vaqtida, o‘z o‘rnida ishlata bilish kerak. Ko‘rgazmali o‘qitishning eng foydali turlari borki, bu o‘qituvchini dars konspektini tuzishda tayyorlaydigan va dars materialini tushuntirish jarayonida sinf doskasiga chizib ko‘rsatadigan rasm suratlardir. Umuman, ko‘rgazmali o‘qitishning samarali bo‘lishi, eng avval, maktabda mutaxassis oliy ma‘lumotli rassom-pedagogning bo‘lishi va tasviriy san‘at kabinetining tashkil etilishiga

bog'liqdir. Maktabda tasviriy san'atni o'qitishda muntazam holda foydalaniladigan metod bu **amaliy ishlar metodi** bo'lib, bu metod tasviriy san'atning hamma mashg'ulot turlarida qo'llaniladi. Ma'lumki, maktabda tasviriy san'atni o'qitish texnologiyasida o'qituvchi yangi mavzu materialini tushuntirib bergach, shu mavzu bo'yicha o'quvchilar egallagan bilim-malakalarini amaliyotda sinab ko'rish uchun dars maxsus qism (25—30 minut)larga ajratiladi. Bu davrda yangi mavzu bo'yicha o'quvchilarga berilgan amaliy vazifalar bajariladi. Amaliy ishlar davrida o'quvchilar rasm ishlab, kompozitsiya yaratadilar. Haykal va qurish, yasash ishlari amaliyoti bilan, yana san'at va me'morchilik asarlarining tahlili bilan shug'ullanadi. **Amaliy ishlar metodi** — o'quvchilar bajarayotgan ishlar ustidan nazorat o'tatish, o'quvchilarning xato-kamchiliklarini tuzatish, individual yordam, yaxshi amaliyotchilarni taqdirlash, yomon ishlayotganlarga tanbeh berish, kamchiliklarini bartaraf etish yo'llarini alohida daftarda yoki o'quvchi daftarining bir chetida ko'rsatish, kamchilikni o'qituvchi nazoratida tuzatish, ko'pchilik o'quvchilar qiynalayotgan o'rinlarni sinf doskasida ko'rsatib berish kabi uslublar jarayonida va mazmunida ifodalanadi. Xullas, maktabdagi tasviriy san'ati darslarida «O'qituvchi og'zaki bayon etish», «Ko'rgazmali o'qitish», «Amaliy ishlar» metodi va ularning zaruriy uslublaridan muntazam holda foydalaniladi. Buni tasviriy san'atni o'qitishning zamonaviy pedagogik texnologiyasi talab qiladi. Bu uch o'qitish metodidan foydalanishning samarali yo'li o'qituvchi, eng avvalo, tasviriy san'atni o'qitishdagi yangi zamonaviy pedagogik texnologiyani yaxshi tushunib, undagi **«motivatsiya»**, **«tabaqalashtirish»**, **«integratsiyalash»** kabi yangi pedagogik tamoyil va qoidalami anglab, ulardan o'z o'rnida foydalanib borishi lozim. Bu qoidalar o'qituvchidan fanlararo va predmetlararo bog'lanish tamoyilida ijod qilishni talab qiladi. lar, diapozitivlar, kinofilmlar, kinofragment, diafilmlar ham kiritiladi. Ko'rgazmalarning har ikki turi ham dars samaradorligini oshirishning eng muhim vositasi hisoblanadi. Faqat bu ko'rgazmalarni o'z vaqtida, o'z o'rnida ishlata bilish kerak. Ko'rgazmali o'qitishning eng foydali turlari borki, bu o'qituvchini dars konspektini tuzishda tayyorlaydigan va dars materialini tushuntirish jarayonida sinf

doskasiga chizib ko'rsatadigan rasmsuratlaridir. Umuman, ko'rgazmali o'qitishning samarali bo'lishi, eng avval, maktabda mutaxassis oliy ma'lumotli rassom-pedagogning bo'lishi va tasviriy san'at kabinetining tashkil etilishiga bogliqdir. Maktabda tasviriy san'atni o'qitishda muntazam holda foydalaniladigan metod bu **amaliy ishlar metodi** bo'lib, bu metod tasviriy san'atning hamma mashg'ulot turlarida qo'llaniladi. Ma'lumki, maktabda tasviriy san'atni o'qitish texnologiyasida o'qituvchi yangi mavzu materialini tushuntirib bergach, shu mavzu bo'yicha o'quvchilar egallagan bilim-malakalarini amaliyotda sinab ko'rish uchun dars maxsus qism (25—30 minut)larga ajratiladi. Bu davrda yangi mavzu bo'yicha o'quvchilarga berilgan amaliy vazifalar bajariladi. Amaliy ishlar davrida o'quvchilar rasm ishlab, kompozitsiya yaratadilar. Haykal va qurish, yasash ishlari amaliyoti bilan, yana san'at va me'morchilik asarlarining tahlili bilan shug'ullanadi. **Amaliy ishlar metodi** — o'quvchilar bajarayotgan ishlar ustidan nazorat o'tatish, o'quvchilarning xato-kamchiliklarini tuzatish, individual yordam, yaxshi amaliyotchilarni taqdirlash, yomon ishlayotganlarga tanbeh berish, kamchiliklarini bartaraf etish yo'llarini alohida daftarda yoki o'quvchi daftarining bir chetida ko'rsatish, kamchilikni o'qituvchi nazoratida tuzatish, ko'pchilik o'quvchilar qiynalayotgan o'rinlarni sinf doskasida ko'rsatib berish kabi uslublar jarayonida va mazmunida ifodalanadi. Xullas, maktabdagi tasviriy san'ati darslarida «O'qituvchi og'zaki bayon etish», «Ko'rgazmali o'qitish», «Amaliy ishlar» metodi va ularning zaruriy uslublaridan muntazam holda foydalaniladi. Buni tasviriy san'atni o'qitishning zamonaviy pedagogik texnologiyasi talab qiladi. Bu uch o'qitish metodidan foydalanishning samarali yo'li o'qituvchi, eng avvalo, tasviriy san'atni o'qitishdagi yangi zamonaviy pedagogik texnologiyani yaxshi tushunib, undagi «*motivatsiya*», «*tabaqalashtirish*», «*integratsiyalash*» kabi yangipedagogik tamoyil va qoidalami anglab, ulardan o'z o'rnida foydalanib borishi lozim. Bu qoidalar o'qituvchidan fanlararo va predmetlararo bog'lanish tamoyilida ijod qilishni talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. A.Novikov Metodologiya xudojestvennogo obrazovaniya. M. Izd. 'Azbuka' 2014 g.
2. Abdirasilov S., Tolipov N. Tasviriy san'at o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. T.: Aloqachi, 2007 yil. – 110 bet.
3. Abdirasilov S. Tasviriy san'at o'qitish metodikasi. Darslik. T.: Fan Va texnologiya nashriyoti: 2012 – 230 bet.
4. Hasanov R. Maktabda tasviriy san'atni o'qitish metodikasi. Darslik. -T.: Fan, 2004.
5. I.A. Karimov O'zbekiston buyuk kelajak sari. T., 1998, 2-bet.

БЎЛАЖАК МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ТАШКИЛОТИ ПЕДАГОГ ХОДИМЛАРИНИНГ БАДИИЙ-ЭСТЕТИК КОМПЕТЕНТЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АМАЛИЙ-ТЕХНОЛОГИК ТИЗИМИ

Асқаров Бехзод Бахтиёр ўғли

Наманган давлат университети таянч докторанти

Аннотация: Ушбу мақолада бўлажак мактабгача таълим ташкилоти педагог ходимларининг бадиий-эстетик компетентлигини ривожлантиришнинг амалий-технологик тизими ҳақида фикр юритилган.

Таянч сўзлар: шахсни ривожлантириш, ижодий ташаббускорлик, эстетик тарбия

Аннотация: В данной статье рассматривается практико-технологическая система развития художественно - эстетической компетентности педагогических кадров будущей дошкольной образовательной организации.

Ключевые слова: развитие личности, творческая инициатива, эстетическое воспитание

Annotation: *This article discusses the practical and technological system for the development of artistic and aesthetic competence of the teaching staff of the future preschool educational organization*

Key words: *personal development, creative initiative, aesthetic education*

Бугунги кунда, шахсининг бадий ва эстетик ривожланиши муаммосига кизиқиш тикланаётган ва унинг замонавий жамият тараққиётидаги ролини тушуниш кучайиб бораётган бир пайтда, таълимни оптималлаштириш учун илмий ва амалий изланишлар олиб боришни тақозо этмоқда.

Мактабгача таълим муассасасида мактабгача ёшдаги болаларнинг бадий ва ижодий фаолиятини ташкил этишга қаратилган муаммоларни ҳал қилиш ҳар доим долзарб муаммолардан бири бўлган. Бу ҳозирги вақтда шахсни ривожлантириш, ижодий ташаббускорлик, мустақиллик, шахсий маънолар дунёсини шакллантириш ва амалий жиҳатдан муҳим ҳисобланади.

Мактабгача ёшдаги болаларнинг бадий ва эстетик ривожланишининг стратегик йўналиши болада дунёга эстетик муносабатни шакллантиришга ёрдам бериш ва дунёқарабини уйғунлаштириш учун бадий ва эстетик маданият асосларини йўналтирилган ва изчил шакллантириш вазифаси билан белгиланади.

Таълим-тарбиянинг бошқа шакллари каби эстетик тарбия ҳам ўз диққат – эътиборини яқка шахс ҳамда ижтимоий гуруҳга қаратиб, умуминсоний ва миллий қадриятларни қарор топтиришга хизмат қилади. Тарбия умуман ҳар қандай инсон онгига, ҳис-туйғуларига, тасаввурига, эътиқодига, дунёқарашига, хатти-ҳаракатларига, хулқ–атворида таъсир ўтказишни ўз олдига мақсад ва вазифа қилиб қўяди.

Бадий тарбия эстетик тарбиянинг таркибий қисми бўлиб, у эстетик тарбиянинг асосий мазмунини ва мақсади – муносабатларини санъат воситалари ёрдамида шакллантиришдир. Эстетик тарбия билан бадий тарбияни бир-бирига тенглаштириш ҳам, қориштиришқарама-қарши қўйиш ҳам хато бўларди. Шунинг назарда тутиш лозимки, эстетик тарбия санъат билан чегараланиб қолмайди, балки унинг асосий мазмуни инсоннинг

воқеликка эстетик муносабатини фаоллаштириш ва ривожлантиришдан иборатдир.

Эстетик тарбия, энг аввало, одамларнинг эстетик - дидлари шаклланишига катта таъсир ўтказди. Шахс ўзлигини унинг эстетик диди орқали намоён бўлади. Эстетик дидда инсон ақлий ва ҳиссий дунёси, орзу-умидлари, талаб-эҳтиёжлари, мақсад ва манфаатлари рўёбга чиқиши ифодаланади. Дид фақат кайфият баҳоларигина эмас, балки инсон фаолияти самаралари воситасида ҳам ифода топади. Инсон фаолиятининг барча самараларида унинг диди акс этади.

Эстетик тарбиянинг энг муҳим омили – бу табиатдир. Табиат билан доимий равишда муносабатда бўлмай туриб, эстетикжиҳатдан ривожланиш, эстетик тарбияни уюштириш мумкин эмас. Шахс онгида табиатнинг эстетик қадриятлари туйғусини шакллантириш инсон эстетик камолотининг ўзига ҳос “пойдевор”и дир.

Эстетик қизиқиш шахсни санъат асарларини, теvarак-атрофдаги борлиқни эстетик идрок этишга ва эстетик фаолиятга йўналтиради. Эстетик қизиқиш эстетик эҳтиёжни юзага келтиради. “Эстетик тарбия” тушунчаси билан бир қаторда “бадий тарбия” тушунчаси ҳам мавжуддир [1]. Бадий тарбия санъат асарлари орқали тарбиялашдир. У шахсда санъат асарларининг шакл ва мазмунини эстетик идрок этишни ривожлантириш, бадий дидни шакллантириш ва санъатнинг маълум турлари бўйича ижодий фаолиятни, ижрочилик қобилятини ривожлантиришга қаратилгандир. Унинг натижаси фиксинг пайдо булишида, уни амалий фаолиятда қўллашда, ўз билим ва таассуротларини қўша билишда, ҳистуйғулари ва фикрларини самимият билан ифодалашда намоён бўлади. Эстетика табиатдаги, жамиятдаги моддий ва маънавий маданият буюмларида акс этган, шунингдек эстетик онгнинг пайдо булиши, ривожланиши ва вазифаси тўғрисидаги қонуниятларни, обектив борлиқни эстетик билишнинг муҳим усулларида биридик. Гўзаллик билан учрашиш кишида эстетик ҳис, руҳий ҳаяжон, бегараз қувонч уйғотади.

Мактабгача ёшдаги болаларнинг бадиий ва эстетик ривожланишини ҳаёт ва санъатдаги гўзалликни идрок этиш ва баҳолашга қодир бўлган боланинг ижодий фаол шахсини шакллантиришнинг мақсадли жараёни сифатида белгилайди. Мактабгача таълим муассасамизда болаларни бадиий-эстетик тарбиялаш турли хил бадиий ва ижодий фаолият турларини ташкил этиш ва қуйидаги аниқ вазифаларни ҳал қилиш орқали ижодий шахсни шакллантиришга қаратилган:

1. Болаларда эстетик идрокни тарбиялаш.
2. Санъат оламига кириш.
3. Атрофдаги маданий маконни ўзлаштириш ва ўзгартириш қобилиятини ривожлантириш.
4. Тасвирий, мусикий ва театр фаолиятида болалар ижодиётини ривожлантириш.
5. Болаларнинг катталар билан ижодий ўзаро муносабати ва бадиий ва фаол мулоқоти жараёнида ёрқин ижобий ҳис-туйғуларни шакллантириш.

Бадиий эҳтиёж жамият маънавий ҳаётини ривожлантиришнинг муҳим, таъсирчан воситаси бўлиб ҳисобланади. Бундай эҳтиёж шахснинг эстетик, ахлоқий, сиёсий, ҳуқуқий онгини шакллантиради ва фаолиятининг ички мазмунига айланади. Шу маънода бадиий эҳтиёж кўп функционаллик хусусиятга эгадир. У ўз моҳиятига кўра ички эҳтиёждир, чунки бадиий фаолият шахснинг ички маънавий дунёси билан бевосита боғлиқ характерга эга бўлган фаолият типидир. Ахлоқий, эстетик қадриятлар шахснинг ички маънавий дунёси орқали ўзлаштирилганда унинг эътиқодига айланади.

Кўпчилик педагог ва психологларнинг тадқиқот ишлари болаларнинг ижодий фаолиятлари, ҳиссиётлари, эстетик тасаввурларининг ўзига хос хусусиятини ва улардаги эстетик тасаввур ва ҳиссиётларнинг қандай ривожланишини очиб берган. Бу текширишлар болалардаги эстетик тасаввур ва ҳиссиётларни ривожлантиришни улардаги ижодий қобилиятларни ривожлантиришбилан бирга қўшиб олиш бориш керак [6] деган хулосага олиб келди. Эстетик тасаввурнинг ўзига хослиги шундаки, идрокнинг бошса

турларига қараганда нарсаларни ҳис қилиш шакли «кўринадиган» ва «эшитиладиган» нарсалар бутунлай бошқа мазмун касб этади. Оддий идрок қилишда нарсаларнинг кўриниши, оҳангдорлиги унчалик муҳим булмай, балки унинг аҳамияти муҳимдир. Эстетик идрок қилишда эса энг муҳими идрок қилаётган нарсанинг образи, унинг ифодали томонларини, нозик рангларини кўра билиш талаб қилинади. Шунинг учун эстетик тарбия юқори даражадаги сенсор маданиятни, кузатувчанликнинг ривожланган бўлишини талаб этади. Киши нарса ва ҳодисаларга гўзаллик мезонига асосланган ҳолда, алоҳида кадр-қиймат билан ёндошгандагина эстетик кечинмалар пайдо булади. Эстетик ҳислар фикрлаш билан бевосита боғлиқдир. Хаёл фаолият жараёнида шаклланади. Ўйин, расм чизиш, эртакларни эшитиш хаёлнинг ишлашини талаб этади. Дастлабки ва хаёл фаолият жараёнида нарсалар билан таъсир этиш натижасида юзага келади. Кейинги босқичларда эса ижодий фаолликнинг ташқи шаклларида секин-аста фикрлашга утади. Бола расм чизганда ёки уйнаганда образни тасвирлашдан ёки ифодалашдан олдин шу образни хаёлида яратади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. **Козлова С.А., Куликова Г.А.** Дошкольная педагогика. – Москва, «Академия» 2007 г.
2. **“Илк қадам”** мактабгача таълим муассасасининг ўқув дастури. – Тошкент, 2018. – 43 б. – Б.9.
3. **Шарипов Ш.** Болалар касбий ижодкорлиги узвийлигини таъминлашнинг назарияси ва амалиёти: Пед. фан. док. ... дис. автореф. –Т., 2012. – 46 б. – Б.13.
4. **Ўзбекистон Миллий энциклопедияси.** 2-жилд. – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси давлат илмий нашриёти, 2001. – 704 б. – Б.177.
5. **Психология.** Словарь/ Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г.Ярошевского. – 2-е изд. – М.: Политиздат, 1992. – 494 с. – С.202.
6. **Ш.А.Содиқова.** “Мактабгача педагогика”. “Тафаккур сарчашмалари”, -Т.: 2013 й

GEOGRAFIYA FANLARINI O'QITISHDA MOBIL ILOVALARDAN FOYDALANISH JORIY ETISH.

Raximov Ixtiyor Baxtiyor o'g'li

Namangan davlat pedagogika instituti amaliy va tabiiy fanlarni o'qitish

metodikasi kafedrası stajor o'qituvchisi

Email: ixtiyorraximov5656841@gmail.com

+99893926611

Anotatsiya. Geografiya fanlarini o'qitishda mobil ilovalarning integratsiyasi talabalarni jalb qilish, o'quv tajribalarini oshirish va akademik ko'rsatkichlarni yaxshilash samaradorligi tufayli tobora ommalashib bormoqda. Ushbu maqolada geografiya fanlarini o'qitishda mobil ilovalardan foydalanish, uning afzalliklari, usullari va natijalari yoritilgan holda har tomonlama ko'rib chiqilgan. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, geografiya fanlarini o'qitishda mobil ilovalardan foydalanish foydali va o'qituvchilar uchun ta'lim sifatini oshirishda foydali vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Kalit so'zlar: Mobil ilovalar, geografiya, o'qitish, ta'lim, o'rganish, usullar, natijalar.

Anotation. The integration of mobile applications in teaching geography is becoming increasingly popular due to the effectiveness of attracting students, increasing academic experience and improving academic performance. This article covers the use of mobile applications in the teaching of geography, its advantages, methods and results in a comprehensive way. The study shows that the use of mobile applications in teaching geography subjects is useful and can serve as a useful tool for teachers to improve the quality of Education.

Keywords: mobile applications, geography, training, education, learning, methods, results.

Аннотация. Интеграция мобильных приложений в преподавание географии становится все более популярной из-за эффективности вовлечения студентов, улучшения учебного опыта и повышения успеваемости. В данной статье всесторонне рассмотрено использование мобильных приложений в

преподавании географических дисциплин, с освещением его преимуществ, методов и результатов. Исследование показывает, что использование мобильных приложений в преподавании географии полезно и может служить полезным инструментом для учителей в повышении качества образования.

Ключевые слова: мобильные приложения, география, обучение, образование, обучение, методы, результаты.

Xar bir ta'lim yo'nalishi va o'tiladigan fanlari vaqt nuqtai nazaridan o'zining mazmun mohiyatini boyitib borishi lozim. Hozirgi axborot texnologiyalar davrida innovatsion va elektron dasturlardan mobil ilovalardan foydalanish nafaqat IT sohasida, balki ta'lim tizimida ham o'z o'rnini topib bormoqda. Simsiz texnologiyalarning evolyutsiyasi va ta'lim sohasida mobil ilovalarni ishlab chiqilishi tezlik bilan rivojlanib bormoqda. Ba'zi o'qituvchilar uchun mobil ta'lim texnologiyalari so'nggi paytlarda muhim dastur sohalaridan biriga aylanib bormoqda. Bugungi kunda mobil ta'lim ko'plab ta'lim bilan bog'liq tashkilotlar uchun strategik mavzudir. Yangi turdagi qurilmalar va ilovalarning paydo bo'lishi ta'limni o'zgartiradi, shuning uchun mobil ta'limdan to'g'ri foydalanish va amalga oshirishni ta'minlash muhimdir.

Geografiya yerning xususiyatlari va inson faoliyatini o'rganishni o'z ichiga olgan hal qiluvchi mavzudir. Ushbu mavzu an'anaviy ravishda darsliklar va xaritalardan foydalangan holda sinflarda o'qitilib kelinmoqda. Shu bilan birga, o'qitish jarayonida texnologiyaning integratsiyasi ta'lim sohasida inqilob qildi, o'quvchilarga geografiya tushunchalarini yanada qiziqarli va interaktiv tarzda o'rganish va ular bilan o'zaro aloqada bo'lish imkoniyatini yaratdi. Ta'lim sohasidagi eng samarali texnologik yangiliklardan biri bu mobil ilovalardan foydalanishdir. Mobil ilovalar foydalanish qulayligi, qulayligi va o'quv tajribasini oshirishda samaradorligi tufayli tobora ommalashib bormoqda. Ushbu maqola geografiya fanlarini o'qitishda mobil ilovalardan foydalanishni o'rganishga qaratilgan.

Tadqiqot geografiya fanlarini o'qitishda mobil ilovalardan foydalanishni o'rganish uchun tizimli ko'rib chiqish yondashuvidan foydalanildi. Tadqiqot

Google Scholar, JSTOR va ERIC kabi akademik ma'lumotlar bazalarini keng qidirish orqali mavzu bo'yicha tegishli adabiyotlarni aniqlashni o'z ichiga oldi. Adabiyotlarni qidirish mobil ilovalar, geografiya, o'qitish, ta'lim, o'rganish, usullar va natijalar kabi maxsus kalit so'zlar yordamida amalga oshirildi. Keyin maqolalar dolzarbligi uchun tekshirildi va tanlangan maqolalar tadqiqot uchun tahlil qilindi.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, geografiya fanlarini o'qitishda mobil ilovalardan foydalanish ko'plab afzalliklarga ega. Birinchidan, mobil ilovalar talabalarga o'z tezligi va qulayligi bilan o'rganish uchun platforma yaratadi. Ikkinchidan, mobil ilovalar interaktiv va gamified o'quv tajribalarini taqdim etish orqali talabalarning faolligi va motivatsiyasini oshiradi. Uchinchidan, mobil ilovalar talabalarga geografiya tushunchalarini amaliy tushunchalarini oshirib, Real stsenariylar va joylarni o'rganish va ular bilan o'zaro aloqada bo'lish imkoniyatini beradi. Va nihoyat, mobil ilovalar tezkor fikr-mulohazalar, shaxsiylashtirilgan o'quv tajribalari va baholash vositalarini taqdim etish orqali akademik ko'rsatkichlarni yaxshilaydi.

Mobil ta'lim nima? Mobil ta'lim - mobil telefonlar, smartfonlar, planshetlar, noutbuklar kabi mobil qurilmalar yordamida amalga oshiriladigan har qanday ta'lim va treningni ko'rsatish uchun ishlatiladigan keng atama. Ular uncha katta bo'lmagan, ko'tarib yurish uchun qulay va ixcham, engil va tez-tez cho'ntagiga yoki kaftiga moslash uchun yetarli darajada kichikdir. Mobil telefonlar va planshetlar kelishi bilan yo'lda, tatilda, yig'ilishlarda va boshqa maqsadlarda "katta hajmli" noutbuklar va boshqa qurilmalarni olish kerak emas. Biroq, mobil qurilmalar maxsus qo'shimchalar – mobil ilovalar juda ko'p foyda keltirmoqda. Mobil ilovalar o'yin, dasturlar, online testlar fanga oid video darslar (multimedia), aloqa, navigatsiya, yordam va dasturga bo'linishi mumkin. Ko'ngilochar mobil dasturiy ta'minotga audio va video fayllar pleyerlari, rasm va elektron kitob tomoshabinlari, o'yinlar kiradi. Aloqa ilovalari foydalanuvchining telefon va SMS orqali, elektron pochta, ijtimoiy tarmoqlardagi aloqalari uchun javobgardir. Navigatsiya dasturlari GPS tizimi, elektron xaritalar va geografik koordinatalar bilan ishlaydigan ilovalarni o'z ichiga oladi. Ma'lumot dasturi turli xil lug'atlar va

ensiklopediyalarni, qidirish qobiliyatiga ega ma'lumotlar bazalarini o'z ichiga oladi. Amaliy dasturlar daftarlar, tashkilotchilar, kalkulyator, grafikalar va matn bilan ishlash dasturlarini o'z ichiga oladi.

Geografiya ta'limida informatsion texnologiyalarni qo'llash quyidagi sohalarda olib borilmoqda:

- elektron darsliklardan foydalanish;
- elektron xaritalardan foydalanish;
- internet imkoniyatlaridan foydalanish;
- video filmlardan foydalanish;
- masofaviy o'qitish texnologiyalaridan foydalanish.

Hozirgi davrda juda ko'p darsliklarning elektron versiyalari yaratilmoqda. Shu munosabat bilan o'quvchilar berilgan mavzuni elektron darslikdan topib uni o'qituvchi yordamida, yoki mustaqil o'rganishi mumkin. Darsni o'qituvchi boshqarib turish mumkin. Bunda o'qituvchi matnni O'rganishda izohlar berib boradi. Matndagi chizmalar, raqamlar, xaritalar, jadvallar alohida tushuntiriladi.

Har bir inson geografiyani bilishi kerak. Siz nafaqat maktab o'quvchilari, balki dunyoning turli davlatlari, ularning shaharlari va diqqatga sazovor joylariga qiziqqan odamlar uchun qiziqarli bo'lgan geografiyani o'rganish uchun qiziqarli mobil ilovalarning ayrimlarini bilib ilishingiz mumkin.

Google Earth Jahon korporatsiyasidan juda mashhur dastur. Bu yerda siz uydan chiqmasdan butun dunyo me'morchiligi, landshafti va o'simliklarini ko'rishingiz mumkin. Har doim tashrif buyurishni orzu qilgan shaharlarni ziyorat qilish, tarixiy yodgorliklarga borish yoki okean tubiga tushish. Bugungi kunda internetda ushbu dastur uchun juda ko'p koordinatalar mavjud. Ular dunyoga tashrif buyurganingizda har doim ham ko'rilmaydigan go'zal joylarni ochadilar.

Biz mobil ta'limning ayrim afzalliklarini yoritdik, xususan, Geografiya fanini o'qitishda mobil ilovalarni zamonaviy ta'lim vositalaridan biri sifatida qaradik. Shunday qilib, maktabning ta'lim jarayonida mobil qurilmalar va texnologiyalardan foydalanishning muhim afzalliklari quyidagilardan iborat:

- har qanday vaqtda va har qanday joyda haqiqiy ta'lim va ma'lumot resurslari va dasturlariga tezkor kirish;
- o'qituvchi va o'quv jamoalari bilan doimiy aloqada bo'lish;
- o'quvchining shaxsiy xususiyatlarini hisobga olish-muammolarni aniqlash - individual o'qitish darajasi;
- taniqli texnik vositalar va virtual muhitdan foydalanish orqali o'qituvchilarni rag'batlantirishni oshirish;
- mobil ilovalardan keng foydalanib turli ilmiy ma'lumotlarni olish ta'limni tashkil etishni yangi yo'nalishlarini belgilaydi;
- shaxsiy kasbiy yo'naltirilgan ta'lim makonini yaratish;
- o'quvchining hayot davomida uzluksiz ta'lim olish imkoniyatlari va qobiliyatlarini rivojlantirish.

Ko'rinib turiptiki Geografiya ta'limida mobil ilovalardan foydalanish amalyoti o'quvchilarni bilim va tajribalarini oshirishlari uchun yaxshi vosita bo'la oladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, geografiya fanlarini o'qitishda mobil ilovalardan foydalanish ta'lim sifatini oshiradigan samarali yondashuvdir. Shu bilan birga, geografiya fanlarini o'qitishda mobil ilovalarning muvaffaqiyatli integratsiyasi turli omillarni, jumladan, tegishli ilovalarni tanlash, o'quv dasturi bilan integratsiya, resurslarning mavjudligi va o'qituvchilarni tayyorlashni diqqat bilan ko'rib chiqishni talab qiladi. Bundan tashqari, o'qitishda mobil ilovalardan foydalanish an'anaviy o'qitish usullarining ahamiyatini almashtirmasligini, aksincha ularni ta'lim sifatini oshirish uchun to'ldirishini ta'minlash zarur.

XULOSA VA TAKLIFLAR:

Xulosa qilib aytganda, geografiya fanlarini o'qitishda mobil ilovalarning integratsiyasi ta'lim sifatini oshiradigan foydali vositadir. Mobil ilovalardan foydalanish talabalarga ko'plab imtiyozlar beradi, jumladan, kengaytirilgan o'quv tajribalari, yaxshilangan akademik ko'rsatkichlar va geografiya tushunchalarini amaliy tushunish. Shu bilan birga, o'qituvchilar mobil ilovalardan foydalanish an'anaviy o'qitish usullari bilan mos ravishda birlashtirilishini va mobil ilovalardan

samarali foydalanishni osonlashtirish uchun zarur resurslar va treninglar ta'minlanishini ta'minlashi kerak. Geografiya fanlarini o'qitishda mobil ilovalarni integratsiyalashning eng yaxshi tajribalarini va ulardan foydalanishning talabalarning akademik ko'rsatkichlariga uzoq muddatli ta'sirini o'rganish uchun qo'shimcha tadqiqotlar o'tkazish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR VA MANBALAR

1. Abdurahmonov B.Naimov X. Geografiya ta'limi sifatini oshirishda interaktiv geografik dasturlarning ahamiyati. **Farg'ona vodiysi geograflari** uyushmasining ilmiy–amaliy seminari materiallari. Namangan. 2017. –**B.140-143**
2. Abdurahmonov.B. **Geografiya ta'limida masofaviy ta'lim elementlari.** (xammuallif I. Turdaliev) **Uslubiy ko'rsatma.** «Namangan». 2020. –**B. 48**
3. Alimkulov N.R., Abdullayev I-X-, Xomurodov Sh.A. Amaliy geografiya. 2015 Y.-25 b
4. Z.Abdullayev I.X.» Ekologiya va tabiatni muxofaza qilish. 2014 y. -66 b.

МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАРНИ МАКТАБГА ТАЙЁРЛАШДА МУАСАССА ВА ОТА-ОНА ҲАМКОРЛИГИ

Ҳакимов Аббосхон Орибжон Ўғли. Мактабгача ва бошланғич таълим методикаси кафедраси ўқитувчиси

Anotatsiya Ushbu maqolada barkamol avlodni tarbiyalash g'oyasi ham milliy, ham umuminsoniy xarakterga ega ekanligi, ta'lim muammosi - bu shaxslar, oilalar, nodavlat notijorat tashkilotlari, oilalar va mahalliy jamoatchilik o'rtasidagi munosabatlar ekanligi ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: Ta'lim; ta'lim; integratsiya; oila; uzluksiz ta'lim; qiymat; barkamol avlod; hamkorlik;

Аннотация: В данной статье подчеркивается тот факт, что идея воспитания гармонично развитого поколения имеет как национальный, так и универсальный характер, проблема образования - это взаимоотношения индивидов, семей, НПО с семьей и местным сообществом.

Ключевые слова: Образование; образование; интеграция; семья; продолжая образование; значение; гармонично развитое поколение; сотрудничество;

Annotation: This article emphasizes the fact that the idea of educating a harmoniously developed generation has both a national and a universal character, the problem of education is the relationship of individuals, families, NGOs with the family and the local community.

Keywords: Education; education; integration; a family; continuing education; value; harmoniously developed generation; cooperation;

Мамлакатимизда таълим-тарбия тизими ва мазмунини такомиллаштириш, уни давр талаблари билан уйғунлаштириш йўлидаги ислохотлар жадал суръатлар билан давом этмоқда.

Узлуksиз таълимнинг пойдевори ҳисобланган мактабгача таълим тизими маънан мукамал ва интеллектуал ривожланган шахсни тарбиялаш, болани бутун келажагини белгилаб берадиган билим ва қадриятларни ёш авлод қалбига сингдиришда муҳим аҳамиятга эга бўлган босқичдир. Шу боис мамлакатимизда мактабгача таълимни ривожлантириш ва самарали фаолият кўрсатишига қаратилган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилиниб, комплекс чора-тадбирлар амалга оширилмоқда.

2017 - 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида мактабгача таълим муассасалари тармоғини кенгайтириш ва ушбу муассасаларда

болаларнинг ҳар томонлама интеллектуал, эстетик ва жисмоний ривожланиши учун шарт-шароитларни тубдан яхшилаш, болаларнинг мактабгача таълим билан қамраб олинишини жиддий ошириш ва фойдаланиш имкониятларини таъминлаш, педагог ва мутахассисларнинг малака даражасини юксалтириш долзарб муаммо сифатида эътироф этилди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев томонидан мактабгача таълим соҳасини тубдан такомиллаштириш, болалар қамровини ошириш ва бу орқали аёллар - оналарни ижтимоий ҳаётда фаол иштирокини таъминлашга жуда катта эътибор қаратилмоқда.

Президентимизнинг ...бола дунёга келганидан бошлаб, унда айнан мактабгача бўлган ёшда ақлий фаоллик ошади, ахлоқий-эстетик ва жисмоний хислатлар шаклланади. Шу боис ҳам келгуси йилларда мактабгача таълим соҳасини ривожлантириш борасидаги стратегик мақсадимиз – боғча ёшидаги ҳар бир болани ушбу таълим йўналиши билан тўлиқ қамраб олиш учун зарур шароитларни яратишдан иборат, деган сўзлари фикримизнинг яққол далилидир.

Шунингдек, юртбошимиз Халқаро хотин-қизлар кунига бағишлаб ўтказилган тантанали маросимдаги нутқида бу масала ҳақида сўз юритиб: "...мен "боғчага борган бола билан боғчага бормаган боланинг ўртасида катта фарқ бор", деган фикрни, ҳаётий ҳақиқатни такрор-такрор айтишдан, уни ҳамма жойда даъват қилишдан чарчамайман. ...“Боғчага борган боланинг онаси билан боғчага бормаган боланинг онаси ўртасида ҳам катта фарқ бор”. Чунки ҳар куни тарбиячилар, педагог мутахассислар, психологлар, тиббиёт ходимлари билан мулоқотда бўлиб, боласидаги ижобий ўзгаришларни кўриб, оналарнинг ҳам билими, ҳаётий тажрибаси, маданий савияси ошади. Болалари билан бирга улар ҳам ижтимоий-маънавий тарбия муҳитига, жамиятга яқинлашади, фаоллашади. Шуларнинг барчасини ҳисобга олиб, биз

мактабгача таълим соҳасига улкан эътибор бермоқдамиз ”, - деб таъкидлайди.

МТТларининг оила ва маҳаллий жамоатчилик билан ҳамкорлик алоқаларни ўрнатиш зарурияти ҳозирги пайтда долзарб бўлиб қолмоқда. Олиб борилган илмий тадқиқотлар ва тажрибалар шуни кўрсатадики, тарбиячиларнинг оилалар билан кучли ҳамкорлиги болаларнинг ривожланиши ва таълим олишига ижобий таъсир этади. Шахсга йўналтирилган таълим ушбу ҳамкорликни МТТларида берилаётган таълимни кучайтириш ва кенгайтириш, шунингдек, уйда ва жамиятда содир бўлаётган қизиқиш ва таълимни ривожлантириш учун зарур ишончга асосланади.

Дарҳақиқат, тарбиячилар ва ота-оналарнинг бола онгига таъсири қарама-қарши бўлмаслиги, аксинча уйғунлашган, бир-бирини тўлдирган ҳолда, бола томонидан ижобий ва фаол тарзда қабул қилиниши муҳим аҳамият касб этади.

Маълумки, баркамол авлодни тарбиялаш ғояси ҳам миллий, ҳам умуминсоний характерга эга бўлиб, у башариятни маънавият ва маърифатга, эзгулик ва юксакликка олиб боровчи комиллик сари йўлдир. Шу сабабли ҳам инсоният пайдо бўлибдики, тарбия масаласи кишилар, оилалар, жамоалар, давлатлар олдида муҳим муаммо бўлиб келмоқда ва улар кўп вариантли йўллар, воситалар билан турлича шаклларда, услубларда амалга оширилмоқда.

Аслида бола тарбияси она қорнидалиги пайтидаёқ бошланмоғи лозим. Шу сабабли ҳам жисмонан бақувват, маънан етук инсонлар доимо улуғланиб келинган ва ҳаттоки, жисмонан бақувват инсонларга полвон ҳамда жисмонан, маънавий етук инсонларга паҳлавон деб ном берилган.

Шахснинг ҳар томонлама шаклланишида мактабгача ёши ўзига хос аҳамиятга эга давр саналади. Шунинг учун ҳам бизнинг мамлакатимизда 3-7

ёшгача бўлган болаларни тарбиялаш масаласига жиддий эътибор берилмоқда.

Баркамол авлод тарбиясида оила ва таълим ташкилотлари ҳамкорлиги жамиятда маънавий-ахлоқий муҳит барқарорлигининг асосий омили саналади. Шу боис мамлакатимизда узлуксиз маънавий тарбия тизими ва мазмунини такомиллаштиришда ўзаро ҳамкорликка таяниш зарурияти пайдо бўлди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Узлуксиз маънавий тарбия концепциясини тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарорида ...ҳомиладорлик давридан бошлаб 30 ёшгача давом этадиган узлуксиз маънавий тарбияни амалга оширишда ота-она, тарбиячи, ўқитувчи, узлуксиз таълим муассасалари ва маҳалла жамоатчилигининг ўзаро самарали ҳамкорлиги механизмининг ишлаб чиқиш ва ҳаётга жорий этиш; аҳолининг фарзанд тарбияси бўйича билимларини, педагогик маданиятини ошириш, фуқароларни узлуксиз маънавий тарбиянинг жаҳон тажрибасида синовдан ўтган самарали педагогик технологиялари, усуллари ва амалга ошириш шакллари билан мунтазам таништириб бориш концепция ва чора-тадбирлар режасини амалга оширишнинг устувор йўналишлари сифатида белгилаб берилди.

Сўнгги йилларда Ўзбекистон Республикаси Президенти ва Вазирлар Маҳкамасининг мактабгача таълим тизимини такомиллаштириш тўғрисидаги қарорлари қабул қилингандан сўнг, оила ва мактабгача таълим ташкилотлари ўртасидаги ўзаро ҳамкорликнинг замонавий тизимини жорий этиш зарурияти юзага чиқа бошлади. Бу ота-оналар болаларни тарбиялаш ва ривожлантириш учун жавобгардир ва бошқа барча ижтимоий институтлар фаолиятини қўллаб-қувватлашга ва тўлдиришга чақирилади деган фикрга асосланади. Бундан кўриниб турибдики, мактабгача таълим-тарбия сифатини

такомиллаштириш оила ва мактабгача таълим ташкилоти интеграцияси асосида амалга оширилиши зарур.

Ўзбекистон Республикасининг “Мактабгача таълим ва тарбия тўғрисида”ги Қонунида ҳам мактабгача бўлган ёшдаги болаларга таълим, тарбия бериш ва уларни соғломлаштиришнинг, оила ҳамда мактабгача таълим ташкилоти тарбиявий таъсирининг бирлиги мактабгача таълим ва тарбиянинг асосий принциплари қаторида алоҳида таъкидлаб ўтилган.

Бугунги кунда ота-оналарнинг бола шахсининг шаклланишида мактабгача таълимнинг ижобий жиҳатлари ва фойдаси ҳақида етарлича маълумотга эга эмаслиги болаларни мактабгача таълимга қамраб олиш даражасини пасайтирувчи омиллардан бири ҳисобланади. Шунинг учун мактабгача таълимнинг бола шахсини шакллантиришдаги роли ва муҳимлиги ҳақида тушунтириш тадбирларини олиб бориш, ушбу фаолиятга нодавлат нотижорат ташкилотлари, оммавий ахборот воситалари, жамоатчилик ва ота-оналарни фаол жалб қилиш болаларни мактабгача таълим билан қамраб олиш кўламини ошириш ва таълим-тарбия сифатини такомиллаштириш имконини беради.

МТТнинг оила билан ҳамкорлиги бўйича ишлаш тизимида аниқ мақсад, мазмун бўлиши керак. Ота-оналар билан ҳамкорлик борасида аввал эришилган ютуқ ва тажрибаларнинг натижаларини таҳлил қилиб, хилма-хил ва ўзаро боғлиқ бўлган шакл ва усуллар ёрдамида режали ва изчил ишлар олиб бориш мақсадга мувофиқ бўлади.

Ўзбек халқининг миллий кадриятлари, миллий-маънавий маданияти, ўз мустақиллигини мустаҳкамлаш борасида барча фуқароларимиз баҳоли кудрат ҳаракат қилаётган ҳозирги даврда ҳар бир ота-онанинг бола тарбияси ва ривожланиши, унинг келажаги ҳақидаги илмий-педагогик билимларини такомиллаштириш давр талабидир.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. 2017 — 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҲАРАКАТЛАР СТРАТЕГИЯСИ.
Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли Фармонида 1-ИЛОВА.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевни 2020-йил 29 декабрь куни олий мажлис ва халқимизга қилган мурожаатномаси.
<https://president.uz/uz/lists/view/4057>.
3. “Узлуксиз маънавий тарбия концепциясини тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 31 декабрдаги 1059-сон қарори.
4. Ўзбекистон Республикасининг “Мактабгача таълим ва тарбия тўғрисида”ги ЎРҚ-595-сон Қонуни. 2019 йил 16 декабрь.
5. Ўзбекистон Республикаси мактабгача таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 майдаги ПК-4312-сон қарорига 1-илова.

O'ZBEKISTON VA YEVROPA DAVLATLARIDAGI MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA PEDAGOGIK JARAYONLARNI TASHKIL ETISH

Gulbadanbegim Ibrohimova

**Namangan davlat pedagogika instituti “Ta’lim va tarbiya nazariyasi va
metodikasi(Maktabgacha ta’lim)” 1- bosqich magistranti**

E-mail: gulbadanbegimibrohimova2000@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada yurtimiz va bir qator xorijiy davlatlardagi maktabgacha ta’lim tashkilotlaridagi pedagogik jarayon, ularning tarkib topishi, ushbu davlatlar ta’lim

jarayonidagi o'xshash va o'ziga xos jihatlarning qiyosiy tahlili haqida ma'lumotlar beriladi.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim tashkiloti, bola, pedagog, Angilya, Yaponiya, Koreya, yosh davrlari, "Ilk qadam".

ABSTRACT

This article provides information about the pedagogical process in preschool education organizations in our country and a number of foreign countries, their composition and a comparative analysis of similar and unique aspects of the educational process of these countries.

Key words: Preschool education organization, child, pedagogue, England, Japan, Korea, youth periods, First step.

Электронная почта: gulbadanbegimibrohimova2000@gmail.com

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлены сведения о педагогическом процессе в организациях дошкольного образования в нашей стране и ряде зарубежных стран, их составе, а также сравнительный анализ схожих и уникальных аспектов образовательного процесса этих стран.

Ключевые слова: организация дошкольного образования, ребенок, педагог, Англия, Япония, Корея, юношеские периоды, Первый шаг.

“Bolaning o'rganish va rivojlanish salohiyati eng yuksak bo'lgan davr dastlabki uch yildir. Fursatni boy bermang!”[1].

Yangi tug'ilgan chaqaloq rivojlanishiga irsiyat, ta'lim-tarbiya va atrof-muhit keskin ta'sir o'tkazishi hech bir insonga sir emas. Zero, bolaning ta'lim-tarbiya olishi uchun zarur shart-sharoitlar to'g'ri tashkil etilmasa, bu undagi mavjud qobiliyatlarning yuzaga chiqmasligiga va hattoki ma'lum vaqtdan so'ng ularning yo'q bo'lib ketishiga olib keladi. Bunday muammolarning oldini olish uchun Maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi pedagogik jarayonlarni to'g'ri va sifatli tashkil etish joiz. Manashu maqsadni amalga oshirish uchun yurtimizda so'ngi yillarda qator ishlar amalga oshirildi:

1.Maktabgacha ta'lim sohasini sifatli kadrlar bilan ta'minlash;

2. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarini zamonaviy uslublar asnosida qurish va qayta ta'mirlash;
3. Zamon talablariga javob bera oladigan, ijodkor, o'z sohasining yetuk mutaxasisi bo'la oladigan pedagog va kadrlarni shakllantirish;
4. Pedagogik jarayonlarni sifatli tashkil etish uchun zarur bo'lgan o'quv dasturlari, o'quv qo'llanmalari hamda vositalarini ishlab chiqish va shu kabi yana ko'plab ishlar amalga oshirilmoqda va bular Maktabgacha ta'lim tizimi hamda pedagogik jarayonlarda sezilarli o'sishlarga olib kelmoqda.

Yurtimizda Maktabgacha ta'lim tizimidagi pedagogik jarayon "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi asosida 3 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan bolalar uchun tashkil etilsa, ayrim Yevropa mamlakatlarida bu jarayon biroz o'zgacha shaklda tashkil etiladi. Ya'ni Angliyada Maktabgacha ta'lim tashkilotlari 3-7 yosh bolalar uchun faoliyat olib borsada, biroq ota-onalar tomonidan farzandlari 5 yoshdan tayyorlov maktablariga yuboriladi. Bu yerda pedagogik jarayonlar o'yin asosida tashkil etilishiga va bolaning ijtimoiy moslashuviga salbiy ta'sir ko'rsatmasligiga alohida e'tibor qaratiladi[2].

Yaponiya Maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi pedagogik jarayon ko'p jihatlari bilan biznikiga o'xshaydi va shu bilan bir qatorda ayrim jihatlari bilan farq qiladi:

1. Yaponiyada 3-6yosh bolalar Maktabgacha ta'lim tashkilotiga boradi;
2. Pedagogik jarayon maxsus dastur asosida amalga oshirilib, ushbu dastur sog'liqni saqlash, aloqalar, atrof muhit bilan tanishtirish, nutqni rivojlantirish, o'zini namoyon qilishni o'z ichiga oladi;
3. O'quv yilining boshlanishi va tugashi nishonlanadi;
4. Maktabgacha yoshdan bolalar urush va o'lim bilan tanishtiriladi;
5. Jamoaviy tarbiyaga alohida e'tibor qaratiladi.

Koreyada maktabgacha yoshdagi bolalar uchun Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faqatgina pedagogik jarayon uchun maskan emas balki, jamiyatga tayyorlaydigan joy ham sanaladi. Bu yerdagi pedagogik jarayonning o'ziga xosligi:

1. Nonushtadan so'ng bolalarga mashg'ulot o'tiladi;
2. So'ngra ular sayrga olib chiqiladi;

3. Tushlik qilinganidan so'ng yana mashg'ulotlar tashkil etiladi;
4. Katta guruhdan boshlab uyqu ixtiyoriy bo'lganligi uchun bolalar uxlashga majburlanmaydi;
5. Kechki payt yengil tamaddi qilinadi[3].

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, Maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi pedagogik jarayon turli davlatlarda turlicha tashkil etiladi. Har bir davlat ta'lim tizimidagi o'ziga xos yondashuvlari bilan ajralib tursada, ta'lim jarayonida bir qator o'xshashliklar ham ko'zga tashlanadi. Dunyoning qaysi nuqtasida bo'lishidan qat'iy nazar maktabgacha yoshdagi bolalarni sifatli ta'lim bilan qamrab olish, pedagogik jarayonni to'g'ri va sifatli tashkil etish yetakchi vazifa bo'lishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Masaru Ibuka Uchdan keyin kech – T.: “Akademnashr” 2019.
2. uz.delachieve.com
3. marifat.uz
4. Sh.S.Shodmonova, P.S.Ergashev Qiyosiy pedagogika (Metodik qo'llanma) – T.: 2005.
5. F.R.Qodirova, Sh.Q.Toshpo'latova, N.M.Qayumova, M.N.A'zamova Maktabgacha pedagogika – T: “Tafakkur”2019.
6. Sh.Sodiqova Maktabgacha pedagogika – T: “Tafakkur bo'stoni”2013.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI IJTIMOIYLASHUVIDA OILANING O'RNI VA AHAMIYATI

Nosirova Feruza Baxtiyor qizi

NamDPI maktabgacha ta'lim mutaxassisligi

1-kurs magistranti

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni barkamol inson qilib tarbiyalash, ijtimoiylashuvi, kattalar va tengdoshlari bilan o'zaro munosabatga kirisha olish qonun - qoidalari va muomala madaniyatini

tarbiyalashda, bolaning haqli ravishda komil inson bo'lib yetishishida, oilaning qonuniyatlari to'g'risida xulosa va tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim, axloq, rivojlanish, ijtimoiylashuv, jamiyat, otana, milliylik, qadriyat.

АННОТАЦИЯ. В данной статье даны выводы и рекомендации о законах и правилах семьи в воспитании дошкольников как всесторонне развитых людей, их социализации, умении взаимодействовать со взрослыми и сверстниками, культуре поведения.

Ключевые слова: дошкольное воспитание, нравственность, развитие, социализация, общество, родители, национальность, ценность.

ANNOTATION. In this article, conclusions and recommendations are given about the laws and regulations of the family in the upbringing of preschool children as well-rounded people, their socialization, the ability to interact with adults and peers, and the culture of behavior.

Key words: Pre-school education, morality, development, socialization, society, parents, nationality, value.

KIRISH

Bugungi kunda tez-tez so'raladigan savollardan biri nima uchun oilada yetarli darajada aloqa yo'qligi va sog'lom aloqani qanday qilib ta'minlash masalasidir. Oilaviy munosabatlarda insoniy huzur bilan bir qatorda muammolarga ham duch kelish satsiologik voqelikka aylanib kelmoqda. Insoniy munosabatlar shiddatli va tez-tez rivojlangan oila muhitida uyg'unlik qarama – qarshilik va ijtimoiy jarayonlarning bola bilan birgalikda yashashni taqazzo qilmoqda. Oilaviy munosabatlarda uyg'unlik va ziddiyat har qanday holatda ham muloqot qilishni talab qiladi. Boshqacha qilib aytganda, oilaviy muammolarni tartibga solishda muloqot bu mojaroning hal etishni ta'minlash va yechimga erishish uchun asosiy yo'l hisoblanadi. "Oila ichidagi muloqot qanchalik muhim?" degan savol o'z – o'zida paydo bo'ladi. Bolalar uchun tarbiya oilada va qarindoshlar guruhida o'z aksini topadi shuning uchun ham oilaviy muloqotni muhim qiladigan elementlar: his-tuyg'ular, fikrlar, xatti- harakatlar va munosabatlardir. Oiladagi muloqot

qadryatlar asosida mustahkamlanadi. Ma'lumki, dunyoning turli jamiyatlarida turli xil oila shakllari mavjud. Biroq turli jamiyatning qadryatlari turli xil bundan ko'rinib turibdiki, g'arb va sharq mamlakatlarining oilaviy muloqotlari ularning madaniyatiga, o'tmishiga, avlod- ajdodlariga borib taqaladi. Oilada munosabat turlari ikki turli bo'ladi. Birinchisi ota- onaning o'z hukmronligini e'lon qilish. Ikkinchisi ota-onalarning bolalar bilan munosabatlarida ochiq muloqotning muqarrarligi. Oilaga funkisional nuqtai nazardan yondashsak, sizning oilangiz ijtimoiy tashkilot va har bir oila a'zosining o'z roli borligi va bu rolning huquqlari va mas'uliyatidan kelib chiqib aytishimiz mumkinki, har bir a'zolari bajarishi kerak bo'lgan vazifalar aniq bo'ladi va ular bir-birini to'ldiradi. Ayollardan va erkaklarda kutilyotgan vazifalar tabaqalashtirilgan bo'ladi. Ushbu tabaqalashtirilgan tuzilma oilaviy munosabatlarning holati va rolini belgilaydi. Insonning dunyoga kelishi bilan boshlanadigan ijtimoiylashuv yuqorida ta'kidlab o'tkanimizdek tashkilot deb atalmish oilada amalga oshadi. Yosh oila ilk bor farzandli bo'lganidan so'ng ayol va erkak otalik va onalik maqomi talablarini o'rganishni boshlaydi. U o'z ota-onasidan, yozma va vizual manbalardan ma'lumotlarni toplay boshlaydi. Bola tarbiyasi qanday ekan. U bu haqida kuzatishlar olib borish orqali o'rganishga harakat qiladi. Muxtasar qilib aytganda, turmush o'rtoqlar ham ushbu mavzuni o'rganish orqali muloqot qilishadi. Jonli tabiatda eng uzoq vaqt g'amxo'rlik qilish kerak bo'lgan jonzot inson hisoblanadi, chunki insonda boshqa jonzotlarga nisbatan uzoq bolalik davri konsentratsiyalangan bo'ladi. Chaqaloq atrofdagilarga birinchi tabassumlar tarqatishni boshlagan paytdan etiboran ijtimoiylashuv jarayoni boshlanadi. Bu endi idrok va o'rganish jarayonini faollashtirilganligini anglatadi.

ADABIYOTLAR SHARXI

“Ma'lumki, bola 2-3 yoshidan boshlab, o'z ehtiyojlari, fikr va talablarini birmuncha aniq ifoda etadigan bo'lib qoladi. U ko'ziga ko'ringan, aqli yetgan narsalarni so'ray va ularni sinchkovlik bilan tekshira boshlaydi. Ota-onalar milliy fazilatlarmizga muhabbat bilan qarash, razolatlardan nafrat qilish yo'llarini

bolalarga o'rgatadilar. Xalqimiz orasidagi buyuk odamlarning kamolotlari to'g'risida" so'zlab beradilar.[1]

Rizouddin ibn Fahridinning "Oila" nomli risolasida bola tarbiyasi yomon niyat va qo'pollik bilan emas, balki sabr toqat, matonat, mehribonlik, chidamlilik, shavqat-u sezgirlik bilan bo'lish kerak. Zarar bilan foydani ayira olmagan yosh go'dakni nazoratsiz tutish ulug' xatolikdir. Balki uni qattqlik bilan yumshoqlik o'rtasida adolat bilan tarbiya qilmoq kerakligi haqida fikr berilgan.[2]

TADQIQOT METADOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Maktabgacha yoshdagi bolaning ijtimoiylashuvini umumiy tashqi ta'sirlarsiz tassavur qilish mumkin emas. Umumiy ma'noda ijtimoiylashuv-bu bolaning jamiyatda mavjud bo'lgan ijtimoiy-axloqiy me'yorlar va xulq-atvor qoidalarini o'z menida shakillantirish. Ijtimoiylashuv-bu butun hayot davomida davom etadigan doimiy jarayon hisoblanib bola uchun birinchi navbatda ijtimoiy hayot normalarini o'zlashtirish demakdir. 0-6 yosh oralig'ida oila tomonidan bolalarga ovqatlanish odatlari, oila a'zolari bilan munosabat va hurmat, intizom o'rgatib boriladi. Agar bola bajargan xatti-harakatini uni mukofotlash orqali takrorlash ta'minlanmasa bola o'ziga bo'lgan ishonchini yo'qotadi. Bolaga "sen buni qila olmaysan" deyish o'rniga "kel buni birgalikda qilaylik" yoki "sening qo'lingdan keladi" degan so'zlar uning ishonchini uyg'otadi. Bu xatti-harakatlar ham aloqa, ham munosabatlar o'lchovini ifodalaydi. Shunday qilib, bola ishonchini qozonish orqali shaxsiy xususiyatga ega bo'ladi. O'ziga ishonch ijtimoiylashuvning muhim bosqichlaridan biridir. Shuning uchun ota-ona bolasi bilan do'st bo'lishi ochiq muloqotda bo'lishi muhim hisoblanadi. Oilaviy munosabatlarda bola o'zini boshqarish, xatti-harakatlarini rivojlantirish, boshqalar bilan solishtirish, huquqlarini bilib oladi. Ammo birodarlar va do'stlar bilan munosabatni raqobatlashish orqali o'rganadi. Bola ijtimoiylashuvda namuna sifatida otasi yoki onasiga taqlid qiladi va shuning uchun oilaviy munosabatlarda ota-ona o'rnak bo'lish nuqtai nazaridan muhim ahamiyatga ega.

Masalaning asosiy jihatlaridan biri ota-onalar quyidagi vazifalarni bajarishlari shart deb belgilab qo'yish mumkin:

- bolalarni xalqning boy milliy va umumbashariy qadriyatlar asosida ijtimoiylashuviga zamin yaratish;
- bolalarni kattalar va tengdoshlari bilan o'zaro muloqoti hamda o'ziga ishonch his- tuyg'ularini uyg'onishi uchun to'g'ri metodlar bilan ijtimoiylashtirish;
- bolaning taffakurini rivojlantirish, o'zining erkin fikrini bayon qila olish malakalarini shakillantirish.

NATIJA

Yuqoridagi tahlil natijasida quyidagilar aniqlandi. Muloqotda e'tiborga olinishi kerak bo'lgan bir nechta fikrlarni ta'kidlash foydalidir.

- er-xotinlar bir-birlari bilan ochiq muloqot o'rnatishlari va o'zaro muammolarni birgalikda hal etishlari;
- ota-onalar farzandlar uchun na'muna ekanliklarini hisobga olib bolalar oldida xatti-xarakatlariga diqqat etishlari;
- oilaviy muloqotda zaruriyat tug'ulganda turmush o'rtoqlar bir-birlarining xatti-harakatlarini farzandlar oldida bajarishlari. Bu farzandlarda g'amxo'rlik fazilatlarini shakillanishiga yordam beradi;
- oilaviy munosabatlarda turmush o'rtog'ining huquqlari va majburiyatlarini nimalardan iborat ekanligidan xabardor bo'lishlari;
- oila a'zolari tenglik va baham ko'rish fazilatlarini o'zaro munosabatlar orqali bolalarga o'tkazish;
- ota-onalar bolalar bilan do'st bolishlari lozim.

Ushbu natijalar har bir oilaga tegishli ekanligini aytish va shunday fikrni shakillantirish bu realistik emas, satsiologik voqeliklarga mos kelmaydi. Chunki insoning o'zi o'zgaruvchan tabiatga ega. Bola kishilik jamiyatining sog'lom va faol a'zosi bo'lib yetishishi uchun odamlar orasida yashashi, kattalar tarbiyasida bo'lmog'i lozimligini hisobga olgan holda yuqoridagi natijalarga har bir oilaning amal qilishi zaruru. Chunki farzandlarning xotirasi va kuzatuvchanligi yuqori.

XULOSA

Bir so'z bilan aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiylashuv xususiyatlarini rivojlantirishda oila faoliyati qay darajada uyushganligi katta

ahamiyatga ega. Chunki to'g'ri tashkil qilingan faoliyat davomida, bolaning ijtimoiylashuvi, o'zaro muloqot o'rnatish usullari takomillashib boradi. Shuning uchun ham bolalar ijtimoiy faolligini bilish, bolada foydali odatlarni shakillantirish, ijobiy xarakter belgilarini rivojlantirishda ota-onalarning o'rni beqiyosdir. Agar oila faqat zavq-shavq bilan hayot kechirsa, oilada shavqatsizlik va beodblik ustuvor bo'lsa, bularning barchasi bolaning axloqiy va ijtimoiy tarbiyasiga qattiq ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun ota-onalar uchun oilaviy tarbiya, avvalambor, o'z-o'zini tarbiyalashdan iborat bo'lishi lozim. Ota-onalarning ijtimoiy ongi uning farzandining ham ongini rivojlantirishga yordam beradi. Oilada kattalarga hurmat, kichiklarga izzat hamda g'amxo'rlik qilish kabi xislatlar kundalik odatga aylanishi darkor. Ota-ona mas'uliyati shundaki, ular bolaning har bir xarakatini diqqat bilan kuzatib borishlari lozim. Xalqimizda bir naql bor "Yetti yoshda nima bo'lsang ,yetmishda ham o'shasan".

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Kayumova N. maktabgacha pedagogika —————-T.:2013 - B.156.
2. Rizouddin ibn Faxriddin. "Oila". – T.: Mehnat 1991.
3. Shodiyeva Q. Maktabgacha yoshdagi bolalarni to'g'ri talaffuzga o'rgatish –T.: "O'qituvchi" 1990
4. корупсия Н.К. "Дошкольное воспитание", 1989. С 165.
5. Mirziyoyev SH. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik-har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak.-T.: "O'zbekiston",2017.
5. <http://www.lib.psixologik.msu.ru>

ABU ALI IBN SINONING PEDAGOGIK QARASHLARI YORDAMIDA KOMIL INSON SHAXSINI SHAKLLANTIRISH

Boydavlatov Azamat Ahmadali o'g'li

Namangan davlat pedagogika instituti magistranti

e-mail: azamatboydavlatov443@gmail.com

tel: +998913649964

Anotatsiya: *Ushbu ilmiy maqolada, ilk Sharq uyg'onish davrining yirik namoyondasi, buyuk tabib, faylasuf va pedagog Abu Ali ibn Sinoning pedagogik qarashlari, bola tarbiyasiga oid fikrlari haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *Abu Ali ibn Sino, tarbiya, ilm, komil inson, odob-axloq.*

Annotation: *This scientific article discusses the pedagogical views of Abu Ali ibn Sina, a major exponent of the early Eastern Renaissance, a great healer, philosopher and educator, and his thoughts on raising children.*

Key words: *Abu Ali ibn Sina, education, science, perfect man, etiquette.*

Аннотация: *В этой научной статье рассказывается о педагогических взглядах, взглядах на воспитание ребенка великого врача, философа и педагога Абу Али Ибн Сины, крупного представителя раннего Восточного возрождения.*

Ключевые слова: *Абу Али Ибн Сина, воспитание, наука, совершенный человек, этикет.*

KIRISH. Jahon ilmi va madaniyatining yirik namoyondalaridan biri, butun musulmon sharqining ulkan qomusiy aqli, “Shayx-ur rais” (olimlar raisi) nomi bilan ma’lum va mashxur, sharqda ilmiy didaktika asoschilaridan biri hisoblangan Abu Ali ibn Sino, manbalarda keltirilishicha, 980-yilning Safar (avgust) oyida Buxoro yaqinidagi Afshona qishlog'ida, amaldor oilada tug'ilgan. Allomaning to'liq ismi Abu Ali al-Husayn ibn Abdulloh ibn al-Hasan ibn Sino bo'lib, kunyasi Abu Alidir. Ibn Sinoning otasi Abdulloh Balx shaxridan bo'lib, Somoniylar amiri

Nuh ibn Mansur (960-997) davrida Buxoroga ko'chib kelgan va Xurmaysan qishlog'iga moliya amaldori etib tayinlangan. Abdulloh ikki o'g'ilning otasi bo'lib, o'g'illarining kattasi Xusayn (ibn Sino), va kenjasi Maxmud edi. Ibn Sino yoshligidan ilm-fanga bo'lgan o'zgacha muhabbati, kuchli zehni bilan tengqurlari orasida ajralib turardi. O'n yoshidayoq Qur'oni Karimni yod olib, 13 yoshlaridan boshlab riyoziyot, mantiq, fiqh, handasa (geometriya), falsafa ilmlari bilan ustozi Abu Abdulloh Notiliy rahbarligida shug'ullana boshlaydi. Qomusiy olim bu bilan cheklanib qolmagan holda Hasan ibn al-Qamariydan tib ilmini o'rganishga kirishadi va asta-sekin tabiblik bilan ham xalq orasida nom qozonadi. Ibn sino o'z hayoti davomida kishining ijtimoiy hayoti borasida qator fikrlarni bildirib o'tgan. Xususan, bola tarbiyasi borasidagi qarashlari har qanday davrda ham o'z qadr-qimmatini yo'qotmay kelmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Asrlar davomida insoniyat uchun xizmat qilib kelayotgan, hozirgi kunda ham o'z mavqeini yo'qotmagan va katta ehtimol kelajak avlod uchun ham qimmatli ma'naviy meros bo'lib xizmat qilguvchi shunday asarlar borki, ularni o'qib o'rganish, bu ilm xazinasidan nasibador bo'lish ilm talabida yo'lga chiqqan har bir tolibi ilmning o'z bilimlari sarhadini kengaytirishda muhim o'rin tutadi. Shonli tariximiz zarvaraqlarini varaqlar ekanmiz, dunyo ilm-fan tamadduniga o'zlarini bemisl hissalarini qo'shgan buyuk ajdodlarimiz bilan yetarlicha faxrlansak arziydi. Uchinchi renessans negizida Yangi O'zbekistonni barpo etishga kirishar ekanmiz, bu maqsadga erishishda allomalarimiz tomonidan yozib qoldirilgan asarlardan, ularning jamiyat hayotiga oid turli qarashlaridan foydalanmog'imiz g'oyat muhim ahamiyat kasb etadi. Shu kungacha Abu Ali ibn Sinoning boy me'rosini o'rganish, uni kelajak avlodga yetkazish borasida bir qator olimlar ilmiy izlanishlar olib borgan va bu borada o'zlarining kitoblarini ommaga taqdim etgan. Xususan, rus olimasi Smirnova-Rakitina o'zining "Abu Ali ibn Sino qisssasi" asarida allomaning hayotini, bosib o'tgan ilm yo'lini, yozib qoldirgan asarlari, shuningdek, biz o'z maqolamizda asosiy mavzu deya tanlaganimiz pedagogik qarashlarini bayon etgan. Shuningdek, o'zbek olimlaridan S.Mirzayev, A.V.Sagadayev,

A.Semyonov, H.Hikmatullayev, A.Zunnunovlar mualliflik kitoblarida ibn Sinoning hayoti, ilmiy-ma'rifiy faoliyati, pedagogik qarashlari, ta'lim va tarbiya haqidagi fikrlari hamda tarbiya usullari borasida ma'lumotlar berib o'tishgan. Olim Komiljon Hoshimov boshchiligidagi yozilgan "O'zbek pedagogikasi antologiyasi" kitobida allomaning ijodiy faoliyati, yozib qoldirgan asarlari bilan bir qatorda hikmatli so'zlari, xulq-atvor, do'stlik, hamjihatlik, sevgi-sadoqat mavzularidagi qarashlari keng yoritilgan.

Allomaning boy ma'naviy merosini o'rganish, tadqiq etish ko'plab sohalar kabi Pedagogika fanlar tarmog'ining ham rivojiga katta hissa qo'shishi shubhasiz. Komil inson shaxsini kamol toptirish jarayonida bolaning jismoniy va ruhiy tarbiyasida e'tibor qaratilishi lozim bo'lgan jihatlar, qo'llanilishi mumkin bo'lgan usullar ibn Sino asarlarida yorqin ifodasini topgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR. Barcha davr va zamonlarda har bir millat o'z naslini, ya'ni farzandlarini to'g'ri tarbiyalashga, sog'lom holda o'stirishga, ma'nan va jismonan barkamol qilib voyaga yetkazishga intilib kelgan. Millatning eng ulug' allomalari esa bola tarbiyasi, uni sog'lomlashtirish borasida hamisha g'amxo'rlik qilib kelishgan va buning amaliy isboti o'laroq o'nlab ilmiy-tibbiy asarlar, ibrat olsa arzigulik hikmatlar, yo'riqlar, tavsiyalar yozib qoldirishgan. O'z xalqi uchun fidokorona xizmat qilgan mana shunday allomalardan biri Abu Ali ibn Sino hazratlaridir. U kishi millat va yurt kelajagini har tomonlama sog'lom farzandlardagina ko'rganlar. Pedagog olim Abu Ali ibn Sino barkamol avlod shaxsiyatida chin insonga xos ulug' fazilatlar, sof hamda pokiza tuyg'ular, ilk hayotiy tushunchalar, dastlabki tasavvurlar oila deya atalmush qo'rg'onda hosil bo'lishini ta'kidlab o'tgan. Shuning uchun barkamol avlod tarbiyasida oilaning o'rnini alohida ahamiyatga ega deb hisoblagan. Olimning fikricha, oila muhitida faqat o'z shaxsiy manfaati uchun emas, balki boshqalar uchun ham yashaydigan, qayg'uradigan insonni tarbiyalash lozim. Shuningdek, Ibn Sino bola tarbiyasida u bilan yakka holda suhbatda bo'lish usulini tavsiya qilgan. Suhbat davomida xalqning hikmatli so'zlaridan, ertaklaridan, dostonlaridan misollar aytib, odob-axloq tushunchasini bola ongida shakllantirish lozimligini ta'kidlaydi.

Mutafakkir bekorchilik va ayshu-ishrat nafaqat kishining sog'lig'iga jiddiy ta'sir etadi, ayni vaqtda nodonlikka ham sabab bo'ladi deb hisoblagan. Alloma ta'kidlab o'tganidek, aysh-ishrat insonni sog'lom turmush tarzidan uzoq qilish bilan bir vaqtda faol ijtimoiy hayotdan ajralib qolishiga sabab bo'ladi. Yalqovlik, e'tiborsizlik, loqaydlik kabi sifatlarni kishida namoyon etib, uning tarbiyasiga ham bevosita salbiy ta'sir ko'rsatadi. Muntazam bu illatga ruju qo'yish, odamiylik fazilatlari o'rnini xudbinlik, bezorilik, jinoyatga moyillik egallashiga sabab bo'ladi. Buning natijasida kishi hayotni yorqin ranglarda emas, balki negativ nigoh ila ko'ra boshlaydi. Kichik muammolar ham ulkan g'ovdek tuyulib, bu sinov oldida dovdirib qolishi, hayotning yorug', umidli, omadli ko'chasidan chetga chiqib qolishi mumkin. Bunday kezlarda ana shunday irodasi sust kishilar o'zlari uchun zarur taskinni kashandalik, ichkilikbozlik va giyohvandlik kabi razil illatlardan izlay boshlaydi va bu normal sog'lom turmush tarzi izdan chiqishiga olib keladi. Shu kabi holatlarni ibn Sino o'z asarlarida "sharob mast qiladi, uxlatadi, eslash qobiliyatini, nafsoniy quvvatlarni pasaytiradi", deya ta'riflab o'tgan.

Abu Ali ibn Sino inson kamolotga erishmog'i uchun ham ma'nan, ham jismonan yetuk bo'lishi kerak deb hisoblagan. Bu qoidani o'z hayotida ham amaliy ravishda qo'llab kelgan. Manbalarda keltirilgan ma'lumotlarga ko'ra, alloma yoshlik chog'laridanoq ilmda kamolot kasb etish bilan bir qatorda, jismoniy mashqlarni ham kanda qilmagan. Har kuni tongda odatdagidan ertaroq uyg'onib, hali hovlida hech kim uyg'onmasidan burun, ibn Sino daraxt tanasidagi o'zi chizgan nishonga qarab birin-ketin xanjar otardi. Bu mashg'ulot ketma-ket besh bor aniq mo'ljalga tegmagunga qadar davom etardi. So'ngra o'zi yasagan o'q yoyni olib nishonga qarata o'q uzar, o'n ikki o'q birin-ketin mo'ljalga borib qadal gandagina bu mashg'ulot yakuniga yetardi. Jismoniy mashqlar inson ruhiyatini tetiklashtirishi, uning aqliy faoliyatiga ijobiy ta'sir etishi bilan ahamiyatlidir. Shuningdek, alloma kishi kamolotga erishmog'i uchun egallagan ilmi manfaatli bo'lishida, o'rgangan bilimlarini kelajak avlodga qoldirmog'i, bu yo'lda duch keladigan to'siqlardan hayiqmasligi kerakligini ta'kidlaydi. Shu

boisdan o'z asarlarida "Ey birodarlar ! Odamlarning botiri mushkulotdan qo'rqmaydi, kamolot hosil qilishdan bosh tortgan kishi odamlarning eng qo'rqog'idir", deb yozadi. Ilm va axloq uzviy bog'liq tushuncha bo'lib, ular birgalikda insonni komil shaxs sifatida shakllanishida asosiy jihatlardan ekanligini bot-bot takrorlaydi. Ibn Sino fikricha, insondagi ijobiy axloqiy hislatlar qatoriga saxiylik, chidamlilik, kamtarlik, sevgi-muhabbat, mo'tadillik, aqllilik, ehtiyotkorlik, qat'iyatlilik, sadoqat, intilish, uyatchanlik, ijrochilik va shu kabi kishi tarbiyasida namoyon bo'lishi mumkin bo'lgan boshqa ijobiy sifatlar kiradi. Inson yomon illatlarni yengishda o'z imkoniyatlarini ongli sarf etmog'i lozim, deydi olim. Yuqoridagi hislatlarni ongli ravishda boshqarish, kishiga yomon illatlardan saqlanishda muhim vosita bo'lib xizmat etadi. Masalan, mo'tadillik-tan uchun zaruriy oziq va xulq me'yorlariga to'g'ri kelmaydigan ishlarni qilmaslikka undaydi, saxiylik-yordamga muhtoj odamlarga yordam berish, ularni og'irini yengil qilish kabi vijdoniy ishlarni bajarishga moyillikni oshiradi, chidamlilik-kishi o'z boshiga tushgan qiyinchiliklarni, sinovlarni go'zal sabr bilan yengmoqlikga sabab bo'ladi, kamtarlik-xudbin ishlar bilan shug'ullanmaslikda, o'zgalarga nisbatan tavozeda bo'lishlikda muhim hisoblanadi. Ibn Sino insonning kamolotga yetishida to'sqinlik qiluvchi nuqsonlar sifatida johillik, nodonlik, shavqatsizlik, takabburlik, nafratni ko'rsatadi. Johillikni– ilmga, nodonlikni– zehni o'tkirlikka, shavqatsizlik, takabburlikni – adolatga, nafratni – sevgi-muhabbatga qarama-qarshi illat sifatida ta'riflaydi. Mutafakkir, kishilarning jamiyatda o'zaro samimiy do'stlik munosabati asosida turmush tarzini tashkil etishini yuksak axloqiy hislatlardan biri deya hisoblaydi. Chunki, insonlar doimiy bir-biri bilan muloqotga kirishuvchan ekanligini e'tiborga oladigan bo'lsak, ular o'rtasidagi munosabat do'stona, samimiy ruhda bo'lishi insonlar faoliyatining samarali bo'lishini ta'minlaydi.

Umuman olganda, ibn Sinoning pedagogik qarashlari zahirida insonning yetuk axloqiy shaxsga aylanishida lozim bo'lgan ma'lumotlar manbaini yetarlicha topishimiz mumkin.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, ibn Sino asarlaridagi pedagogik qarashlar nafaqat o'z asri uchun, balki ayni bugungi globallashuv davri uchun ham g'oyat

ahamiyatlidir. Internet saytlari, ijtimoiy tarmoqlar sarhadi kengayib, olis g'arb madaniyati kishi ongiga ta'sir etish imkoniyati tobora oshib borgani sari, bolaga sharqona sog'lom tarbiya unsurlarini singdirish masalasi dolzarb vazifaga aylanib bormoqda. Bu masalani samarali yechimi sifatida, sharq mutafakkirlari, xususan, Abu Ali ibn Sinoning bola tarbiyasiga oid pedagogik qarashlari dasturul-amal bo'lib xizmat qiladi desak, mubolag'a bo'lmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Смирнова-Ракитина В.А. Абу Али ибн Сино қиссаси. – Т.: Ёш гвардия нашриёти, 1969.
2. Boydavlatov A. Abu Ali ibn Sinoning pedagogik qarashlari va yoshlar tarbiyasiga ta'siri. Ta'lim va taraqqiyot, 1-son. 2023-yil, 13-mart.
3. Zunnunov A. Pedagogika nazariyasi. Toshkent Aloqachi, 2006. – B.35-39
4. Муталов С. Лидерлик қобилияти Шарқ мутафаккирлари нигоҳида. Янги Ўзбекистон, 140-сон. 2022 йил, 13 июль.
5. Mirzayev Y. Madiyev J. Tib ilmi yalovbardori. Tafakkur, 2016.

O'QUVCHILARNI FAOLLASHTIRISH, MUSTAQIL ISHLARNI TASHKIL ETISH ORQALI BILIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI

O'sarova Go'zalxon Rasuljon qizi

Namangan davlat universiteti "Ta'lim va tarbiya
nazariyasi va metodikasi" mutaxassisligi 2-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini dars jarayonida faollashtirish, ularning mustaqil ishlarini tashkil etish orqali bilim samaradorligini

yanada oshirish yo'llari haqidagi mulohazalar yuritilgan.

Tayanch iboralar: O'quvchi, ta'lim-tarbiya jarayoni, mustaqil ta'lim, bilim samaradorligi, baholash, rag'bat.

Har bir o'quvchining ta'lim - tarbiya jarayonidagi faoliyati o'ziga xos bo'lib biri - birini takrorlamaydi. Shunday ekan ularning salohiyatini, iqtidorini, harakatini bir xillikda baholash, bir mavqeda ko'rish albatta noo'rin. O'quvchilarning mustaqil ishlari, fikrlashi salohiyatlarida ham farq katta. O'quvchilarda mustaqil ishlash, avvalo unga tayyorlash o'qituvchi tomonidan materiallarni muammoli tarzda bayon etish kabi yo'llar bilan hosil qilinadi. Bunda quyidagi topshiriqlarni muntazam ravishda tavsiya etish mumkin: materialni darslik asosida o'rganish, namunaviy mustaqil mashqlar, yangi turdagi topshiriqlar, ijodiy ishlarni o'rgatishni o'z ichiga oladi.

Mustaqil faoliyat faollikni oshiradi. Bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilarni mustaqil ishlashga o'rgatish yaxshi samara beradi. Mustaqil faoliyat insonni ziyrak va hozirjavob qiladi. Bu faoliyat kichik yoshdagi maktab o'quvchilarida uyg'un holda rivojlanishi kerak. Buning uchun avvalo, o'quvchilarni mustaqil faoliyatga ruhan tayyorlash, ularda biror ishni qila olishga va shu ishni sifatli qilib bajarishga ishonch hosil qilish lozim.

Mustaqil ish turlarini qanday turlari bo'lishi kerak? Avvalo, ish turlari o'qituvchi tomonidan puxta o'ylangan, ta'lim maqsadiga asoslangan va surunkali bo'lishi kerak. Bunda har bir o'quvchining imkoniyati hisobga olinishi, ularning yosh xususiyati, nimalarga qiziqishi ham e'tibordan chetda qolmasligi kerak. O'quvchilarni aqliy rivojlantirishning sifatlaridan biri topshiriqlarni to'la eslab qolib bajarishlaridir. Bunda bajariladigan ishning maqsadini tushungan (tasavvur qilgan) holda, uning rejasini belgilash va ish usulini tanlash yo'l qo'yilgan xatolarni

mustaqil topa olish va uni tuzata bilishlariga alohida e'tibor beriladi. O'quvchilarning topshiriqlarni tez, to'g'ri bajarishlari uchun qulay usullarni tanlash, uni tashkil etish uchun doimiy yetakchi savollar berib tayanch so'zlar tavsiya etish foydalidir. O'quvchilarda mustaqil ishlarni sifatli qilib bajarishda qiyinchiliklar paydo bo'lishi tabiiy. Chunki hali ularning tasavvurlari yorqin, so'z boyligi yetarli emas. Ma'lumki bola ilk bor tarbiyani oiladan oladi. Oiladagi ijtimoiy muhit uning ichki tartib intizomi ongli ravishda bola tarbiyasiga tasir

ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 64-moddasida belgilanishicha – “Ota-onalar o'z farzandlarini voyaga yetkunlaricha boqish va tarbiyalashga majburlardir”. Ushbu qoidaga muvofiq ota-onalarning o'z farzandlari oldidagi majburiyatlari huquqiy kafolatlangan va farzandini voyaga yetkazish, tarbiyalash ota-onaning burchi ekanligi uqtirilgan.

Bolalar ulg'aya boshlashi bilanoq o'z ota - onalarining qayerda ishlashlari, jamiyatda tutgan o'rinlari, ularning bilimiga qiziqqa boshlaydilar. Oiladagi hamkorlikning tarbiyaviy jihatdan to'g'ri bo'lishini ta'minlash maktabning muhim vazifalaridan biridir. Oilaviy tarbiyaning mazmunli tashkil etilishiga dastlabki ta'sirni maktab belgilaydi. Maktabgina oilaviy tarbiya samaradorligini oshirish yuzasidan rahbarlik qila oladi. Bola tarbiyasi yuzasidan oila, maktab va jamoatchilik hamkorligi hozirgi kunimizning dolzarb masalaligi ham mana shundadir.

Tajribalar shuni ko'rsatadiki, bolalar o'qituvchi rahbarligida ishlaganda tez mushohada qiladilar. Bu holga o'rganib qolmasliklari uchun ko'proq ularning o'zlarini mustaqil fikrlashga da'vat etish lozim. O'quvchilar e'tiborini jalb etish maqsadida matndagi voqealarni eslatib: Nega? Nega shunday bo'ldi? Seningcha qanday bo'lishi kerak edi? Kabi savollar berib, uning fikrini ma'qullab, yana o'ylasang topasan, juda yaxshi, juda soz! kabi rag'batlantiruvchi so'zlarni ishlatish foydalidir. Masalan, “O'roq va Kombayn” masalasi yuzasidan: O'roq nega afsuslanadi? Kombayn unga nima dedi? Kabi savollar berib, har ikkisini solishtirish

orqali texnikaning kuch-quvvatiga bolalar e'tiborini tortiladi, har bir texnika asbobining hayotimizdagi ahamiyatini baholashga o'rgatiladi.

Dastlabki bajargan mustaqil ishdan bola mamnun bo'lsa, uning qiziqishlari ortib, yangi - yangi ish turlarini amalga oshirishga kirishadi.

Mustaqil ish natijalarini hamisha tekshirish lozim. Tekshirish og'zaki yoki yozma tarzda bo'lishi mumkin. Bola yozishidan oldin o'ylaydi, fikrini og'zaki jamlaydi, so'ng uni yozishga kirishadi. O'z fikrini bayon qilish, yo'l qo'yilgan

biror

savol yoki masala yuzasidan mushohada yuritish uchun jiddiy fikrlaydi. Bu jarayon

(ogʻzaki) nutq asosida paydo boʻladi va mustahkamlanadi.

Masalan, oʻquvchi oʻz fikrini yozma ifodalashdan ilgari oʻylaydi. Pichirlab allanimalar haqida oʻz-oʻzicha gapiradi (pedagogikada bu faol faoliyat hisoblanadi).

Insho yozishning dastlabki shakllari ana shunday ishlardan boshlanadi. Bola matnni

oʻqib, ogʻzaki tahlil qiladi, sarlavhalar oʻylab topib, qanday rasmlar ishlash lozimligini rejalaydi.

Oʻquvchilarni mustaqil faoliyatga oʻrgatishda quyidagilarga amal qilishi lozim:

- beriladigan har bir topshiriq oʻquvchilarning imkoniyatlariga mos boʻlsin va

- qiziqish uygʻota olsin;

- ish osondan qiyinga, soddadan murakkabga qarab yoʻnaltirilsin, oʻquvchiga tushunarli boʻlsin;

- ishni bajarishda bolalarda oʻziga ishonch hissi uygʻonsin, ishga kirishishda ular oʻzlarida dadillik sezsин;

- mustaqil bajariladigan topshiriqlar yakkama-yakka tarzda amalga oshirilsin (hamma oʻquvchi uchun bir xil topshiriq berish bu mustaqil faoliyat emasligini eslatamiz), albatta bunda boʻsh oʻzlashtiruvchi oʻquvchiga eʼtibor berish kerak. -topshiriqlarni doimo navbatlashtirib, turini almashtirishga alohida ahamiyat berish kerak;

- topshiriqlarni hamma bir vaqtda boshlab, maʼlum vaqtda tugatishi kerakligini

- eslatib, boʻsh oʻzlashtiruvchi bolalarni shu talabni bajarishga koʻniktirish lozim;

- ish joyi hamisha qulay, saramjon-sarishta boʻlishi (parta ustida ortiqcha narsalar boʻlmasligi) kerak;

-topshiriqlar darsning turli bosqichida bajarilishi mumkin; -darslik, didaktik materiallar bilan ishlashda uzviylik bo'lishi maqsadga muvofiqdir.

Uyga beriladigan vazifalar ham mustaqil ishning bir turidir. Bolalarga, iloji boricha sinf sharoitida asosiy bilim va malakalarni singdirish, uyga vazifalar berishni me'yorlash kerak. Bolalar darsdan keyin (og'ir, mashaqqatli mehnatdan keyin) tiniqib dam olsalar, ko'proq ochiq havoda bo'lib, harakatli o'yinlar, sayr, kuzatishlar bilan vaqtlarini o'tkazib, tunda osuda uxlab, ertangi kungi darslarga yaxshi kayfiyat bilan kelsalar, darsni o'zlashtirish yaxshi bo'ladi. Shuning uchun uy vazifalari oson bo'lishi, asosan, bolalarni kuzatishlarga undashi lozim.

O'quvchilar bilishini nazorat qilib borishda albatta past o'zlashtirgan o'quvchiga alohida e'tibor qaratish lozim. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni o'qishning bir necha turlari yani, ongli, tez, to'g'ri va ifodali o'qishga o'rgatib boriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullaeva Q.A., Safarova R.G'., Bikbaeva N.U, Baxramov. Boshlang'ich ta'lim davlat ta'lim standarti. Boshlang'ich ta'lim jurnali №6 –2010 y.
2. Mavlonova R.A., Raxmonqulova N., Boshlang'ich ta'limning integratsiyalashgan pedagogikasi T.: Ilm-Ziyo 2009 y.
3. М.А.Бантова, Методика преподавания математики в начальных классах [Текст] / М.А.Бантова, Г.В.Бельтюкова, А.М.Полевщикова. – М.: Просвещение, 2009. – 84 с.
4. Г.Н.Васильева, Технологии и методики обучения математике [Текст] / Г.Н.Васильева, И.В.Косолапова. – Пермь: Изд-во ПГГПУ, 2002. – 340 с.
5. Г.Ф.Гаврилычева, Воспитание самостоятельности [Текст] / Г.Ф.Гаврилычева. – Воспитание школьников. – № 6. – 2008.– с. 33–38.

SPORTCHI SHAXSIDA O'ZIGA BO'LGAN ISHONCH VA DADILLIK XISSINING SHAKLLANISHI

Илмий раҳбар: Д.Ориббоева

А. Қахрамонбеков. НамДПИ Жисмоний маданият йўналиши 1-
курс талабаси

Annotatsiya

Ushbumaqolada sportchi shaxstining rivojlanishida o'ziga bo'lgan ishonch vadadillik hissining shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar to'g'risidagi fikrlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: psixika, dadillik, ishonch, xulq atvor, muloqot, muvafaqqiyat, g'alaba.

Аннотация

В данной статье описаны факторы, влияющие на формирование уверенности в себе и целеустремленности в развитии личности спортсмена.

Ключевые слова: психика, смелость, уверенность, поведение, общение, успех, победа.

Annotation

This article describes the factors that influence the formation of self-confidence and purposefulness in the development of the athlete's personality.

Keywords: psyche, courage, confidence, behavior, communication, success, victory.

Yoshlar bizning ertangi kunimiz, shu bois ham har jihatdan barkamol bo'lgan avlod eng avvalo oila muhitida shakllanib boradi. Jamiyatda yoshlarni har tomonlama yetuk rivojlanishiga nafaqat tashqi muhit va omillar to'sqinlik qilmoqda, balki ularning o'z ichki ruhiy hissiyotlarida namoyon bo'layotgan ko'pgina salbiy kechinmalar ham ular oldidagi katta muammo bo'lib hisoblanadi. Ma'lumki, aksariyat sporchilarda mavjud bo'lgan, o'ziga past baho berish, o'ziga ishonmaslik, xavotirlanish, hayajonlanish, dadillikning yetishmasligi va boshqa ko'pgina psixologik omillar, uning turfa xil musobaqalardagi ishtirokida o'ziga xos salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Ma'lumki, sportchi shaxsining taraqqiyoti o'ziga xos bosqichlarni qamrab oladi. Xususan, ularda shaxs sifatlarining taraqqiyoti o'z navbatida fiziologik jarayonlar bilan uyg'un holda kechishi kuzatiladi. Bu esa o'z navbatida turli yosh davrlaridagi sportchi shaxsi taraqqiyotida ma'lum bir qiyinchiliklarni yuzaga kelishiga sabab bo'ladi. Ta'kidlab o'tish kerakki, ayrim yosh davrlaridagi sportchining shaxs sifatidagi taraqqiyotida yuz beradigan hissiy-irodaviy jarayonlaridagi o'zgarishlar ularni faoliyatlarini izdan chiqishiga hamda shaxsiga xos sifat va xususiyatlarini rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Bu esa o'z navbatida bu davrlarda o'z-o'ziga nisbatan ishonch va dadillik sifatining taraqqiyoti qay darajada kechishini o'rganish muammoning dolzarbligini belgilab beradi. Ma'lumki insonda o'ziga bo'lgan ishonch hissining mavjud bo'lishi, ulardagi o'zini menini va burchini to'g'ri anglagan holda harakat qilishga, o'zgalar manfaatiga zarar yetkazmagan holda o'zining imkoniyatlari darajasini oqilona baholashlariga ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari sportchi shaxsida ishonch va dadillik sifatining tarkib topganligi ularda ijobiy xulq-atvor xususiyatlarini rivojlanishiga va mustaqil bo'lishga xizmat qilib, e'tiqod, ishonuvchanlik, muloqotchanlik sifatlarini taraqqiyotini oshirishga, jamoa va oila munosabatlari yaxshilashga amaliy jihatdan yordam beradi.

Sportchining qanday kuch bilan emotsional reaksiya qilishiga qarab, undagi ayni bir xil kuch bilan ta'sir qiluvchi taassurotlar va ichki taassurotlar haqida xulosa chiqaramiz. Bu xususiyatlarning yorqin namoyon bo'lishi emotsionallik va ta'sirlanuvchanlikdir. Biz sportchining sport faoliyati jarayonida qay darajadagi faollik bilan tashqi olamga, jumladan, tomoshabinlar, raqibi, aqliy faoliyat turlari, kabilarga ta'siri, shuningdek, sport musobaqasi davrida maqsadni amalga oshirishda tashqi hamda ichki qarshiliklarni qanday faollik bilan yengishiga qarab xulosa chiqaramiz. Bu haqda xulosa chiqarishda sportchining faoliyati ko'p jihatdan nimaga bog'liqligi, ya'ni tasodifiy hodisalar, maqsadlar, niyatlar, intilishlar yoki uning kayfiyatiga qarab ish olib borishimiz taqozo etiladi.

Sportchi xarakterining qat'iy izchilligi, silliqligi va unga qarama-qarshi sifat hisoblangan qotib qolganlik yoki xarakterining o'zgaruvchanligi, tashqi

taassurotlarga qanchalik osonlik va tezkorlik bilan muvofiqlashishi kabi jihatlari bilan bir-biridan keskin farq qiladi. Xarakteri qat'iy, izchil, silliq yoki moslashuvchan, aksincha, xatti-harakatlari sust yoki o'ta og'ir, qoloq, yangi sharoitlarga turlicha moslashadigan kishilar bilan til topishishi turlicha bo'lgan; vazmin va yuvoshligi, affektga moyilligi yoki bosiqqligi, diqqatining barqarorligi jihatdan keskin farq qiladigan sportchilarning har biri g'alabaga o'z yo'li bilan boradi. Komandada hech qachon bir xil xarakterli sportchilar bo'lmaydi. Birgalikda o'tkaziladigan mashg'ulotlar jarayonida ularning xarakter sifatleri o'zaro ta'sir natijasida boyib borishi mumkin, biroq har qanday sharoitda ham hech kim birovning eng yaxshi sifatlarini to'la takrorlay olmaydi. Har xil fazilatlarni o'zida to'la ma'noda birlashtira oladigan sportchi haqida orzu qilish mumkin. Masalan, bir sportchi hal qiluvchi daqiqalarda barcha kuchlarini mahorat bilan safarbar qila biladi; ikkinchisi dadil, uchinchisi g'alabaga chanqoq, to'rtinchisi vazmin, beshinchisi qat'iyatli, oltinchisi yumshoq, biri jozibali, boshqasi ochiq va kuchli bo'ladi. Shunga qaramay, har bir faoliyat turi ruhiy jarayonlar dinamikasiga ma'lum talabalarni qo'yadi. Sport jamoasidagi intizom sportchidan o'z hissiyotlarini va xohishlarini boshqara bilishni talab qiladi. SHuning uchun ham sportchilarda yakka holda yoki jamoa tarzida muayyan musobaqalarda ishtirok etarkan birinchi navbatda ularda o'ziga bo'lgan ishonch va dadillikning bo'lishi muhim omillardan sanaladi. Sportchining shaxs sifatida rivojlanishi murakkab va uzoq davom etadigan jarayondir. Chunki bir avlod sportchilar tomonidan o'zlashtirilgan xususiyatlar ikkinchi avlod sportchilariga o'tadi va ular tomonidan o'zlashtiriladi.

Quyida sportchi shaxsida o'ziga bo'lgan ishonch va dadillikni shakllanishi uchun tavsiyalar berilgan bo'lib, ushbu tavsiyalar sport musobaqalarida ularning g'oliliklarini ta'minlashda amaliy yoram beradi.

Sportchi o'zining kuchli va zaif tomonlaringizni tan ola bilishi va o'z maqsadini aniq shakllantirgan bo'lishi lozim: Sportchi hayotda uning uchun nima muhim, nimaga ishonishi va o'z rejalarini analiz qilishi va bugungi kun nuqtai nazaridan vaziyatni to'g'ri baxolay bilishi muxim.

Sporchi musobaqa jarayonida aybdorlik va uyat hissining mavjudligi unga muvaffaqiyat qozonish imkonini bermasligini bilishi va ularga berilmasligi lozim.

Sportchi o'zining shaxsiga nisbatan «ahmoq», «xunuk», «qo'lidan kelmaydigan», «omadsiz», «to'g'rilab bo'lmaydigan» kabi salbiy fikrlarni yuzaga keltirishga yo' qo'ymasligi lozim.

Sport faoliyati mobaynida sportchining xatti-harakatlari har qanaqasiga baholanishi mumkin, agar ular konstruktiv tanqidga uchrasa, bundan u o'z manfaatlari yo'lida foydalanish lekin boshqalarning uni shaxs sifatida tanqid qilishlariga yo'l qo'ymasligi lozim.

-O'zini noqulay his etadigan insonlar atrofida bo'lmaslikka harakat qilish, o'zini bo'sh, erkin his qilish, fikrlariga quloq solish, o'ziga yoqqan narsa bilan shug'ullanish ham shaxsda o'zini yaxshiroq tushunish va o'zini hurmat qilish imkonini beradi.

Sportchining muloqotchan bo'lishga intilishi, boshqalar bilan chin dildan suxbatlashishi, o'zining maqsadlari sari qo'rqmasdan dadillik bilan qadam tashlashi uning kelajakdagi musobaqlarda g'oliblik marralarini egallashi uchun kattakon yordam beradi.

Inson shuni unutmasligi kerakki:

-Har qanday kichkinagina yutuq uchun ham inson o'zini rag'batlantirishi (qimmatbaho bo'lishi shart emas) xayotida uchraydigan qiyinchiliklarni, doim ijobiy tomonlarini o'ylashga harakat qiliishi uning muammolarga chuqur kirib ketmasligiga va uning yechimini oson topishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Давлетшин М.Г, М. Мавлонов, С. Туйчиева «Ёш даврлари ва педагогик психология» Тошкент-2004 й.
2. Нишоновна З.Т. , Халилова Н.И. Психокоррекция. Тошкент. – 2006
3. Купрейченко А.Б. Психология доверия и недоверия/А.Б. Купрейченко.— М. : ИП РАН, 2008 .— 569 с.
4. Gapparov Z.G. "Spor psixologiyasi". "Mexridaryo" MCHJ, 2011 yil.

MAKTABGACHA BOLALARNI HAR TOMONLAMA RIVOJLANTIRISH VA SOG'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISH VOSITALARI VA METODLARI.

Namangan davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti Maktabgacha ta'lim yo'nalishi

1-bosqich talabasi Yuldasheva Dildoraxon Rasuljon qizi

Tel: +998337971353

Email: yuldashevadildoraxon701@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalarni har tomonlama rivojlantirish va sog'lom turmush tarzini shakllantirish vositalari va metodlari keltirilgan. Agar biz bu maqolani oqib chiqsak bolalarni rivojlantirish to'g'risida ancha narsalarni bilib olamiz.

Annotation: This article presents tools and methods for comprehensive development of children and formation of a healthy lifestyle if we read this article, we will learn a lot about child development we can.

Аннотация: В данной статье представлены средства и методы всестороннего развития детей и формирования здорового образа жизни. Прочитав эту статью мы многие узнаем о развитии ребенка мы можем.

Kalit so'zlar: Metodlar, ijtimoiy pedagogika, maktabgacha ta'lim, bolalar, jismoniy rivojlanish ijtimoiy tushuncha.

Key words: Methods, social pedagogy, preschool education, children, physical development, social concept.

Ключевые слова: Методика, социальная педагогика, дошкольное воспитание, дети, физическое развитие, социальная концепция

Metodlar – o’rganilayotgan ob’ektning mohiyati va qonunitatlaridn kelib chiqib, borliqni amaliy va nazariy o’zlashtirish usullaridir. Ijtimoiy pedagogika esa pedagoikaning bir soxasi bo’lib, uning metodlarini pedagogikada qo’llanadigan tarbiyalash va o’qitishning an’anaviy metodlariga tayanamiz, boshqa tomondan ijtimoiy ta’lim va ijtimoiy tarbiyaning itimoiy pedagoika va itimoiy faoliyat bilan o’zgarib bormoqda. Yana shuni yodda tutish kerakki, diqqat markazimizda bola va uni o’rab turgan ijtimoiy muhit turadi. Ijtimoiy pedagog esa bolaga muammolarni uni ijtimoiylashish jarayoni xal qilishga yordam beradi. Ijtimoiy pedagog bolaga bevosita va bilvosita – oila, do’stlari, bolalar jamoasi orqali ta’sir o’tkazadi.

Maktabgacha ta’limning vazifalari bolalarni xalqning boy milliy, madaniy, tarixiy merosi va ma’naviy – axloqiy an’analari ruhida tarbiyalash, bolalarda milliy, vatanparvarlik hislarini shakllantirish, maktabgacha yoshdagi bolalarda bilim olish ehtiyojini o’qishga intilish moyilliklarini shakllantirib, ularni muntazam ravishda ta’lim jarayoniga tayyorlash, bolalarning tafakkurini rivojlantirish, o’zining fikrini mustaqil va erkin ifodalash malakalarini shakllantirish, bolalarning jismoniy va ruhiy sog’ligini taminlashdan iborat.

Jismoniy rivojlanish – bu kishi organizmi shakli va funktsiyalarining o’zgarish jarayonidir. “ Jismoniy rivojlanish “ iborasi tor ma’noda qo’llanilganda u antropometrik va biometrik ko’rsatkichlarni anglatadi. (bo’y ,gavda og’irligi, ko’krak qafasi aylanasi, o’pkalarning tiriklik sig’imi, qaddi- qomatining holati) va boshqalar. “ Jismoniy rivojlanish” iborasi keng ma’noda qo’lllanganda unga jismoniy sifatlar (tezkorlik, epchillik, egiluvchanlik, muvozanat saqlay olish, ko’z bilan chamalash, kuch, chidamlilik) ham kiritiladi.

Jismoniy tayyorgarlik – bu harakat ko’nikmalari, jismoniy sifatlarning me’yoriy ko’rsatkichidir.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun barcha asosiy jismoniy mashq turlari bo’yicha me’yoriy ko’rsatkichlar va ularni bajarish sifatiga qo’yiladigan talablar ishlab chiqilgan.

Ijtimoiy tushunchasi (lotincha socialis- umumiy, jamoatchilik) insonlarning birgalikdagi hayoti bilan bog'liq bo'lib, ularning muomala va bir – biriga ta'sirining turli xil shakllarini birlashtiradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirish va maktabga tayyorlash jarayoni oldiga qo'yilgan maqsad va vazifalarning bajarilishi “Maktabgacha yoshdagi bolalar ta'lim –tarbiyasiga qo'yiladigan davlat talablari “ orqali nazorat qilinadi. Davlat talablaridan maktabgacha yoshdagi bolalarga beriladigan ta'lim tarbiya mazmunining asosiy yo'nalishlari hamda ularning maktabga tayyorgarlik darajasiga qo'yiladigan minimal talablar belgilab berilgan bo'lib u davlat hujjati sifatida e'tirof etiladi. Bolalarni rivojlantirish va maktabga tayyorlash jarayoni oldiga qo'yilgan maqsad va vazifalarning bajarilishiga erishish “ilk qadam “davlat o'quv dasturi asosida amalga oshiriladi.

Bolalarni rivojlantirish va maktab ta'limiga tayyorlash bosqichlari. Maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalar, asosan, maktab ta'limiga maktabgacha ta'lim tashkilotlarida va oilada tayyorlanadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni rivojlantirish va maktab ta'limiga tayyorlash 3 bosqichda amalga oshiriladi:

1. Bolalarni nutqini rivojlantirish;
2. Jismonan rivojlantirish;
3. Ma'nan rivojlantirish;

Xulossa;Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki biz bolalar bilan birga qancha ko'p shug'ullansak ular ustida ishlasak bolalarni shu darajada rivojlantirishimiz mumkin. Bu maqolamiz ichida bolalarni jismonan, aqlan, ma'nan va nutqan rivojlantirish yo'llari aks etgan.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. <https://library.samdu.uz/download/2504>
2. Bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash metodikasi. o'quv qo'llanma. Asqarova. D “Navro'z” nashriyoti Toshkent 2020 yil.

BOSHLANG'ICH SINIF ÒQUVCHILARIDA TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI TASHKIL ETISH .

**Samandarova G'ozalxon Qudrat qizi Namangan davlat pedagogika
instituti Pedagogika fakulteti Boshlang'ich ta'lim y'onalishi talabasi .**

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf òquvchilarini tadqiqotchilik faoliyatini osonlashtirishi va òquvchilarning bilim olishga b'olgan ishtiyoqini oshirishi t'ògrisida.

Kalit s'òzlar: Ijodiy fikrlash , intellekt , tadqiqotchilik faoliyatini tashkil etish ,òquv faoliyatida tadqiqotchilikning ahamiyati , ertakga oid virtual laboratoriyalar , panaramik tasvirli veb sayohatlar .

Hozirgi jadallik bilan rivojlanib borayotgan davrda ta'limga va ta'limjarayonidagi sifatga e'tibor qaratilishi , bu albatta kelajak avlodni kreativ fikrlaydigan , har sohaga ijodiy yondasha oladigan , komillik sari intiladigan yoshlarni tarbiyalashdir . Bu jarayonda òquvchilarga har tomonlama bilimlar , kompetensiyalarni berib borilishi maqsadga muofiqdir . Ayni shu jarayonda òquvchilarning ijodiy fikrlash va tadqiqotchilik faoliyatiga alohida e'tibor qaratilishi kerak b'oladi .

Ijodiy fikrlash olamga òzgacha nazar bilan qarash , atrofdagilar k'òra olmagan va bilmagan narsalarni yangicha bilishdirki , bu insonda faollik , his qilish , yaratuvchanlik ishtiyoqini uy'gotadi . Olamda òziga xos va orginal tarzda k'òra bilish ijodiy tafakkurining bosh xususiyati sanaladi. Ijod òziga xos mazmun , usullarga egaligi , takrorlanmasligi va individualligi bilan noyob hodisadir . [1]

Ya'ni har bir òquvchining qiziqishlari , bilim saviyasi , intellektual salohiyati har xildir . Bunga misol qilib V . Izerning "Tunda yulduzli osmonga qaraganda ikki kishi bir xil yulduzlar turkumiga qarayotgan b'olishi mumkin , lekin biri omochni k'òrsa , ikkinchisi ch'òmichni tasavvur qilish i mumkin" [2] degan fikrni keltirishimiz mumkin.

Shunga k'òra òquvchilarni tadqiqotchilik faoliyatiga y'ònaltirishda ham e'tibor talab etiladi . Har bir òquvchida yangi fikr , yangi g'oya va òziga xos ijodiy fikrlash qobiliyati mavjud .

Ijodiy fikrlash va tadqiqotchilik faoliyatini tashkil etish o'quvchining bilim olishga bo'lgan ishtiyoqini kuchaytiradi . Chunki , maktabga endi qadam qo'ygani va hali o'yin faoliyati ularning kunlik rejasida yetakchilik qiladigan paytda , o'quvchilar o'qishga , bilim olishga qiziqishmaydi . Bu davrda boshlang'ich sinf o'quvchilari ko'proq tashqi olamga , har xil kompyuter texnologiyalariga qiziqishadi va "intellekt"ini namoyon etish harakatlari kuchli bo'ladi .

J . Yoldoshevning fikricha , ba'zi bolalar o'zida ustun intellekt tipi orqali tengdoshlariga nisbatan yengilroq o'qib o'rganishi mumkin . O'z vaqtida aniqlangan iqtidor esa bolaning kelgusidagi yutuqlari omilidir . [3]

Ayni shuning uchun ham boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'quvchining qiziqishidan kelib chiqib tadqiqotchilik faoliyatini tarkib toptirishi kerak .

Adabiy ta'lim jarayonida quyidagilarni belgilanishi o'quvchilar tadqiqotchilik faoliyatini tarkib toptirishda muhim sanaladi :

1. O'qituvchining faoliyatining mazmuni :

- a) o'quv muammosini taklif etish ;
- b) tadqiqot muammosini belgilash ;
- d) o'quvchilar ilmiy faoliyatini tashkil etish va amalga oshirish .

2 . O'quvchi faoliyatining mazmuni :

- a) o'quv muammosi mazmunini tushunib olish ;
- b) muammoni tadqiq qilishda faollik ko'rsatish ;
- d) muammoga oid yechimlarni topish ;
- e) tadqiqiy masalalarni yechish yo'l-yo'riqlarini o'zlashtirish ;
- f) muayyan natijalarga erishish. [1]

O'qituvchi o'quvchilarning tadqiqotchilik jarayonida ham yetakchilikni qo'ldan boy bermaydi , o'quvchilarga yo'naltirish ko'rsatadi , e'tibor qaratilishi kerak bo'lgan muammoga o'quvchini yo'ntiradi va ulardan muammoni tadqiq etishni kutadi .

O'quvchilarni tadqiqotchilik faoliyatiga yo'naltirishga texnologik yondashuv mohiyati quyidagilarda namoyon bo'ladi :

- a) o'quvchilarda kichik tadqiqotlar olib nisbatan ichki ehtiyoj, qiziqish va rag'bat uyg'otish;

b) o'quvchilarning mustaqil izlanishlarini tashkil etishda mavjud tajribalarni e'tiborga olish;

d) tadqiqot g'oyalarida o'quvchilarning ichki ehtiyojlari aks etishiga erishish.[1]

Tadqiqotchilik faoliyatini tashkil etishning asosida o'quvchilarning ehtiyojlari va o'quv faoliyatidagi kamchiliklarini to'ldirish yotadi . Masalan, boshlang'ich sinflar uchun berilgan ba'zi ertaklarning ma'nosini o'quvchilar to'la anglab yeta olmaydi . Ayni shu jarayonda tadqiqotchilik ishini tashkil etish samaralidir . Ertakga oid virtual laboratoriyalar tashkil etish , panoramik tasvirlar veb sayohatlar tashkil etish tadqiqotchilikni yaqqol ko'rinishidir .

Panoramik tasvirli veb sayohatlar . Virtual borliq - inson real borliqda harakat qilayotgan illuziyasini kompyuterda yaratish imkonini beruvchi interaktiv texnologiya . Virtual borliqda reallik insonning sezgi organlari orqali emas , maxsus interfeys , kompyuter grafikasi va ovoz yordamida hosil qilingan sun'iy axborotlar yordamida idrok qilinadi .

Multimediya ilovalari vositasida simulyatsiyalangan veb sayohatlarga o'quvchilarni e'tiborini tortishda panoramik tasvirlar faollashtiruvchi kuch sanalib , amalda ularning suratga olingan , videofilm yoki chizilgan ko'rinishiga murojat qilinadi.[1]

Bu jarayon o'quvchilarni tez , oson , samarali va eng asosiysi o'z xohishi bilan bilim olishga ko'maklashadi .

Metodist olimi Q.Husanboyeva ta'kidlaganidek , "Ertaklar , ularni kim to'qishidan qat'i nazar , inson mantiqiy fikridan ko'ra ko'proq fantaziyasining mahsuli bòladi . Bolalarda esa xayolparastlik o'ta kuchli . Bundan adabiyot darslari jarayonida uyga topshiriqlar berishda o'quvchining o'zi uchun unumli foydalana biliah kerak xolos . Tanish ertak syujeti asosida yangi ertak yaratish , ya'ni o'sha qahramonlar bilan boshqa ertak tòqish , uni o'zi istaganidek yakunlash ; xotira o'ynash - so'zlar va hodisalarni eslash ; sinfdan hikoyachi ro'lini bajarish - o'ylab topilgan voqealarni sinfdoshlariga aytib berish singari ishlarni amalga oshirish mumkin . Ertak qahramonlari xarakterining almashtirish asosida ham bolalarni yangi ertak yaratishga o'rgatish mumkin ."[4]

Ayni veb sayohatlar davomida olgan taassurotlarini yuqoridagi ko'rinishdagi kabi o'lchab olishi , bilimlarni mustahkamlanishini ta'minlaydi . Shu bilan birga o'qituvchilarning ishini osonlashtiradi . Chunki , o'quvchilarga biror matn yozish to'g'risida so'z boradigan bo'lsa , o'quvchiga yoqmasligi mumkin. Ammo , ko'gazmalar asosida ijodkorlikka tayangan holda , ertakni qayta yoritib berishi o'quvchilarga qiyinchilik tug'dirmaydi . O'qituvchi ham bu orqali o'quvchini so'z qo'llash mahoratini , gap tuzish , tinish belgilari va matn ustida qanday ishlarni o'lchab olishi va kamchiliklari ustida ishlashni osonlashtiradi .

Xulosa qilib aytish mumkinki , tadqiqotchilik faoliyati o'quvchilarga bilim olish ishtiyoqini oshirish bilan birga , o'quvchilarda ijodkorlikka , kreativ fikrlashga , ta'lim jarayoniga to'g'ri yondashishga katta yordam beradi .

O'qituvchiga ham o'quvchilar bilan erkin muloqot muhitini yaratishga , qoliplilikdan chiqishga asos bo'lib xizmat qiladi .

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. [1] Saodat Kambarova "Mutolaa madaniyati va o'quvchilarni tadqiqotchilik ko'nikmalarini shakllantirish metodikasi" . Toshkent "Innovatsiya - Ziyo" nashriyoti 2020 .
2. [2] Izer , W . "The Reading Progress : a Phenomenological Approach " , New Literary History , Vol.3, No . 2 , on Interpretation : I (Winter , 1972). - 87 p .
3. [3] Йулдошев Ж . Г . , Усмонов С . А . Замонавий педагогик технологияларни амалиётга жорий килиш . - Тошкент : Fan va texnologiya , 2008. - 80 - б .
4. [4] Хусанбоева . К . Адабиёт - маънавият ва мустақил фикр шакллантириш омили . - Тошкент : Алишер Навоий номидаги Ўзбекистан Миллий кутубхонаси , 2009 . - 237 - 238 - б .

BASED ON STEAM EDUCATION TECHNOLOGY STUDENTS TO SCIENTIFIC ACTIVITIES THE SCIENTIFIC BASIS OF REDIRECTING

Azizbek Xasanboyev

Master`s degree student of Namangan State Pedagogical Institute

Annotation: This article explores the scientific basis of orientation in STEAM education technology to engage students in scientific activities. The article discusses the importance of orientation in promoting students' interest and motivation in STEAM fields, and describes various methods and techniques for effective orientation. The article also presents the results of empirical studies on the impact of orientation on students' learning outcomes and attitudes towards STEM fields, followed by a discussion of the implications and future directions of research in this area.

Keywords: STEAM education, orientation, scientific activities, motivation, learning outcomes.

Аннотация: В данной статье исследуются научные основы ориентации в образовательной технологии STEAM для вовлечения студентов в научную деятельность. В статье обсуждается важность ориентации в продвижении интереса и мотивации студентов к учебным дисциплинам STEAM, а также описываются различные методы и техники для эффективной ориентации. В статье также представлены результаты эмпирических исследований влияния ориентации на результаты обучения студентов и их отношение к областям STEAM, за которыми следует обсуждение последствий и будущих направлений исследований в этой области.

Ключевые слова: STEAM-образование, ориентация, научная деятельность, мотивация, результаты обучения.

Introduction:

STEAM stands for Science, Technology, Engineering, Arts, and Mathematics. It is an educational approach that integrates these five disciplines into a cohesive and interdisciplinary curriculum. The goal of STEAM education is to promote critical thinking, creativity, problem-solving, and innovation by encouraging students to apply scientific and mathematical principles to real-world problems in a creative and artistic way. STEAM education also emphasizes the importance of the arts in the learning process, recognizing that creativity and design are essential components of technological and scientific advancement. STEAM education has become increasingly popular in recent years as educators recognize the need to prepare students for the rapidly changing and increasingly complex world in which we live.

Methods:

To examine the scientific basis of orientation in STEAM education technology, we conducted a comprehensive review of the literature on orientation and its impact on students' learning outcomes and attitudes towards STEAM fields. We analyzed empirical studies from various sources, including peer-reviewed journals, conference proceedings, and research reports. The search was performed using several keywords related to STEM education, orientation, and scientific activities. A pedagogical mechanism refers to the set of methods, techniques, and strategies used by educators to facilitate the teaching and learning process. It includes a range of activities, tools, and resources that are designed to help students acquire knowledge, develop skills, and achieve specific learning outcomes.

Some examples of pedagogical mechanisms include:

1. Lectures: This is a traditional method of teaching where the instructor delivers information to the students through oral presentation.
2. Group discussions: This is an interactive method of teaching where students discuss and exchange ideas on a particular topic or issue.

3. Project-based learning: This is an approach to teaching where students work on projects that require them to apply knowledge and skills to solve real-world problems.
4. Cooperative learning: This is a method where students work in groups to achieve common learning goals.
5. Gamification: This is an approach to teaching where game elements are incorporated into the learning process to increase student engagement and motivation.
6. Flipped classroom: This is a teaching method where students learn new material at home through videos or online resources, and then come to class to apply and reinforce their learning through activities and discussions.

Pedagogical mechanisms can vary depending on the subject matter, age group of students, and teaching style of the instructor. Effective pedagogical mechanisms are those that are tailored to the needs and abilities of the learners and promote active engagement, critical thinking, and deep learning.

Results:

Our review of the literature revealed that orientation is a critical strategy for promoting students' interest and motivation in STEAM fields. Effective orientation methods and techniques can significantly enhance students' learning outcomes and attitudes towards STEAM fields. Empirical studies have shown that orientation programs can increase students' interest in STEAM fields, improve their scientific knowledge and skills, and enhance their confidence in scientific activities.

Orientation programs that incorporate hands-on activities, real-world applications, and interactive learning experiences are particularly effective in promoting students' engagement in scientific activities.

Discussion:

The findings of our review indicate that orientation is a crucial factor in promoting students' engagement in scientific activities. However, there is a need for further research to identify the most effective orientation methods and techniques for different age groups and learning contexts. In addition, the impact of orientation on underrepresented groups in STEAM fields, such as women and minorities, requires further investigation. Furthermore, it is essential to consider the role of technology in orientation and its potential to enhance students' engagement in scientific activities.

Conclusion and Suggestions:

Orientation is a critical strategy for promoting students' interest and motivation in STEM fields and engaging them in scientific activities. Effective orientation methods and techniques can significantly enhance students' learning outcomes and attitudes towards STEAM fields. STEAM educators should incorporate orientation programs that incorporate hands-on activities, real-world applications, and interactive learning experiences to promote students' engagement in scientific activities.

Further research is needed to identify the most effective orientation methods and techniques for different age groups and learning contexts and to consider the role of technology in orientation. Finally, policymakers and stakeholders should support initiatives that promote orientation in STEAM education technology to address the challenges facing the XXI century workforce.

References

Birer, G. C., (2022). Metaverse. *Bilim ve Teknik Dergisi*, 55 (654), 16-37.

Dönmez, İ., Gülen, S. & Ayaz, M. (2021). Impact of argumentation-based STEAM activities on going STEAM motivation. *Journal for STEM Education Research*, 5, 78-101. <https://doi.org/10.1007/s41979-021-00062-2>

Dönmez, I., Idin, S. & Gurbuz, S. (2022). Determining lower-secondary students' STEM motivation: A profile from Turkey. Journal of Baltic Science Education, 21(1). <https://doi.org/10.33225/jbse/22.21.00>

Gulen, S. (2021). Argumentation integrated STEM activity. (Ed. Kiray S. A & Tomevska-Ilievska E.). Current Studies in Educational Disciplines. Isres Publishing.

Idin, S. (2018). An overview of STEAM education and industry 4.0. Research highlights in STEAM Education. Isres Publishing.

Özkahveci, E. Civek, F. & Ulusoy, G. (2022). The place of metaverse (Fictional Universe) in the period of industry 5.0. Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 8(50), 398-409. <https://doi.org/10.31589/JOSHAS.929>

Tekin, Z., Gülen, S., & Dönmez, İ., (2022). Metaverse ortamında STEAM eğitimi. Paradigma yayıncılık.

BOSHLANG‘ICH SINIF DARSLARIDA IXTIROCHILIK MUAMMOLAR YECHIMIGA OID TOPSHIRIQLAR TIZIMINI ISHLAB CHIQISHNING ILMIY-METODIK ASOSLARI

Dedaboyeva Ozoda

Namangan davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya: Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini ixtirochilik qobiliyatlarini rivojlantirish hamisha dolzarb mavzulardan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf darslarida TRIZ dasturlarini qo‘llagan holda, o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning zamonaviy shakl, usul, metodlari haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Ijodiy fikr, qobilayat, ta‘lim, sinf, dars ixtirochilik, TRIZ dasturi.

Аннотация: Развитие изобретательских студентов начальной школы всегда является одним из актуальных вопросов. Эта статья о современных формах,

методах, методах развития творческой способности развивать студентов, использующих триа программы в уроках начальной школы.

Ключевые слова: творческое мнение, способность, образование, класс, класс, ТРИЗ.

ABSTRACT: Developing the creative skills of primary school students has always been a topical issue. This article discusses the modern forms, methods and techniques of developing students' creative abilities using the TRIZ program in primary school.

Keywords: Creative thinking, ability, education, class, lesson, TRIZ programm.

Ixtirochilar kelajakni ko'ra oladigan odamlardir. Mamlakatning iqtisodiy salohiyatini yaratish va yuksaltirishda ularning roli katta. Haqiqiy yangilik yaratuvchisi uchun kichik ishlar bo'lmaydi. Har bir ixtiro, hatto kichik bo'lsa ham, texnologiya rivojlanishidagi qadam bo'lib, bu o'z navbatida yangi ixtirolar uchun asos bo'lishi mumkin. Agar kuzatilgan bo'lsa hayot yo'li ko'plab olimlar va novatorlar, albatta, ularning barchasi o'z bilimlarini "to'ldirishga" intilganliklarini payqashingiz mumkin. Bu xususiyat ixtirochi uchun zarur, chunki barcha yuklar, faqat bilim yuki yuqoriga ko'tarilishga yordam beradi. Imkoniyat faqat ishlaydigan va o'z oldiga ixtirochilik vazifasini qo'ygan, faqat tayyor ongga ega bo'lganlarga yordam beradi. Individual istisnalar umumiy ijodiy qoidani buzishi mumkin emas. Buyuk ixtirochining yo'li kichik bir qadamdan, birinchi qo'rqq qadamdan, birinchi taxmindan, birinchi g'oyadan boshlanadi. Bugungi tanlov uning ba'zi ishtirokchilari uchun ixtirochilikdagi birinchi qadam bo'lishi mutlaqo mumkin.

TRIZ metodologiyasini ijodiy shaxs maktabi deb atash mumkin, chunki uning shiori "hamma narsada ijodkorlik". Kichik maktab yoshdagi bolalarni muayyan vaziyatni tahlil qilish va uni hal qilishning original usullarini topishga o'rgatish kerak.

- Boshlang'ich sinf o'quvchilari ijodiy tasavvurlarini rivojlantirish shartlari:

- O'qituvchining TRIZ texnologiyasidan foydalanish malakasi;
- Hamkorlik asosida o'qituvchi va bolalar o'rtasidagi munosabatlar tizimini qurish;
- O'qituvchining nostandart fikrlash, nazariy bilim, amaliy tajribaga ega bo'lishi;
- Sinflarda, bolalarning mustaqil faoliyatini tashkil etishda, ota-onalar bilan ishlashda TRIZ texnologiyalaridan foydalanish.

TRIZ - texnologiya quyidagi vazifalarni hal qilishga imkon beradi:

- Bolalarda ijodiy shaxs fazilatlarini tarbiyalash;
- To'g'ri tovush talaffuzini tuzatish;
- Lug'atni shakllantirish;
- Tilning leksik va grammatik vositalarini va izchil nutqni rivojlantirish;
- Elementar matematik tushunchalarni ishlab chiqish;
- Konstruktiv faoliyatni rivojlantirish.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari ishida TRIZ texnologiyasidan foydalanganda quyidagi didaktik tamoyillarni hisobga olish kerak:

- Tanlash erkinligi printsiipi (har qanday o'qitish yoki boshqaruv harakatida;
- Bolaga tanlash huquqini bering);
- Ochiqlik printsiipi (bolaga yagona to'g'ri yechimga ega bo'lmagan ochiq muammolar bilan ishlash imkoniyatini berish);
- Faoliyat printsiipi (amaliy faoliyat har qanday ijodiy vazifaga kiritilishi kerak);

- Teskari aloqa printsiipi (o‘qituvchi bolalarning aqliy operatsiyalarini o‘zlashtirish jarayonini muntazam ravishda kuzatib borishi mumkin, chunki yangi ijodiy vazifalarda avvalgilarining elementlari mavjud);

Ideallik printsiipi (ijodiy vazifalar maxsus jihozlarni talab qilmaydi va har qanday faoliyatning bir qismi bo‘lishi mumkin, bu sizga bolalarning imkoniyatlari, bilimlari va qiziqishlaridan maksimal darajada foydalanish imkonini beradi).

Ixtiroga oid masalalarni yechish nazariyasi yoki TRIZ -texnik muammolarni yechish va texnik tizimlarni takomillashtirish usullarining to‘plamidir.

Ixtiro muammosi -bu ma’lum yoki aniq usullar bilan hal qilinmaydigan muammo. Shuning uchun, hech narsani yo‘qotmasdan g‘alaba qozonishga imkon beradigan ixtiroga ehtiyoj bor. Ixtiro yo‘lidagi birinchi qadam: formulaning o‘zi samarasiz yechimlarni kesishi uchun muammoni qayta shakllantirish. TRIZ pedagogikasining g‘oyasi-boy moslashuvchan tizimga ega bo‘lgan ijodiy va ijodiy ixtirochilik muammolarini hal qilishning kuchli qurol-yarog‘iga ega bo‘lgan va munosib hayotiy maqsadga ega bo‘lgan tasavvur. TRIZ pedagogikasining shiori -“Hamma narsada ijodkorlik!”.

TRIZ pedagogikasining maqsadi - moslashuvchan fikrlash va hayolotni rivojlantirish, murakkab masalalarni mohirona va samarali tarzda hal qilish qobiliyatidir.

Zamonaviy pedagogikada o‘quvchilar bilan ishlashning o‘ziga xos uslublari, noodatiy dars texnikalari va yuqori natijaga erishishda TRIZ dasturi innovatsion yechim hisoblanadi.

Dastur ajratilgan qo‘shimcha o‘quv soatlari hisobidan amalga oshiriladi. Darsni o‘tish joyi: Darsni o‘tish faqat o‘quv xonalarida emas, balki sport zallari, faollar zali, o‘yin maydonchalarida o‘tkazish tavsiya etiladi (o‘quv jarayonlari turiga qarab).

Harakat turlari:

- O‘yin jarayoni (harakat o‘yinlari orqali)
- Adabiy - badiiy jarayoni
- Tasviriylarayon
- Relaksatsiya mashqlarini bajarish, ijodiy fikrlarni rivojlantirish, dialektik sistemali, asotsiativ, ijodiy, mantiqiy fikrlash, loyihalash harakat.

Ixtirochilik masalalarini yechish nazariyasi dasturining I - IV sinflarda qo‘llashni samaraliligi va effektivligi quyidagi shartlarga bog‘liq.

- Ixtiyoriylarqatnashish va o‘zini ko‘rsatish istagi.
- Ishni formasi va uslubi, yangilikligi va qiziqarliligi.
- Bolalarni tashabbusini birdamliligini ta‘minlashda o‘qituvchining ro‘li.
- Individual, guruhli va jamoaviylarharakatni uyg‘unligi.
- Har xil darajadagi loyiha va festivallar, ko‘rik - tanlovlarda ishtirok etish imkoniyati, maqsadli va samarali harakatlarni mavjudligi.
- Ochiq, erkin fikrlashga bolalarni jalb etish.

Darsdan tashqari o‘quv jarayonini o‘quvchilar tomonidan o‘zlashtirish rejasi

TRIZ texnologiyasi universal vosita sifatida deyarli barcha faoliyat turlarida (ta‘lim jarayonida ham, o‘yinlarda ham, rejim lahzalarida) ishlatilishi mumkin. Bu sizga maktab yoshidagi bolaning ongida dunyoning yagona, uyg‘un, ilmiy asoslangan modelini shakllantirishga imkon beradi. Muvaffaqiyatli vaziyat yaratiladi, qaror natijalari almashiniladi, bir bolaning qarori boshqasining fikrini faollashtiradi, tasavvur doirasini kengaytiradi, uning rivojlanishini rag‘batlantiradi.

Texnologiya har bir bolaga o'ziga xosligini ko'rsatishga imkon beradi. Bolalarni tashqaridan o'ylashga o'rgatadi.

Yosh ixtirochilar ishlaridan na'munalar (1-4 sinf o'quvchilari)

Maktabda yosh ixtirochilar turniri bir vaqtning o'zida jamoaviy ijodiy faoliyat, tanlov va bayramdir. Biz bunga anchadan beri tayyorgarlik ko'rdik. Maktab tanlov e'lon qiladi eng yaxshi hunarmandchilik chiqindi materiallardan. Bu yil robot modelini yaratish taklif qilindi. Bolalarning ishi jamoaviy va individual bo'lishi mumkin, ota-onalarning yordami mamnuniyat bilan qabul qilinadi. Birinchidan, barcha hunarmandchilik sinf ko'rgazmalarida tayyorlanadi, so'ngra turnir o'tkaziladigan zalda umumiy kompozitsiya yaratiladi.

Adabiyotlar ro'yxati ro'yxati

1. Izmailova E. I. "Fikrlash va eslashni o'rganish (TRIZ texnologiyasi)" Moskva, "Arkti" nashriyoti, 2010 y.
2. Utemov V. V., Zinovkina M. M., Gorev P. M. Ijodkorlik pedagogikasi: ilmiy ijodkorlikning amaliy kursi: darslik. - Kirov: ANOO "Hududlararo CITO", 2013. - 212 p.
3. VOLTOV. A.V. "Ta'lim muassasasining asosiy ta'lim dasturining modellari: Mintaqalar tajribasi". Moskva. Ta'lim, 2011 - 110 b
4. Goryachev A.V., Iglina N.I. "Men hamma narsani bilib olaman, men hamma narsani qila olaman". Boshlang'ich maktabda loyiha faoliyati bo'yicha qo'llanma.(2-4-sinflar). - Moskva. Balass, 2010-64b
5. Simanovskiy A.E. Bolalarning ijodiy fikrlashni rivojlantirish. Ota-onalar va o'qituvchilar uchun mashhur qo'llanma. - Yaroslavl: "Taraqqiyot akademiyasi", 1997. - 192 p.

MA'NAVIY-AXLOQIY MA'NAVIYATLILIK KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHDA OILANING O'RNI

Zokirova Ma'suma Qahramon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi

mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada bugungi kunda o'quvchi-yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda oilaning o'rni hamda uning muhim ahamiyat kasb etishi haqida fikr yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *tarbiya, ma'naviy tarbiya, axloq, axloqiy tarbiya, oila.*

Аннотация: *В данной статье рассматривается роль семьи в духовно-нравственном воспитании студенческой молодежи на сегодняшний день и ее значение.*

Ключевые слова: *образование, духовное воспитание, семья, этика, нравственное воспитание.*

Abstract: *This article discusses the role of the family and its importance in the spiritual and moral upbringing of students today.*

Keywords: *education, spiritual education, ethics, moral education, family.*

Ma'lumki, bolani erta yoshdan boshlab, uning tabiati, uning ota-onasiga va tengdoshlariga bo'lgan munosabati, o'zini va jamiyatdagi rolini tushunib yetishiga o'rgatish va tarbiyalash kerak. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev "Zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega, mamlakatning munosib kelajagi uchun javobgarlikni o'z zimmasiga ola biladigan barkamol, maqsadga intiluvchan va serg'ayrat yoshlarni tarbiyalash mamlakatni barqaror va ildam rivojlantirishning eng muhim shartidir[1]," – degan edi. Albatta, hozirgi vaqtda bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash muammosi asosiy muammolardan biridir va har bir ota-ona, maktab,

[1] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni "Yoshlar – kelajagimiz" Davlat dasturi to'g'risida.

davlat va jamiyat oldidagi muhim vazifadir. Inson axloqiy, ma'naviy va ruhiy qiyofasining poydevori oilada qo'yiladi. Shuning uchun xalqimiz bola tarbiyasiga alohida e'tibor bilan qaraydi. "Bola-boshdan, nihol -yoshdan" degan xalq naqli ham bejizga aytilmagan. Millatning ma'naviy ko'rinishi oilalarning qandayligiga bog'liqdir. Chunki, oila jamiyatning ijtimoiy-ma'naviy bo'g'ini. Agar oilada tartib-intizom bo'lsa, uning a'zolari shu xislatlarini xizmat jarayoniga ko'chiradi. Oila bu odob-axloq, xushmuomalalilik, mehnatsevarlik asosida qurilgan bo'lishi, insonlar o'rtasidagi munosabat va muloqotlarda o'ta muhim va shaxsning fe'l-atvori, yurish-turishida alohida ahamiyat kasb etadi. Agar oila o'z farzandini Vatanga muhabbat va sadoqat ruhida tarbiyalasa, bu his-tuyg'u unga butun hayoti davomida hamroh bo'ladi.

Sharq mutafakkirlari merosida ham ta'lim-tarbiya, xususan, oilaviy tarbiya masalalariga ham atroflicha fikrlar keltirib o'tilgan. Ular bolalarni tarbiyalashni jamiyat taqdirini, millatning kelajagini belgilaydigan asosiy mezon deb hisoblaganlar. Ular tarbiyada ijtimoiy va biologik tomonlarning o'zaro munosabati haqida to'xtalib, tarbiyada irsiyat va muhit ta'siri birdek ekanligi, tan va ruh sog'lomligining birligi kabi masalalarni o'rta tashlaydilar. Ularning aqliy, mehnat, axloqiy, estetik va jismoniy tarbiyaning birligi hamda ularni amalga oshirish yo'llari haqidagi va oilada bolalar tarbiyasi haqidagi fikrlari mazkur muammolarning ko'pgina jihatlarini qamrab oladi va ular muayyan tarbiyashunoslik bo'yicha qarashlar tizimini tashkil etadi. Ana shunday durdona asarlardan biri A. Fitratning "Oila" asaridir. Jumladan, A. Fitrat o'zining mazkur asarida farzand tarbiyasida aqliy tarbiya, badan tarbiya va axloqiy tarbiyaning o'rnini muhimligini ta'kidlaydi[2]. Mazkur uchta tarbiyaning eng muhimi axloqiy tarbiya hisoblanadi. O'zingiz xohlaganingizcha bolangizning aqliy va badan tarbiyasi bilan mashg'ul bo'lishingiz mumkin va qo'lingizdan kelguncha uni dono va baquvvat qiling[3]. Lekin axloqiy tarbiya talab darajasida bo'lmasa, aqli va jismoniy kuchini o'zi yoki atrofdagilar zarariga ishlatadi.

[2] Abdurauf Fitrat. Oila yoki oila boshqarish tartiblari. T.: Ma'naviyat, 2000. B-83.

[3] Abdurauf Fitrat. Oila yoki oila boshqarish tartiblari. T.: Ma'naviyat, 2000. B-83.

Binobarin, bolaning aqliy va jismoniy tarbiyasi samarasiz qolmasligi uchun farzandning axloqiy tarbiyasi bilan jiddiy shug'ullanib ko'p harakat qilish lozimligini ta'kidlaydi, – A.Fitrat.

Yosh avlodni tarbiyalashda oilaviy an'analar muhimdir. Oilaviy an'analar millatning boy axloq - odobi, madaniyati, ma'naviyati ijtimoiy, oilaviy tajribalari bilan uzaro uzviy bog'langan va ularni o'ziga xos tarzda aks ettiradi. Masalan, oilada ota - onalar bolalarni hatto tili chiqa boshlagan davrdan boshlab salomlashishi va ko'rishishini milliy ruhda o'rgatishi an'anaga aylangan. Chunki salomlashish va alik olish ya'ni "Assalomu alaykum" deb salom berish va "Vaalaykum assalom" tarzda javob qaytarishi o'zbek xalqining axloq - odob, xulq - atvor qoida normalarining yig'indisi deb izohlash mumkin. Shuningdek, o'zbek

millati jahondagi boshqa millatlardan salomlashishning o'ziga xos bo'lgan xususiyatlari, bilan ajralib, obro'-e'tibor qozonib kelgan. O'zbek oilasining oilaviy an'analari, ayniqsa aqliy, axloqiy, mehnat, nafosat, huquq, ekologik yo'nalishlar orqali tarbiyalash asosli ildizlarga ega. Masalan, kattalarga hurmatda va kichiklarga izzatda bo'lish; salomlashish va ko'rishish; bemor-qariyalardan hol - ahvol so'rash; mehmondo'stlik va hakazo. O'quvchi - yoshlarda, oilaviy an'analarga intilish, xohishni, hurmatni tarbiyalamasdan shu oilaning chinakam oilaparvari bo'lishi mumkin emasligiga ishontirish ota - onalarning muqaddas vazifasidir.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, bugungi kunda ma'naviy-axloqiy madaniyatlik kompetensiyasini shakllantirish, ayniqsa, oila maskanidan uni to'g'ri shakllantirish, bolalarni axloqiy-ma'naviy tarbiyalash masalasi muhimligicha qolmoqda. Bu masalada oila ko'proq ahamiyat kasb etadi. Agar oilada mana shu tarbiya shakllantirilsa, bola har tomonlama yetuk, barkamol bo'lib tarbiyalanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyevning "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi Qarori Toshkent sh.,2019-yil 31-dekabr 1059-son.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni “Yoshlar – kelajagimiz” Davlat dasturi to‘g‘risida. Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 28.06.2018 y., 06/18/5466/1527-son
3. Abdurauf Fitrat. Oila yoki oila boshqarish tartiblari. T.: Ma’naviyat, 2000. B-83.
4. Abdurauf Fitrat. Oila yoki oila boshqarish tartiblari. T.: Ma’naviyat, 2000. B-83.

MAKTABGACHA TA’LIMDA BOSHQARUVNING ZAMONAVIY YONDASHUVI

Xodiboyeva Shoxida Ulug‘bek qizi

*Namangan davlat pedagogika instituti “Maktabgacha va Boshlang‘ich
ta’lim” fakulteti “Ta’lim muassasalari boshqaruvi” mutaxassisligi*

1-bosqich magistratura talabasi

telefon raqam; +998999797879

khadiboevashokhida@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta’limda boshqaruv “menejment” tushunchasi va xususiyatlari, ilg‘or xalqaro tajribalarni ommalashtirish, tizim boshqaruvida zamonaviy hamda samarali shakllarning ahamiyati misollar orqali tahlil qilingan. Ta’lim samaradorligini oshirishda natijaga asoslangan boshqaruvning ahamiyati o‘rganib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: *ta’lim paradigmasi, boshqaruv, menejment, boshqaruv ierarxiyasi, keytrinq, natijaga asoslangan boshqaruv.*

Аннотация: В данной статье анализируются понятие и особенности управления «менеджмент» в дошкольном образовании, популяризация передового зарубежного опыта, значение современных и эффективных форм системного управления.

Ключевые слова: образовательная парадигма, менеджмент, менеджмент, управленческая иерархия, управление, ориентированное на результат, общественное питание

Annotation: This article analyzes the concept and characteristics of management in preschool education, popularization of advanced international experiences, importance of modern and effective forms of system management.

Key words: *educational paradigm, management, management, management hierarchy, result-based management, catering.*

Bugun yangi O'zbekiston jahon hamjamiyati safida o'z o'rniga ega bo'lib bormoqda. Mamlakatdagi har bir soha zamonga xos va mos tarzda rivojlantirilib, har bir sohada yangilanish nafasi ufurmoqda. Jahonda ta'lim sohasini rivojlantirish masalasi dolzarb vazifalar sifatida e'tirof etilmoqda. Ta'lim har bir davlatning ma'naviy-madaniy hayoti va ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini belgilab beruvchi asos hisoblanadi. Ta'lim paradigmasida har bir o'quvchining individual rivojlanish imkoniyatlarini hisobga olib, zamonaviy o'qitish tizimida o'quvchilarda fanlarga oid kompetentsiyalarini shakllantirish, ularda mustaqil fikrlash, ijodkorlik, yaratuvchanlik, tashabbuskorlik, muloqotga tezda kirisha olish kabi xususiyatlarni shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu esa, o'z navbatida kompleks yondashuv asosida maktabgacha ta'limdan boshlab bolalarda tabiiy-ilmiy savodxonlikni shakllantirishning metodik asoslarini takomillashtirish zaruriyatini yuzaga keltirmoqda. Maktabgacha ta'lim uyg'un rivojlangan shaxsni tarbiyalash, bolani butun kelajagini belgilab beradigan bilim va qadriyatlarni yosh avlod qalbiga singdirishda juda muhim ahamiyatga ega bo'lgan muaassasadir. Shu bois mamlakatimizda maktabgacha ta'limni rivojlantirish va samarali faoliyat ko'rsatishiga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinib, kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev rahbarligida 2017-yil 9 sentabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish

chora tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3261-sonli qarori 30 sentabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5198-sonli farmonlari qabul qilindi. Qarorda maktabgacha ta'limni boshqarishning zamonaviy mexanizimlarini joriy etish, tarbiya va o'quv jarayonini takomillashtirish, MTT lar infratuzilmasi va moddiy-texnik ta'minotini yaxshilash bo'yicha chora tadbirlarni amalga oshirish nazarda tutilgan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha "Yo'l xaritasi" tasdiqlanib shu asosda aniq chora tadbirlari belgilandi. Maktabgacha ta'lim tashkilotining moddiy texnik bazasini mustaxkamlash , kadrlar salohiyatini oshirish, xorijiy tajribani ommalashtirish millit tizimni yanada rivojlantirishga doir amaliy ishlarni bajarish ko'zda tutilgan.

Hozirgi zamon talablari va standartlarini inobatga olgan holda maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarmog'ini kengaytirishga, ularni qayta qurish va modernizatsiya qilishga, shuningdek, Davlat byudjetidan moliyalashtirishga tobora ko'proq ahamiyat berilmoqda. Tahlil natijalariga ko'ra maktabgacha ta'lim tizimining rivojlanishini, jumladan, bolalarning maktabgacha ta'lim tashkilotlariga jalb qilinishini, zamonaviy pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalari asosida ularni tarbiyalash va o'qitish darajasi hamda sifatini o'rganishga, sog'lom va har tomonlama barkamol avlodni shakllantirishga doir nazorat-tahlil tadbirlari ushbu sohada bir qator foydalanilmagan imkoniyatlar va ishga solinmagan zaxiralar mavjudligini ko'rsatdi.

Jamiyatimiz juda tez suratlar bilan rivojlanayotgan bir vaqtda Mamlakatimizning iqtisodiyot, siyosiy va ijtimoiy hayotdagi o'zgarishlar sari yo'nalishi jamiyatning barcha boshqa institutlarida ham o'zgarishlarni taqozo etmoqda. Bunday sharoitda menejmentga – dunyoning rivojlangan davlatlarining boshqaruv tajribasiga alohida e'tibor qaratish zarur. Ammo boshqaruv modellarini bir ijtimoiy-madaniy muhitdan boshqasiga o'tkazish amalda mumkin emas, chunki boshqaruv omillarning kombinatsiyasi bilan belgilanadi. Boshqaruv shakli, mulkchilik turi va bozorning rivojlanish darajasi turlicha. Shu bois

mamlakatimizda menejmentni bosqichma-bosqich joriy etish qayd etilgan omillar bilan tizimli o‘zaro hamkorlikda amalga oshirilishi lozim.

Umuman olganda, menejment deganda rahbarning boshqa odamlarning mehnati, aql-zakovati va xatti-harakatlarining motivlaridan foydalangan holda o'z maqsadlariga erishish qobiliyati tushunilishi mumkin, boshqacha qilib aytganda, bu fan va san'atning uyg'unlashuvidir. Odamlarni boshqarish ijtimoiy jarayonlar bo'lib, quyidagi ta'rifni berish mumkin: “Pedagogik menejment - ta'lim jarayonini boshqarishning uning samaradorligini oshirishga qaratilgan tamoyillari, usullari, tashkiliy shakllari va texnologik usullari majmui” dir.

P.I. Tretyakov, professor, pedagogika fanlari doktori, boshchiligida uning bir guruh shogirdlari, fidoyilari, amaliyotchilari Finlyandiya mualliflarining kontseptsiyasiga asoslangan “natijalarga asoslangan ta'limni boshqarish” texnologiyasini ishlab chiqdilar va joriy qildilar. Natijaga asoslangan boshqaruvning asosiy g‘oyasi - bu hech qanday tashkilotning o'zi hech qanday qiymatga ega emasligini anglash, lekin shu bilan birga u ma'lum natijalarga erishish uchun odamlarni birlashtiradigan tartibli shakldir .

“Natijaga asoslangan boshqaruv” tushunchasining o'zi tashkilotning barcha a'zolari tomonidan belgilangan va kelishilgan natijalarga erishadigan boshqaruv va rivojlanish tizimi sifatida belgilanishi mumkin. Har bir rahbar o'z maktabgacha ta'lim muassasasini rivojlantirishning asosiy maqsadlarini belgilab, pedagogik jamoa bilan birgalikda butun pedagogik jarayonni tashkil qiladi, ya'ni u doimiy ravishda olingan natijalarni rejalashtirilgan natijalar bilan taqqoslaydi. Bu vaziyat bo'yicha aniq natijalar uchun tezkor qarorlar qabul qilishni talab qiladi.

Natijaga asoslangan boshqaruv kontekstida tashabbuskor va ijodiy jamoa qimmatli manba hisoblanadi. Rahbar o'quv jarayonining har bir ishtirokchisi uchun hurmat, ishonch, muvaffaqiyat muhitini yaratadi lozim. Bunda rahbar, menejning vazifasi bajarishi, shuningdek ma'lumot berish, tahlil qilish, maqsadni belgilash, rejalashtirish, bajarish, nazorat qilish va tuzatishlarni amalga oshira oladigan salohiyatga ega bo'lishi hamda vaziyatga aniq egalik qila olishi va yo'naltirish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalar bilan ishlash tarbiyachidan katta kuch va mas'uliyat talab qiladi, shuning uchun jamoada pedagogik jarayonning barcha ishtirokchilari orasida yaxshi niyat, xushmuomalalik va hurmat, talabchanlik ayniqsa muhimdir. Har bir tarbiyachining shaxsiyatiga hurmat ko'rsatadigan, moyillik, qiziqish, imkoniyatlarni hisobga olgan holda, oqilona talabchanlik bilan birgalikda boshqaruvning demokratik usullariga qat'iy amal qiladigan rahbar ancha yaxshi natijalarga erishadi. Ishga qiziqishni oshirish va yaxshi muvofiqlashtirilgan jamoani yaratishning eng yaxshi usullaridan biri odamlarni hurmat qilish va ularga mas'uliyat va vakolatlarni topshirishdir.

Mas'uliyat ikki holatda paydo bo'ladi, ya'ni tarbiyachiga juda aniq vazifa va topshiriq yuklanganda, hamda uning qanday bajarilishini, natijasini so'rashini tushuntirilganda. Jarayonning har bir ishtirokchisiga o'z vazifasining mazmunini tushuntirish, muayyan natijalarga erishish uchun tashkilot majburiy boshqaruv xarakteriga emas, balki ongli ijodiy mehnatga tayanishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, Uchinchi Renessasning poydevorini yaratish uchun bizga kichik Xorazmiy, Beruniy, Termiziy, Navoiylarni tarbiyalaydigan ta'lim tizimining mukammalashuvida, rejalashtirilgan natijaga erishish uchun boshqaruvchi va boshqariladigan tizimlarning maqsadli resurslar bilan ta'minlangan muhitni yaratishimiz kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017- yil sentabr oyidagi PQ-3261-son PF-5198 -farmon va qarori.
2. Tretyakov P.I. "Maktabgacha ta'lim muassasasi: natijalarga ko'ra pedagogik jarayonni boshqarish", M., UTs "Perspektiva", 2010y.
3. Rustamovna, U. N., & Toxirjonovna, M. O. (2022). Polysemy-Semantic Universal. International Journal of Culture and Modernity, 14, 11-15.
4. Ashurova, O. A. (2021). aesthetic education as a factor of professional training of preschool teachers in a pedagogical university. Theoretical & Applied Science, (5), 425-427.

5. Ashurova, O. (2021). Analysis of foreign experience on the development of eco-aesthetic culture of future preschool education specialists. Asian Journal of Multidimensional Research, 10(10), 1478-1484.
6. Anvarjonovna, A. O. (2021, December). Methodological Foundations for Development of Aesthetic Culture Teacher of Preschool Education. In international conference on multidisciplinary research and innovative technologies (Vol. 2, pp. 254-258)

TA'LIMDA MALAKALI PEDAGOG VA BOSHQARUV KADRLARINI TAYYORLASHDA MILLIY DASTURNI O'RNI

Jalolova Umida Mannobovna

*Namangan davlat pedagogika instituti "Maktabgacha va Boshlang'ich ta'lim"
fakulteti "Ta'lim muassasalarining boshqaruvi" 1-bosqich magistratura
talabasi*

Telefon; +998936866786

Mail: jalolovaumida05@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Ta'lim muassasalarining boshqaruvi va pedagog kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish tamoyillari haqida ma'lumotlar berilgan.

Аннотация: В данной статье представлена информация об управлении образовательными учреждениями и принципах подготовки, переподготовки и повышения квалификации педагогических кадров.

Annotation: This article provides information on the management of educational institutions and the principles of training, retraining and professional development of pedagogical personnel.

Kalit so'zlar: ilg'or pedagogik texnologiya, o'quv uslubiy majmua, shaxs, davlat, jamiyat, pedagogik tahlil.

Ключевые слова: передовые педагогические технологии, учебно-методический комплекс, человек, государство, общество, педагогический анализ.

Key words: advanced pedagogical technology, educational– methodological complex, person, state, society, pedagogical analysis

Mustaqil O'zbekiston taraqqiyotida hal qiluvchi muammolar: xalqimizning ming-ming yillik qadriyatlarini, pedagogik merosini o'rganish va ta'lim-tarbiya jarayonini milliylashtirish, jamiyat taraqqiyotida ma'naviyatning ustivorligini ta'minlash va ma'naviy tarbiya nazariyasini, amaliyotini takomillashtirish; yoshlar ongiga milliy mafkura, milliy g'oyani singdirish, vatanparvarlik tarbiyasini yangi mazmun va metodikasini ishlab chiqish; jahon andozalariga mos ta'lim tizimini yaratish, ilg'or pedagogik tajribalarni ommalashtirish, pedagogik kadrlarni hozirgi davr talabi asosida ta'lim-tarbiya ishiga tayyorlash, pedagogik texnologiya bilan qurollantirish kabilar pedagogika fanining dolzarb vazifasi bo'lib qoldi.

O'zbekistonda kadrlar tayyorlashning Milliy dasturi ta'lim-tarbiyani tubdan isloh qilish ilg'or pedagogik texnologiyalarni joriy etishh; «Ta'lim berishning ilg'or pedagogik texnologiyalarni, zamonaviy o'quv-uslubiy majmualarini yaratish va o'quv–tarbiya jarayonini didaktik jihatdan ta'minlash»ga bog'liqligini ko'rsatiladi. Ma'lumki, Milliy dastur bosqichma-bosqich amalga oshiriladi.

Birinchi bosqich (1997-2001 yy) mavjud kadrlar tayyorlash tizimini isloh qilish va rivojlantirish uchun huquqiy, ilmiy-uslubiy, moliyaviy moddiy shart-sharoitlar yaratishh "... jumladan pedagog va ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlashh hamda ularni malakasini oshirishni zamon talablariga javob beradigan darajada tashkil etishh".

Ikkinchi bosqich (2002-2005 yy) Milliy dasturni to'la ro'yobga chiqarish, mehnat bozorini rivojlantirish va real ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarini hisobga

olgan holda unga aniqlik kiritish, “Ta’lim muassasalarini moddiy, texnika va axborot bazasini mustaxkamlash davom ettiriladi, o’quv-tarbiya jarayoni yuqori sifatli o’quv adabiyotlar va ilg’or pedagogik texnologiya bilan ta’minlanadi”.

Uchichnchi bosqich (2005 va undan keyingi yillar) to’plangan tajribalar taxlil etiladi. Ular umumlashtirish asosida mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish istiqbollariga muvofiq kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish va yanada rivojlantirish” ko’zda tutiladi.

O’zbekiston Respublikasining “ Ta’lim to’g’risida”gi va “Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi” to’g’risidagi Qonunlari kadrlar tayyorlash Milliy modelining me’yoriy asosini, uni amalga oshirish usuli va mexanizmini yaratib beradi.

Kadrlar tayyorlash milliy modelining tarkibiy komponentlari; shaxs, davlat va jamiyat, uzluksiz ta’lim, ishlab chiqarish bo’lib, uning bosh maqsadi - raqobatbardosh yuqori malakali kadrlar tayyorlashga yo’naltirilgan. Shaxs kadrlar tayyorlash tizimining asosiy iste’molchisi, shuningdek, umumta’lim xizmatlarining yaratuvchisi hamdir. Umumta’lim xizmatlari iste’molchisi sifatida shaxsga Davlat ta’lim standartlari doirasida sifatli ta’lim va kasb - hunar tayyorgarligi kafolatlanadi. Ta’lim xizmatlarini amalga oshiruvchi sifatida esa shaxs munosib darajada malaka egallagandan so’ng, bilim va tajribalarini ta’lim jarayonida yangi avlodga o’rgatish, moddiy ishlab chiqarish, ilm - fan, madaniyat va maishiy xizmat ko’rsatish bilan shugullanadi. Ta’lim tizimini boshqarishda shaxsga alohida hurmat bilan munosabatda bo’lish, unga ishonish, pedagogik faoliyatda subyektning subyektga munosabati darajasiga erishish, o’quvchi va o’qituvchining huquq va manfaatlarini himoya qilish, o’z istedodlari va kasbiy mahoratlarini erkin namoyon etish uchun sharoit yaratish insonparvarlik tamoyiliga asoslangan boshqaruv mohiyatini anglatadi.

Ta’lim muassasasini boshqarishga nisbatan tizimli yondashuv asosida rahbar ta’lim muassasasini bir butun yaxlit tizim sifatida va uning belgilari haqida aniq tasavvurga ega bo’ladi bular quyidagilar.

- Birinchi belgisi yagonaligi hamda uni bo'laklar, tarkibiy qismlarga ajratish mumkinligidadir.
- Ikkinchi belgisi tizimning ichki tuzilishining mavjudligini anglatadi.
- Uchinchi belgisi tizimning integratsiyalana olishidir.

Tizimning har bir tarkibiy qismi o'ziga xos sifatga ega bo'lgani bilan, o'zaro harakat orqali tizimning yangi integratsiyalana olish sifati hosil bo'ladi. To'rtinchi belgisi ta'lim muassasalarining tashqi muhit bilan chambarchas bog'liqligidir. Chunki ta'lim muassasalari tashqi muhitga moslashib, ushbu ta'lim jarayonini qayta quradi hamda o'zining maqsadlariga erishish uchun tashqi muhitni o'ziga bo'ysundiradi. Boshqaruvdagi tizimlilik va yagonalik rahbar bilan pedagogik jamoa o'rtasidagi o'zaro harakat va aloqani ta'minlaydi, biryoqlama boshqaruvning oldini oladi.

Ta'lim muassasasini boshqarish samaradorligi rahbarning ham, o'qituvchilarning ham pedagogik tahlil uslubiylariga bog'liq. Agar o'z vaqtida, professional darajada pedagogik jarayon to'g'ri tahlil qilinmasa, jamoa orasida o'zaro bir-birini tushunmaslik, ishonchsizlik kelib chiqadi. Hozirgi paytda pedagogik tahlilning kundalik tahlil turi ham mavjud. Kundalik tahlil o'quv jarayonining borishi va natijasi haqida har kuni ma'lumot yig'ib, undagi kamchiliklarning sababini aniqlashga qaratiladi. Kundalik tahlil natijasida pedagogik jarayonga o'zgartirishlar va tuzatishlar kiritiladi. Kundalik tahlilning predmetiga o'quvchilarning har kungi o'zlashtirish va intizomlari darajasi, ta'lim muassasasi rahbarining darsga hamda sinfdan tashqari darslarga qatnashishi, maktabning tozalik holati, shuningdek, dars jadvaliga rioya qilish kabi holatlar kiradi. Tizimli tahlil darslar va sinfdan tashqari mashg'ulotlar tizimini o'rganishga qaratiladi. Tizimli tahlil mazmuni ta'lim metodlarini to'g'ri uyg'unlashtirish, o'quvchilar tomonidan bilimlarning puxta o'zlashtirilishiga erishish, o'qituvchilarning sifatli tarbiyaviy ishlarni olib borishlari, ularning pedagogik madaniyatini ko'tarish hamda ta'lim muassasasida innovatsion muhitni tashkil qilishda pedagogik jamoaning hissasini tahminlash kabilardan iborat.

Xulosa qilib aytganda ta'lim tizimi boshqaruvida tizimli tahlil va yondashuv ta'limda faoliyat yuritayotgan rahbar kadrlarning kasbiy kompetentligini shakllantirish asosida ularda muammoni hal qilish va ta'lim-tarbiya jarayonlarini samarali boshqarish malakalarini egallashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori.-T: "SHarq" nashriyot matbaa kontserni, 1997.
2. Karimov I.A. O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'li.- T: O'zbekiston, 1992.-78 b.
3. Karimov I.A. Jamiyatimiz mafkurasi xalqni xalq, millatni millat qilishhga xizmat etsin.-T: O'zbekiston, 1998.-30 b.
5. <https://elib.buxdu.uz/> Buxoro Davlat Universiteti elektrob kutubxona

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA DIDAKTIK O'YINLAR ORQALI EKOLOGIK SAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISH.

Qayumova Dilafruz Dilmurod qizi

Namangan davlat universiteti

Pedagogika va Psixologiya yo'nalishi 3-kurs talabasi

Telefon raqam: +998913535003 dilafruzqayumova000@mail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida didaktik o'yinlar orqali ekologik ta'lim-tarbiya, ekologik madaniyat, ekologik savodxonlikni shakllantirish, atrof-muhitga g'amxo'r munosabatda bo'lish, sog'lom ekologik muhitni yaratish haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Didaktika, didaktik o'yin, didaktik kompetensiya, ekologik savodxonlik, ekologik madaniyat, ekologik ta'lim, ekologik tarbiya, ekologik bilim, ekologik ong.

Jahonda ekologik muammolarning tobora global ahamiyat kasb etib borayotganligi sababli atrof-muhit muhofazasi, ekologik madaniyat, ekologik ta'lim-tarbiya va ekologik ma'rifat masalalariga alohida e'tibor berilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Respublikada ko'kalamzorlashtirish ishlarini jadallashtirish, daraxtlar muhofazasini yanada samarali tashkil etish chora-tatbirlari to'g'risida" 2021-yil 30-dekabrdagi PF-46-son farmoni hamda "Atrof-muhitni muhofaza qilish hamda ekologik nazorat sohasidagi davlat organlari faoliyatini tashkil chora-tatbirlari to'g'risida" 2021-yil 30-dekabrdagi PQ-76-son qarorida ekologik ta'lim tarbiyani uzluksiz ta'lim tizimida samarali tashkil etishga ham e'tibor qaratilgan. Ekologiya odam va olam, inson va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarning uzviyligi bo'lib, uning mazmunida jamiyat ma'naviy, ruhiy va axloqiy qarashlar, kishini qurshab turgan olam, uning taraqqiyot omillarini o'rganishga, hayot mazmunini anglashga chorlovchi jarayonlar o'z ifodasini topadi. Ekologiya butun mavjudod, jonli va jonsiz olamga nisbatan inson munosabatlarini aql-idrok, cheksiz tafakkur orqali barkamollashtirish go'yasini o'zida mujassam etadi.

Ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish yo'nalishini "Korrupsiyasiz soha"ga aylantirish, ekologik tarbiya, targ'ibot va ta'lim tizimini tashkil etish, ilmiy-tatqiqot institutlari, oliy ta'lim muassasalari faoliyatiga ko'maklashish bo'yicha chora tatbirlarni amalga oshirish, atrof-muhitni muhofaza qilish borasida jamoatchilik, fuqarolik jamiyati institutlari bilan hamkorlikni ta'minlash, jamoatchilik nazoratiga uslubiy yordam ko'rsatish va ko'maklashish, fuqarolarning qulay atrof muhitga bo'lgan huquqlarini ta'minlash belgilab berildi.[1]

Hozirgi kunning dolzarb muammolaridan biri iqlim o'zgarishi, ekologik muhitni buzilganligi, havoni ifloslanishi, zavod va fabrikalardan chiqayotgan

chiqindi haddan tashqari ko'pligi va orolbo'yi mintaqasi ekologik falokati o'nглаb bo'lmas holga kelgani nafaqat O'zbekiston balki butun O'rta Osiyoni birdek tashvishga solmoqda. Yoshlarda ekologik ta'lim-tarbiya yetarli darajada emasligi bizni fauna va flora olamimizga zarar yetishiga sabab bo'lmoqda. Didaktik o'yinlar orqali biz boshlang'ich sinfdan boshlab ekologik ta'lim-tarbiyani o'quvchilarni ongiga singdirishimiz mumkin.

Ekologik tarbiyaning maqsadi – kishilarni hayotiy faoliyat xavfsizligini ta'minlash uchun ularni ekologik ma'naviyatli qilib tayyorlash vositasi sanaladi. Odatda, ekologik tarbiya ekologik ta'lim orqali kirib keladi va u ekologik madaniyat bilan baholanadi. Chunki zamonamizda yuksak ekologik ma'naviyatli va ma'rifatli shaxsgina ekologik ta'lim orqali olgan kompetentsiyalarini madaniyat ko'rsatgichlariga olib chiqa oladi.

Ekologik savodxonlikni rivojlantirish uchun esa pedagogda didaktik kompetensiya bo'lishi lozim.

O'qituvchining didaktik kompetensiyasi- zamonaviy o'qituvchining kasbiy kompetensiya asosini tashkil etadi. Bular quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- O'qitish muhitini yaratish;
- Mavzu mazmunini yoritishni rejalashtirish;
- O'quv jarayonini boshqarish;
- O'quvchilarning yutuqlari va rivojlanishlarini baholash;
- O'quvchilarga motivatsiya berish va yordam ko'rsatish;
- O'quvchilar bilimini rivojlantirish.

Didaktik kompetensiyalarga ega bo'lgan o'qituvchi ekologik bilimlarni didaktik o'yinlar orqali o'quvchilarga oson o'rgatishi ongiga singdirishi mumkin. Didaktik o'yinlar bilan o'tilgan dars oddiy darsdan farq qilib o'quvchilar diqqatini oshiradi, tez o'ylab tez javob berishga erkin fikrlashga ona tabiat haqida dunyoqarashini kengaytirishga yordam beradi.

Didaktik o'yin- o'rganilayotgan obyekt, hodisa va jarayonlarni modellashtirish asosida o'quvchining bilishga bo'lgan qiziqishi va faollik darajasini rag'batlantiruvchi o'quv faoliyati turidir. [2]

Didaktik o'yinlar ta'lim beruvchi usul bo'lib o'quvchini o'qitish, tarbiyalash, kamol toptirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Asosan ta'lim jarayonida o'quvchilarning yosh xususiyatlari va tayyorgarliklariga qarab samarali tashkil qilish, ularga bilim berishni qulay tarzda tashkillashtirib, ta'limda ko'rgazmalilikni ta'minlashga, o'tilgan o'quv materialini mustahkamlashga yordam beradi. O'quvchilarda didaktik o'yinlar orqali diqqat, xotira, nutq, tafakkur, qiyoslash malakasi, solishtirish, o'xshashini topish, faraz, empatiya, refleksiya, optimal yechimni topa olish, o'quv faoliyatini motivatsiyalash, erkin fikrlash, tirishqoqlik, izlanuvchanlik, o'ziga bo'lgan ishonch tuyg'ulari ravnaq topadi va rivojlanadi. Didaktik o'yinlar turli xil ko'rinishda bo'lsada barchasi yagona maqsad sari yo'naltirilgan, ya'ni o'quvchilarning nazariy bilimlarini chuqurlashtirish, kengaytirish, egallayotgan nazariy bilimlarini amaliyotda mustaqil foydalana olish ko'nikmalarini hosil qilish, ularni ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarni uyushtirishga tayyorlash, ijtimoiy faollikni shakllantirish, yetuk axloqiy sifatlarni shakllantirish, teran va sog'lom fikr keng dunyoqarash egasi bo'lgan komil shaxsni kamol toptirishdan iborat.

Didaktika ta'limni ijtimoiy tajriba berish vositasi sifatida e'tirof etiladi. Ta'lim yordamida o'quvchilarni hayotga tayyorlash amalga oshiriladi. Didaktikaning vazifalari quyidagilardan iborat:

- ta'limning jarayonlari va ularning amalga oshirish shartlarini ta'riflash va tushuntirish;
- ta'lim jarayonini yanada mukammal tashkil etish ya'ni ta'lim tizimlari va texnologiyalarining ishlab chiqish;
- ta'lim jarayoni uchun xos bo'lgan umumiy qonuniyatlarini aniqlash, omillarini tahlil qilish va ta'riflash.

Didaktika har xil tipdagi ta'lim tarbiya muassalaridagi u yoki bu darajada beradigan ta'lim mazmunini belgilashning asoslari, o'qitish vositalari va metodikalarining samaradorligini oshirish yo'llari hamda ta'limning tashkiliy shakllari ishlab chiqiladi. Ta'lim jarayonidagi o'quvchining faolligi, didaktikaning asosiy tamoyillaridan biri bo'lib kelgan. O'quvchining faolligi maqsadli yo'naltirilgan boshqaruvchi pedagogik ta'sirlar va pedagogik muhitning tashkil etilishi natijasidir. O'yin faoliyatiga qiziqish o'quvchilarning o'z-o'zini ifoda etish, ro'yobga chiqarish kabi ehtiyojlarini qondiruvchi, musobaqalashish elementlari orqali ta'minlanadi. Didaktik o'yin o'qishning aniq qo'yilgan maqsadi va unga tegishli pedagogik natija bilan belgilanadi. Bu natijalar asoslangan va o'quv tayyorgarlik faoliyatiga ega bo'ladi. Ta'lim jarayonida didaktik o'yinli texnologiyalar didaktik o'yinli dars shaklida qo'llaniladi. Ushbu darslarda o'quvchilarning bilim olish jarayoni o'yin faoliyati orqali uyg'unlashtiriladi. Shu sababli o'quvchilarning ta'lim olish faoliyati o'yin faoliyati bilan uyg'unlashgan darslar didaktik o'yinli darslar deb ataladi. Har bir didaktik o'yinning har qanday o'yindagi singari qoidalari bo'ladi. O'sha qoidalarga amal qilinmasa o'yinning ta'lim-tarbiyaviy va psixologik ahamiyati yo'qoladi. O'yin qoidalari o'yin topshirig'iga kiritiladi. O'yin topshirig'i- o'qituvchining o'quvchilarga o'yinning qanday o'ynalishini, kim g'oliblikni aniqlashdan iborat. [3]

Maktab ostonasiga ilk qadam qo'ygan bolaning faoliyatida o'yin asosiy o'rinni egallaydi. O'qituvchi bu faoliyatdan maqsadga muvofiq samarali foydalanish bilan ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga yordam beradi. Didaktik o'yinlar bilim berishni yengillashtirishga, ko'rgazmalilikni ta'minlashga, bolani zeriktirmaslikka imkon beradi. O'yin orqali bola atrof-muhit, inson va uning tabiatga ta'siri, tabiat hodisalari, manzaralari, o'simliklar, hayvonot dunyosi bilan tanishadi.[4]

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki ta'lim jarayonida ta'lim oluvchilarning e'tiborini umumbashariy ekologik muammolarga qaratish orqali ularning ona tabiatning qayta tiklanmas manbalarini saqlab qolish va ulardan

oqilona foydalanish bo'yicha mas'uliyatini kuchaytirish, ekologik ta'limning samarali shakllari va usullarini ishlab chiqish hamda joriy etish, ekologik ta'limning sifatini, kadrlar tayyorlash tizimi samaradorligini, barqaror rivojlanishi kafolatlarini va ustuvorligini ta'minlovchi normativ-huquqiy, moddiy-texnika va axborot bazasini yaratishga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq deb yakuniy xulosaga kelindi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Respublikada ko'kalamzorlashtirish ishlarini jadallashtirish, daraxtlar muhofazasini yanada samarali tashkil etish chora-tatbirlari to'g'risidagi 2021-yil 30-dekabrda PF-46 son farmoni hamda "Atrof muhitni muhofaza qilish hamda ekologik nazorat sohasidagi davlat organlari faoliyatini tashkil etish chora tatbirlari to'g'risida" 2021-yil 30-dekabrda PQ-76-son qaroriga muvofiq <https://lex.uz/uz/docs/-5991802>
2. Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti. Abdullayeva shaxzoda Abdullayevna, Asqarov Abror Davlatmirzayevich. Umumiy pedagogika o'quv qo'llanma Toshkent-2019. (152-210bet).
3. N.Umarova. Tarbiya fanining o'qitishda didaktik o'yinlardan foydalanish metodikasi. Umumiy o'rta ta'lim maktablari tarbiya fani o'qituvchilari uchun mo'ljallangan uslubiy ko'rsatma. Samarqand-2020y
4. Didaktik o'yinlar metodik qo'llanma S.Qurbonov urganch-2011

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA STEAM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISHNI SAMARALI USULLARI.

Ahmadjonova Gulshoda Abdulla qizi

Namangan Davlat Pedagogika Inistituti magistratura

“Ta’lim muassasalarini boshqaruvi” yo`nalishi

Birinchi bosqich talabasi

Anotatsiya-Ushbu maqolada O'zbekistonda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirishda asos bo'lib xizmat qiluvchi zamonaviy pedagogic texnologiyalardan keng foydalanish, jahon tajribasida yuqori natijalarni qayd etgan STEAM texnologiyasini milliy ta'lim tizimida qo'llashga doir usul va ko'rsatmalar berib o'tilgan.

Kalit so'zlar-STEAM, maktabgacha yosh davri, ijtimoiy xissiy rivojlanish, texnologiya, muxandislik,

Hammanizga ayonki, taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham bu — ilm-fan, ta'lim va tarbiyadir. Ertangi kunimiz, Vatanimizning yorug' istiqboli, birinchi navbatda, ta'lim tizimi va farzandlarimizga berayotgan tarbiyamiz bilan chambarchas bog'liq.
SHAVKAT MIRZIYOEV

Bugun yangi O'zbekiston jahon hamjamiyati safida o'z o'rniga ega bo'lib bormoqda. Mamlakatdagi har bir soha zamonga xos va mos tarzda rivojlantirilib, har bir sohada yangilanishnafasiufurmoqda.

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi ta'lim va tarbiya jarayonlarini yanada takomillashtirishga qaratilgan chora tadbirlar hususida xorijtajribasini milliy ta'lim tizimimizda sinab ko'rish va omalashtirishdan iborat bo'lgan tadqiqot jarayonlarini o'zichiga oladi. Maqolada Jahon ta'lim tizimida yuqori natijalarni qayd etgan STEAM texnologiyasini Maktabgacha ta'limtizimida qo'llash O'zbekistonning kelajagi bo'lgan yosh avlodni komil shaxs va raqobatdosh kadr sifatida ulg'aytirishda, ularning zamonaviy kasblarni mutaxassisi qilib

tarbiyalashda asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu nazariya erta yoshdagi bolalarni Maktab ta'limiga samarali tayyorlashda yordam beruvchi va tarbiyalanuvchilarning aqliy, jismoniy, ijtimoiy-hissiy jihatdan rivojlanish jarayonlarini zamonga hamnafas holda olib borishda yordam beruvchi texnologiya hisoblanadi.

STEAM ta'lim muhitini yaratishda muammoli texnologiyalar yaxshi Samara beradi. Mashg'ulotlarda muammoli vaziyatlarni yaratish tarbiyalanuvchilarni ta'lim olishga bo'lgan qiziqish va izlanishli faoliyat qonuniyatlarini anglagan holda mantiqiy, ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltiruvchi o'qitishning yangi tizimidir.

Fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika fanlari asosida vujudga kelgan STEAM texnologiyasi mazmuni barcha rivojlanish sohalarini qamrab oluvchi va o'quvchilarni real hayotga tarbiyalashda foydalanishga asoslangan holda muammolarni hal qilishga o'rgatadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ushbu texnologiyani qo'llashda dastlab tarbiyalanuvchilarni umumiy bilimlari va dunyo haqidagi badiiy tasavvurlarini baholash mezonlari orqali aniqlab olinadi. Bunda suhbat, kuzatish, rasmlilik hikoya metodlaridan foydalanish mumkin. Bolalarni dunyoni anglash jarayonida ularda kuzatiladigan o'zgarish va rivojlanish jarayonlarini taxlil qilish orqali bolani yangi bilim va ko'nikmalarda o'rganishga undash mumkin.

STEAM texnologiyasini bosh g'oyasi ham bolalarda bilim olish jarayonini xilma-xilligi orqali ularni creative fikrlashga o'rgatishdir. Shu o'rinda esa texnologiyani mashg'ulotlar jarayonida qo'llash uchun avvalo guruh xonasini yetarli shart-sharoitlar va jihozlar bilan ta'minlash tarqatmali materiallardan kengroq foydalanish zarur. Bolalarni qurshab turgan olam xilma-xil va ajoyibotlarga boydir buni ular o'z tasavvurlari orqali anglab borar ekanlar STEAM texnologiyasi asosida bu jarayon yanada aniq va tasvirli ifoda topib boradi.

MTT ta'limiy faoliyat jarayoni takomillashtirilgan ilk-qadam davlat o'quv dasturi asosida tashkil etiladi va har bir tarbiyachi berilgan reja asosida o'z faoliyatini olib boradi, texnologiyadan foydalanishda oymavzusi, hafta mavzusi va

kun mavzusi asosida ta'limiy faoliyat yo'lga qo'yiladi va dasturda yoritib o'tilgan guruhlardagi mavjud markazlardan foydalangan holda tarbiyalanuvchilarni ta'lim-tarbiyaga yo'naltiriladi. Bolalarga kun mavzusiga oid bilimlar berilgandan so'ng ular bilan kichik guruhlarda ish olib boriladi va har bir tarbiyalanuvchilarni o'z istagiga binoan guruhlarga biriktiriladi. Tashkil etilgan kichik guruhlarni S (science) tabiiy fanlar, T (technology) texnologiya, E (engineering) muhandislik, A (art) san'at, M (math) matematika kabi nomlar bilan atab markazlarga yo'naltiriladi. Bunda Science ya'ni fan guruhi ilm-fan vatabiyat markazida faoliyat olib borishi mumkin. Huddi shuningdek texnologiya guruhi qurush-yasash, ilm-fan vatabiyat, san'atmarkazlarida, Muhandislar ham qurish va konstruksiyalash, San'at guruhi esa San'at markazida, sujetli ro'lli va dramalashtirish, til va nutq markazida, Matematika guruhi ham san'at, til va nutq markazlarida faoliyat olib borishlari mumkin. Har bir ta'limiy faoliyat jarayonida kun mavzusi va berilgan reja asosida tashkil etilar ekantarbiyalanuvchilar reja asosida aniq bir markazga yo'naltiriladilar va o'zlariga biriktirilgan fan doirasida bilim oladilar. Masalan. Aprel oyi mavzusi Yersayorasi umumiy uyumiz, aprel oyining ikkinchi haftasi esa koinot sirlari mavzusi hisoblanadi, hafta mavzusi asosida haftaning har bir kunida tarbiyachilar ish jurnali va tematik rejalashtirish kitoblarida ta'limiy faoliyatni namunalari va mavzulari berib boriladi, tarbiyachi esa bolalarni kichik guruhlarga shakllantirish va tematik reja asosida har bir markaz uchun berilgan vazifani fanlar bilan bo'g'liqlikda olib borishi mumkin. Har bir markaz uchun berilgan topshiriqni STEAM fanlari negizida amaliyot bilan qo'llash tarbiyalanuvchilarga bilim berish jarayonida nazariyani amaliyot bilan bog'lash orqali bolada rivojlanishini beshta kompetensiyasiya asosida (Jismoniy rivojlanish va sog'lom turmush tarzi, ijtimoiy hissiy rivojlanish, nut, muloqot o'qish va yozish malakalari, bilish jarayonlarining rivojlanishi, ijodiy rivojlanish) rivojlanishiga erishish mumkin. Bu jarayoni tashkil etishda esa tarbiyachidan yuqori pedagogik malakaga ega bo'lishi, bolalarga ta'lim va tarbiya berishda o'z bilimi, ko'nikma va resurslardan foydalana bilishi zarurdir.

Ta'limiy faoliyat har bir kichik guruh qilishi kerak bo'lgan vazifani STEAM fanlari asosida va tarbiyachi tomonidan birlashtirilgan markazda tarbiyachini yordami bilan birgalikda bolalarning o'z faoligi negizida tashkil etiladi. Bujarayon bolalarni mustaqil o'zlashtirish o'ziga berilgan vazifa va topshiriqlarga mustaqil ravishda masuliyat bilan yondashishga undaydi. Kichik guruhlarda faoliyat olib borish har bir guruh a'zosini o'z fikrini bildirishi va guruh bilan hamjihatlikda ish olib borishga undash mumkin bu o'z o'rnida teng qurlari bilan muloqot qilish orqali ularga nisbatan hissiy bog'liqlik tuyg'ularini shakllantiradi. Bolalar bilim olish bilan birga o'ynaydilar va o'yin jarayonid aularda raqobat ko'nikmasi shuningdek hamdardlik ,quvonch yoki bir birini qo'llab quvatlash kabi do'stona qadryatlar shakllanadi. STEAM texnologiyasidan maktabgacha ta'limtizimida kengroq foydalanish orqali biz bolalarda ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirishimiz mumkin, ijodkor bolalar esa kelajak bunyodkoridir.

STEAM yondashuvi tufayli bolalar tabiatni kuzatadilar, dunyoni muntazam o'rganadilar va shu bilan birga ularda muhandislik fikrlash uslubi, tanqidiy fikrlash muamoli vaziyatlardan chiqish , jamoaviy ish olib borish qobiliyatlari rivojlanib boradi va bolalar liderlik qobiliyati, o'z-o'zini namoyon qilish ko'nikmalarini o'zlashtiradilar.

Xulosa qilib aytganda STEAM - ta'limtexnologiyasiga asoslangan mashg'ulotlarda maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarida interiorizatsiyalashgan bilimlari amaliy, mustaqil topshiriqlarni bajarish jarayonida bosqichma bosqich rivojlanishiga erishiladi. STEAM- ta'lim texnologiyasini samarali qo'llash maqsadida xorijiy tajribalarni o'rgani shularni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish, pedagoglarning kasbiy bilimdonligini rivojlantirishning ta'lim tizimidagi samarali yo'llaridan ekanini aytish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar;

1. Takomillashtirilgan Ilk qadam davlat o'quv dasturi. (Takomillashtirilgan ikkinchi nash) Toshkent 2022-yil.
2. "Awesome Science experiments for kids" by Crystal Chatterton.

Photographs © 2018 by Paige Green

3. J.G'.Yo'ldoshev, M.K.Shirinov, F.I.Ochilov "Pedagogik diagnostika" o'quv metodik qo'llanma T.:2014
4. O'tkir Tolipov, Dilnoz Ro'ziyeva "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat" «Toshkent innovatsiya-ziyo» T.: 2019

FINLANDIYA TA'LIM TIZIMINING O'ZIGA HOSLIGI

Aliboyeva Xilola Jamoldin qizi

**NamDPI Ta'lim tarbiya nazariyasi va maktabgacha ta'lim
mutaxasisi 1-kurs magistiranti**

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tizimining bola hayotidagi ahamiyati, hozirgi kunda maktabgacha ta'lim tizimida qanday o'zgarishlar bo'layotganligi ,maktabgacha ta'lim taraqqiyotida Finlandiya ta'lim tizimining o'ziga xos jihatlari to'g'risida ma'lumotlar va tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar; Maktabgacha ta'lim,bola, xorijiy davlatlar ,xorijiy tajribalar,ta'lim tizimi.

АННОТАЦИЯ. В данной статье значение системы дошкольного образования в жизни ребенка какие изменения происходят в системе дошкольного образования специфике финской системы образования в развитии дошкольного образования.

Ключевые слова; дошкольное образование, ребенок, иностранное государство , зарубежный опыт система обучений.

ANNOTATION. In this article the importance of the preschool education system in the life of a child, what changes are taking place in pre-school education

system today, information and recommendations are given on the specific aspects of the finlandiya education system.

KEYWORDS; Preschool education , child, foreign countries, foreign experiences, education system.

KIRISH

Maktabgacha ta'lim tizimi bola hayotining boshlang'ich bo'g'ini hisoblanadi. Bola hayotidagi eng ko'p ma'lumotni 7 yoshgacha bo'lgan davrda qabul qiladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalar ta'lim tarbiya oladi, maktab ta'limiga sifatli tayyorlanadi. 2017-yil 16-avgust kuni bo'lib o'tgan yig'ilish maktabgacha ta'lim tizimi tarixida qoladigan yig'ilish bo'ldi. Shu kuni mamlakatimiz prezidenti davlat milliy genofondini mustahkash borasida gapirib, ta'limning ilk bosqichini rivojlantirishning ko'plab yo'nalishlarini belgilab berdi. Xususan maktabgacha ta'lim tizimini isloh qilish, mazkur muassasalarga bolalarni to'la qamrab olish bo'yicha muhim vazifalar qo'yildi. Bog'cha tarbiyasini olgan bola bilan bog'chaga bormagan bolani solishtirganda ularning fikrlash darajasi o'rtasida sezilarli darajada ekanligi yaqqol ko'rinib turadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotida bola aqliy jismoniy, psixologik jihatdan rivojlanib boradi. Bola maktab ta'limiga sifatli tayyorlanadi. Hozirgi kunda maktabgacha ta'lim sohasi jadal rivojlanayotgan sohalarda an biridir. O'zbekistonda maktabgacha ta'lim sohasi uchun jadal islohotlar kiritilmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev maktabgacha ta'lim sohasini rivojlantirish uchun bir qator islohotlarni olib bordilar. Maktabgacha ta'lim muassasalari qaytadan ishga tushirildi, chekka hududlarda maktabgacha ta'lim muassasalari ishga tushirildi.

Hozirgi kunda O'zbekiston ta'lim tizimida xorijiy texnologiyalardan foydalanib pedagogik jarayonlar tashkil etilmoqda. Ta'lim tizimida keng yutuqlarga erishgan davlatlardan Finlandiya davlati hisoblanadi. Finlandiya ta'lim tizimining tuzilishi shartli ravishda 4 bosqichga bo'linadi; maktabgacha ta'lim, maktab ta'limi, o'rta va yuqori ta'limga bo'linadi. Maktabgacha ta'lim

muassalari 9 oylikdan 6 yoshgacha bo'lgan bolalarni qabul qiladi. Maktabgacha ta'lim muassalarining asosiy vazifasi bolalarga g'amxo'rlik qilish va otalarga g'amxo'rlik qilish va otalarga ta'lim berishda yordam berish, maktab intizomining asoslarini o'rgatish va jamoada bir-biri bilan o'zaro yaxshi munosabatda bo'lishni o'rgatishdan iboratdir. Maktabgacha ta'lim uchun yagona ta'lim standartlari mavjud emas. Kundalik yurishlar va turli madaniy muassalarga tashriflar darslarning majburiy qismidir. Guruhning kattaligi odatda turli yoshdagi 12 tadan 20 gacha bo'lgan bolalarni qabul qiladi. Bitta o'qituvchi eng ko'pi bilan 4 bola bilan shug'ullanishi mumkin, bu qoida qonun doirasida ham mustahkamlangan, bolalarning bog'chaga borishi majburiy emas. Bolalar bog'chasi 6 yarimda ochiladi va soat 5 da ish faoliyati tugaydi. Finlandiyada xususiy maktab va bog'chalar faoliyat yuritmaydi. Barcha ta'lim muassalari davlat xisobidan ta'minlab beriladi. Aholiga qulaylik yaratishni yanayam yaxshilash uchun Finlandiyada maktab va bog'chalar ko'p ular aholining yashash hududiga yaqin masofada joylashgan. Finlandiya ta'lim tizimida o'qituvchiga hurmat bilan qaraladi. O'qituvchilar kamida magistr darajasiga ega bo'lishi shart bo'ladi. Shuning uchun Finlandiya pedagog xodimlari o'z ustida ishlaydi. Finlandiyada bolalarni yoshidan avval maktabga bериish mumkin emas.

O'zbekistonda ta'lim sifatini nazorat qilish uchun Finlandiya davlati tizimlari o'rganilmoqda

Finlandiya ta'lim tizimining o'ziga xos jihatlaridan yana biri ta'limda asosiy e'tibor test yoki imtihondan ko'ra ko'proq o'rganishga qaratilgan. Asosiy ta'lim o'quvchilari uchun milliy testlar mavjud emas. Yagona umumta'lim imtihoni o'rta maktabning oxirida o'tkaziladi. Odatda, oliy o'quv yurtlariga kirish testlari asosida amalga oshiriladi.

Finlandiya ta'limi dunyodagi eng samarali ta'lim tizimlaridan biri hisoblanadi. U yerda o'qish uchun to'lovlar yo'q va ovqatlari to'liq subsidiyalangan. Finlandiyaning ta'lim tizimida tenglik va mukammallikka

erishish strategiyasi mavjud va bu strategiya davlat hisobidan moliyalashtiriladi.

ADABIYOTLAR SHARXI.

Bola tarbiyasi yuzasidan sharq mutafakkir olimlari ham o'zlarining ilmiy fikrlarini yozib qoldirgan. Buyuk pedagog olim Yan amons Komenskiy bola tarbiyasida mtt va oilaning ahamiyati katta ekanligini „Buyuk didaktika asarida ta'kidlab o'tgan. Komenskiy o'zining asarlarida bola tarbiyasi ularni mtt muhitiga moslashtirish yo'llarini yoritib bergan.

V.I.Loginovanning ta'kidlashicha maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarga birinchi navbatda mehnat tarbiyasini shakllantirish lozimligini ta'kidlaydi.

EDUCATION at a glance 2018 asarida xalqaro maktabgacha ta'lim va bolalar farovonligi tadqiqoti bolalar rivojlanishi va umumiy farovonligini yaxshiroq qo'llab quvvatlash uchun turli andozalar ishlab chiqilmoqda.

XULOSA.

Maqoladan shuni xulosa qilish mumkinki , maktabgacha ta'lim bola hayotining asosiy va bo'sh bo'g'ini hisoblanadi. Barchaga ma'lumki ,bolalik o'zining sirli olamiga o'ziga xos dunyosi va har bir bola o'ziga xos xususiyatiga ega bo'ladi. Bolalarning aqliy qobiliyatini rivojlantirish va maktab ta'limiga sifatli tayyorlash biz pedagog xodimlarning asosiy vazifamiz sanaladi. Maktabgacha ta'lim sohasini rivojlantirish uchun xalqaro chet el andozalaridan foydalanishimiz kerak. Finlandiya pedagog xodimlari singari o'qitish jarayonini qiziqarli tashkil qilish kerak.Find xalqi singari davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarini ko'paytirish,nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarini kamaytirish kerak.Shu yildan boshlab O'zbekistonda ham bir guruhda 25 nafargacha bola bo'lishi me'yoriy ko'rsatkich sifatida belgilandi.Guruhda bolalar soni qancha kam bo'lsa tarbiyachi bolalarga shuncha ko'p vaqt talab qiladi. EMIS elektron tizimi ham yo'lga qo'yildi.Bu ham maktabgacha ta'lim sohasida olib borilgan yangiliklardan sanaladi.

Prezidentimiz SHavkat Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek „ Biz maktabgacha ta'lim va maktab ta'limi , oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimi hamda ilmiy-madaniy muassasalarni bo'lg'usi renesansning to'rt uzviy xalqasi deb bilamiz .Bohcha tarbiyachisi , maktab muallimi , professor o'qituvchilar va ilmiy ijodiy ziyolilarimizni yangi uyg'onish davrining to'rt ustuni deb hisoblaymiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

- 1.F.Qodirova ,SH.Toshpo'latova,M.Azamova. Maktabgacha pedagogika
T.Ilm-ziyo.2019-yil
- 2.Sodiqova SH.A MAKTABGACHA PEDAGOGIKA
T.; Tafakkur bo'stoni
3. Ilk qadam davlat o'quv dasturi
- 4.Ibuka Massari uchdan keyin kech. T. Akademnashr 20
- 5.Bolajon takomillashtirish dasturi. Toshkent 2016 yil
- 6.Maktabgacha ta'limga qo'yiladigan davlat talablari.
Toshkent.2017 yil
- 7.Rahimova R. tarbiyachiga 1001 maslahat . Toshkent 2007-yil
- 8.Mavlonova R, B.Normurodova ,N.Rahmonqulova Tarbiyaviy ishlar
metodikasi
-T -Tib-kitob 2010.
- 9.B.R.Ddjurayeva ,H.m.Tojiboyeva,G.M.Nazirova .Maktabgacha ta'lim
yoshidagi bolalarga ta'lim -tarbiya berishning zamonaviy tendensiyalari.
Toshkent,O'ZPFITI nashriyoti-2015 yil
- 10.Ilkl qadam davlat o'quv dasturi.2017-yil
Takomillashgan ilk qadam.2022-yil
- 11.ILM YO'LI variativ dasturi.
12. Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standarti.
- 13.Bolalarimizning ta'lim olishi va o'sishiga ko'maklashshish. AndreaS
SHLYAYXER.O'qituvchilik kasbi bo'yicha xalqaro sammit.

ABDULLA AVLONIY ASARLARIDA ILGARI SURILGAN

TA'LIM- TARBIYAGA OID QARASHLAR

Namangan davlat pedagogika instituti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim

metodikasi kafedrası katta o'qituvchisi Maxmudova Nodira Alisherovna,

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi Rejabova Dildora

Ergashali qizi

E-mail: rejabovadildora@gmail.com Tel: +998948939203

Annotatsiya: Ushbu maqolada yetuk pedagog, jadid Abdulla Avloniy asarlarida ilgari surilgan ta'lim-tarbiyaga oid qarashlari, fikr-mulohazalari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim-tarbiya, xulq, pedagogika, dars, muallim, jadidchilik, ilm

Аннотация: В данной статье изложены взгляды и взгляды на образование современного педагога Абдуллы Авлоны.

Ключевые слова: воспитание, обучение, поведение, педагогика, урок, учитель, модернизация, наука.

Annotation: This article describes the views and opinions of the accomplished pedagogue, modern Abdulla Avloni, on education.

Key words: educations, training, behavior, pedagogy, lesson, teacher, modernization, science.

Bugungi jamiyatda farzandlarimizni har tomonlama yetuk, barkamol qilib tarbiyalash oldimizdagi asosiy vazifalarimizdan biri bo'lib turibdi. Ta'limni tarbiyadan, tarbiyani esa ta'limdan ajratib bo'lmaydi. Bu uyg'unlikni ma'rifatparvar jadidlarimiz asarlarida ko'rishimiz, ulardan ko'p narsalarni o'rganishimiz mumkin. Abdulla Avloniy ta'biri bilan aytganda, moziyga qaytib ish ko'rish xayrlikdir. Ularning asarlari yosh avlodni barkamol qilib voyaga yetkazishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jihatdan, taniqli jadidlarimizdan biri, Abdulla Avloniyning maktab o'quvchilari uchun yaratilgan " Birinchi muallim", " Ikkinchi muallim", " Turkiy guliston yoxud axloq" kabi darslik va kitoblari xarakterlidir. Ayniqsa, uning ilk savod chiqarishda bilim va

tushunchalarni bolalar ongiga sodda va tushunarli yetkazishi alohida e'tiborni tortadi.

2017- yil 3- avgust kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Miromonovich mamlakatimiz ijodkor ziyolilari bilan uchrashuv o'tkazdi. Bu yig'ilishda madaniyat, ommaviy axborot vositalari, adabiyot va san'at sohasini tubdan isloh qilish maqsadida amalga oshiriladigan keng ko'lamli ishlar belgilab olindi. "Biz uchun hech qachon kun tartibidan tushmaydigan yana bir o'ta muhim masala borki, unga alohida to'xtalib o'tishni zarur deb bilaman. U ham bo'lsa, unib-o'sib kelayotgan yosh avlodimiz, farzandlarimiz tarbiyasi bilan bog'liqdir. Buyuk bobomiz Abdulla Avloniy aytganidek, bu masala biz uchun haqiqatdan ham yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidir va o'z dolzarbligi va ahamiyatini hech qachon yo'qotmaydigan, ta'bir joiz bo'lsa, masalalarning masalasidir" .[1] Shu ma'noda, Abdulla Avloniyning bugungi bolalar adabiyotidagi o'rnini, ularda ta'lim va tarbiyaga oid qarashlar, o'zbek xalqining ruhiyati, turmush tarzi, milliy qadriyatlari bilan chambarchas bog'liqligi, uning darslik tuzishdagi o'ziga xos uslublari, boy tarixiy maktab yarata olganligi hozirgi milliy maktab, milliy pedagogikani rivojlantirishimizda dasturil amal bo'lib xizmat qiladi. Uning merosini o'rganish bugungi kun davr talabiga aylanmoqda.

Jadidchilik harakatlarining tub mohiyatiga sodiq qolgan holda, yangi usul maktablari o'quvchilarga ta'lim berish texnikasini ishlab chiqish, yangi kadrlar tayyorlashda o'quv darsliklarining o'rnini katta ekanligini anglagan Abdulla Avloniy 1909-yilda yaratgan " Birinchi muallim " asarining ahamiyati ta'lim oluvchi boshlang'ich sinf o'quvchilarining savod chiqarishlarida yengil, talaffuzga qulay tarzda yozilgan darsliklardan biri hisoblanadi. Uning tarkibida alifbo, kichik-kichik hikoyatlar va ular bilan hamohang tasviri o'quvchilarda qiziqishni uyg'otib tez savod chiqarishlariga sabab bo'lar edi. "Birinchi muallim " darsligida asosan, til qoidalari, imlo savodxonligi kabilarga qat'iy e'tibor qaratilgan bo'lib, ushbu

mavzularning amaliyoti kitob doirasida axloqqa oid hikoyalar yoki she'riy parchalar bilan ziynatlangan: "Yomonliq jazosi", "Qanoat", "Zar qadrini zargar bilar", "Yaxshilik yerda qolmas", "To'g'rilik", "Ittifoq", "Qo'shma so'zlar" kabi pand va ibratli hikoyatlardan tashkil topgan. "Qo'shma so'zlar" dan: "Hozirgi asrda ilmsiz kishilar boshqalarga qul va asir bo'luvdan boshqa hech ishga yaramaslar". [2:8] Abdulla Avloniyning bu so'zlari bugungi kunimizning asosiy qoidalaridan biriga aylanmoqda, vaholangki bu bashorat bundan ancha yillar oldin qilingan edi.

"Ikkinchi muallim " kitobi " Birinchi muallim" ning uzviy davomi desak, mubolag'a bo'lmaydi. "Birinchi maktablarimizning shogirdlarina alifbodan so'ng o'qutmak uchun ochuq til va oson tarkib ila yozilub, axloqiy hikoyalar, adabiy she'rlar ila ziynatlanmish O'QUV KITOBIdur." [2:9] Muallif tomonidan darslik shunday ta'riflangan. Darslik epigrafi sifatida shunday misralarni keltiradi:

Shavkati inson erur ilm-u adab ,

E'tibor etmas anga mol- u nasab.

Bu bilan nima demoqchi? O'zining yashagan davridan boshlab barchani ta'lim-tarbiya olishga chorlaydi. Insonning inson ekanligini ko'rsatib beradigan ko'zgu uning ilm va odobidir . Bu ikkisi insonga doimo yaxshiliklar keltiradi, shavkatini cho'qqilarga ko'taradi. Uning mol-u davlati, shon-u shavkati esa o'tkinchi . Kun kelib , bu ikkisi insonni tark etishi mumkin, lekin ilm va odobi hech qachon tark etmaydi . O'zidan keyin nomini abadiylashtiradi. Biz bu hech qachon unutmasligimiz kerak. Darslikda ta'lim – tarbiyaga chorlovchi " Aql" , "Maktab", " Saxiylik ", Baxillik" , kabi pand-nasihatga boy bo'lgan masallar, hikoyalar , she'rlar o'rin olgan, rang-barang ramziy obrazlardan foydalanilgan. Boshlang'ich sinf darsliklarida ham Abdulla Avloniyning bir qator she'r, hikoyalari berilgan. Ularning bugungi kunda ta'lim- tarbiyaviy ahamiyati juda katta.

" Turkiy guliston yoxud axloq "asari o'zbek klassik pedagogikasining ajoyib namunasi hisoblanadi. Adulla Avloniy mazkur asarni fors klassik shoiri

Muslihiddin Sa'diyning " Guliston" adaridan ta'sirlanib, unga taqlid qilib yozganligi haqida shunday deydi : "Ban bu asari nochizonami bir necha muallim birodarlarimning iltijolari ila yozmoq va nashr qilmoqg'a g'ayrat va jasorat qilmish edim. Alhamdu lilloh va minna ikkinchi tab'ihada muvaffaq o'dum,chunki Turkiston maktablarida o'z shevamizda (o'zbek tilida demoqchi) yozilmish mukammal " Axloq " kitobining shunday asarga tashna va muhtoj ekanligi o'zum muallimlar o'ldig'imdan manga ham ochiq ma'lum o'ldi. Shuning uchun ko'p vaqtlar tajriba so'ngidan adibi muhtaram Shayx Sa'diy usulida yozmoqni, garchi og'ir ish bo'lsa ham , o'zimga muqaddas bir vazifa ado qilaroq bu kamchilikni oradan ko'tarmakni munosib ko'rdim.[3:1] Bundan shuni anglashimiz mumkinki, Abdulla Avloniy oldiga katta bir vazifani qo'yadi va buni uddalaydi . Pedagogikaga oid asarlari ichida " Turkiy guliston yoxud axloq " asari XX asr boshlaridagi pedagogik fikrlar taraqqiyotini o'rganish sohasida katta ahamiyatga molikdir. Asarda ta'lim- tarbiyaga oid qarashlarini, tavsiya va bu jarayonlardagi muhim hollar haqida alohida to'xtalib o'tadi. "Axloq" , " Xulq " , " Yaxshi xulq , yomon xulq " , "Tarbiya" , " Sa'y va g'ayrat " , " Ilm " , " Intizom " kabi nomlangan qismlarida batafsil, misollar orqali ma'lumot berib o'tadi. Insonlarni yaxshilikka chaqiruvchi, yomonlikdan qaytaruvchi ilm deb axloq haqida ma'lumot beradi. Axloqli insonlar yaxshilikni yomonlikdan ajratguvchi , har joyda o'zining kim ekanligini bilgan insonlar ekanligini ta'kidlaydi. Fazilatlarning eng yuqori darasiga " Axloq " qo'yilganligi ham bejiz emas. "Xulq" murakkab tushuncha , uni tarbiya qilish esa juda og'irdir. Agar insonning yoshligidan xulq va tarbiyasi buzuv bo'lsa, bunday odamlardan yaxshilik kutib bo'lmaydi. Chunki, yoshlikda bolaga qanday tarbiya berilsa , shundayligicha qoladi. Rasuli akram nabbiyi muhtaram sallollohu alayhi vassallam afandimiz: "Bir tog'ning o'rnidan ko'chib ketganini eshitsangiz, ishoningiz , ammo bir odamning xulqi boshqa bo'ldi deb eshitsangiz ishonmangiz ",- demishlar. [3:2]

O'zbek pedagogikasi tarixida Abdulla Avloniy birinchi marotaba pedagogikaga "Pedagogiya" ,ya'ni bola tarbiyasining fanidir deb ta'rif beradi. Bola tarbiyasi ham bir butun soha , uni o'rganish zarurat ekanligini ta'kidlaydi. Tabiiy bu o'rganishlar uning pedagogika fanini yaxshi bilganligidan dalolat beradi. Abdulla Avloniy bola tarbiyasini nisbiy ravishda 4 bo'limga bo'lib oladi:

- 1.Tarbiyaning zamoni
- 2.Fikr tarbiyasi
- 3.Badan tarbiyasi
- 4.Axloq tarbiyasi

"Tarbiyaning zamoni" bo'limida tarbiyani tug'ulgan kundan boshlash zarurligini ta'kidlaydi.Tarbiyani kimlar qiladi? degan savolga bu ota-ona, muallim , hukumat va barchaning vazifasi,farzand tarbiya qilish uchun ,avvalo, o'zlarini o'qitmoq,tarbiya qilmoq lozim deb javob beradi. "Badan tarbiyasi" bo'limida uning insonga eng kerakli narsa ekanligini aytib o'tadi. Chunki, inson o'qishi, o'qitishi uchun unga kuchli,sog'lom tana lozim , nosog' tana bilan insonning amallarida, ishlarida , ibodatlarida kamchiliklar yuzaga kela boshlaydi. Shunday ekan, birinchi navbatda hayotimiz ustuni bo'lmish – tanimizni tarbiya qilishimiz darkor.

"Fikr tarbiyasi " eng kerakli, ko'p zamonlardan beri taqdir qilinub kelgan, muallimlarning diqqatlariga suyalgan , vijdonlariga yuklangan muqaddas bir vazifadir . Fikr insonning sharofatlik , g'ayratli bo'lishiga sabab bo'ladur.

Fikr agar yaxshi tarbiyat topsa ,

Xanjar , olmosdan bo'lur o'tkur.

Fikrning oyinasi olursa zang ,

Ruhi ravshan zamir o'lur benur.[3:6]

Bu misralar bilan insonning o'ylagan o'y-fikrlari qanchalik qudratga ega ekanligini o'quvchilarga uqtiradi. O'ylagan o'yimizga extiyot bo'lishimiz kerak, chunki u so'zga aylanadi. So'z esa qudratli vosita.Insonning qanday

fikrlashi uning tarbiyasidan dalolat beradi. "Axloq tarbiyasi" insonga eng oliy shon-sharaf, martaba beruvchi tarbiyadir. Abdulla Avloniy ushbu bo'limda dars bilan tarbiya haqida alohida to'xtalib o'tadi. Ular orasida biroz farq bo'lsa-da, ikkisi bir-biridan ajralmaydigan, bir tandagi ikki jondir. Dars oluvchi-biluvchi, tarbiya oluvchi- amal qilguvchidir, chunki biz darsda o'qituvchilardan bilim olamiz, ular berishadi. Tarbiya jarayonida esa mukammal barcha narsani biladigan, tarbiyasida nuqsoni yo'q insonning o'zi bo'lmasa kerak. Barcha gap uni bilishida emas, hayoti davomida unga amal qilib yashashidir. Shundagina, u o'z kuchini ko'rsatadi. Bobomiz bizga shunday kerakli maslahatlarni berib o'tganki, hozirgi kunda hayotimizning oltin qoidasi bo'lib kelmoqda.

Asarda tarbiya bilan birgalikda ilm, ilm o'rganish haqida maslahatlar berib o'tadi, ma'rifatparvarlik g'oyalarini keng targ'ib qiladi. Ilmga shunday ta'rif beradi: "Ilm deb o'qimak, yozmakni yaxshi bilmak, har bir kerakli narsalarni o'rganmakni aytilur. Ilm dunyoning izzati, oxiratning sharofatidir. Inson uchun g'oyat oliy va muqaddas bir fazilatdur". [3:11] Ilmli kishilar har qachon eng yuqori martabada turshini ta'kidlagan. Bu so'zlarning ma'no va mazmuni bugungi kun talabidan kelib chiqib yozilgandek go'yo. U ilmning jamiyatdagi ro'li va o'rnini yaxshi tushungan holda, barchani ilm olishga, kitob mutolaasiga chorlaydi. Ta'lim va tarbiyaga katta e'tibor qaratadi.

Abdulla Avloniyning pedagogik qarashlari bugungi kunda o'zbek milliy maktabini yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois uning ijodiy merosini chuqur o'rganishga qiziqish ortib bormoqda. Uning ijodiy merosi ma'naviy- ma'rifiy tarbiya g'oyasining targ'ibotchisidir. Asarlarida ilgari surilgan ta'lim-tarbiyaga oid fikrlar milliy ma'naviyatimizni rivojlantirishda qimmatli manba bo'lib xizmat qilmoqda. Abdulla Avloniy butun Turkistondagi yoshlarni ilmli, tarbiyali qilish uchun umrining oxirigacha harakat qilgan. Biz bo'lajak pedagoglar bobomizning ishlarini davom ettirishimiz, ularni hayotimizga tatbiq qilishimiz, ertangi kunimiz egalari bo'lgan farzandlarimizni ta'lim-tarbiyali qilishimiz kerak. Shundagina, biz ularga munosib farzand

bo'lamiz. Bu ulug' adibning ijodi, amaliy faoliyati bugungi kun yoshlarimiz uchun ibrat maktabi, desak adashmaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Mirziyoyev Sh.M. Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ibot qilish bo'yicha komissiya tuzish to'g'risida. // Prezident Farmoni "Xalq so'zi" gazetasi, 2017-yil 13-yanvar.-N_9.-B.1.
- 2.Abdulla Avloniy. "Tanlangan asarlar" 2-jild Toshkent. "Ma'naviyat" 2009.
- 3.Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq –Toshkent:Yoshlar nashriyoti,2019.

BOSHLANG 'ICH SINFLARDA ALGORITMIK MASHQLAR BILASH ISHLASH

Inamova Dilduzaxon Ilxomjanovna

NamDU magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda algoritmik mashqlar bilash ishlash bo'yicha fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: o'quvchilarining og'zaki nutqi, "mashq" va "topshiriq", "reproduktiv xarakterdagi mashq" bilan "ijodiy mashq"ni, "ijodiy mashq" bilan "algoritmik mashqlar".

Kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining og'zaki nutqini o'stirish, nutq o'stirishning turlari, shakllari, o'quvchilarda og'zaki va yozma nutqni rivojlantirish masalalari Q.Abdullaeva, B.R.Adizov, K.Qosimova, M.Asqarova, G.R.Akromova, F.Aminova, O.Aslova, N.Bekniyazova, R.X.Kabilov, M.E.Jumaev, T.Ziyodova, R.Yo'ldoshev, R.Ibragimov, M.Yo'ldoshev, S.Matchanov, A.Nisanbayeva, N.Nurmuxamedova, Sh.Nurullayeva, M.Rixsiyeva, O'.Ro'ziboyeva, A.Sayfullayev, R.Safarova, D.Toshxo'jaeva, Q.Shodieva, F.O'rinova,

M.Hamdamova, U.Masharipova, X.Bakieva, A.Hamroyev, G.Mamatovalar tomonidan tadqiq etilgan.

Ma'lumki, bugungi ta'lim jarayonining asosiy maqsadi o'quvchining mikrosotsiumda munosib o'rin topishiga tayyorlashdan iborat. Ammo shunga qaramasdan, fan mutaxassislari, shuningdek, maktab o'qituvchilari orasida "mashq" va "topshiriq", "reproduktiv xarakterdagi mashq" bilan "ijodiy mashq"ni, "ijodiy mashq" bilan "algoritmik mashqlar" o'rtasidagi tafovutlarni ajratishda ayrim kamchiliklarga yo'l qo'yilayotganligi sir emas. Shundan bo'lsa kerak, o'quvchilarga beriladigan topshiriqlarning xususiyatlari to'la ochib berilmaydi. Haqiqatdan ham sinfda bajariladigan topshiriqlarning barchasi reproduktiv xarakterda ekanligi kishini ajablantiradi. Bunday murakkab holatdan chiqib ketishning asosiy yo'llaridan biri "mashq"larning o'ziga xos xususiyatlarini to'g'ri chegaralay olish, har bir mashq turini bajarish usuliyotini aniq bilish, ularni bir-biridan ajrata olish, o'quvchi faoliyatidagi ahamiyatini alohida tasniflab ko'rsatishdir. Yana bir munozarali muammo ijodiy mashq va algoritmik mashqni bir-biridan farqlash masalasidir. Bu ikkala mashqning farqlarini aniq chegaralamasdan turib, algoritmik mashqlar ustida ishlash haqida fikr yuritib bo'lmaydi. Shunday ekan, o'quvchilarning tafakkuri bilan bilish faoliyati xususiyatlarini tizimli tahlil qilishni taqozo qiladi. Bilish faoliyati nuqul tafakkurning ishimi yoki bilish jarayonida xotira ham ishtirok etadimi? Bundan ko'rinadiki, boshlang'ich sinf ona tili ta'limida algoritmik mashqlar ustida ishlash o'ta murakkab metodik hodisa sanaladi.

Fanning tadrijiy taraqqiyotida algoritmlashtirilgan ta'lim muammosini o'rganish didaktikadan metodika sohasiga ko'cha boshladi. Natijada didaktika va metodika sohasida ilmiy izlanishlar o'tkazildi. Qator ilmiy tadqiqotlarda o'quvchilar faolligi va mustaqilligi muammosi keng o'rganildi. Shunday izlanishlar sirasiga I.Allayorov, O.Roziqov, A.G'ulomovlarning o'tkazgan tadqiqotlarini kiritish mumkin.

Algoritmlashtirilgan ta'limning o'ziga xos xususiyatlaridan biri o'quv materiali turli algoritmlarga ajratiladi.

“Algoritm” atamasiga O'zbekiston Milliy ensiklopediyasida shunday ta'rif berilgan. “Algoritm” tushunchasi kibernetika faniga xos bo'lib, unda ma'lum turga oid masalalarni yechishda ishlatiladigan amallarning muayyan tartibda bajarilishi haqidagi aniq dastur (qoida) . Demak, yuqoridagi qoidaga tayangan holda hamda ona tili ta'limining o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib, shunday ishchi ta'rif beramiz: “O'quvchining tafakkuriga mo'ljallangan ketma–ketlik asosida turli konstruktsiyalarni qayta tuzish va birlashtirishga mo'ljallangan hamda nutq malakalari va mantiqiy fikrlashni o'stirishga mo'ljallangan mashq”. Bizningcha, algoritmik mashqlar o'quvchilarda turli ko'rinish (krossvord, rebus, diagramma, jadval va matn yaratish bilan bog'liq)dagi topshiriqlarni to'g'ri tuzishga mo'ljallanganligi bilan tavsiflanadi.

Fikrimizga algoritmlashtirilgan ta'lim xususiyatidan kelib chiqib, oydinlik kiritsak maqsadga muvofiq bo'ladi. Jumladan, algoritmlashtirilgan ta'lim, avvalo, o'quvchining tafakkuriga mo'ljallab tashkil qilinadi. Algoritmlashtirilgan ta'limda o'quvchi faol ishtirok etadi. Bunda o'qituvchi va o'quvchi faoliyati quyidagicha amal qiladi: o'qituvchi tomonidan tuzilgan savollar turli algoritm ko'rinishiga keltiriladi (1), algoritmlar muammo tarzida o'quvchilarga beriladi (2); o'quvchilarga berilgan vazifalar yuzasidan o'z fikrini bayon etish, muammoni yechish yo'llari taklif etiladi (3); o'qituvchi o'quvchilarga berilgan muammoning to'g'ri yechimini tanlashni so'raydi (4); o'quvchilar aytilgan fikrlarga tayangan holda xulosa chiqarishga harakat qiladi (5); o'qituvchi bolalar bilan chiqarilgan xulosani muhokama qiladi (6); o'qituvchi chiqarilgan xulosani to'ldiradi, izohlaydi, boyitadi (7); o'qituvchi chiqarilgan xulosani turli o'quv holatlariga tatbiq etishni taklif etadi (8). Yuqorida keltirilgan bosqichlar asosida ketma-ket faoliyat tashkil etiladi. Ushbu faoliyat algoritmlashtirilgan ta'lim shaklida amal qiladi.

O‘z-o‘zidan ayon bo‘ladiki, boshlang‘ich sinf ona tili ta‘limida algoritmik mashqlar tasodif tufayli paydo bo‘lgan emas. Chunonchi, bugungi kunda boshlang‘ich sinf ona tili darsliklarida berilgan algoritm ko‘rinishidagi mashqlar nihoyatda ko‘p bo‘lib, ularni ishlash yo‘llari ham bir-biridan farq qiladi.

Insonning ongli faoliyati, fikrlashi, bilimlarni o‘zlashtirib, takomillashtirishi keng ma’noda topshiriqlar bilan, bizning mavzu doirasida o‘quv topshiriqlari bilan uzviy bog‘langan hodisa.

ONA TILI FANIDAN MAVZU BO‘YICHA REJALASHTIRISH

№	Bo‘limlar nomi	Jami soatlar taqsimoti					
		Ja mi	Yangi mavzu uchun	Nazo rat ishla ri	Nazorat ishlari tahlili	Mustah- kamlash	Tak ror- lash
1	O‘zbekiston – mening Vatanim! (yil boshida o‘tilganlarni takrorlash)	4					4
2	Men, sen, u va ular	13	12			1	
3	Tabiat ne‘matlari	14	11	1	1	1	
4	Sog‘ tanda – sog‘lom aql	14	13			1	
5	Kasbim – faxrim	15	12	1	1	1	
6	Yosh iqtisodchi	12	11			1	

7	Fan va texnologiyalar	16	15			1	
8	Til va dil	14	11	1	1	1	
9	Tarix xazinalari	8	7			1	
10	San'at va madaniyat	9	8			1	
11	Huquqimiz - haqimiz	9	8			1	
12	O'quv yili oxirida takrorlash	6		1	1		4
Jami		136	114	4	4	10	8

Yosh avlod ma'naviyatini rivojlantirish o'zbek xalqining boy tarixi, milliy qadriyatlari, urf-odatlar va ularni o'zida aks ettirgan adabiy-badiiy meros bilan yaqindan tanishtirish, milliy an'ana, bayram, urf-odatlar asosida shakllangan milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirishni taqozo etadi. Bunda, jumladan, o'zbek adabiyotining ixcham va go'zal namunalari, xalqning tarixiy, madaniy hayotiga xos muhim lavhalar, jahon milliy madaniyatiga hissa qo'shgan o'zbek xalqi vakillarining ijodiy merosini o'rganish ham ko'zda tutiladi. Bu jarayonda o'rganilayotgan so'z va so'z shakllarini to'g'ri talaffuz qilish hamda yozish, so'zni grammatik jihatdan to'g'ri shakllantirish, so'zlarni o'rinli tanlash va sintaktik-uslubiy jihatdan to'g'ri baholay olish, jumla tuzish va nutq ohangini belgilashda adabiy til imkoniyatlaridan o'rinli foydalanish talab etiladi. Til o'rganishda uzluksiz ta'limning boshlang'ich va umumiy o'rta bosqichlarida til ta'limining lisoniy, lingvopsixologik, sotsiopsixologik va paralingvistik va, muhimi, umumdidaktik va o'ziga xos metodik xususiyatlardan kelib chiqqan holda hosil

qilinadigan nutqiy-kommunikativ, grammatik va umumtarbiyaviy vazifalar belgilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jumaev M.E. O‘quv jarayonida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining pedagogik madaniyatini tarbiyalash: Ped. fanl. nomz. ... diss. avtoref. – T.: 1999. – 214 b.
2. Ziyodova T. Matn yaratish texnologiyasi. – T.: Fan, 2007. – 144 b.
3. Ziyadova T.U. Ona tili ta’limi jarayonida o‘qituvchilarning so‘z boyligini oshirish: Ped. fan. nomz. ...dis. avtoref. – T.: TDPI. 1995. – 19 b.
4. Djuraev R.X., Tolipov O‘.Q., Safarova R.G‘., To‘raqulov X.O., Inoyatova M.E., Divanova M.S. Pedagogik atamalar lug‘ati. – T.: Fan, 2008. – 198 b.

BOSHQARUVCHI MAHORATI-MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTI SAMARADORLIGINI TA’MINLASHDA MUHIM OMIL SIFATIDA

Olimjonova O.

Namangan davlat universiteti

Annotatsiya

Maqolada maktabgacha ta’lim tashkiloti samaradorligini ta’minlashda boshqaruvchi(direktor)ning mahorati hamda bugungi kunda maktabgacha ta’lim tashkiloti direktori kasbiga qo’yilgan talablar xususida fikr yuritiladi.

Tayanch tushunchalar: boshqaruv, mahorat, mexanizm, kadr, rahbar, direktor, maktabgacha ta’lim tizimi, tashkilot, qaror, kasb, pedagog, omil, qobiliyat.

O‘zbekiston respublikasi prezidenti Sh Mirziyoyev “Har bir rahbarning faoliyat mezonlari – bu xalqning orzu – umidlarini o‘zi uchun asosiy maqsad qilib, ularni izchillik bilan ro‘yobga chiqarishdan iboratdir” deb - rahbar shaxsiga qat’iy javobgarlik va ma’suliyat hissini yuklaganlar[1]. Ohirgi yillarda inson omiliga e’tibor kuchaygani bois boshqaruv masalalariga ham qiziqish kuchaydi. Boshqaruv

psixologiyasida boshliq faoliyatini analiz qilinganda asosiy diqqatni qanday sifatlariga ko`ra u shu darajaga ko`tarildi, boshqaruvning qay usullaridan ko`proq foydalanadi, uning qobiliyati, ta`sir ko`rsatish darajasi, kompetensiyasi qay darajada kabi qator masalalarga qaratadi[2].

Boshqaruvchi bo`lishga munosabatlar turli xil: kimdir uning imtiyozlariga qiziqadi, kimdir berilajak huquqlarni afzal biladi, kimdir obro` uchun, kimgadir jamoani ma`suliyatini bo`yniga olib olg`a intiltirishni maqsad qilib qo`yadi. Bunday tasavvurlar qanchalik xilma-xil bo`lmasin jamoaga bosh bo`lish, jamoaning minnatdorligini ta`minlash, tashkilotchilik qobiliyatini ishga solgan holda uyushqoqlikni oshirish, yuksak g`oyalarni amalga oshirish orqali mamlakat rivojiga jamoaviy hissa qo`shishdek ma`suliyatli ishni o`z bo`yniga olish kabi sifatlar talab qilinadi[3].

Abu Nasr Farobiyning fozil odamlar shaxri asarida boshqaruvchi o`n to`rtta sifatga ega bo`lishi kerakligi haqida qimmatli fikrlar bildirilgan. XI asrning yirik nomoyondalaridan biri Yusuf Xos Xojibning fikricha: “Kishi qanchalik yuqori martabaga erishmasin, u baribir kamtar bo`lib qolishi kerak”[4].

Abu Rayxon Beruniy o`zining “Hindiston” asarida - “Boshqarishga moyil bo`lgan hokim o`z fikri va qarashlarida qat`iy bo`lishi lozim. Odil xokimning asosiy vazifasi oliy va past tabaqalar kuchli va kuchsizlar o`rtasida tenglik va adolat o`rnatishdan iboratdir uning muhim vazifalaridan yana biri fan taraqqiyotiga, olimlarga g`amx`orlik qilishdir” deb rahbarlikda insonparvarlik g`oyalari muhim o`rin tutishini yozib qoldirgan[5].

Demak, rahbar shaxsi bu hislatlarni bilishi va “raxbar lavozimi”ga munosib bo`lishga intilishi, so`zsiz uning boshqaruv mahorati, kompetensiyasini yanada yuqori pog`onalarga olib chiqadi va tashkilotning ko`zlangan maqsadiga yo`nalishini tezlashtiradi.

Maktabgacha ta`lim tashkilotlarida uzluksiz ta`lim tizimining samarali faoliyat ko`rsatishi, eng avvalo, yuksak malakali rahbar kadrlar faoliyati bilan belgilanadi. Shu boisdan, maktabgacha ta`limning pedagogik jamoasini boshqarish, ta`limning yuqori ko`rsatkichlariga erishib borishda ta`lim tashkilotlari

rahbarlaridan “boshqaruv” malakalariga ega bo‘lib borishni talab qiladi. Bu borada maktabgacha ta’lim tashkiloti direktorining boshqaruv mahorati maktabgacha ta’lim tashkiloti samaradorligini ta’minlashning eng muhim omili hisoblanadi.

Zamonaviy maktabgacha ta’lim tashkiloti direktori -maktabgacha ta’lim tashkilotlarning tashkilotchisi, rahbari, malakali pedagog, uning faoliyati maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarni komil inson qilib tarbiyalash vazifalarini to‘la-qonli hal etishga qaratilgan. U maktabgacha ta’lim tashkilotidagi ta’lim-tarbiyaviy, pedagogik va gigiyenik talablar muvofiq ravishda amalga oshirilishi uchun zarur shart-sharoitlarni ta’minlaydi. U o‘z jamoasida ishchanlik, maqsadga qaratilgan inoqlik vaziyatini yaratadi. Ularga umumiy rahbarlik qiladi. Direktor o‘z ishida davlatimiz, maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi tomonidan qabul qilingan qaror, qonunlarga amal qiladi va o‘z ustida ijodiy ravishda ishlashni amalga oshiradi. Yuksak onglilik va siyosiy yetuklik, prinsiplilik, o‘ziga va qo‘l ostidagilarga talabchanlik, direktorga qo‘yiladigan asosiy talablardir. Jamoadagi o‘zaro to‘g‘ri munosabatlar, har bir xodimning mehnat va ishlab chiqarish intizomiga rioya qilishini nazorat qiladi. Rahbarlik mavqeyi direktorni o‘z g‘oyaviy, ma’naviy-ma’rifiy, siyosiy-huquqiy saviyasini va mutaxassislik mahoratini doimo ongli ravishda oshirishga, pedagogik bilimlarni, bolalarga ta’lim-tarbiya berish nazariyasi va amaliyotini puxta egallashiga, hozirgi bosqichda maktabgacha ta’lim oldida turgan vazifalarni bilishga, o‘z bilimlaridan faoliyatida foydalanishga majbur etadi. U dastur, metodik, me’yoriy hujjatlarni puxta bilishi va amal qilishi kerak. U pedagogik jarayonning mohiyatini chuqur bilishi, kamchiliklarni darhol bartaraf qilish choralari ko‘rishi lozim.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlari kadrlarining lavozimi huquqlari va majburiyatlari, ularning boshqaruv vakolatlari va vazifalari O‘zbekiston Respublikasining qonun hujjatlari, tegishli me’yoriy hujjatlar, ta’lim tashkiloti nizomi bilan belgilanadi. Maktabgacha ta’lim tashkiloti direktori maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi boshqaruv organlari tomonidan oliy ma’lumotga ega va besh yildan kam bo‘lmagan pedagogik stajga ega bo‘lgan shaxslardan tayinlanadi.

Ba`zi hollarda samarali boshqaruvga to`squinlik qiluvchi shaxs hislatlari ham yuzaga chiqadi. Masalan, o`z-o`zini boshqara olmaslik, maqsadning aniq ifodalanmaganligi, rejalashtirishda no`noqlik, ijodiy yondoshuvning yo`qligi, moshqaruv malakasining sustligi, gender tengligini ta`minlay olmaslik, tashkilotchilik qobiliyatining sustligi, jamoani boshqarish usullaridan o`rinli foydalana olmaslik kabi. Vaholanki, rahbar bilimli bo`lsa yuqoridagi boshqaruvga to`squinlik qiluvchi shaxsiy xislatlarni yashira bilsa, jamoa, jamoaning har bir a`zosi haqida ko`p bilsa, jamoani boshqarish shuncha yengil kechadi, kamchiliklarni va ruhiy tang holatlarni oldini olish imkoniyati tug`iladi.[6] Ushbu yo`nalishda fikr yuritgan O. Obidovning so`zi bilan aytganda: “Rahbarlar- zarur qaror qabul qiluvchi personal mutaxassisi - boshqaruv qarorlarini va tadbirlarni qabul qilish uchun axborotni tayyorlovchi va uning ijrosini tashkil etuvchi hodimlardir” Zero, Amir Temur ham o`z “Tuzuklar”ida shunday deb yozib qoldirgan: “Qaysi vazir g`iybat gaplarni aytsa, uydirma gaplarga quloq solsa, jabr-zulm qilsa, o`ziga yoqmagan kishilarni yo`qotish payiga tushsa, uni vazirlikdan tushirish lozim”[6].

Maktabgacha ta`lim tashkilotlari rahbarlari kadrlarning kasb mahoratini, umumiy ta`lim mahoratini, ta`lim va madaniy darajasini muntazam o`stirib borishga g`amxo`rlik qiladi; xodimlar malakasini hisobga olgan holda va maktabgacha ta`lim tashkiloti manfaatlaridan kelib chiqib, ularni tartibli va o`z vaqtida joydan-joyga ko`chirib turilishini ta`minlaydi. Bu maqsadlar uchun ma`muriyat ruhiy-pedagogik o`qitishning huquqiy va iqtisodiy uyg`unlanishini ta`minlaydi; xodimlar malakasini oshirishga bevosita maktabgacha ta`lim tashkilotida shart-sharoit yaratadi. Shuningdek, albatda, rahbar inson sifatida nimanidir bilmasligi yoki ko`zdan qochirishi, xatoga yo`l qo`yishi mumkin, buni tushunsa bo`ladi, lekin ana shu xatolarni tan olmasa, ularni tuzatishni istamasa, o`qib o`rganishga, yangicha ishlashga, o`z bilim tajribasini oshirishga intilmasa bu holatni mutlaqo kechirib bo`lmaydi. Demak, boshqaruv sohasida faoliyat olib borishni maqsad qilib qo`ygan barcha yoshlarimiz yuqorida keltirilgan sifat-larga e`tiborli bo`lishi hamda o`qib o`rganishga, yangicha ishlashga, o`z bilim tajribasini oshirishga intilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Shavkat Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston demokratik o'zgarishlar, keng imkoniyatlar va amaliy ishlar mamlakatiga aylanmoqda "T" 2021y.
2. D.R.Babayeva. M.A.Abdullayeva. G.X. Jumasheva. Maktabgacha ta'limni boshqarishning ilmiy asoslari. O'quv qo'llanma.T-2021 y.
3. Hayitov O.E Boshqaruv psixologiyasi darslik. Chirchiq-2020 y.
4. Maxmudov.I.I. Boshqaruv psixologiyasi o'quv qo'llanma 2006 y
5. Yusuf Xos Xojib "Qutadg'u bilig".- T. : 1972
6. K. M. Irisbayeva "BOSHQARUVCHI SHAXS FAOLIYATINING PSIXOLOGIK ASOSLARI". "Halq so'zi" gazetasi- 2004 y

Maktabgacha ta'lim tashkilotida STEAM ta'lim texnologiyasini qo'llashning ahamiyati.

Namangan davlat pedagogika instituti

1-bosqich talabasi

Yusubjonova Salimaxon Xursanali qizi

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'lim tashkiloti, STEM, STEAM, STEAM Fikrlash, STEAM yondashuvi, STEAM o'quv moduli, Robototexnika, Multstudio, Lego dizayn, Texnologiya, San'at, Matematika, Geometrik jismlar, Proyeksiyalar, Figuralar.

Annotatsiya: Mazkur maqolada STEAM ta'lim texnologiyasining bolalar hayotidagi ahamiyati yoritilgan bo'lib, bolalarda STEAM fikrlash, muammoga oson yechim topish hamda STEAM yondashuvni rivojlantirish, robototexnika multstudiya ko'nikmalarini shakllantirish to'g'risida fikr mulohazalar berilgan.

Importance of using STEAM educational technology in preschool educational organization.

Keywords: Preschool Education Organization, STEM, STEAM, STEAM Thinking, STEAM Approach, STEAM Learning Module, Robotics, Multstudio,

Lego Design, Technology, Art, Mathematics, Geometric objects, Projections, Figures.

Abstract: The importance of STEAM educational technology in children's life is highlighted in this article, opinions are given about STEAM thinking, finding easy solutions to problems and developing STEAM approach, forming robotics multi-studio skills in children.

**Актуальность использования образовательной технологии STEAM в
дошкольной образовательной организации.**

Ключевые слова: Организация дошкольного образования, STEM, STEAM, STEAM Мышление, STEAM Подход, STEAM Учебный модуль, Робототехника, Multstudio, Lego Design, Технологии, Искусство, Математика, Геометрические объекты, Проекции, Фигуры.

Аннотация: В данной статье освещается значение образовательной технологии STEAM в жизни детей, приводятся мнения о STEAM-мышлении, поиске простых решений проблем и развитии STEAM-подхода, формировании у детей навыков мультистудии робототехники.

Bugungi kun bolalari juda zehinli va aqilli bo'lib hozirgi zamon texnologiyalari bilan hamnafas bo'lib ulg'ayishmoqda. Bolalarning ta'lim jarayoni qiziqarli bo'lishi uchun hozirgi kunda rivojlanib borayotgan mamlakatlarning ta'lim tizimida juda ko'p o'zgarishlar bo'lmoqda. Bulardan biri maktabgacha ta'lim tizimida STEAM ta'lim texnologiyasining qo'llanilishidir. Bunga misol qilib Finlandiya ta'lim tizimini keltirishimiz mumkin. Yangi O'zbekiston hozirgi kunda ta'lim tizimini yanada rivojlantirishda Finlandiya ta'lim tizimini o'rganib chiqmoqda. Mutaxassislar tomonidan doimiy tarzda Finlandiyalik mutaxassislar bilan onlayn uchrashuvlar o'tkazilmoqda. Bu uchrashuvlarda Finlandiyalik mutaxassislar tomonidan maktabgacha talim tashkilotida STEAM ta'lim texnologiyasini qo'llash bo'yicha taklif va tavsiyalar berib o'tildi. Shuningdek,

yurtimizda maktabgacha ta'lim tizimini isloh qilish uchun O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni qabul qilinganligi ham ahamiyatlidir. Farmonda maktabgacha ta'lim bo'yicha ilg'or davlatlar tajribasini, xususan Finlyandiya ta'lim tizimining o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish vazifasi yuklatildi. Davlatimiz rahbari tomonidan aynan Finlyandiya misol qilib ko'rsatilgani bejizga emas. Ushbu mamlakat ta'lim sifatini baholash bo'yicha o'tkazilgan xalqaro tadqiqotlardagi o'z muvaffaqiyatlari bilan ajralib turadi. Maktabgacha ta'lim muassasalarining asosiy vazifalari bolalarga g'amxo'rlik qilish va ota-onalarga ta'lim berishda yordam berish, maktab intizomining asoslarini o'rgatish va jamoada bir-biri bilan o'zaro munosabatda bo'lishdir. Maktabgacha ta'lim uchun yagona ta'lim standartlari mavjud emas. Maktabgacha ta'lim tashkilotida STEAM ta'lim tizimi qanday amalga oshiriladi? degan savolga javob lozimdir. Maktabgacha ta'lim tashkilotida STEAM ta'lim tizimi loyihalash va eksperimental faoliyatning tashkil etilishi orqali amalga oshiriladi. Bunda STEAM laboratoriyalari juda katta ahamiyatga ega. Laboratoriya birinchi o'rinda davlat talablari asosida tashkil etilib, uning jihozlari bolalar uchun havfsiz, foydalanish uchun qulay va sifatli bo'lishi zarur. Bolalar laboratoriyaga kirishlarida ularga maxsus kiyimlar berilishi kerak, laboratoriyada mashg'ulot o'tish paytida bolalar nazariy bilimlarni amaliyotda ham qo'llab ketishadi. Masalan, hafta mavzusi koinot sirlari bo'lsa, bunda tarbiyachi pedagog tomonidan nazariy malimotlar berib ketiladi, bolalar esa amaliyotda bajarishadi, raketalar hamda sayyoralarning maketini yasashadi. Bolalar STEAM laboratoriyalarida STEAM ta'lim tizimining 6ta o'quv modulidan ham foydalanishadi. Bulardan birinchi Fridrih Frebelning didaktik tizimi, ikkinchi modul Lego dizayn, uchinchi modul Matematika, to'rtinchi modul Robototexnika, beshinchi modul Multstudiya va oltinchi modul jonli va jonsiz tabiat bilan tajriba o'tkazish.

Fridrih Frebelning didaktik tizimi orqali bolalar quyidagilarni o'rganishadi:

— Atrofdagi dunyo obyektlari bilan tajriba o'tkazish,

— Geometrik jismlar va figuralar bilan harakatlar orqali matematik haqiqatni o'zlashtirish,

— Fazoviy munosabatlarni o'zlashtirish,

— Turli burchak va proyeksiyalarda qurilish,

Lego dizayn moduli orqali:

— Amaliy va aqliy eksperimentlar, umumlashtirish, nutqni rejalashtirish va o'z faoliyati jarayoni va natijasini sharhlash qobiliyati;

— ona tilida ravon so'zlash (so'z boyligi, nutqning grammatik tuzilishi, fonetik tizim, semantik tuzilish haqidagi elementar fikrlar); – yangi tasvirlarni yaratish, fantaziya qilish, foydalanish qobiliyati.

Matematika moduli orqali:

— Bolalarning yosh va individual xususiyatlarini quyidagi sohalarni hisobga olgan holda matematik rivojlanish muammolarini kompleks hal qilish: o'lcham, shakl, makon, vaqt, miqdor va hisob.

Robototexnika moduli orqali:

— mantiqiy va algoritmik fikrlashni rivojlantirish;

— rejalashtirish, modellashtirish qobiliyatlarini rivojlantirish;

— ma'lumotlarni qayta ishlash; – mavhumlik va naqshlarni topish qobiliyatini rivojlantirish.

Multstudia moduli orqali:

“Men dunyoni yarataman”

— AKT (axborot-kommunikatsiya texnologiyalari) va raqamli texnologiyalarni rivojlantirish;

— mediatexnologiyalarni rivojlantirish; – sintez asosida ishlab chiqarish faoliyatini tashkil etish badiiy va texnik ijodkorlik.

“Jonli va jonsiz tabiat bilan tajriba o'tkazish” moduli orqali:

--eksperimental faoliyatda atrofdagi dunyo haqidagi tasavvurlarni shakllantirish ;
-- jarayondagi barcha tirik mavjudotlarning birligini vizual tarzda anglash hissiy idrok; - ekologik ongni shakllantirish;

STEM o'zi 1990-yilda amerikalik olim, mikrobiolog va okeonolog, dengiz mikrobiyologiyasi bo'yicha mutaxassis, suv va salomatlikning global muammolari bilan shug'ullangan Rita Kolvell tomonidan taklif etiladi. Keyinchalik STEAM Education asoschisi Georgetti Yakman STEMga A(art) yani san'atni qo'shadi. U STEAMni shunday tariflaydi: Fan va texnika muhandislik va matematika elementlariga asoslangan san'at bilan quvnoqlashgan ta'lim texnologiyasidir. Uning fikricha, hozir biz ilm-fan va texnika davrida yashamoqdamiz, bu bizning muhandislik noyob tadqiqotlarimiz va rivojlanishimizni ko'p qismini birlashtiradi. Buni biz san'at va matematikani tushinmasdan yarata olmaymiz.

STEAM o'zida 5ta fanni jamlagan bo'lib ular: S (science)-ilm-fan, T(technology)-texnologiya, E (engineering)-muhandislik, M (mathematics)-matematika, (art)-san'at. STEAM texnologiyasi ta'limdan farqli ravishda bilimlarni alohida emas balki o'zaro mutanosib holda olib borishni taminlaydi. Bunda o'quvchi muammoga bir nechta yechim topadi va ijodkorlik ko'nikmalarini shakllantiradi. Bu uni keyingi faoliyatlarida juda qo'l keladi. STEAM ta'lim tizimi orqali bolalarda kreativlik, qiziquvchanlik, qunt va eng muhimi muammoni hal qilish qobiliyati shakllanadi.

STEAM fikrlash bu bolalikdan boshlanadi. Bola hali yurishni bilmagan payitda ham jarayonlarning ketma-ketlikdaligini tushuna oladi. STEAM yondashuvi o'quv jarayoni samaradorligiga ta'siri shuki, amaliyot ham nazariy bilimlar singari muhim hisoblanadi. Yani bolalar bilimlarni o'zlashtirish vaqtida nafaqat miyya bilan balki qo'llari bilan ham ishlashlari kerak.

Xulosa qilib aytganda, STEAM ta'lim muhitida mahalliy ta'lim tizimidan farqli ravishda bolalar ko'proq bilimga ega bo'ladilar va o'zlari undan individual foydalanishni ham o'rganadilar. Ular o'sib ulg'ayishlarida ham hayotlarida biror

muammoga duch kelganlarida tabiatning ifloslanishi yoki global o'zgarish sodir bo'lganda murakkab masalalarni turli sohadagi bilimlarga tayanib va birgalikda ishlash orqali hal etish mumkinligini tushunadilar. STEAM ta'lim tizimi yangicha metodika va ishlanmalarga boy bo'lgan tizim bo'lib, u orqali bolalarni texnologiya bilan hamnafas qilib tarbiyalashimiz mumkun. Bugungi kunda barcha yoshlar texnologiyalarga qiziqadilar. Demak bolalar bu fanni qiziquvchanlik bilan o'rganadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yu.R.Maxmutazimova. "Maktabgacha ta'limda STEAM texnologiyalari". O'quv-uslubiy qo'llanma.

2. Z.Qodirova."MAKTABGACHA TA'LIMDA STEAM O'QITISH ASOSLARI"

NAMANGAN-2022.O'quv-uslubiy majmua Namangan davlat universiteti Kengashining 2022-yil 30 avgustdagi 1-son yig'ilishida ko'chirilgan va foydalanishga tavsiya etilgan.

3.Buxoro-2021"Maktabgacha ta'limda STEAM texnologiyasi"O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta Maxsus ta'lim vazirligining 2017-yil 1- martdagi 1-sonli buyrug'iga asosan.

Elektron resurslar:

1.O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'lim vazirligi:www.uzedu.uz.

2.<http://www.azed.uz>-O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'lim vazirligi.

3.<http://www.duportal.uz>-O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'lim vazirligi axborot-lim portali.

MUNDARIJA

№	FISH	Maqolaning nomi	
1.	Абдуллаев Ў.	Бошланғич синфларда тасвирий санъат дарсларининг ўзига хос хусусиятлари	3-9
2.	Asranbayeva M.	Gerontopedagogik yondashuv asosida oliy ta'lim pedagoglarining adaptiv strategiyalarini rivojlantirish	10-20
3.	Asqarova O'.M. Raximova D.	Mehribonlik uylari tarbiyalanuvchilarini kasb-hunar tanlashga tayyorlash imkoniyatlari	21-27
4.	Hamroyev A.R.	Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar bilimini baholashning zamonaviy usullari	28-32
5.	Abdusamatova N.J.	Kreativ yondashuv asosida maktabgacha yoshdagi bolalarni erta rivojlantirishga erishish	33-36
6.	Kambarova S.I.	Adabiyotni fan sifatida o'qitishning konseptual asoslari	37-41
7.	Quchqorova N.M.	Bo'lajak tarbiyachilarning iqtisodiy kompetentligini aniqlash indikatorlari	41-47
8.	Abdusamatova N.J.	Erta bolalik rivojlanishining muhim bosqichlari (maktabgacha yosh misolida)	48-52
9.	Тўрабоева М.Ё.	Она тили дарсларида тафаккурни ривожлантирувчи машқлар тизимининг ўқитиш самарадорлиги	53-58
10.	Лутфетдинова Р.Х.	Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini o'stirishda modulli ta'lim texnologiyalardan foydalanish	59-67
11.	Sulaymonova S.U. Soliyev E.R.	Zamonaviy ta'lim samaradorligini oshirishning pedagogik faktorlari	67-71
12.	Maxmudova N.A.	O'quvchilarda mustaqil bilish faolligini rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari	72-81
13.	Quchqorova N.M.	Tarbiyachilar kasbiy professiogrammasida iqtisodiy kompetensiyalar	82-86
14.	Улухужаев Н.З.	Организация внеклассной работы по русскому языку в начальной школе в аспекте развития универсальных учебных действий.	86-98

15.	Xo‘jamberdiyeva Sh.K	Maktabgacha yoshdagi bolalarni badiiy asarlar bilan tanishtirish muammosining amaliyotdagi holati	98-103
16.	Oribboyeva D.D.	Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarni o‘qishga bo‘lgan qiziqishlarida mantiqiy xotiraning ahamiyati	103-107
17.	Tadjibaev A.B. Maxammadjonov O. Sharipjonov Y.	Umumta’lim maktablarida chizmachilik va geografiya o‘qituvchilarining pedagogik hamkorligi	107-112
18.	Юсупов У. Қ.	Меъморчиликда тасвирий санъатнинг ўтмиш ва замонавий анъаналари уйғунлиги	112-116
19.	Arslanova U.K.	Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni badiiy-estetik jihatdan rivojlantirishda tasviriy san’at bilan tanishtirishning ahamiyati	116-125
20.	Eshchanova G.O. Madaminova Sh.Sh.	Boshlang‘ich sinflarning o‘qish darslarida nasriy asarlarni o‘qitishga kompetensiyaviy yondashuv xususida	125-132
21.	Ташибекова М.Х.	Ўқитиш жараёнига STEAM – таълим технологиясини жорий этишнинг зарурияти	133-139
22.	Arslanova U.K. Asqaraliyeva S.N.	Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida o‘quv ta’limiy faoliyatini tashkil etishda rivojlantiruvchi markazlarning afzalliklari.	139-144
23.	Toshpo‘latova D.B.	Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida pedagogik va boshqaruv faoliyatining o‘zaro bog‘liqlik va aloqadorlik xususiyatlari	145-151
24.	Toshmatov G‘.	Kredit modul tizimida musiqiy fanlardan mustaqil ta’limni tashkil etishning mazmuni va mezonlari	151-157
25.	Sobirjanova M.A.	Steam ta’lim tizimining kelib chiqishi va ahamiyati	157-163
26.	Байметов Б.Б. Уматалиев М.А.	Ёш авлодни бадий – эстетик жиҳатдан тарбиялашда тасвирий санъат машғулотларини ташкил этиш	

		методикасини такомиллаштириш усуллари	163-168
27.	Niyozova G.B.	Maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish yo'llari	169-171
28.	Mirzaxalilova N.M.	Maktabgacha yoshdagi bola ijtimoiylashuvida oila va ta'lim tashkiloti hamkorligi	172-177
29.	Xotamova S.N.	O'quvchilarda tashkilotchilik kompetentligini rivojlantirish texnologiyalari	177-181
30.	Eshchanova G.O. Madaminova Sh.Sh.	Boshlang'ich sinflarning o'qish darslarida nasriy asarlarni o'qitishga kompetensiyaviy yondashuv xususida	181-189
31.	Shernafasova H.R. Amangeldiyeva A.R.	Bo'lajak tarbiyachilarning mashg'ulot ishlanma yaratishdagi kreativlik qobiliyatini shakllantirish mazmuni	189-192
32.	Xushboqov B.X.	Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarning kreativ kompetentlikini shakllantirish mezonlari	193-198
33.	Muradova M.K. Xayitboyeva R.A.	Inklyuziv ta'lim sharoitida kooperativ yondashuvning samaralari	199-202
34.	Xo'jamberdiyeva Sh.K.	Maktabgacha yoshdagi bolalar savodxonligini shakllantirishda badiiy adabiyotning o'rni	203-208
35.	Ergasheva M.	Steam ta'lim texnologiyalarining bugungi kundagi ahamiyati	209-215
36.	Toshpo'latova D.B.	Bo'lajak tarbiyachilar tomonidan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bajariladigan amaliy pedagogik va boshqaruvi faoliyatning o'ziga xos jihatlari	216-221
37.	Xomidova D.	Maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi pedagogik jarayonlarning o'ziga xos xususiyatlari	221-225
38.	Душаев А.Ж.	Таълим-тарбия тизимида дахлдорлик туйғусига доир	226-231
39.	Mirzabdullayeva	Boshlang'ich sinflarda iqtidorli o'quvchilar	

	R.O.	bilan ishlashda innovatsion usullardan foydalanishning pedagogik jihatlari	231-236
40.	Mirzatova G Jamolova H	Maktabgacha ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning afzalliklari	237-240
41.	Raximov H.U.	Bo'lajak o'qituvchilarni san'atshunoslik sohasiga tayyorlash tizimida xalq amaliy-bezak san'ati	241-244
42.	Ibrohimova I.T.	Tasviriy san'at asarlari vostisida o'quvchilarining badiiy tasavvurlarini rivojlantirish texnologiyalari	244-253
43.	Асқаров Б.Б.	Бўлажак мактабгача таълим ташкилоти педагог ходимларининг бадий-эстетик компетентлигини ривожлантиришнинг амалий-технологик тизими	253-257
44.	Raximov I.B	Geografiya fanlarini o'qitishda mobil ilovalardan foydalanish joriy etish	258-263
45.	Хакимов А.О.	Мактабгача ёшдаги болаларни мактабга тайёрлашда муассаса ва ота-она ҳамкорлиги.	263-269
46.	Ibrohimova G.	O'zbekiston va yevropa davlatlaridagi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagogik jarayonlarni tashkil etish	269-272
47.	Nosirova F.B.	Maktabgacha yoshdagi bolalarni ijtimoiylashuvida oilaning o'rni va ahamiyati	272-277
48.	Boydavlatov A.A.	Abu Ali Ibn Sinoning pedagogik qarashlari yordamida komil inson shaxsini shakllantirish	278-283
49.	O'sarova G.R.	Boshlang'ich sinflarda mustaqil ishlarni tashkil etish orqali o'quvchilarni bilim samaradorligini oshirish yo'llari	283-287
50.	Ориббоева Д. Қахрамонбеков А.	Sportchi shaxsida o'ziga bo'lgan ishonch va dadillik xissining shakllanishi	288-291
51.	Yuldasheva D.R.	Maktabgacha bolalarni har tomonlama rivojlantirish va sog'lom turmush tarzini shakllantirish vositalari va metodlari	292-294

52.	Samandarova G.Q.	Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tadqiqotchilik faoliyatini tashkil etish	295-298
53.	Xasanboyev A.	Based on STEAM education technology students to scientific activities the scientific basis of redirecting	299-303
54.	Dedaboyeva O.	Boshlang'ich sinf darslarida ixtirochilik muammolar yechimiga oid topshiriqlar tizimini ishlab chiqishning ilmiy-metodik asoslari	303-308
55.	Zokirova M.Q.	Ma'naviy-axloqiy ma'naviyatlilik kompetensiyasini shakllantirishda oilaning o'rni	309-312
56.	Xodiboyeva Sh.U.	Maktabgacha ta'limda boshqaruvning zamonaviy yondashuvi	312-317
57.	Jalolova U.M.	Ta'limda malakali pedagog va boshqaruv kadrlarini tayyorlashda milliy dasturni o'rni	317-321
58.	Qayumova D.D.	Boshlang'ich sinf o'quvchilarida didaktik o'yinlar orqali ekologik savodxonlikni rivojlantirish	321-326
59.	Ahmadjonova G.A.	Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida steam texnologiyasidan foydalanishni samarali usullari	327-331
60.	Aliboyeva X.J.	Finlandiya ta'lim tizimining o'ziga hosligi	331-335
61.	Maxmudova N.A. Rejabova D.E.	Abdulla Avloniy asarlarida ilgari surilgan ta'lim- tarbiyaga oid qarashlar	336-342
62.	Inamova D.I.	Boshlang 'ich sinflarda algoritmik mashqlar bilash ishlash	342-347
63.	Olimjonova O.N.	Boshqaruvchi mahorati-maktabgacha ta'lim tashkiloti samaradorligini ta'minlashda muhim omil sifatida.	347-351
64.	Yusubjonova.S.X.	Maktabgacha ta'lim tashkilotida STEAM ta'lim texnologiyasini qo'llashning ahamiyati.	351-356